

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SÖZCÜK TÜRLERİNİN
SINIFLANDIRILMASI

Meliha GÜL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2008

**T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**

**TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SÖZCÜK TÜRLERİNİN
SINIFLANDIRILMASI**

Meliha GÜL

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hürriyet GÖKDAYI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2008

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Meliha Gül tarafından hazırlanan **Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Sınıflandırılması** başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başarılı	Başarısız	
<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Başkan <u>hpkedayr</u> Yard. Doç. Dr. Hürriyet Gökdayı (Danışman)
<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Üye <u>Ali Tan</u> Yard. Doç. Dr. Ali Tan
<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Üye <u>Aytekın Keskin</u> Yard. Doç. Dr. Aytekın Keskin
<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Üye _____ Ünvan, Ad Soyad
<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Üye _____ Ünvan, Ad Soyad

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

... / ... / 20..

Prof. Dr. A. Nükhet ADIYEKE
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Türkiye Türkçesinde sözcük türleri ile ilgili sınıflandırma farklılıkları tez çalışmamız için incelemeye değer bir konu olarak görülmüştür. Çalışma kapsamında dil bilgisi kitaplarındaki sözcük türü sınıflandırmaları, bu sözcük türleri konusundaki sorunlu noktalar üzerinde durulmuştur. Bu çalışma sözcük türlerinin ve tür sınıflandırmalarının bir bütün halinde karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi bakımından önemlidir.

“Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Sınıflandırılması” başlığı altında konuyla ilgili farklılıkların ve sorunların ortaya konulduğu 5 bölüm açılmıştır. Birinci bölümde, sözcük ve sözcük türlerinin tarihçesi, özellikleri ve sözcük üretme yöntemleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde sözcük türlerinin her biri anlam, görev ve yapı bakımından incelemeye alınmıştır. Üçüncü bölümde başvuru Türkçe dil bilgisi kitaplarındaki sözcük türü sınıflandırmaları ve sınıflandırma esnasında temel alınan ölçütler tespit edilmiştir. Dördüncü bölümde Türkiye Türkçesinin bir başka problemli konusu olarak bilinen terim sorunu, sözcük türleri konusuyla sınırlandırılarak işlenmiştir, ayrıca bu başlık altında konunun daha görünür hale gelmesini sağlamak amacıyla kullanılan terimler bir tablo haline getirilmiştir. Tezin son bölümünü oluşturan beşinci bölümde ise yapılan incelemelerden hareketle ulaşılan tespitler ve öneriler dile getirilmiştir.

Bu tez çalışması konusunun belirlenmesinden sonlandırılmasına kadar ki her aşamasında bana fikirleri ve önerileri ile rehberlik eden değerli danışmanım Yrd. Doç. Dr. Hürriyet GÖKDAYI'ya teşekkürü bir borç bilirim. Gerek kaynak temini gerekse tezle ilgili bazı bölümlerde bilgisiyle bana yol gösteren Prof. Dr. Mustafa UĞUR ve Doç. Dr. Ali AKAR'a (Muğla Üniversitesi) teşekkür ederim.

Tezimin her aşamasında bana destek olan aileme ve arkadaşım Hülya ÖZ'e teşekkür ederim.

ÖZET

Bu tez çalışması Türkçe dil bilgisindeki sözcük türleri ve tür sınıflandırmaları konusuyla sınırlanmıştır. Çalışma, eğitim kurumlarında okutulan Türkçe dil bilgisi ders kitaplarındaki ve alanla ilgili diğer dil bilgisi kitaplarındaki farklılıkları, bir bütün halinde ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışma kapsamında, sözcük ve türleriyle ilgili görüşler, bu görüşlerdeki benzerlik ve farklılıklar, tür sınıflandırmalarındaki sorunlarla ilgili tespitler ve öneriler beş bölümde incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda sözcük türlerinin sınıflandırmalarındaki farklılıkların temelinde Arapça ve Batı dillerinin etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye Türkçesindeki türler arasındaki geçiş esnekliği ve gramer yazarlarının konuyla ilgili olarak yüzeysel çalışmalarla yetinmiş olmaları tür sınıflandırmalarını tartışmalı duruma getiren diğer nedenler olarak görülmüştür. Tür sınıflandırmalarında eylemler içinde yer alan eylemsilerle, ilgeçler içinde yer alan bağlaçlar ve ünlemlerin de yeri hakkında kesin bir sonuca ulaşamadığı saptanmıştır. Özellikle ünlemlerin sınıflandırılmasında ifade ettiği çeşitli anlamlara rağmen, anlam yönü göz ardı edilerek sadece görevli sözcükler olarak değerlendirildiği görülmüştür. Yapılan değerlendirmelerden hareketle bağımsız bir tür olarak incelenmesi gerektiği önerilmiştir.

Ayrıca sözcük türlerinin kendi içinde yapılan bölümlenmelerde farklılıkların (bazı dil bilgisi kitaplarında ilgeçler içinde “son çekim edatı”nın incelenmesi) ve benzerliklerin olduğu (ön adların niteleme ve belirtme ön adları olarak ikiye ayrılması) belirlenmiştir. Konunun sınırları kapsamında kullanılan terimlerin ve terim farklılıklarının tespiti yapılmıştır. Elde edilen bilgiler doğrultusunda tür sınıflandırmalarında görülen farklılığın, dil araştırmacıları tarafından yapılacak detaylı çalışmalarla giderilebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Türkçesi, sözcük, sözcük türü, sözcük türleri sınıflandırmaları.

ABSTRACT

This thesis studied the classification of word categories / part of speech in Modern Turkish. The work was prepared entirely to put forward the distinctions in the Turkish grammar textbooks taught in high schools and universities and other grammar books.

The thesis examined various opinions about the word and word categories, similarities and differences among these opinions pointed out the problems of the classifications and offered some suggestions about how to classify words in Modern Turkish. As a result of the investigation, different classifications in the grammar books could be understood in terms of the Arabic and Western languages' effects on Turkish grammar studies. It has been told that controversial classifications depended on flexibility of transition among Turkish word types and grammarians' not in depth studies related to the subject. It seems that there are no definite solutions about the verbals' category, conjunctions and postpositional interjections.

Especially in the classification of the interjections, despite expressing the various meanings they were usually evaluated as functional words without considering their meanings. As a result of the evaluations, it is proposed that this type of word must be evaluated as an independent type.

Furthermore, it has been showed that there exist some differences (an examination of "postposition" in particle type in some grammar books) and similarities (separation of adjectives in two groups as proper adjectives and attributive adjectives) in the classification of the word types. Grammatical terms and term distinctions were dealt with under the scope of this study. As a result of the study, it is thought that the differences

in the classification of word categories might be removed by detailed studies of grammarians and linguistic researchers.

Key Words: Modern Turkish, word, word categories, classification of word categories.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
TABLolar LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: SÖZCÜĞÜN TANIMI VE SÖZCÜK TÜRÜ ÇALIŞMALARININ TARİHÇESİ.....	7
I.1. Sözcüğün Tanımı ve Özellikleri	7
I.2. Sözcük Türü Çalışmalarının Tarihçesi	17
I.3. Sözcük Yapma Yolları.....	22
II. BÖLÜM: SÖZCÜK TÜRLERİ.....	28
II.1. Adlar	29
II.1.1. Yapı Bakımından Adlar.....	33
II.1.2. Anlam Bakımından Adlar	35
II.1.3. İşlev Bakımından Adlar.....	38
II.2. Sıfatlar	44
II.2.1. Yapı Bakımından Sıfatlar	47
II.2.2. Anlam Bakımından Sıfatlar.....	53

II.2.3. İşlev Bakımından Sıfatlar	57
II.3. Adıllar	61
II.3.1. Yapı Bakımından Adıllar	66
II.3.2. Anlam Bakımından Adıllar	67
II.3.3. İşlev Bakımından Adıllar	69
II.4. Belirteçler	78
II.4.1. Yapı Bakımından Belirteçler.....	81
II.4.2. Anlam Bakımından Belirteçler.....	85
II.4.3. İşlev Bakımından Belirteçler.....	88
II.5. Eylemler	90
II.5.1. Yapı Bakımından Eylemler	95
II.5.2. Anlam Bakımından Eylemler	99
II.5.3. İşlev Bakımından Eylemler	102
II.6. Eylemsiler.....	112
II.6.1. Yapı Bakımından Eylemsiler	116
II.6.2. Anlam Bakımından Eylemsiler	118
II.6.3. İşlev Bakımından Eylemsiler	120
II.7. İlgeçler.....	126
II.7.1. Yapı Bakımından İlgeçler	131
II.7.2. Anlam Bakımından İlgeçler	134
II.7.3. İşlev Bakımından İlgeçler	139
II.8. Bağlaçlar.....	142
II.8.1. Yapı Bakımından Bağlaçlar	144
II.8.2. Anlam Bakımından Bağlaçlar	146

II.8.3. İşlev Bakımından Bağlaçlar	147
II.9. Ünlemler	148
II.9.1. Yapı Bakımından Ünlemler.....	155
II.9.2. Anlam Bakımından Ünlemler	157
II.9.3. İşlev Bakımından Ünlemler.....	159
III. BÖLÜM: TÜRKÇE DİL BİLGİSİ KİTAPLARINDAKİ SÖZCÜK TÜRÜ	
SINIFLANDIRMALARI	162
IV. BÖLÜM: SÖZCÜK TÜRLERİ KAPSAMINDAKİ TERİMLER	179
IV.1. Sözcük Türleri Kapsamında Kullanılan Terimler.....	179
V. BÖLÜM: DEĞERLENDİRMELER.....	183
V.1. Türkçe Dil Bilgisi Kitaplarındaki Sözcük Türü Sınıflandırmalarıyla İlgili	
Değerlendirmeler	183
V.2. Sözcük Türleriyle İlgili Değerlendirmeler	191
SONUÇLAR	200
KAYNAKÇA	205
EKLER	211

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Gösterge (Saussure, 1985: 71)	11
---	----

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Ad durum ekleriyle çekimlenmiş kişi adları (Korkmaz, 2003:400)	72
Tablo 2. Bağlaçların kazandığı anlamlar ve örnekleri (Koç, 1996:253)	147
Tablo 3. Ünlemlerin taşıdıkları anlamlar (Korkmaz, 2003:1141)	159

KISALTMALAR LİSTESİ

diğ.: diğerleri

vb: ve benzerleri

age: adı geçen eser

s: sayfa

GİRİŞ

İnsanın konuşma yeteneği, aynı zamanda onu öteki varlıklardan ayıran, ona büyük üstünlük sağlayan niteliklerin başında gelir. Dil yalnızca bildirişmeyi, haberleşmeyi gerçekleştiren bir araç değil, aynı zamanda bireyin ve toplumun kültür varlığı olarak da belirir (Atabay, Kutluk, Özel, 1976:15).

Sözlü dil ve bunun yazıya geçirilmiş biçimi yazılı dil, ses birleşimleriyle kurulan sözcüklerden oluşur. İnsan dilinin doğuşu ve ilk söylenen sözlerin hangileri olduğu konusunda kesin bir bilgi yoktur. Gerek dilin kaynağı, gerekse ilk sözcüklerin nitelikleri üzerinde ancak çeşitli dil bilginleri ve düşünürlerin kuramları ve ortaya attıkları benimsenebilir görüşlerin bazı sonuçları vardır. Birçok bilgin, insanoğlunun önce çevresindeki varlıkları, kendi vücudu ile ilgili nesnelere, somut varlıkları adlandırdıkları konusunda birleşmişlerdir. Kimi bilginler ise ilk kullanılan sözcüklerin, yapılan işlerle ilgili olduklarını ve birtakım eylemleri gösterdiklerini ileri sürmüşlerdir (Atabay, Kutluk, Özel, 1976:20).

Daha önceki araştırmacılar, sözcüklerin bir ses birleşimi ya da kalıbıyla bu kalıbın taşıdığı, aktardığı düşünceden ya da anlamdan oluştuğunu söylemekle yetinmişler; sözcükleri, içine anlamların konulduğu kutular gibi düşünmüşlerdir. Ancak incelemeler ilerledikçe sözcüklerin niteliklerinin daha başka olduğu anlaşılmış, dil içindeki sözcüklerin çok daha çeşitli ve karmaşık ilişkilerinin bulunduğu ortaya çıkmıştır.

İsviçreli dilbilimci F. de Saussure, kuramında sözcüğün gerek biçim, gerek ses, gerekse anlam bakımından farklı çağrışımlara yol açtığını ifade etmiştir. Onun ortaya koyduğu en önemli ilkelerden biri dilin bir dizge olduğu ve sözcüğün de bu dizge içerisinde yerini aldığıdır (Saussure, 1985:71).

Bugünkü dil bilgisi çalışmalarında ise, sözcüğün dil içindeki yeri, görevi ve anlamı onun tümce içinde birlikte bulunduğu öteki öğelerle belirlenmiştir. Bu da sözcüğün hem basit hem de geniş tanımını doğrumuştur. Basit tanımıyla sözcük, “iki ucuna birer boşluk verilerek yazılan bir dil birimi” olduğudur. Geniş tanımıyla “her dilin kaynaşmış bir düşünce ve ses birleşimi ve dildeki öteki öğelerle yakından ilişkili bir anlama ve anlatma birimi” olduğudur (Uzun, 1998:29).

Sözcüğün tümce içerisinde aldığı görev veya sahip olduğu anlam geleneksel dil bilgisinde sözcüğün çeşitli türler adı altında sınıflandırılmasını sağlamıştır. İlk olarak Aristo ad, eylem gibi türleri belirlemiş, bunların anlam taşıyan öğeler olduğunu ileri sürmüştür. XIX. yüzyılda dilci Nesfield tarafından sözcük türleri saptanmış ve net bir şekilde tanımlanmıştır. Zamanla biçimsel dil bilgisi kitapları aracılığıyla ad, sıfat, belirteç, adıl, ilgeç, bağlaç, ünlem, eylem gibi sözcük türleri yerleşmiş ve kesinleşmiştir (Atabay, Kutluk, Özel, 1976:21). Günümüzdeki dil bilgisi ve dilbilim çalışmalarında bütün bu sözcük türleri değişik yöntemlerle ve değişik açılardan ele alınmış yazardan yazara ve dilden dile ayırım göstermiştir.

Türkçede sözcükler daha başlangıçta, tek heceli kökler halindeyken, isimler ve filler olmak üzere iki kısma ayrılmışlardır. Ancak bu sözcükler menşe, yapı ve hususiyetleri bakımından ele alındığı zaman isimler, filler ve edatlar olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır.

Sözcüklerin yalın ve tabii olduğu düşünülerek yapılan bu sınıflandırmadan sonra konuyu mantık çerçevesi içerisinde ele alan dilciler, bu defa Türkçedeki sözcükleri tümce içindeki görevlerine göre farklı şekilde sınıflandırmışlardır. Fransız Türkolog Jean Deny'nin 1921 yılında yazdığı “Türkçe Dilbilgisi” kitabında Türkçede sözcük türlerinin

Fransızcada olduğu gibi kesin bir biçimde birbirinden ayrılmamış olduğuna değinmiş ve sözcükleri ad, eylem ve ilgeç olmak üzere üç türe ayırmıştır.

Eski ve yeni lehçelere dayanarak Türkçenin dil yapısını belirtmeye çalışan K. Grönbech, sözcük türlerini adlar ve eylemler olmak üzere iki ana gruba ayırmış, sonra adlar ve sıfatlar arasında biçim ve söz dizimi açısından herhangi bir ayırım olmadığını ileri sürmüştür. Kononov ise, Türkiye Türkçesindeki sözcükleri anlam ve dil bilgisi açısından 11 türe ayırmıştır.

Banguoğlu da dilimizdeki sözcükleri “ad, sıfat, zamir, zarf, takı, bağlam, ünlem ve fiil” olmak üzere sekiz başlık altında incelemiştir. Banguoğlu’nun yaptığı bu sözcük türü ayırımı günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

Yukarıda ifade edildiği üzere araştırmacıların sözcük türleri ve tür sınıflandırmaları konusundaki farklı görüş ve tutumlarını belirlemek ve konu kapsamındaki sorunları ortaya koymak bu tez çalışmasının amacını oluşturmuştur. Bu amaç doğrultusunda çalışma, konunun bir bütün halinde incelenmesi ve bütün sözcük türlerinin ilk kez bir arada değerlendirilmesi bakımından önemlidir. Ayrıca konu kapsamındaki terminoloji kullanımındaki farklılıkların karşılaştırmalı bir şekilde tablo halinde verilmesi de bu çalışmanın önemini belirlemektedir.

Çalışmanın sınırlarını ise, biçim bilim içerisinde yer alan sözcük türleri ve tür sınıflandırmaları konusu oluşturmaktadır. Bu çerçevede içerisinde konuyla ilgili farklı görüşlerin tespiti için Türkiye Türkçesi ile ilgili çeşitli dil bilgisi kitaplarına başvurulmuştur.

Başvuru kaynakları içerisinde incelemenin başlangıç noktasını Deny’nin “Türk Dili Grameri” adlı çalışması oluşturmuştur. Bu çalışma Türkiye Türkçesi dil bilgisi ile yapılan ilk kapsamlı çalışmadır. Yazarın Fransız öğrencilere Türkçeyi öğretmek için

hazırlamış olduğu bu kitap, altı bölümden meydana gelmiştir. Kitabın dördüncü bölümünde çalışma konusu olan sözcük türlerine ve tür sınıflandırmalarına yer verilmiştir. Ancak Deny'nin çalışmasından önce Türkçenin dil bilgisini oluşturma gereksiniminden dolayı iki çalışma yapılmıştır. Bunlar Bergamalı Kadri'nin "Müeyyessiretü'l-Ulûm" (1531) ve Ahmet Cevdet Paşa'nın "Kavâid-i Osmaniyye" (1851) adlı çalışmalarıdır. Her iki çalışmada da Türkçe dil bilgisi konuları Arapçanın gramer kalıplarına uygun olarak işlenmiştir. Atabay, Kutluk ve Özel'in "Sözcük Türleri I" (1976) adlı dil bilgisi kitabı ile Özel, Aksan'ın hazırladıkları "Sözcük Türleri II" (1976) adlı dil bilgisi kitabı birbirinin devamı niteliğinde olup, sekiz sözcük türünün ayrıntılı bir şekilde ele alındığı diğer kaynak kitaplardandır. Çalışma esnasında yararlanılan temel başvuru kaynaklarından biri de Tahsin Banguoğlu'na aittir. "Ana Hatlarıyla Türk Grameri" (1979) ve "Türkçenin Grameri" (1995) kitaplarında, Banguoğlu sözcük türleri ve sınıflandırmaları konusunu ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Ergin'in "Türk Dil Bilgisi" (1997) çalışması ise, önemli başvuru kaynaklarından bir diğeridir. Kitabının ikinci bölümünde öncelikle sözcükleri yapı bakımından incelemeye alan Ergin, daha sonra tür sınıflandırmalarına yer vermiştir. Değerlendirmeye alınan dil bilgisi kitaplarından Korkmaz'ın "Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)" (2003) adlı çalışmasında da sözcük türleri konusunda detaylı açıklamalara yer verilmiştir. Sözü edilen bu kaynakların yanı sıra Topaloğlu'nun (1989) "Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü", Gülensoy'un "Türkçe El Kitabı"(1995), Hengirmen'in "Türkçe Dilbilgisi" (1995), Koç'un "Yeni Dilbilgisi" (1996), Eker'in "Çağdaş Türk Dili" (2002), Bilgin'in "Anlamdan Anlatıma Türkçemiz" (2006) vb. akademik düzeydeki diğer dil bilgisi yapıtlarından yararlanılmıştır. Okullarda okutulan Türkçe dil bilgisi ders kitapları ile konuyla ilgili makaleler ve tezler de tez çalışmasının hazırlık aşamasında incelemeye alınan kaynaklar arasında yer almaktadır.

Dil bilgisinin temel konularından biri olan sözcük türleri, yukarıda adı geçen dil bilgisi kitapları incelenerek, öncelikle sözcük türleri ve tür sınıflandırmalarındaki farklılıklar ortaya konulmakta ve bu farklılıkların nedenlerine ulaşılarak konu betimlenmektedir. Hâlâ Türkçenin tartışmalı konularından biri olarak bilinen konunun, özellikle karşılaştırma yöntemi kullanılarak ulaşılan bilgilerin bir sentezi yapıp, tespit edilen sonuçlar açıklanmaktadır.

Tez beş bölümden oluşup şu şekilde düzenlenmektedir:

“Sözcüğün Tanımı ve Tarihi” başlıklı tezin birinci bölümü üç kısımdan oluşmuştur. Birinci kısımda sözcüğün değişik tanımlamaları ve özellikleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. İkinci kısımda sözcük türlerinin tarihsel gelişimi ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Üçüncü kısımda ise, türetme, çekimleme, kısaltma, birleştirme... gibi farklı dillerdeki ve Türkiye Türkçesindeki sözcük yapma yolları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde “Sözcük Türleri” ana başlığında tür sınıflandırmasında yer alan sekiz sözcük türü anlam, görev ve biçim bakımından ayrı ayrı alt başlıklar halinde incelemeye alınmıştır. İnceleme sırasında türlerle ilgili benzer ve farklı görüşlere de değinilmiştir.

Üçüncü bölümde “Türkçe Dil Bilgisi Kitaplarındaki Sözcük Türü Sınıflandırmaları” başlığı altında yukarıda sözü edilen kaynaklardan hareketle farklı tür sınıflandırmalarından bahsedilmiştir. Ayrıca bu bölümde farklı tür sınıflandırmalarının temelini oluşturan ölçütler de açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde “Sözcük Türleri Kapsamındaki Terimler” başlığında çeşitli dil bilgisi kitaplarında bulunan terimler, yanlış terim kullanımları ve terim farklılıkları tespit edilmiştir. Bu bölümün sonunda tezin asıl başvuru kaynakları incelenerek konu kapsamındaki terimler karşılaştırmalı bir şekilde tablo halinde verilmiştir.

Beşinci bölümde “Değerlendirmeler” adı altında sözcük türleri, tür sınıflandırmaları ve terimler konusunda elde edilen bilgilerin sentezi yapılmıştır. Konu ile ilgili farklılıklar ve benzerliklerden yola çıkılarak ulaşılan sonuçlar aktarılmıştır.

Sonuç bölümünde ise, konuyla ilgili yapılan değerlendirmelerden ulaşılan sonuçlar, genel hatlarıyla sıralanmıştır. Sonuçlardan hareketle bazı konularla ilgili öneriler sunulmuştur.

I. BÖLÜM

SÖZCÜĞÜN TANIMI VE SÖZCÜK TÜRÜ ÇALIŞMALARININ TARİHÇESİ

İnsanlar arasında bildirişmeyi sağlayan dilin temel yapı taşı sözcüktür. Ses, anlam, yapı, diziliş vb. bakımlardan dil görünümleri ile ilgili açıklamaların kesişme noktası olan sözcük, her yönüyle dil bilgisinin en önemli inceleme konusu olmuştur.

Tez çalışmasının bu bölümünde, sözcüğün tanımı ve tarihçesi üç alt başlıkta incelenmiştir. İlk olarak sözcükle ilgili tanımlamalara yer verilmiş ve sözcüğün özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci alt başlıkta sözcük yapma yolları üzerinde durulmuştur. Son olarak sözcük ve sözcük türlerinin tarihçesi alt başlığında ilk sözcüklerin neler olduğuna yönelik farklı yaklaşımlar, sözcüklerin tarihî süreç içerisindeki gelişimi hakkında bilgi verilmesi uygun görülmüştür.

I. 1. Sözcüğün Tanımı ve Özellikleri

Sözcükler, dilin yapısını oluşturan ses ya da ses birlikleridir. Bunlar dil içinde belli bir yapıya, anlama ve işleve sahip birimlerdir. Sahip oldukları özellikler esas alınarak pek çok dil bilgisi kitabında değişik şekillerde tanımlanmaktadır.

Deny “Türk Dili Grameri” (1941) adlı dil bilgisi çalışmasında sözcükle ilgili doğrudan bir tanımlama yapmamıştır. Ancak sözcüğü biçim bakımından üç taslak halinde formüleştirecek incelemiştir. Buna göre birinci taslakta sözcük, ek almadan kök halinde gösterilen “ilkleme kelime” olarak adlandırılmıştır. İkinci taslakta, köke gelen bir veya birçok türeme ekleriyle kurulan “türemli kelimeler” terimiyle ifade edilmiştir. Üçüncü taslakta ise, kök veya gövdeye getirilen sonuçluk ekleriyle (çekim ekleri) kurulan “bükünlü kelimeler” adıyla karşılanmıştır (Deny, 1941:90).

Sonuç olarak Deny'nin sözcüğü açıklarken sergilediği bu tutum başlangıçta da belirtildiği üzere, sözcüğü dil içinde var olan bir yapı olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Banguoğlu, “kelime” terimini kullanarak tanımladığı sözcüğü “bir veya birkaç heceden meydana gelmiş, her dile göre ayrı anlam birlikleri” olarak ifade etmiştir. Deny’de olduğu gibi öncelikle sözcüğü yapısal bir unsur olarak görmüş ve üçe ayırmıştır. İlk olarak sözcüğü yalın şekline göre değerlendirerek, bu yapıdaki sözcüklere “lûgat kelimeler” demiştir. İkinci olarak sözcüğü, söz içinde çekim ekleri alarak başka sözcüklerle ilişki kurduğu durumuna “gramer kelimeleri” adını vermektedir. Son olarak sözcüklerden bir kısmının üretim ekleriyle uzatılmış sözcükler olduğunu söyleyerek bunları da “kökenler (radical)” ifadesiyle terimlendirmiştir. Ayrıca bunlara ilaveten her sözcüğün bölünmez bir temel anlam unsuru olduğunu belirterek buna da “anamlık (sêmantêmel)” dendiğini ileri sürmüştür (Banguoğlu, 1995:144). Banguoğlu’nun sözcükle ilgili yaptığı bu tanımlamalar, sözcüğün hem yapı hem de anlam bakımından bütünlük taşıdığına işaret etmektedir.

Ergin sözcükleri, “manalı veya gramer vazifeli dil birlikleri” şeklinde tanımlamaktadır (Ergin, 1997:95). Sözcüklerin sadece anlamlı birlikler olarak tanımlamanın da yeterli olmadığını açıklamaktadır. Çünkü dildeki bazı sözcüklerin tek başına anlam taşımadıklarını; ancak diğer sözcüklerle birlikte bir dereceye kadar anlam kazanan görevli sözcükler olduğunu savunmuştur. Ergin, sözcükle ilgili bu düşünceleriyle Deny ve Banguoğlu’dan farklı olarak sözcüğün tanımına sözcüğün işlevselliğini de eklemektedir.

Eker ve Korkmaz ise, sözcüğü “Bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan, aynı dili konuşan kişiler arasında, zihinde, tek başına kullanıldığında, belli bir kavrama karşılık olan, belli bir duygu ve düşünceyi yansıtan; somut ya da soyut kavramlar

arasında ilişki kuran dil birimi”, olarak aynı şekilde tanımlamaktadır (Eker, 2002:293; Korkmaz, 2003:6).

Geleneksel dil bilgisinde yukarıda ifade edildiği üzere benzer şekillerde tanımlanan sözcük, en fazla öne çıkan birimdir. Ancak kuramsal çalışmalarda geleneksel dil bilgisinden farklı olarak sözcüğün daha değişik açılardan tanımlandığı ve nadiren incelendiği görülmektedir (Uzun, 2006:13).

Sözcük, modern dil bilgisi kuramlarına göre, “doğal konuşucuların sezgisel dil bilgileri”ne dayanması gerektiği anlayışındadır (Uzun, 2006:13). Bu anlayış sözcük kavramını hem konuşma hem de yazı dilindeki görünümleri açısından ayrı ayrı değerlendirmektedir. Yazı tabanlı tanımlamada sözcük, “iki ucuna boşluk verilerek yazılan öge” olarak tanımlanmaktadır. Yazı, sözcüğün dil kullanıcıları tarafından kolayca tanınmasını sağlamaktadır. Dilin konuşularak kullanıldığı düzlemde ise, sözcüğü ünlü uyumlarına vurgu gibi ses bilimsel ölçütlere dayanılarak saptandığı belirtilmektedir (Uzun, 2006:14). Ancak konuşma dilinde sözcüğün sezilmesinin daha güç olduğu ifade edilmektedir. Söz gelimi ünlü uyumunun, Türkçeye girmiş ünlü uyumuna aykırı yabancı sözcükler için bir ölçüt olmaktan çıktığı vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra Türkçedeki “de / da” bağlacının yazımsal olarak bir sözcük iken sesbilimsel olarak ayrı bir sözcük gibi davranmadığı açıklanmaktadır. Bu nedenle kuramsal yazılı sözcüğü sadece yazılışına ve söylenişine göre tanımlamanın yeterli olmadığını ileri sürmektedir (Uzun, 2006:14). Eldemir, kuramsal yaklaşımla sözcüğün “parçası olduğu dil dizgesinde çeşitli kullanımları doğrultusunda yapısal anlamlar kazanan, söz zincirinde getirilebildiği yerler ölçüsünde söz dizimine katkıda bulunan, kimi zaman bölünemeyen, kimi zaman da temel ve ek öğelerden oluştuğu için bölünebilen söz dizimi birimi” olarak tanımlandığını açıklamaktadır (Eldemir, 1980:131).

Gerek geleneksel dil bilgisinde gerekse dilbilimde yapılan sözcük tanımlamalarında genel anlamda sözcüğe dair özellikler de ifade edilmektedir. Sözcüğün belli bir yapıya sahip anlamlı ve görevli birimler olarak tanımlanması; sözcüğün anlam, yapı ve görev bakımından çeşitli özellikler taşıdığını göstermektedir. Bu özellikler ise şu şekilde sıralanmaktadır:

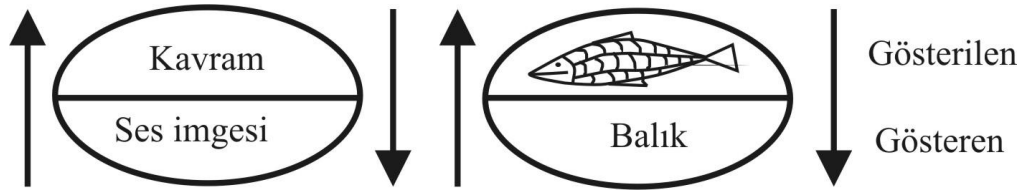
1. Sözcüğün Anlam Özellikleri:

Dil, genellikle birden çok öğeyle ve bu öğeler arasındaki ilişkilerden yararlanarak işlevini yerine getiren bir dizgedir. Bu nedenle, dildeki birimleri tek başına anlam bakımından değerlendirmek yanlıştır (Aksan, 2000:149). Çünkü bir sözcüğün anlamını; kendisini oluşturan seslerle, üzerine gelen eklerle, başka sözcüklerle kurduğu ilişkilerle, tümce içerisindeki yeriyle ve hatta sözcüğü kullanan kişiyle ilişkilendirmek mümkündür. Bu da anlamı çok yönlü bir kavram haline getirirken anlamın tanımlanmasında sorunlar yaratmıştır.

Bilinen en geleneksel anlam tanımı, kısaca “nesnenin zihindeki tasarımı” şeklindedir. Bir nesnenin zihindeki tasarımı ise, nesnelerin sınıflarına ilişkin genel bilgiler dışında, çevreyle olan ilişkiler sonucunda edinilen deneyimlere de dayanmaktadır. Böylelikle nesneye yüklenen anlam da çeşitlenmiş olur. Örneğin “masa” sözcüğü zihinde üzerinde yemek yenilen, çalışılan dört ayaklı bir eşya kavramının canlanmasını sağlarken; zihindeki masa tasarımının camdan olması, dikdörtgen şeklinde olması, öğretmen masası olması nesneye yüklenen anlamı değiştirmiştir. Dolayısıyla anlam, zihnin kendine özgü kavrayışı yani kavramıdır. Bu yüzden anlamı tanımlamak için öncelikle kavram konusunu açıklamak gerekir.

Kavram, sahip olunan bilgilerin temel taşıdır. Dünyaya ilişkin uzun süreli bellekte depolanmış bilgilerin zihindeki evrensel ve bireysel tasarımlarıdır. Ancak bir

kavram, bir dilsel biçimle bağlanmışsa anlamdan söz edilebilir. Buna göre, dilselleştirilmiş, sese aktarılmış kavram, anlam demektir (Toklu, 2003:89). Bu durum dilbilimci Saussure tarafından “gösterge” terimiyle karşılanmıştır. Saussure göre gösterge, sürekli birbirini çağrıştıran, anımsatan iki yönlü bir ögedir. Göstergenin birinci yönü “gösterilen” (kavram), ikinci yönü ise, “gösteren” (ses) dir (Saussure, 1985: 71; Şekil 1).



Şekil 1. Gösterge (Saussure, 1985: 71).

Dilbilimsel anlambilimde çeşitli yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılan anlam, temel alınan farklı ölçütler sonucunda değişik şekillerde tanımlanmıştır. Tanımlamaların bazılarında ölçüt, sözcüklerin sözlüklerde buldukları durumuyla ilgilidir. Bir başka tanımda, çağrışımsal anlam denilen ve göstergenin zihinde çağrıştırdığı temel, yan ve bireye özgü anlam anlayışı ölçüt olarak alınmıştır. Bunlara ek olarak sözcüğün dil bilgisel biçimbirimlerden durum, zaman, kişi, sayı, kip gibi eklere ilişkin taşıdıkları anlam anlayışı diğer bir ölçüttür. Bunların yanı sıra göstergenin kullanıldığı ortama bağlı olarak ortaya çıkan anlam anlayışı da anlamın tanımlanmasında ölçüt olmuştur (Toklu, 2003: 90).

Dilbilimin anlamla ilgili ileri sürdüğü çeşitli yaklaşımlara kıyasla, geleneksel dil bilgisi anlamın açıklanmasına dair sınırlı tutum sergilemiştir. Bu alanda yapılan çalışmalar, sözcüklerdeki sessel değişikliklerin yanı sıra, anlam değişiklikleri ve anlam tarihlerinin incelenmesinden ibarettir (Toklu, 2003:91) Bu da incelemeye alınan dil bilgisi kitaplarındaki anlam çalışmalarının genellikle sözcük düzleminde değerlendirildiğini gösterir. Söz gelimi Ergin, Türkiye Türkçesinde, sözcüklerin büyük bir kısmının, tek

başına belli bir anlam ifade eden dil birliklerinden oluştuğunu, ilgeçlerin ve bağlaçların da ancak tümce içinde belli bir dereceye kadar anlam kazandıklarını ifade etmiştir. (Ergin, 1997:94-95). İlgeç, bağlaç ve ünlemlerin çeşitli dil bilgisi kitaplarında anlamsız sözcükler olarak değerlendirilmesi, sözcüklerin sadece sözlüksel anlamıyla sınırlandırılmasından kaynaklandığını göstermektedir. Oysa Aksan (2000:80), dilde anlamsız hiçbir birimin olmadığını savunmaktadır. 1960'ların sonlarına doğru ortaya çıkan ve hâlâ etkisini sürdüren edimbilim ise, anlam tanımına daha değişik bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bu bakış açısı geleneksel dil bilgisinden farklı olarak ilgeç, bağlaç ve ünlemin anlam yönünü daha anlaşılır hale getirmiştir.

Dili simgesel bir iletişim sistemi olarak gören edimbilim, dil kullanıcı olmadan dilin de olmayacağı görüşünü benimseyerek, dilsel gösterge ile dil kullanıcı arasındaki ilişkileri incelemiştir. Edimbilime göre dilsel birimler, sadece bilgi aktarmak için değil; sormak, yanıtlamak, rica etmek, emretmek, tahmin etmek, selamlamak gibi çeşitli amaçlar için de kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra edimbilim, sözcenin temelinde bulunmayan; ancak söylenildiği kabul edilen ya da sözcedeki diğer önermelere dayanarak çıkarılan önvarsayımları da dikkate almıştır. Örneğin “Ben de sizinle geliyorum.” tümcesindeki “de” bağlacı “başkalarının da geldiği” anlamını vermektedir. “Ahh, kapının arasına parmağım sıkıştı!” tümcesinde ise, ah ünlemi hissedilen bir ağrının acısını anlatmaktadır. Tüm bu açıklamalar edimbilimde olduğu gibi, ilgeç, bağlaç ve ünlemin anlam bakımından incelenmesinde farklı bir yöntem izlenmesi gerektiğini göstermiştir.

Sonuç olarak anlam, çok yönlü bir kavramdır. Bu çok yönlülük, geleneksel dil bilgisi çalışmalarında temel anlam, yan anlam, mecaz anlam, simgesel anlam, terim anlam, eşanlam, zıt anlam gibi anlam çeşitleri ve değişiklikleri şeklinde ele alınmıştır. Bunun yanı sıra geleneksel çalışmalarda sözcüklerin anlam bakımından sınıflandırılmasında genellikle

sözcüğün sözlüksel anlamı tür sınıflandırmasında temel ölçüt olarak belirlenmiştir.. Dilbilimin kapsamındaki anlambilim çalışmalarında ise, anlamla ilgili daha ayrıntılı çalışmalar yapılmış, anlam değişik ölçütlere göre değişik şekillerde tanımlanmıştır (Aksan, 2000:80).

2. Sözcüğün Yapı Özellikleri:

Yapı, sözcüğün diğer sözcüklerden bağımsız olarak, kök-ek bakımından incelenmesidir. Sözcükleri oluşturan kök ve ekler, bunların bağlanış biçimleri, sözcüklerin türetilişlerindeki incelikler ve konuyla ilişkili olan kökenbilgisi yapının başlıca konularıdır. (Aksan, 2000:81).

Dildeki en küçük yapıyı, “kök” oluşturur. Kök, sözcüğün parçalanamayan, bütün ekler çıkartıldıktan sonra geriye kalan anlamlı birimidir. Bu yapıdaki sözcükler, ad kökü ve eylem kökü olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Koş-, aç-, yüz-, dur-, bit- eylem kökü iken; yol, baş, iki, çok sözcükleri ad köküdür.

Dildeki bir başka yapı ise, “gövde”dir. Gövde, özellikle bükümlü dillerde kökün yapım ekleriyle oluşturduğu türemiş sözcüklerdir. Bir kök veya gövdeye sözcük türetici öge olarak eklenen ses ya da ses dizisi olarak tanımlanan yapım ekleri, sözcüğün önünde, içinde ve sonunda olmasına göre farklı adlarla isimlendirilmişlerdir (Aksan, 2000: 82).

Sözcüğün başına önsesten önce gelen ekler “önek” denir. Türkçede bulunmayan bu ekler, Hint-Avrupa dillerinde ve Arapçada sözcük türetmede bazen de çekimde kullanılmaktadır. Örneğin Arapçadaki “**mâ** fevk” (üstteki, buyruk veren) sözcüğü ile Almancadaki “**ab**führen” (tutuklamak, yoldan çevirmek) sözcüğü önekle türetilmiştir (Aksan, 2000:83).

Bulunduğu yere göre adlandırılmış ikinci bir ek çeşidi de “içek”tir. Bu ekler, doğrudan doğruya sözcüğün kök veya gövdesi içine eklenmektedir. Bükümlü dillere özgü olan içekler, Türkçede bulunmamaktadır. Kullanıldığı dillerde çoğu zaman sözcüğe çoğul anlam vermekle birlikte bileşik sözcükler de yapar. Örneğin Almancadaki “kring-s-gefangene” (savaş tutsağı) sözcüğü bu ekle kurulmuş sözcüklerden biridir.

Sözcük içerisindeki yeri bakımından adlandırılmış bir diğer ek de ”sonек”tir. Eklemeli dillerde bulunan sonек, sözcük türetmede veya sözcük çekiminde kullanılmaktadır. Türkçedeki sözcükler son ekin yardımıyla genişletilmektedir.

Sözü edilen bu ekler, yapı konusunun temel unsurlarıdır. Sözcüğe kazandırdıkları işlev ve özellikler bakımından ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan biri çekim eki diğeri ise yapım ekidir.

Çekim ekleri, adlara ve eylemlere gelerek, sözcüğün temel anlamını değiştirmeyen; ancak eklendikleri sözcüğü işlevli duruma getiren eklerdir. Çekim ekleri sözcüğün anlamını değiştirmedeği gibi sözcüğün türünü de değiştirmez. Sadece tümcede sözcüğün sözcükle ilişkisini sağlar veya sözcüğü tümcenin ögesi haline getirir. Adlara gelen ad durum ekleri, iyelik ekleri, çokluk ekleri ile eylemlere gelen kişi ekleri ve kip ekleri bu eklerdendir.

Yapım ekleri ise, ad ve eylem kök ya da gövdesine gelerek, sözcüğün anlamını ve türünü değiştiren eklerdir. Böylelikle dilin söz varlığına katkıda bulunmaktadır. Addan ad yapma, addan eylem yapma, eylemden eylem yapma ve eylemden ad yapma olmak üzere dört çeşit yapım ekleri grubu vardır.

Yapı konusunun belirleyici ögesi olan ekler, sözcüklerin yapı bakımından üç başlık altında incelenmesini sağlamaktadır. Sözcüğün kök halindeki ya da çekim ekleri almış şekli basit sözcük yapısını, sözcüğün yapım eki olarak tür değiştirmiş şekli türemiş

sözcük yapısını, iki ya da daha fazla sözcüğün bir kavramı karşılamak amacıyla birleşip kalıplaşmış şekli de bileşik sözcük yapısını oluşturmaktadır. Geleneksel Türkçe dil bilgisi kitaplarında da sözcüğün yapısı konusu bu üç başlık altında incelenmektedir.

Dilbilimde ise, sözcüğün yapısı biçimbilim adı altında işlenmektedir. Biçimbilim, bir dildeki sözcüklerin biçimlerini, biçim değişikliklerini, ekleri, sözcük yapımını, biçimbirimleri, biçimbirimlerin işlevlerini ve işleyişlerini ele almaktadır. Tüm bunları yaparken, sözcük türlerinin ayırımında temel alınacak ölçütleri de saptamaktadır (Toklu, 2003:47). Biçimbilime göre, sesbirimlerin bir araya gelmesiyle biçimbirimler, çeşitli biçimbirimlerden veya tek bir sözcüksel biçimbirim olarak düşünülen sözcüklerden tümceler ve tümcelerden oluşan sözcük ve metinlerle iletişim dilin en önemli işlevidir (Toklu, 2003:48).

Biçimbilim, dilin iletişim işlevini gerçekleştiren biçimbirimleri saptamak amacıyla “parçalara ayırma” ve “öbekleme” yöntemlerine başvurur. Parçalama yönteminde sözcükler anlamlı en küçük parçaya bölünürken; öbekleme yönteminde sözcüğe gelerek çeşitli işlevler kazandıran ekler bölünür ve incelenir (Toklu, 2003:49).

Sonuç olarak dilbilimin yukarıda sözü edilen sözcüğün yapısıyla ilgili çalışmaları, geleneksel dil bilgisi çalışmalarında olduğu gibi ek-kök ayırımına ve bunların sınıflandırılmasına dayanmaktadır. Ancak geleneksel dil bilgisi çalışmalarında bileşik sözcükler başlığı altında ilgeç grupları ve zarf grupları da incelenmiş ve örneklendirilmiştir. Fakat bu konu biçimbilimden ziyade sözcük diziminin konusudur. Sözcük dizimi, sözcük biçimbirimi ve eklerden meydana gelen anlamsal ve biçimsel bütünlükleri yani tamlamaları, ikilemeleri ve sözcük gruplarını incelemektedir. Bu nedenle sözcüğün yapısı dilbilimde olduğu gibi biçimbilim kapsamı içerisinde incelenmelidir.

3. Sözcüğün İşlevsel Özellikleri:

Sözcüğün işlevselliği konusuna girmeden önce işlev kavramının açıklanması gerekmektedir. Çünkü genellikle görev kavramının tercih edildiği çoğu dil bilgisi kitabında, görev ve işlevin aynı anlama gelecek şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak bu durum, iki kavramın birbirini bire bir karşılaması hususunda bazı şüpheler uyandırmaktadır.

İşlev, Türkçe Sözlük'te "bir nesne veya kimsenin gördüğü iş, iş görme yetisi, görev, fonksiyon olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2005:999). Görev kavramının tanımında ise, aynı açıklamanın yanı sıra, tanımın dördüncü maddesinde de sözcüğün dil bilgisindeki anlamına yer verilmiştir. Bu tanımlamaya göre, "görev, bir cümlede bir dil biriminin öbür birimlerle ilişkisi aracılığıyla yerine getirdiği iş" olarak ifade edilmiştir (Türk Dil Kurumu, 2005:999). Ancak görev kavramının dil bilgisel tanımı, işlev kavramının tanımında yer almamaktadır. Bu nedenle temelde aynı anlama gelen bu iki kavram dil bilgisinde tam olarak birbirini karşılamamaktadır.

Hepçilingirler ise, görev ve işlev kavramlarına şöyle bir açıklama getirmiştir. "Yapılan işin adına görev, yapılan işin kendisine işlev" diyen dil bilgisi yazarı bu iki kavramın farkını ortaya koymuştur (Hepçilingirler, 2005:51). Yaptığı bu tanımlamadan sonra da görev sözcüğünün kullanımı tercih etmiştir. Bu çalışmada ise, görev sözcüğünün oldukça kapsamlı bir anlama sahip olduğu düşüncesiyle işlev terimine yer verilmiştir. Örneğin "sus!" sözcüğü, daha çok kullanıcının sözcüğe yüklediği anlamsal görevle ilgilidir. Oysaki sözcüğün işlevi, sözcüğün tümce içindeki ve dil içindeki kullanımını akla getirmektedir.

Sözcüğün tümcedeki işlevi yükleme bağlıdır. Bu işlevler ise, yüklem, özne ve tümleç olma işlevleridir. Sözcük bu işlevleri, aldıkları çekim ekleri vasıtasıyla

üstlenmektedir. Ancak ünlemler ve bağlaçlar tümcenin ögesi olma işlevini taşımamaktadır. Ünlemlerin tümce içindeki temel işlevi ise, duygu ve heyecanı ifade etmek iken; bağlaçların işlevi eş görevli sözcükleri veya anlam bakımından birbirini tamamlayan tümceleri birbirine bağlamaktır.

Okullar, yarın tatile girecek.

Özne/ Zarf tümleci/ Yüklem

Kitapları güzelce raflara yerleştirdi.

Nesne/ Zarf Tümleci/ Dolaylı Tümleç/ Yüklem

Sözcüğün ikinci işlevi ise, dilsel işlevlerdir. Dilsel işlev, sözcüğün sıfat, zarf ilgeç, bağlaç ve ünlem olarak kullanımınıdır. Bir sözcüğün adın niteliğini ve niceliğini bildirme işlevine sıfat, bir sözcüğün eylemin niteliğini ve niceliğini bildirme işlevine zarf, bir adın yerine geçme işlevine adıl, bir adla eylem arasında ilgi kurma işlevine ilgeç, sözcükleri ya da tümceleri bağlama işlevine de bağlaç denmektedir.

Defterlerini çantasına **güzel** yerleştirdi. (Zarf)

Her akşam geçirdiği **güzel** günleri yâd ediyordu. (Sıfat)

Sonuç olarak, Türkiye Türkçesinde sözcüğün işlevsel özellikleri, tümce içinde sözcüğün sözcükle kurduğu ilişkilere ve aldıkları yapım eklerine göre çeşitlenmektedir.

I.2. Sözcük Türü Çalışmalarının Tarihçesi

İnsanlar arasında bildirişmeyi sağlayan dilin temel yapı taşı sözcüktür. İnsanoğlu var olduğundan bu yana gördüğü varlıkları, bu varlıkların hareketlerini adlandırmış ve sese dönüştürmüştür.

Bugün elde bulunan dünyanın en eski yazılı metni olarak kabul edilen Sümer metinlerinin tarihi bundan 5500 yıl öncesine kadar uzanır. Oysaki bugün insan bilimciler konuşan insanın bundan 1,5 milyon yıl kadar önce yaşadığını kabul etmektedir. Buna göre

eldeki belgeler ancak insan dilinin en son evrelerini yansıtmaktadır (Atabay ve diğ.; 2003:19). Bu yüzden insan dilinin doğuşu ve ilk sözlerin neler olduğu hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece dilin kaynağı ile ilk sözcüklerin nitelikleri konusunda bazı dil bilginlerinin kuramları ve görüşleri vardır. Bu görüşlerden biri, insanoğlunun çevresindeki varlıkları, kendi vücuduyla ilgili nesnelere ve somut varlıkları adlandırmasından dolayı sözcüğün doğmuş olduğu görüşüdür. Bu görüşe örnek olarak F. Bodmer, ilk insanların köpek, gök gürültüsü gibi basit, seçilebilir nesne veya olayları karşılayan sözcükleri kullandıklarını ileri sürmüştür.

İlk sözcükler konusunda ortaya sürülen bir başka kuram da ilk kullanılan sözcüklerin yapılan işlerle ve eylemlerle ilgili olduğudur. XIX. yüzyılın sonunda yetişen Ludwig Noire, bu görüşü savunmuş ve “kazmak” eylemini örnek göstermiştir (Atabay ve diğ.; 2003:19).

Sözcük ve sözcük türlerinin ilk oluşumuyla ilgili daha ayrıntılı bir diğer kuramda ise, ilk sözcüklerin ses imlerinin gelişmeye başlamasıyla oluştuğu ifade edilmiştir. Bu kurama göre toplu yaşamın gereği olan iletişim, ilk çağlarda imler aracılığıyla sağlanmıştır. Ancak anlatılacak nesnelere arttıkça imler de zenginleşmeye başlamıştır. Böylelikle gelişen ses imlerinden ilk sözcükler oluşturulmuştur. Ortaya çıkan bu ilk sözcüklerin ise, insanın temel ihtiyaçları tarafından belirlendiği ileri sürülmüştür. Kuramın savunucuları bu anlayıştan hareketle ilk sözcüklerin neler olduğu ile ilgili farklı görüşlerini şu şekilde sıralamışlardır: Düşünürlerden bazıları ilk sözcüğün insanın işine en çok yarayan *el* sözcüğü olduğunu belirtmişlerdir. Bunun dışında günlük yaşantıda en çok aranan *su*, *yemek*, *ay*, *gök* gibi varlıklara verilen adlar olduğunu söylemişlerdir. Daha sonra totem inancının oluşmaya başladığı dönemlerde insanın akıl erdiremediği soyut varlıklar da adlandırılmaya başlanmıştır. Böylece soyut adlar doğmuştur. İnsanoğlu soyut varlıkları

ve kavramları düşünmeye başladıkları çağlarda varlıkların niteliklerini ve sayılarını anlatma gereği de duymuşlardır. Bu ihtiyaçlar ilk sıfatları oluşturmuştur. Belirteçlerin, adılların, ilgeçlerin ve bağlaçların oluşumunun ise çok sonra gerçekleştiği belirtilmiştir (Gencan, 2001: 26).

Dillerin temelini kuran sözcüklerin doğuşunu açıklayan kuramlardan birisi de ilk sözcüklerin ünlemler ve yansımalardan meydana geldiğini savunan kuramdır. Etimoloji incelemeleri bugün de kullanmakta olduğumuz birçok sözcüğün yansımadan doğduğunu ispatlamıştır. Bu kuramın devamcısı niteliğinde olan Danimarkalı dilbilimci Otto Jespersen, ilk sözcüklerin ırlama isteğinden doğduğunu ileri sürmüştür. Eski dilin sözden çok ırlama niteliğinde olduğunu; duyulan bir acının, öfkenin giderek düşünceleri anlatmaya yol açtığını savunmuştur (Gencan, 2001: 27)

İlk sözcüklerin neler olabileceği konusu dışında, sözcüğün anlam ve kullanımı da dil bilginlerinin araştırma konusu olmuştur. Dil dizgesi içinde anlam ve kullanım bakımından farklı niteliklere sahip bir birim olan sözcükle ilgili olarak ilk incelemeler uzun yıllar öncesine dayanır. Bu incelemelerin verileri bugün kısmen de olsa dil bilgisi kavramları ve kuralları olarak hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Türkiye Türkçesinde ise, sözcükle ilgili ilk buluntular Türkçenin en eski dil yapısını temsil eden Türk yazı dilinin ilk devri olan “Eski Türkçe Devri”ne dayanmaktadır (Ergin, 1997:14). Bu devre ait yazmalar W. Radloff, A. von Le Cog, F. W. K. Müler, W. Bang, A. von Gabain, R. Rahmati Arat, P. Pelliot, S. Malov tarafından yorumlanarak Eski Türkçenin dil bilgisi kuralları oluşturulmuştur.

Eski Türkçe devrine ait yazmaları yorumlayarak devrin dil bilgisi kurallarını ortaya koyan A. von Gabain, çalışmasında sözcüklerle ilgili yorum ve tahlillere yer vermiş, sözcük türlerini hem şekil bilgisi hem de cümle bilgisi bölümlerinde değerlendirmiştir.

Türkçenin Osmanlı Türkçesi devri dil bilgisi kurallarını yansıtan ilk Türkçe dil bilgisi kitabı olarak Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınmış Divan-ı Lügat'it-Türk adlı eserde eski Türkçe sözcükler ve bu sözcüklerin yapısı ile ilgili bilgiler edinilmiştir. Osmanlıca dil bilgisi kuralları doğrultusunda hazırlanmış Bergamalı Kadri'nin "Müeyyiretü'l Ulûm" adlı kaleme aldığı eserinde de ilk olarak sözcüğün tanımı yapılmıştır. Sözcük türleri ise, Arapçanın dil bilgisi kurallarının etkisiyle "isim, fiil, harf" olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılmıştır (Karabacak, 2002:6). Sözcük ve sözcük türleri ile ilgili benzer bir tutum Ahmet Cevdet Paşa'nın 1851'de yazdığı "Kavâid-i Osmaniye" ve "Medhal-i Kavâid" adlı eserlerinde sergilenmiştir. Arapçanın dil bilgisi kurallarına göre üçe bölünlenen sözcük türlerinin Osmanlı Türkçesine aktarımı "isim, fiil, edat" şeklinde gerçekleşmiştir. Hüseyin Cahit'in dört ayrı eğitim basamağını temel alarak hazırladığı "Türkçe Sarf ve Nahiv" adlı Türkçe dil bilgisi ders kitabında da sözcük türleri "isim, fiil, edat" olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

1908'den yazı devrimine kadar (1928) uzanan yıllarda ise, dönemin dil bilgisi yazarları Türkçeyi temel alan yeni bir anlayışla dil bilgisi çalışmalarını yürütmüşlerdir. Bu anlayış, bağımsız bir Türkçenin varlığını, Türkçe öğrenmek için Arapça ve Farsçaya gerek duyulmadığını savunmuştur. Ancak bu anlayış, araştırmacıların Türkçe dil bilgisi çalışmalarında bu seferde Fransızcanın dil bilgisi kalıplarını örnek almalarıyla değişime uğramıştır. Deny'nin "Türk Dili Grameri" adlı eserinde sözü edilen anlayış doğrultusunda Fransızca kalıplarının egemenliği altında hazırlanmış bir çalışmadır. Bu çalışma Türkçe dil bilgisi ile ilgili diğer yapıtları da etkilemiştir (Korkmaz, 2002). Böylece temeli Eski Yunancaya ve Antik çağdaki dil bilgisi çalışmalarına dayanan Fransızcanın aracılığıyla Latincenin ve Eski Yunancanın dil bilgisi kalıpları da Türkçeye aktarılmıştır.

Antik çağda İ.Ö. IV. yüzyılda Platon (İ.Ö. 428-348) ve öğrencisi Aristo (İ.Ö. 384-322) tarafından ilk gramer çalışması, sözcükle ilgili ilk yargıyı şekillendirmesi bakımından önemlidir. Tümceyi özne ve yüklemden oluşan iki ögeli bir bildiri olarak tanımlayan Platon, bu ögelerin tümceden ayrılışları da anlamı yitirmediklerini ileri sürmüştür. Bu düşünürün sözcüğü tümce dışında anlamlı bir birim olarak tanıdığını göstermektedir. Aynı yaklaşım Plato'nun öğrencisi Aristo için de geçerlidir. Antik çağın bir başka düşünürü olan Sokrates kendi başlarına anlam taşıdıkları için ad ve eylemi dilin temel birimleri olarak değerlendirmiş, diğer sözcük türlerini ise önemsememiştir (Toklu, 2003:55).

İ.Ö. III ve II. yüzyıllarda yapılan dil bilgisi çalışmalarına İskenderiye Okulu'nun da katkıları olmuştur. Dilde düzen ve kurallılık arayan bu okulun temsilcisi ise Dionysios Thraks'tır. Antik Yunan çağının hem İskenderiye, hem de Stoacılık (dilde kuralsızlık) geleneğini kendinde toplayan Thraks, Yunan dilinin temel kural ve ilkelerinin bir araya getirildiği ilk dil bilgisi kitabını¹ yazmıştır. Ayrıntıların yer almadığı bu kitapta sözcük ve sözcük türlerine de değinilmiştir. Thraks, Antik Yunan çağının dil bilgisi kurallarını anlatırken “leksis²” “hecenin üst birimi olmakla birlikte her zaman anlamı olmayan bir birim” olarak tanımlanmıştır (Thraks, 2006:31,71). Ancak yapılan tanımlama, sözcüğün işaret edilip edilmediğini şüpheye düşürmektedir. Bu tanımın hemen ardından Thraks, sözcük türlerini “isim, fiil, partisip, tanımlık, zamir, edat, zarf ve bağ” olmak üzere sekiz bölüme ayırmıştır. Ayrıca “cins ismi” de tür olarak adın altında değerlendirmiştir (Thraks, 2006:31). Bu sınıflandırma Antik Yunan çağı dil bilgisinin devamı niteliğinde

¹ Dionysios Thraks tarafından yazılan “Gramer Sanatı” (TEXNH ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ) adlı Antik çağın ilk gramer kitabı olarak bilinen bu eserin ilk çevirisi 1883 yılında Gustavus Uhlig tarafından yapılmıştır. Bu eserin Türkçeye çevirisinin ise Eyüp Çoraklı (2006) tarafından üstlenmiştir.

² Kitabı çeviren ve yorumlayan Eyüp Çoraklı, bu terimi “söylem” şeklinde ifade etmiştir. Çünkü Thraks'ın Stoacı filozoflardan etkilendiğini ve bu terimin net bir şekilde sözcüğü karşılamadığını belirtmiştir.

olan Eski Roma'daki dil bilgisi çalışmalarında da yer almıştır. Fakat burada sekiz sözcük türüne “sıfat” da eklenmiştir.

Yukarıda sözü edilen Antik çağ düşünürleri tarafından ileri sürülen bu görüşler, zaman içerisinde birtakım değişikliklere uğrasa da Hint-Avrupa dillerine ait dil bilgisi çalışmalarının temelini oluşturmuştur. Buna göre İngilizce, Fransızca ve Almancanın dil bilgisi çalışmalarında sözcükler geleneksel olarak on türe ayrılmıştır: Ad, eylem, sıfat, adıl, belirteç, ön ilgeç, bağlaç, sayılar, tanım edatı (article) ve ünlem (interjection) şeklindeki bölümlere Antik Yunan çağı ve Roma gramerlerine kadar uzanmaktadır. Ülkü (2007) makalesinde Roma İmparatorluğunun dili olan ve ölü dil olarak adlandırılan Latincenin hâlâ Fransızca ve İspanyolca gibi Roma dillerinde yaşadığını belirtmiştir.

Türkçede dahi Eski Yunan çağı dil bilgisi kurallarının izlerini İngilizce ve Fransızca etkisiyle dolaylı olarak görmek mümkündür. Bugün yaygın bir şekilde çeşitli Türkçe dil bilgisi kitaplarında yer alan, türlerin sekiz bölüme ayrıldığı sınıflandırmada Eski Yunan çağı dil kurallarının bir etkisi olduğu düşünülmektedir.

I.3. Sözcük Yapma Yolları

Dildeki yabancı sözcüklere karşılık bulmak veya yeni kavramları karşılamak amacıyla yeni sözcüklerin yapımına ihtiyaç duyulmaktadır. Sözcük yapımı ise, her dilin kendine özgü kuralları çerçevesinde çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Sözcüklerin biçimlenmesi de genel olarak ya mevcut sözcükten başka sözcük türetilmesi ya da sözcüklerin sözdizimsel konumlarına ve görevlerine göre çekimlenmesi şeklinde yapılmaktadır.

1. Türetme

Ad veya eyleme tabanına çeşitli yapım ekleri getirilerek yeni sözcükler yapma işidir (Eker, 2002:309). Daha genel bir tanımla mevcut sözcüklerden başka sözcükler

türetme işi olarak da ifade edilmektedir (Uzun, 2006:48). Bu yöntemde türetilen sözcük eklendiği sözcüğün kök anlamıyla ilişkilidir: göz+lük, göz+le, göz+cü gibi.

Türkçenin sözcük yapmada en çok başvurduğu yöntemlerden biridir. Türkçede bu yolla sözcük yapılırken, sözcük tabanına getirilen eklerin Türkçenin ses, biçim ve anlam dizgelerine uygun olmasına dikkat edilmektedir (Eker, 2002:310): Başlık, dergi, kitapçı, sezgi, bulmaca, yolcu, gergin gibi.

Türkçede sözcüğün sonuna getirilerek yapılan türetme yöntemi başka dillerde çeşitli şekillerde yapılmaktadır. Örneğin bükümlü bir dil olan Arapçada Türkçeninkinden çok farklı türetme yolları görülmektedir (Uzun, 2006:42; Eker, 2002:309). “Yazmak” anlamındaki ‘ktb’ kökünden türeyen ‘kitabe’, “yazma”; ‘kâtib’, “yazıcı”; ‘mekteb’, ‘mektebe’, ‘kütüphane’, “mektup”; ‘kutubu’, ‘kitapçı’ sözcükleri buna örnektir.

2. Birleşme

İki ya da daha fazla sözcüğün birlikteliğinden yeni bir kavramı karşılayan başka bir sözcük ortaya çıkarma sürecidir (Uzun, 2006:48). Dil bilgisinde bu yolla yapılan sözcüklere “bileşik sözcükler” de denmektedir.

Birleştirme, Türkçenin söz varlığını zenginleştiren türetmeden sonra başvurulan en önemli yoldur: delikanlı, açığöz. Bu yol sadece Türkçede değil, Farsça, Çince ve İngilizce gibi öteki dillerde de çok yaygın olarak kullanılmaktadır (Eker, 2002:311).

İngilizce: sea “deniz” + power “güç” > sea power “deniz gücü”

Çince: fei “uçmak” + wôn “makine” > uçak

Farsça: rowşen “aydın” + jekr “fikir” > rowşenfekr “aydın fikirli”

3. Kalıplaşma

Kalıplaşma dildeki bazı eklerin hatta tümcelerinin kimi zaman kendi işlevlerinin dışında, yeni anlamlar ortaya çıkarması işidir (Eker, 2002:309). Türkçedeki sözcüklerden bazıları bu yolla meydana gelmiştir: üste (< üst + te), birden (< bir + den), uydu (< uy + du), yüzde (< yüz + de), çoktan (< çok + tan) gibi

4. Kısaltma

Kısaltma, sözcüğün anlamında ve türünde değişiklik yapılmaksızın sözcükteki belirli bir parçanın atılması yöntemidir (Uzun, 2006:45). Bu yöntem bazen sözcüklerin bir araya getirilmesiyle oluşan gerçek kısaltmalar şeklinde bazen de kesin bir kurala bağlanmaksızın sözcüklerin ilk heceleri veya ilk seslerini birleştirmek suretiyle de yapılmaktadır (Eker, 2002:312).

Türkçedeki sözcüklerin bir kısmı bu yolla yapılmıştır: AT (Avrupa Topluluğu), GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi), OHAL (Olağanüstü Hal), TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel Araştırma Kurumu), lab (laboratuvar), Memo (Mehmet), demo (demonstrasyon).

İngilizcede de sözcüklerin büyük bir kısmında kısaltma yöntemine başvurulmuştur: lab (laboratory), pop (popular), you'd (you would) gibi.

5. Karma

İki sözcüğün hecelerini ya da parçalarını bir araya getirerek yeni sözcük oluşturma yoludur (Eker, 2002:312). Bu yol Türkçedeki sözcük yapımında başvurulan bir başka yoldur: albay (< alay + bay), orgeneral (< ordu + general), arge (< araştırma + geliştirme) gibi.

İngilizcede de bir kısım sözcükler bu yolla yapılmıştır: motel (< motor + hotel), modem (< modulator + demodulation), glasphal (< glass + asphalt) gibi.

6. Derleme

Yazı dilinde unutulduğundan dolayı kullanılmayan ve genellikle yerlerini yabancı kökenli sözcüklerin aldığı ağızlarda bulunan sözcüklerin tekrar yazı diline kazandırılmasıdır (Eker, 2002:313). Türkçede Türk Dil İnkılâbıyla birlikte halk ağızlarından yapılan derlemelerde Türk Dil Kurumu tarafından 500.000'i aşkın fişten yararlanılarak pek çok sözcük yazı diline kazandırılmıştır (Eker, 2002:313): alan, amaç, kınamak, güleç, onarmak, yayvan, yazgı, doruk gibi.

7. Tarama

Derlemede olduğu gibi, yazı dilinde unutilan, genellikle yerlerine yabancı sözcüklerin kullanıldığı, tarihsel kaynaklardaki sözcüklerin tekrar yazı diline kazandırılması yöntemidir (Eker, 2002:314). Bu yöntemle Türkiye Türkçesine pek çok sözcük geri kazandırılmıştır: arıtmak, ayırksı, başkan, ben, görkem, yasa, yöre, tümen gibi.

8. Ödünçleme

Bir dilin başka dillerden aldığı sözcükleri kendi ses ve şekil şemasına uydurarak, öz sözcükleri arasına katma yöntemine ödünçleme denmektedir (Tekin, 1972:143, 144). Ödünçlemeler, kaynak dilden ya doğrudan ya da başka diller aracılığıyla yapılmaktadır (Eker, 2002:316).

Dil bilim araştırmalarına göre, dillerin sözcük hazinelerini zenginleştirmek amacıyla en çok bu yollara başvurulduğu ifade edilmiştir. Komşuluk veya ekonomik, kültürel, askerî, siyasi gibi çeşitli etkileşimlerin diller arasındaki sözcük alışverişini gerekli kıldığı, bu nedenle tam anlamıyla bir arı dilin olmadığı dile getirilmiştir (Tekin, 1972: 143, 144).

Türkçede de ödünçleme yöntemiyle dilimize geçmiş pek çok sözcük vardır: ahtapot, körfez, damat, futbol, egzoz, derya, domates, patates gibi.

10. Bükümleme

Esasen türetme yolları içerisinde değerlendirilen bu yöntem sözcüklerin taban sesleriyle, özellikle de ünlüleriyle oynanarak biçimlendirildiği sözcük yapma işidir (Uzun, 2006:38).

Türkçede kullanılmayan bu yöntem Arapça ve İbranicede kullanılan en yaygın sözcük yapma yollarındandır: şekl, teşekkül, müteşekkil, teşkil gibi.

11. Çekimleme

Sözcüğün biçimce farklılaşması yollarından biri olan çekimleme, sözcüklerin belirli bir bölümünün genellikle de son bölümünün sesbilimsel olarak başkalaşması işidir. Slav dillerindeki sözcüklerin bir kısmı bu yöntemle türetilmektedir (Uzun, 2006:38): rodin “çalışmak”, radim “çalışıyorum”, radi “çalışıyor”, radite “çalışıyorsunuz” gibi.

12. Tonlama

Sözcüğün vurgu, ton gibi sesler üstü birimleri üzerinde meydana gelen değişikliklerle oluşan yeni biçimlemelere tonlama denmektedir (Uzun, 2006:39).

Türkçede vurgu yoluyla sözcük türetme işi kullanılmamaktadır. Ancak cins adlardan sözcüklerin genellikle son hecesinde bulunan sözcük vurgusu diğer hecelere çekilerek özel adlar oluşturulabilmektedir (Uzun, 2006:39): orDU > Ordu, beBEK > BEbek gibi.

Yukarıda sözü edilen sözcük yapma yolları sürekli gelişme gösteren diller için yeni türevler yaratarak zenginleştirmede kullanılmaktadır. Bu diller içerisinde yer alan Türkçe de diğer diller gibi sonsuz sayıda sözcük üretme yetisine sahiptir (Eker, 2002:309). Ancak her şeye karşın sözcük üretimini sınırlayan dilin kendisine ait kurallar da vardır. Bu kurallar çerçevesinde Türkçe en çok türetme yönteminden yararlanmaktadır. Fakat son

dönemlerde özellikle batı dillerinin etkisiyle başka yollarla da sözcükler yapılmaya başlanmıştır.

II. BÖLÜM

SÖZCÜK TÜRLERİ

Sözcük türleri, sözcüğün tümce içindeki yerine ve işleyişine göre çeşitlenmiş, tümcenin sözdizimsel ve anlamsal işleyişine katılmış, dil bilgisinin ana başlıklarından biridir. Sözcüğün tümcedeki dizilişi, görevleri ve anlamları sözcük türleri konusuna temel teşkil etmektedir.

“Kelime sınıfı”³ veya “kelime türü”⁴ olarak da adlandırılan sözcük türleri terimi, Ahmet Topaloğlu’nun “Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü” adlı kitabında “nitelikleri, biçimleri ve görevleri bakımından sözcüklerin ayrıldıkları çeşitlerden her biri” şeklinde tanımlanmaktadır (Topaloğlu, 1989:94). Bu terimle ilgili bir başka tanımlama da Nurettin Koç tarafından yapılmıştır. Koç’a göre “bir sözcüğün bir başka sözcüğün yerini alarak, tümcenin yapısını bozmadan anlam değişikliğine yol açan aynı türden sözcüklerin oluşturduğu birliğe sözcük türü” denmektedir (Koç, 1996:163). Bilgin’in dil bilgisi çalışmasında ise, sözcük türleri “sözdizimsel-anlam bilimsel ölçütlerle belirlenmiş sözcük ulamaları” olarak ifade edilmektedir (Bilgin, 2006:118).

Yapılan tanımlamalar Türkiye Türkçesindeki sözcük türlerinin belirlenmesinde kısmen temel alınan ölçütleri de göstermektedir. Ancak bazı tür sınıflandırmalarının temelinde yabancı gramerlerin etkisi ve köken gibi daha başka ölçütler de yer almaktadır. Dil bilgisi yazarlarının tür sınıflandırmasında dayandığı esasların farklı olması türlerin yerini tayin etmede de farklılıklara yol açmıştır. Bu nedenle Türkiye Türkçesinde sözcük türlerinin sınıflandırılması konusunda araştırmacılar arasında tam birliğin sağlanmadığı görülmektedir.

³ Banguoğlu (1995) sözcük türleri terimine karşılık olarak “kelime sınıfı” terimini kullanmıştır.

⁴ Topaloğlu (1989) sözcük türleri terimi yerine “kelime türü” terimini kullanmıştır.

Dil bilgisi yazarları arasında görüş ayrılığına sebep olan tür sınıflandırmaları ve türlerin kendi içindeki farklı değerlendirmeler, tezin bu bölümünün konusu olmuştur. Herhangi bir ölçüte dayandırılmaksızın “adlar, sıfatlar, adıllar, belirteçler, eylemler, eylemsiler, ilgeçler, bağlaçlar ve ünlemler” olmak üzere dokuz ayrı başlık altında incelenen sözcük türlerinden her biri anlam, görev ve yapı bakımından ele alınmıştır. Bu bölümde türlerle ilgili olarak Türkiye Türkçesinde tartışmalara ve eleştirilere yol açan durumlar da ön plana çıkartılmıştır. Böylece ulaşılan sonuçlar ve tespitlerle, tezin asıl bölümü olan “Türkiye Türkçesindeki Sözcük Türü Sınıflandırmalarında Alınan Ölçütler” konusuna da temel teşkil edilmiştir.

Ayrıca bu bölümde eylemler başlığı altında değerlendirilmesi gerektiği düşünülen eylemsiler de eylemler içinde konu edilmiştir. Ancak bu türün daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesini sağlamak amacıyla eylemsiler için tekrar ayrı bir başlık açılması uygun görülmüştür.

II. 1. Adlar

Öncelikle bir varlığın benzerlerinden ayırt edilmesini sağlayan adlar, dilde varlığı tanıma görevini gerçekleştiren sözcüklerdir. Varlıkların adları olarak ifade edilen bu tür, bütün dillerde benzer şekillerde tanımlanmaktadır.

Adın Türkçedeki ilk tanımlamalarından biri Deny'e (1941) aittir. Türkçe dil bilgisi ile ilgili ilk kapsamlı çalışmayı yapan Deny, adı “alem” terimiyle karşılayarak, “müşahhas veya mücerret varlıkları belli etmeye, bildirmeye mahsus olan bir nevi isim” şeklinde tanımlar (Deny, 1941:147). Gencan daha genel tanımıyla adın “tanıtmak için varlıklara verilmiş (takılmış) sözcükler” olduğunu açıklar (Gencan, 2001: 172). Atabay, Kutluk ve Özel ise, adların varlıklarla sınırlı olmadığını anlatan daha ayrıntılı bir tanımlama yapar. Bu tanımlamaya göre ad, “evrendeki bütün canlı ve cansız varlıkları,

duygu ve düşünceleri, durumları, bütün bunların birbirleriyle olan ilgilerini karşılayan sözcükler” olarak ifade edilir (Atabay, Kutluk, Özel, 1976: 25). Ancak sözü edilen bu ve benzeri tanımlamalar içerisinde adın sadece “varlıkları karşılayan sözcükler” olduğu ifadesinin eksik olduğu düşünülmektedir. Çünkü ad sadece varlıkları değil; Atabay, Kutluk ve Özel’de belirtildiği gibi varlıklara ilişkin durumları da göstermektedir: *güzel, öfke, sevinç* vb.

Adlar diğer bazı türlere esas teşkil etmesi bakımından da dil içinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle geleneksel dil bilgisindeki bütün tür sınıflandırmalarında temel alınmakta ve sıfat, eylem dışında kalan türlerin ad soylu sözcükler olduğu ifade edilmektedir. Deny, Fransız dil bilgisi geleneğine uygun şekilde adı (nom), “değişir (variable)” ve “değişmez (invariable)” olarak ikiye ayırmakta; “isim” ve “zamiri” değişir olanlara eklemektedir (Deny, 1941:147). Ergin’de “ad, sıfat, zamir ve zarf” türünden sözcükleri “isim” adı altında incelemektedir (Ergin, 1997:217). Korkmaz ise, ad ve isim terimini ayrı ayrı kullanmayı denediye de uygulamada karışıklık yaratacağını düşünerek sözcük türleri içerisinde “ad, sıfat, zamir ve zarf”ı “Adlar ve Ad Soylu Kelime Sınıfları” başlığında ele almaktadır (Korkmaz, 2003:IX). Sözü edilen bu ve benzeri tür sınıflandırmalarını şekillendirirken, adın kendi içinde de çeşitlenmesini sağlayan özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Adlar tek başına anlamı olan sözcüklerdir. Bunlar tümce içerisinde mecaz, çağrışım ve benzetme yoluyla çeşitli anlamlarda kullanılabilir (Korkmaz, 2003:247). Örneğin insanlarda boyundan bele kadar uzanan üst bölüm anlamındaki “*sırt*” sözcüğü tümcede farklı anlamlara gelebilmektedir:

Akşamdan beri **sırtındaki** dayanılmaz bir ağrıyla kıvranıyordu. (Gerçek anlam)

Güvende olmak için yerleşim yerlerini tepenin **sırtına** kurmuşlardı. (Yan anlam)

Sahip olduğu serveti kaybedince onların **sırtından** geçinmeye başlamış. (Mecaz anlam)

2. Adlar, çekim eklerini alarak tümcede değişik görevler üstlenmektedir ve çekime girmektedir. Türkçede bir ad birden fazla çekim eki alabilmektedir (Korkmaz, 2003:257).

Bir sabah erkenden **vapura** binmiş. (Dolaylı tümleç görevi)

Müdür, küçük **gözlerini** Efruz Bey'e kaldırdı. (Nesne görevi)

3. Adlar çeşitli yapım ekleri alarak, yapı bakımından türemiş adları oluşturmaktadır. Türkçede bir ad birden fazla yapım eki alabilmektedir (Korkmaz, 2003:223-224): gözlük → göz + lük, simitçi → simit + çi, şırıltı → şırıl + tı, kirli → kir + li

Türkçe dil bilgisinde ad aynı anda hem yapım ekini hem de çekim ekini taşıyabilmektedir. Ancak bu eklerin dizilimi belli bir sıra takip etmektedir. Buna göre ada önce yapım eki sonra çekim eki gelmektedir: kapıcıya → kapı + **cı** + **y** + **a**, kitaplıktan → kitap + **lık** + **tan** gibi.

5. Adlar anlam ve biçim yönünden birbirini bütünleyerek tamlama oluşturmaktadır: kapı + **nın** kilit + **i** (Belirtili ad tamlaması), çamur derya + **sı** (Belirtisiz ad tamlaması), kardeş + im + **in** doğum gün + **ü** (Zincirleme ad tamlaması)

6. Adlar sahip oldukları özelliklere göre kendi içinde bölümlere ayrılarak adlandırılmaktadır. Bunlar oluşlarına göre adlar, verilişlerine göre adlar ve sayılarına göre adlar olmak üzere üç başlıkta incelenmektedir ⁵:

⁵ HENGİRMEN, **age** s. 116. “Adlar bildirdikleri varlıkların özelliklerine göre çeşitli gruplara ayrılır: Somut adlar, soyut adlar, özel adlar, cins adlar, tekil adlar, çoğul adlar, topluluk adları”.

KORKMAZ, **age** s. 195. “Adlar ana nitelikleri bakımından şöylece gruplandırılabilir: I. Somut ve soyut adlar, II. Özel adlar, cins adları (tür adları), III. Oluş ve kılış adları”.

a. Oluşlarına göre adlar: Bunlar karşıladıkları kavramların oluşuna göre somut adlar ve soyut adlar şeklinde adlandırılmaktadır.

i. Somut adlar, duyu organlarımızla görüp kavrayabildiğimiz ve tabiatta madde olarak var olan nesne ve varlıkların adlarıdır (Korkmaz, 2003:196): su, hava, ağaç, insan, kedi, masa vb.

ii. Soyut adlar ise, görünürde madde olarak var olmayan, duyu organlarımızla kavranamayan, ancak zihnimizde ve tasavvurumuzda var olan kavramlara ve niteliklere karşılık olan adlardır (Korkmaz, 2003:196): saygı, öfke, iyilik, düşünce, mutluluk, doğruluk, zekâ vb.

b. Varlıkların Verilişlerine Göre Adlar: Bu çeşit adlar özel adlar ve tür adlarıdır.

i. Özel ad, kendisinden başka benzeri olmayan, yaradılıştaki tek olan adlardır. Kişi adları, kurum – kuruluş adları, kitap, dergi, gazete adları, yer adları (ülke, şehir, kıta, bölge, mahalle, sokak, cadde), ulus adları, dil adları, din ve mezhep adları, coğrafi yer adları, özel adlardır. Tümce içerisinde özel adların ilk harfi büyük yazılmalıdır. Özel adlardan sonra gelen çekim ekleri ise kesme imiyle ayrılmaktadır.

Bütün eşyaları **Hasan'a** vermeme istedi.

Mavi sularıyla **Ege Denizi** turistlerin gözdesi olmuştu.

ii. Tür adı ise, aynı türden varlıkları gösteren sözcüklerdir. Özel adlardan farklı olarak tek bir varlığı veya nesneyi göstermemekte, aynı türden olan tek varlıkların birini, bir bölümünü ya da tümünü göstermektedir (Atabay, Kutluk ve Özel, 1976:31). Vücut parçaları, akrabalık adları, hayvan ve bitki adları, araç adları, tür adları içerisinde yer alan adlardır: gövde, mide, dayı, kuş, tabak, çiçek vb.

c. Varlıkların Sayılarına Göre Adlar: Adlar varlıkların sayılarına göre, tekil adlar, çoğul adlar ve topluluk adları olmak üzere üç türdür:

a. Tekil adlar, varlığın veya nesnenin sayı bakımından tek olduğunu bildiren adlardır: çanta, gazete, göl, koltuk vb.

b. Çoğul adlar, +lAr çokluk ekinin ada getirilmesiyle varlığın veya nesnenin sayıca çok olduğunu ifade eden adlardır: çocuk + lar, dergi + ler, koltuk + lar vb.

c. Topluluk adları ise, biçim bakımından tekil olmasına rağmen anlam bakımından çokluğu gösteren adlardır: sürü, ordu, takım, demet, meclis vb.

7. Türkçede kimi adlar gösterdikleri kavram dolayısıyla eril ya da dişil sayılmaktadır. Birçok dilde cins ayrımı çoğunlukla ada gelen eklerle veya ad, sıfat ve adıl gibi sözcük türlerindeki artikellerle ifade edilmektedir. Ancak Türkiye Türkçesinde adlarda cinsiyet belirtilmesine ilişkin biçim eki ya da biçim bulunmaktadır. Fakat cins ayrımı çoğu zaman “kız, erkek, kadın” gibi sözcüklerle sağlanmaktadır. Bununla birlikte akrabalık adlarında, hayvan adlarında ve yine aynı tür içinde yer alan hayvan adlarında da ayrı sözcükler kullanılarak varlığın eril ya da dişil olduğu belirtilmektedir (Atabay, Kutluk ve Özel, 1976:46): kız öğrenci, erkek çocuk, kız kardeş, anne – baba, teyze – dayı, hala – amca, dişi kuş, erkek aslan, tavuk – horoz, koyun – koç gibi.

II.1.1. Yapı Bakımından Adlar

Adlar, dilde kullanım esnasında yapı bakımından farklı özellikler gösteren sözcüklerdir. Ekli, eksiz veya bir başka sözcükle birleşmiş olarak değişik şekillerde biçimlenmektedir (Atabay, Kutluk ve Özel, 1976:33). Türkiye Türkçesinde yalın ad, türemiş ad ve bileşik ad⁶ olmak üzere bölümlenen bu türün yapı özellikleri ise şöyledir:

⁶ ATABAY, KUTLUK ve ÖZEL, **age**, s. 33. Adları yapı bakımından incelerken “Biçim Açısından Adlar” başlığı altında üçe ayırmıştır. “1. Yalın Ad, 2. Türemiş Ad, 3. Bileşik Ad”.

1. Yalın Ad: Türkçe dil bilgisi kitaplarında “yalın adlar” veya “basit isimler” olarak da adlandırılan, kök halindeki adlardır: *göz, akıl, çiçek, insan, dost, öfke, iki, siyah gibi*. Bunlar yapım eklerini almamasına rağmen, adın yalınlığını bozmadığından çekim eklerini alabilmektedir: *anne+m, kuş+lar, ev+de, ağaç+ı, araba+sı* vb.

2. Türemiş Ad: Ad veya eylem kök ve gövdesine çeşitli yapım eklerinin getirilmesiyle biçimlenmiş yeni anlamlı adlardır. Bu yapıyla yeni bir kavramı karşılayan tür, addan ad ya da fiilden ad olmak üzere iki şekilde türetilmektedir:

Addan türeyen adlar: *kitap+çı, göz+lük, baş+kan, sol+ak, yer+li, iş+siz, Türk+çe, vatan+daş, parıl+tı, yok+sul* vb.

Eylemden türeyen adlar: *düşün+ce, bul+gu, oku+mak, yaz+ma, anla+y+ış, gör+üş, bak+ış, aç+ı+k, giy+im, türk+ek, der+gi, böl+ge, bil+gin* vb.

3. Bileşik Ad: Bileşik adlar, birden çok sözcüğün bir araya gelip kaynaşması, kalıplaşması sonucu ortaya çıkan ve yeni bir kavramı veren adlardır. Birleşik adlar olarak da ifade edilen bu adların yapılanışı çeşitli şekillerde gerçekleşmektedir. Bunlar:

a. Anlam kaybolması yoluyla oluşan bileşik adlar: Bu çeşit bileşik adların kuruluşunu sağlayan sözcüklerden biri veya her ikisi kısmen ya da tamamen gerçek anlamını kaybetmektedir.

hanım + eli → hanımeli

kara + dut → karadut

b. Ses veya hece kaybolması yoluyla oluşan bileşik adlar: İki sözcüğün birleşmesi sırasında ses veya heceler düşmesi yoluyla oluşmuş adlardır.

cuma+ertesini → cumartesi

sütlü+aş → sütlaç

c. Eylem veya eylemsilerle oluşan bileşik adlar: Bileşik adı oluşturan sözcüklerden biri veya her ikisinin eylem ya da eylemsilerle meydana getirdiği bileşik ad çeşididir.

gece+kondu → gecekondur

uyur+gezer → uyurgezer

II.1.2. Anlam Bakımından Adlar

Adlar, Türkiye Türkçesinde anlamlı sözcüklerdendir. Bu sözcükler hem tümce dışında hem de tümce içinde çeşitli anlamlara sahiplerdir. Bu sebeple geleneksel dil bilgisinde anlamın ölçüt alındığı tür sınıflandırmalarında “Anlamlı Sözcükler” başlığı altında incelenmektedir.

Türkçedeki diğer sözcükler gibi adlar da metin içerisinde çok farklı anlamlarda kullanılabilir. Bu farklı anlamlar dil bilgisi kitaplarında gerçek anlam, yan anlam ve mecaz anlam olarak ifade edilir. Gerçek anlam, adın sözlükteki ilk anlamı olup, “asıl anlam” veya “temel anlam” olarak da adlandırılmaktadır⁷. Yan anlam, adın gerçek anlamına bağlı kalarak kazandığı yeni anlamlardır. Mecaz anlam ise, adın gerçek anlamından bağımsız olarak benzetme, ilişkilendirme ve çağrışım yoluyla elde ettiği anlamlardır. Adın sahip olduğu bu anlamlar Türkçe dil bilgisinde çeşitli kullanım biçimleriyle meydana gelmektedir. Bu kullanım biçimlerinden biri adın doğrudan anlam yönüyle ilgili olan anlam değişimleridir. Diğerleri ise adın anlamını değişikliğe uğratan eklerdir. Dolayısıyla adın anlam yönünü iki alt başlık altında incelemek mümkündür:

1. Anlam Değişimleri: Adlarda yan anlamları oluşturan anlam değişimleri; anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi ve güzel

⁷ BANGUOĞLU, **age** s. 920. “Öbür kelimeler gibi adlar da bir konmuş anlam (sens fundamental) taşırlar. Buna adın asıl anlamı (sens proper) deriz.”

HENGİRMEN, **age** s. 390. “Sözcüklerin ilk oluştuğu dönemde gösterdikleri ilk kavrama temel anlam denir.”

adlandırma olarak birbirinden farklı biçimlerde kendini gösterir. Böylece var olan adlar yeni birer sözlük değeri kazanır (Korkmaz, 2003:247). Ada yeni anlamlar yükleyen sözü edilen bu anlam değişimleri ise şunlardır:

a. Anlam Genişlemesi: Anlam genişlemesi türündeki değişme, anlam kapsamı dar olan bir adın, zamanla ilgili bulunduğu kavram alanı içinde yayılarak daha geniş, daha genel bir anlam kazanmasıdır (Korkmaz, 2003:247). Ad bu yolla somut iken soyut, soyut iken somut bir anlam ifade eder. Örneğin göz sözcüğü gerçekte bir görme organı iken benzetme ve anlam genişlemesi yoluyla birtakım yan anlamlar yüklenir: *çekmecenin gözü, kalp gözü, göz atmak* gibi.

b. Anlam Daralması: Adın bu yolla, sahip olduğu kavramlardan bir ya da bir kaçını kaybederek kavram alanını daraltması durumudur (Hengirmen, 1995:393). Türkçedeki oğlan sözcüğü bu şekilde anlam değişikliğine uğramış bir sözcüktür. Eskiden kız ve erkek çocukları için kullanılan bu sözcük zamanla anlam daralmasına uğrayarak bugün sadece erkek çocuklarını belirtmede kullanılmaktadır.

c. Anlam İyileşmesi: Ada yeni anlamlar kazandıran anlam iyileşmesi, kötü anlamlı bir sözcüğün zamanla iyi anlama dönüşmesidir. Eski Türkçedeki “ıstırap, eziyet, mihnet” anlamına gelen “emek” sözcüğü bu duruma en iyi örnektir. Bu sözcük bugün Türkiye Türkçesinde “herhangi bir iş için gösterilen özen, harcanan beden ve kafa gücü” anlamına gelmektedir (Korkmaz, 2003:248).

d. Anlam Kötüleşmesi: İyi anlamlı bir adın zamanla kötü bir anlam ifade etmesiyle oluşan sözcüğün yeni anlamıdır. Örneğin kadın sözcüğü Eski Türkçede “kraliçe, kağan hanımı, hanımefendi” anlamlarında kullanılırken, bugün Türkiye Türkçesinde “dişi cinsten insan, evlerde çalıştırılan hizmetçi” anlamını ifade etmektedir (Korkmaz, 2003:248).

e. Güzel Adlandırma: Anlamı iyi olmayan, yadırganan, tiksindiren veya hoş karşılanmayan bir kavramın veya varlığı karşılayan adın yerine bir başka adın kullanılması durumudur: Verem yerine ince hastalık, Domuzlu yerine Denizli, Kokaryalı yerine, Güzelyalı, kertenkele yerine gelinkız denmesi gibi.

2. Ek yardımıyla Meydana Gelen Anlam Değişmeleri: Türkçede ekler ulandığı sözcüğe sadece görev yüklemeler. Çoğu zaman görev ve anlamı bir arada sağlayan ekler adlara da aynı durumda eklenirler. Böylece ada gelen eklerden bazıları adı görevli hale getirirken, bazıları da adın anlamını da genişletmiş ya da daraltmış olurlar. Adın anlamında değişiklik yaratan Türkçedeki eklerden bazıları şunlardır:

a. Küçültme Ekleri: +Cık / +CUk, +cAk, +cAğAz, +cAğIz

Küçültme ekleri ada gelerek adın anlamında küçültme ve miktarda azlık bildiren eklerdir. Ancak bu ekler kimi zaman sevgi, şefkat ve acıma anlamları da ifade etmektedir.

Elindeki kitap**ç**ıkları masanın üzerine dizdi. (Küçültme)

Şişede azı**ç**ık bir su vardı. (Miktarda azlık)

Yavru**cağ**ız ne yaptığını bilmez halde ortalıkta dolanıyordu. (Acıma)

Mektubuna sevgili anne**ciğ**im ve baba**ciğ**im diyerek başlamıştı. (Sevgi)

b. Çokluk Eki: + lAr

Bir işletme eki olan çokluk eki Türkçe dil bilgisinde genel olarak varlığın sayıca çok olduğunu göstermek amacıyla kullanılmaktadır. Fakat kimi zaman bu ekin dilde farklı anlamları da ifade ettiği örneklerine rastlamak mümkündür. Söz gelimi cins adlara geldiğinde adın anlamını güçlendirir veya ada abartma anlamı katar. Bunun yanı sıra saygı ve nezaket anlamında da kullanılır.

Çocuk**cağ**ız ateş**ler** içinde yanıyordu. (Abartma)

Sayın müdürümüzün himayeleri altında korunmaktadır. (Saygı)

c. Eşitlik Eki: + CA,

Eşitlik eki, Türkçe dil bilgisi kitaplarında adın durum eklerinden biri olarak incelenir. Eklendiği ada ise benzerlik, abartma, görecelik anlamları katar:

Bakışları korkunç ve düşmancaydı. (Benzerlik)

Sanki aylarca gün yüzü görmemiş gibiydi. (Abartma)

Söylenenler kanımca doğru değil. (Görecelik)

II.1.3. İşlev Bakımından Adlar

Adlar, geleneksel dil bilgisinde varlıkları karşılayan işlevli sözcüklerdir. Öncelikle nesnelere ve kavramları tanıtmak amacıyla kullanılan tür, üstlendiği işlevler sayesinde daha belirgin hale gelmiştir. Bu nedenle Türkiye Türkçesindeki bazı tür sınıflandırmalarında “görevli sözcükler” başlığı altında değerlendirilir ⁸.

Adın işlevselliği Türkçe dil bilgisi kitaplarında sözcüklerin birbirleriyle kurduğu ilişkiler olarak açıklanmaktadır. Söz gelimi Ergin ve Paçacıoğlu, “sıfat, zamir, zarf” türündeki sözcüklerin adın farklı kullanımlarından kaynaklandığını ifade etmişlerdir (Ergin, 1997:216; Paçacıoğlu, 1987:62). Hepçilingirler ise, “sıfat, belirteç, adıl, ilgeç, bağlaç, ve ünlem” in adın dilsel görevleri olduğunu dile getirmiştir (Hepçilingirler, 2006:109-110). Ancak türün dil içindeki işlevi diğer türlerin oluşumunu sağlamakla sınırlı değildir. Aynı zamanda tümce içinde ad çekim ekleri ile ulanarak daha farklı görevler de yüklenmektedir. Genel olarak sözcüklerle ilişki kurma, tümcenin ögesi olma ve ad

⁸ EKER, age s. 297. Tür sınıflandırmasında “Görevlerine (Türlerine) göre sözcükler” başlığı altında sözcüklerin söz dizimindeki işlev ve görevlerine “ad ve ad soylu sözcükler”, “edatlar ve edat soylu sözcükler”, “eylemler” olmak üzere üçe ayırmıştır.

ERGİN, age s. 216. “Mana ve vazife bakımından üç çeşit kelime vardır: 1. İsimler, 2. Fiiller, 3. Edatlar.”

PAÇACIOĞLU, age s. 62. “Anlam ve vazifeleri bakımından kelimeleri üç grup altında toplamak mümkündür: 1. İsimler, 2. Fiiller, 3. Edatlar”

taamlaması oluşturma vazifelerini gören adların Türkiye Türkçesindeki etkinliklerini şu Şekilde sıralamak mümkündür:

1. Adlar sözcüklerle olan münasebetlerinden dolayı sıfat, adıl ve belirteç görevinde kullanılırlar. Bunlardan bir adın nitelik ve niceliğini bildirme görevine sıfat, bir adın eylemle ilişkili nitelik ve niceliğini bildirme görevine belirteç, bir adın yerine geçme görevine ise adıl denir (Hepçilingirler, 2006:109):

Her gün **ok** iş yaptığından Őikyeti. (Sıfat işlevinde)

Kızımı **ok** az zlyyormuş. (Belirteç işlevinde)

Ona bu konuda güvenmiyorum. (Adıl işlevinde)

2. Ad durum eklerini⁹ alarak tümcenin öğesi olma görevini üstlenir. Yalın durum, belirtme durumu; yönelme durumu; bulunma durumu; çıkma durumu; vasıta durumu, eşitlik durumu ve ilgi durumu olmak üzere kendi içindeki bölümleri, ad durumları ve yüklediği işlevler şunlardır:

a. Yalın Durum: Adın anlam bakımından tümce içerisindeki bağımsız durumudur. Eksiz olarak kullanımın yanı sıra çoğul ekli veya iyelik ekli kullanımı da mevcuttur. Ad bu durumda iken özne veya nesne vazifesini görür.

Kapılar ardına kadar açıktı. (zne)

Duvar maviye boyanmış. (Nesne)

b. Belirtme Durumu (+I / +U): Geçişli fiille kurulan bir cümlede, adın yapılan eylemden etkilendiğini anlatan durumdur. Ad bu durumda iken tümcenin nesnesi olma görevini yerine getirir:

⁹ DENY, **age**, s. 238–283. Ad durumlarını “haetlik sonuçlar – ismin halleri – insiraf” başlığı altında incelemiş ve şu Şekilde bölümlemiştir: “genitif: in-lenik; accusatif: i-lenik; datif: den – lenik; locatif: de – lenik; relatif: ce – lenik”.

ERGİN, **age**, s. 226–229. Ad durumlarını ve eklerini “hal ve hal ekleri” olarak isimlendirdikten sonra adın durumlarını 8’e ayırmıştır: “yalın hal, ilgi hali, yapma hali, yaklaşma hali, bulunma hali, uzaklaşma hali, vasıta hali, eşitlik hali”

Birkaç odun parçasıyla şöminedeki **ateşi** güçlendirdi.

Bütün **eskileri** bir çuvala doldurdu.

c. Yönelme Durumu (+A): Eylemin, hareketin yöneldiği yeri, yönünü gösteren ad durumudur. Tümce içinde dolaylı tümleç işlevinde kullanılır.

Bütün bildiklerini **öğrencilere** anlattı.

Sarsıntı geçmeden kendini **sokağa** attı.

d. Bulunma Durumu (+dA, +tA): Eylemin yapıldığı yeri belirten ad durumudur. Ad bu durumda dolaylı tümleç görevini üstlenir:

Anahtarını unutunca **kapıda** kaldı.

Yüzünde çocukluktan kalma bir iz vardı.

e. Çıkma Durumu (+dAn, +tAn): Eylemin gösterdiği oluş ve kılışım kendisinden uzaklaştığını gösteren ad durumudur. Adın bu durumu dolaylı tümleç vazifesi görür. Ancak çıkma ad, durum eki eylemin yapılaş sebebini, zamanını veya miktarını belirtirse zarf tümleci görevini yüklenmektedir:

Sabaha karşı **dışarıdan** büyük bir gürültü geldi. (Dolaylı tümleç)

Çorbadan iki kaşık aldı ve **masadan** kalktı. (Dolaylı tümleç)

Hastalandığından okula gidemedi. (Zarf tümleci)

Dün **sabahtan** yola çıkmışlar. (Zarf tümleci)

f. Vasıta Durumu (+y)IA): Birliktelik veya araç ilgisi ifade eden ad durumudur. Tümce içerisinde edat tümleci işlevinde kullanılır:

Hafta sonu **arkadaşlarıyla** sinemaya gidecek. (Birliktelik ilgisi)

Bu sabah **uçakla** İzmir'e gitti. (Araç ilgisi)

g. Eşitlik Durumu (+CA): Nitelik açısından benzerlik, eşitlik ve görelilik ifade eden ad durumudur. Çoğu zaman gibi edatına koşut bir işlev görür.

Dünkü tartışmadan sonra **dostça** bir tavır sergiledi. (Benzerlik)

Boyunca çocukları vardı. (Eşitlik)

Bence bugün yağmur yağacak. (Görelilik)

h. İlgili Durumu (+In / +Un, +nIn / +nUn): Adın ait olma durumunu gösteren ilgili durumu tümce içerisinde üç farklı görevde kullanılır: “1. İki adı birbirine bağlayarak ad tamlaması kurar, 2. Zamirleri bazı edatlara bağlar, 3. Bildirme ekiyle (-dIr / -dUr, -tIr, -tUr) birlikte kullanılarak adları fiile bağlar” (Hepçilingirler, 2006:188):

Kapının kolu elinde kaldı. (Ad tamlaması)

Bugüne kadar **senin gibi** birini görmedim. (Adılları ilgeçlere bağlama)

Bu iş **senindir**. (Bildirme ekiyle adları eyleme bağlama)

3. Kavramları ve nesnelere gösteren adlar, çokluk ekini (+lAr) alarak varlığın nicelik bakımından birden fazla olduğunu göstermektedir: masa + lar, çocuk + lar, çiçek + lar, göl + ler, insan + lar, fikir + ler gibi.

4. Ad, çekim eklerinden iyelik eklerini alarak varlığın kime, kaçınıcı kişiye ait olduğunu belirtir. Ad, sahiplik ifade eden iyelik ekleriyle her şahsa göre ayrı şekilde çekime girer:

Birinci tekil kişi: ev+i+m, okul+u+m, dünya+m, araba+m

İkinci tekil kişi: kitab+i+n, gölge+n, ağac+i+n

Üçüncü tekil kişi: ceket+i, anne+si, mesleğ+i, saç+ı, kapı+sı

Birinci çoğul kişi: cesaret+i+miz, dergi+miz, hatıraları+mız

İkinci çoğul kişi: aile+niz, ülke+niz, göz+ler+i+niz

Üçüncü çoğul kişi: ayak+lari, gözlük+lari, şiiir+lari

5. Anlam ve biçim bakımından bir araya gelen adlar, karşıladığı kavramı daha açık daha ayrıntılı verebilmek için tamlama kurmaktadır. Adların kurduğu bu tamlama

Türkçe dil bilgisi kitaplarında genellikle “ad tamlamaları” veya “isim tamlamaları” olarak ifade edilir.

Tamlamalarda tamlayan (belirten) ve tamlanan (belirtilen) olmak üzere iki öge vardır (Bilgin, 2006:187). Ad tamlamaları bu öğelerin ek alıp almamasına göre kendi içinde çeşitlenmektedir. İlköğretim ve ortaöğretim kurumlarında okutulan bazı Türkçe ders kitaplarında, bu çeşitlilik dört başlıkta sınıflanmaktadır. Bunlar “belirtili ad tamlaması”, “belirtisiz ad tamlaması”, “takısız ad tamlaması” ve “zincirleme ad tamlaması” şeklinde anlatılır (Budak ve diğ., 2000:171) . Fakat bazı Türkçe dil bilgisi yapıtlarında ad tamlamalarının ikiye¹⁰ veya üçe¹¹ bölümlendiği de görülür. Bu farklı bölümlenmelerin sebebi ise, takısız ad tamlaması ve zincirleme ad tamlamasından kaynaklanmaktadır.

Geleneksel dil bilgisindeki tanımlamalarda tamlayanı ve tamlananı ek almayan şeklindeki “takısız ad tamlaması” bazı dilciler tarafından onaylanmamaktadır. Bilgin (2006:198-199) ve Hepçilingirler (2006:72-73) tamlayan ögesi niteleme görevi yapan bir sözcüğün ad değil, “sıfat” olacağını belirtmişlerdir. Bu nedenle takısız ad tamlaması olarak ifade edilen tamlama çeşidinin “sıfat tamlaması” adı altında yer alması gerektiğini savunmuşlardır.

6. Adlar bir varlığı veya nesneyi gösterme dışında bir oluşu, kılışı veya durumu gösterme vazifesi de görmektedir. Türkçede bu görevdeki ad eylemlere getirilen –mAk,

¹⁰ HEPÇİLİNGİRLER, **age**, s. 73. “Geleneksel ad tamlamalarımız dörde ayrılmaz; belirtili ve belirtisiz olmak üzere yalnız ikiye ayrılmaktadır.

¹¹ BİLGİN, **age**, s. 189. Ad tamlaması türleri için “1. Belirtili Ad Tamlaması, 2. Belirtisiz Ad Tamlaması, 3. Genişlemiş Ad Tamlaması” üç ana ayrılma yapmıştır. Bunlardan “Genişlemiş Ad Tamlamalarını” kendi içinde “Zincirleme Ad Tamlaması” ve “Karma Ad Tamlaması” olmak üzere ikiye ayırmıştır.

GENCAN, **age**, s. 184-188. Ad tamlamalarını “Ad Tamlaması” başlığı altında üçe bölümlenmiştir: “1. Birinci Türü Ad Takımı, 2. İkinci Türü Ad Takımı, 3. Üçüncü Türü Ad Takımı”

KONONOV, **age**, s. 809-809. Ad tamlamalarını üçe ayırmaktadır: “I. tür tamlama: Tamlayan, öbeğin ikinci üyesi olan nesnenin neden, hangi maddeden yapıldığını gösterir; yün ceket, II. tür tamlama: Tamlayanı yalnız durumda ad, tamlananı 3. kişi iyelik eki alan ad: kahve fincanı, vatan aşkı vb., III. tür tamlama: Tamlanan-tamlayan durumunda, tamlanan 3. kişi iyelik eki almıştır: öğretmenin odası, çocuğun ağlaması vb.”

-mA, -İş/-Uş yapım ekleri ile kurulmakta ve “eylemlilik”¹² adını almaktadır. Bunlar kimi zaman tamlama oluşturma, kimi zamanda ad durum eklerini ve ekeylemi olarak tümcede çeşitli işlevler yüklenmektedir (Atabay, Kutluk ve Özel, 1976:26–27):gör – üş, oku – mak, yetin – me, anlay – ış, yay – mak, hızlan – ma vb.

7. Ad, tabiattaki canlı ve cansız varlıklar tarafından çıkarılan çeşitli seslerin dile aktarımını sağlamaktadır. Bu fonksiyondaki adlar dil bilgisinde yansımali (ses taklidi) adlar olarak ifade edilmektedir (Korkmaz, 2003:221): viz, çat, cız, şıp, tak, pat gibi.

8. Adlar, varlık ve nesnelere yalnız kendisini değil sayı ve miktarlarını da bildirmektedir (Korkmaz, 2003:255–256). “Sayı adı”¹³ olarak isimlendirilen bu çeşit ad, niteleme görevinde kullanıldığında sıfat adını kazanmaktadır (Atabay, Kutluk ve Özel, 1976:47).

Ayrıca Hepçilingirler (2006:75-76) zincirleme ad tamlamasını da yok saymıştır. Zincirleme ad tamlamasını bir ad tamlamasının başka bir ad tamlaması içinde tamlayan ya da tamlanan görevine girmiş biçimi olarak açıklar.

Bu çalışmada ise, incelenen dil bilgisi çalışmalarından da hareketle ad tamlamalarının “belirtili ad tamlaması”, “belirtisiz ad tamlaması” ve “zincirleme ad tamlaması” olmak üzere üç alt başlıkta incelenmesi uygun görülmüştür:

¹² BANGUOĞLU, **age**, s. 420. “Ad fiiller” adı altında “ad fiilin ad şekli, yani bir kılış, bir durum veya düşünce” şeklinde ifade etmiştir.

DENY, **age**, s. 694. Ad eylemleri “fiilin isimcil sovgaları” adı altında incelemiş “alelade fiil fikirlerini ifade etmekten ziyade fiili bir isim kılığı altında göstermekten, yani kelimede onun isim rolünü oynamasına ve lüzumu halinde ismin aldığı bükünleri (flexions) onun da almasına müsaade etmekten ibarettir” açıklamasını getirmiştir.

EDİSKUN, **age**, s. 283 “İsim Fiiller (Masterler) bir yandan bir eylem adı oldukları için isim, öbür yandan da özne, nesne, tümleç aldıkları için fiil olan kelimelerdir” demiştir.

¹³ BANGUOĞLU, **age**, s.353. Sayıları sıfatların alt başlığında incelemekle birlikte “bunlar aslında sayıların adlarıdır.” şeklinde belirtmiştir.

DENY, **age**, s. 489. “Sayı isimleri” bölümünde “asıl sayı, dereceli sayı, paylı (üleşimli) sayı” şeklinde ayırarak sayıların ad olduğunu belirtmiştir.

KONONOV, **age**, s. 288. Sayı adlarını “sayı sıfatları” içinde anlatmıştır.

a. Belirtili Ad Tamlaması: Belirtili ad tamlaması, tamlayan ve tamlanan ekinin ulandığı tamlama çeşididir. Bu tamlamada tamlayan, ilgi ad durum ekini (+In/+Un, +nIn/+nUn) alırken; tamlanan iyelik ekini (+I/+U, +sI/+sU) almaktadır. Böylece tamlayan tamlanan hakkında daha kesin bilgi iletmiş olur (Atabay, Özel ve Kutluk, 1976:52): Zeytin+**in** çekirdek+**i**, Okul+**un** bahçe+**si**, Başak+**lar+ın** boy+**u**, merdiven+**in** baş+**ı** gibi.

b. Belirtisiz Ad Tamlaması: Belirtisiz ad tamlaması, yalnız tamlananın ek aldığı tamlayanın ise yalın durumda bulunduğu tamlama çeşididir. Bu tamlamada tamlayan genel bir kavramı karşılayarak tamlananın türünü belirtir (Bilgin, 2006:194): ders kitap+**ı**, insan sevgi+**si**, gül yaprak+**ı**, meyve su+y+**u**, el örgü+**sü**, kuş yuva+**sı** gibi.

c. Zincirleme Ad Tamlaması: Zincirleme ad tamlaması, tamlayanı, tamlananı veya her ikisi de ad tamlaması biçiminde olan iç içe girmiş tamlama türüdür (Eker, 2002:353): okul+**un** basketbol takım+**ı**, insanlar+**ın** çevre bilinç+**i**, süt şise+**si+nin** kapak+**ı** gibi.

II.2. Sıfatlar

Türkiye Türkçesinde adın niteleyicisi olarak bilinen sıfatlar hem kullanım hem de işlev bakımından önemli sözcük türlerinden biridir. Tek bir varlığı gösteren ada karşılık, sıfatlar varlığa ait birden fazla özelliği ifade etmektedirler. Bu yüzden sıfatların dil içindeki kullanım alanı oldukça geniştir.

Sıfatlar, adlarla kurduğu ilişkiden ve onların niteleyicisi olması bakımından da dil içinde önemli bir görev üstlenmektedir. Başlangıçta adın niteleyicisi olarak belirtilen sıfat, Korkmaz tarafından daha geniş bir anlatımla şu şekilde tanımlanmaktadır: “Sıfatlar adlardan önce gelerek onları niteleyen, nasıl olduklarını gösteren veya çeşitli yönlerden belirten sözlerdir.” (Korkmaz, 2003:333). Bu tanım Türkiye Türkçesiyle ilgili bütün dil bilgisi çalışmalarında daha dar veya geniş anlatımlarla yer almaktadır.

Ergin, “sıfat” terimini kullanarak, “nesnelere vasıflandırma ve belirtme suretiyle karşılayan kelimeler” tanımını yapmaktadır (Ergin, 1997:224). Banguoğlu (1995), Ediskun (1999) ve Gencan (2001), “bir varlığı vasıflayan veya belirleyen kelime”ye “sıfat” dediğini ifade etmektedir. Hengirmen de “varlıkların özelliklerini belirten ve adlardan önce gelen sözcükler”e “sıfat” demektedir (Hengirmen, 1995:150). Kononov (1956) ise, sıfatı bir nesneye özgü olan ya da ona yüklenen niteliği belirten söz bölüğü olarak açıklamaktadır. Türkçe Sözlük’te sıfat madde başı içerisinde ele alınmış ve “Bir ismi, nitelik, nicelik, yer, sıra vb. bakımından niteleyen, belirten kelime, sıfat” biçiminde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 2005:1748).

Deny, Türkçedeki sıfat terimiyle, Fransızcadaki sıfat teriminin birbirinden çok farklı olduğunu vurgulamaktadır (Deny, 1941:215). Ergin’in “vasıf isimleri” olarak adlandırdığı sözcükleri, Deny Fransızcadaki asıl sıfatları karşıladığını belirtmektedir. Dilimizde *üç adam*, *şu çocuk* gibi aslında sıfat olmadıkları halde, dizilişte sıfat olan sözcüklerin Fransızcada farklı bir sıfat grubu altında (*adjectif détermination=belirtici katkılar*) incelendiklerini açıklamaktadır (Deny, 1941:215).

Bir adı nitelemesi ön koşuluyla sıfat olarak isimlendirilen bu sözcük türü, geleneksel dil bilgisinde ad soylu sözcükler arasında verilmekte ve aslında adın farklı bir kullanımı olarak kabul edilmektedir. Birbirleriyle kurdukları ilişkiler ve konumları onların türlerini belirlemede ölçüt olmaktadır. Bu yüzden sıfat gerçekte bir vasıf adı olarak değerlendirilmektedir. Ancak her adın bir sıfat olarak kullanılamayacağı da belirtilmektedir. Adla sıfat arasında esaslı bir fark olmadığını söyleyen Gabain aynı sözcüğün bazen ad bazen de sıfat olarak kullanılabileceğini ifade eder (Gabain, 1995:47). Ergin ise sıfat denilen sözcüğün aslında tek başına ortak isimlerden başka bir şey olmadığını bunların içerisinde en çok vasıf isimlerinin sıfat olarak kullanıldığını

açıklamaktadır (Ergin, 1997:244-245). Örnekten de anlaşılacağı üzere bu sözcük türü temelde ad soylu bir sözcük olduğu halde, dil içinde sözcüklerin birbirleriyle kurdukları ilişkiler ve konumları türün sıfat olarak adlandırıldığını göstermektedir. Örneğin bir renk adı olan *kahverengi* sözcüğü “İçimizde kahverengi bir dağ ölüsü yatar”¹⁴ dizesindeki “dağ ölüsü” ad öbeğini niteleyen sıfat olarak kullanılmaktadır.

Bağımsız bir tür olan ad bir kavram veya bir varlığı tek başına karşılayabilmektedir. Ancak sıfat böyle bir özelliğe sahip değildir. Sadece varlığı karşılayan ada bağlı olarak o varlıkla ilgili herhangi bir niteliği belirten sözcük türüdür. Bu türün varlık gösterebilmesi için bir adın önünde yer alıp o adı nitelemesi gerekmektedir, şarttır: solgun yüzler, uzun yol, geniş ev, dar geçit, kapalı kapılar gibi.

Sıfatlar Türkçe dil bilgisinde adlarla birlikte kelime grubu içerisinde varlık gösterebilmektedirler. Bu kelime grubuna da sıfat tamlaması denmektedir. Tamlamada sıfat olan sözcüğe tamlayan, ad ise tamlama ögesidir. Bir sıfat tamlamasında bir sıfat birden fazla adı niteleyebildiği gibi, bir ad birden fazla sıfatla nitelenebilmektedir: yana kaymış kadife soluk şapkası; o biçimsiz, daracık alını

Sıfat tamlamalarında tamlayan ve tamlanan arasındaki ilişki ve dizilim Türkiye Türkçesinde kesin bir kalıba bağlanmaktadır. Hint-Avrupa dilleri içerisinde yer alan Fransızca ve İngilizce sözcüklerinde ise tamlayan ögesi durumunda da olan sıfat durumunda mutlaka addan önce gelerek o adı nitelemektedir. Bazı durumlarda özellikle de sıfat olarak kullanılan sözcük addan sonra gelmektedir (Aydın, 2004:7). Sözcüğe sıfat görevi kazandıran da sözcüğün grup içerisindeki yeridir. Fransızcadaki niteleme sıfatları (L’adjectif Qualificatif) her zaman isimlerden sonra kullanılmaktadır. İngilizcede de Türkiye Türkçesi dil bilgisinden farklı olarak sözcüğün sıfat adını alması tek bir kurala

¹⁴ Cansever, Edip (2000), “Seçme Şiirler”, İstanbul, Erdem Yayınları, s. 18.

bağlı değildir. Bazı sıfatlar sadece ismin önünde bulunsa da birçok sıfat, hem ismin önünde hem de ismin sonunda yer alabilmektedir (Can ve Kilimci, 2003:417-464). Örneğin ill, well ve a ile başlayan afraid, alone alive vb. sıfatlar ismin önünde kullanılamazlar. Sıfatın addan önce kullanılması durumu Türkiye Türkçesinde sadece “unvan sıfatları” olarak adlandırılan kişinin konumunu, mesleğini, cinsiyetini bildiren sıfatlar için geçerlidir: Doktor Ahmet Bey, Onbaşı Mehmet Güney gibi. Sıfat tamlamasını oluşturan sıfat (tamlayan) ve ad (tamlanan) Türkiye Türkçesinde yer değiştirecek olursa, sözcük sıfat olma özelliğini kaybetmektedir. Buna ek olarak çoğu kez ekeylem de alarak bir ad tümcesi oluşturmaktadır (Atabay, Özel ve Kutluk, 1976:72).

Sıfatları adlardan ayıran bir başka özellik, sıfatların iyelik, çokluk ve ad çekim eklerini almamasıdır. Ancak bazı durumlarda çekim eki olma özelliğini kaybeden ad durum ekleri sıfatlara eklenerek sıfat tamlaması oluşturmaktadır. Çıkma ifade eden ad durum eki “+dAn/+tAn”, asıl görevinden uzaklaşıp eklendiği sözcüğe soyut bir anlam kazandırarak, sıfat tamlaması kurmaktadır: su+dan bahane, ateş+ten gömlek, felek+ten bir gün gibi.

Sözü edilen istisnai durumlar dışında sıfatlar ancak önündeki addan ayrıldıkları zaman çekim eklerini almaktadırlar. Fakat bu durumda sözcük sıfat olma özelliğini kaybetmiş ve adlaşmıştır.

II.2.1. Yapı Bakımından Sıfatlar

Türkiye Türkçesinde sıfatlar yapı bakımından genellikle 1. Basit sıfatlar, 2. Türemiş sıfatlar, 3. Birleşik sıfatlar olmak üzere üç başlık altında incelenirler¹⁵. Ancak

¹⁵ ATABAY, KUTLUK ve ÖZEL, **age**, s. 84 “Yalın sıfatlar, türemiş sıfatlar, birleşik sıfatlar olmak üzere üçe ayırmıştır”.

BİLGEGİL, **age**, s. 194 “Türkçe’de sıfatlar basit, bileşik, türemiş halde bulunurlar”.

HENGİRMEN, **age**, s. 142. “Yapılarına göre sıfatlar üçe ayrılır: Yalın sıfatlar, Türemiş sıfatlar, Birleşik sıfatlar”.

Korkmaz, sıfatların yapılarıyla ilgili daha ayrıntılı sınıflandırma yapmış ve sıfatları, “1. Basit (yalın) sıfatlar, 2. Türemiş sıfatlar, 3. Birleşik sıfatlar, 4. Pekiştirme sıfatları, 5. Kelime grubundan oluşan sıfatlar” olmak üzere beş alt gruba ayırmıştır (Korkmaz, 2003:340).

Korkmaz’ın sınıflaması diğer dil bilgisi çalışmalarında ortaya konulan ortak mevcut sınıflandırmanın yetersiz olduğunu düşündürmektedir. Söz gelimi çoğu dil bilgisi kitabında sadece anlam ve görevi bakımından değerlendirilen pekiştirme sıfatları, diğer sıfat çeşitlerinden biçimsel olarak farklılıklar göstermektedir. Ön ekin olmadığı Türkçe dil bilgisinde pekiştirme sıfatının yapılışı bu bakımdan istisnai bir durum teşkil eder. Dolayısıyla pekiştirme sıfatlarının basit, türemiş veya birleşik sıfatların içerisinde yer almaması olağan bir tutumdur. Ancak bu sıfat çeşidinin yapı farklılığı onun ayrı bir alt başlık olarak değerlendirilmesini gerekli kılar. Bunun yanı sıra Korkmaz, “kelime grubundan oluşan sıfatlar” ayrımıyla da üçlü yapısal sınıflandırmanın eksikliğini vurgulamaktadır. Bu sebeplerden dolayı çalışmanın bu kısmında Korkmaz’ın yapı sınıflandırmasının temel alınması uygun görülmektedir.

1. Basit Sıfatlar: İncelenen dil bilgisi çalışmalarında benzer şekillerde tanımlanan basit sıfatlar, yapım eki almamış kök halindeki sıfatlardır¹⁶: *bir kişi, şu ev, boş oda, yün kazak, geniş alan, mavi deniz* gibi..

2. Türemiş Sıfatlar: Bu sıfatlar, ad ve fiil kök veya gövdelerine yapım eklerinin getirilmesiyle oluşturulmuş sıfatlardır¹⁷. Kendi içerisinde adlardan yapılan sıfatlar ve eylemlerden yapılan sıfatlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır:

¹⁶ ATABAY, KUTLUK ve ÖZEL, **age**, s. 84 “Yalın sıfatlar yapım eki almayan ya da bileşik olmayan sözcüklerdir: düz yol, dar giysi, bu kadın ...”

ÇATIKKAŞ, **age**, s. 148 “Anlam bakımından sıfat olmaya uygun isimlerdir: beyaz, al, az, çok”

KORKMAZ, **age** s. 340 “Herhangi bir yapım eki almamış bulunan kök veya gövde durumuna gelmiş olan sıfatlar yalın sıfatlardır: acı (badem), ak (saç), cimri (adam)”

¹⁷ ATABAY, KUTLUK ve ÖZEL, **age**, s. 84 “Türemiş sıfatlar yapım ekleriyle kurulmuş sözcüklerdir”.

a. Addan Türeyen Sıfatlar: Bu sıfatlar ada aşağıda sıralanmış olan belirli yapım eklerinin getirilmesiyle kurulur: “+II / +IU, +IIk / +IUk, +cI / +cU, +sIz / +sUZ, +cA, +cIk / +cUk, +cII / +cUI, +sI / +sU, +(I)msI / +(I)msU, +(I)mtırak, +sIn, +mAn, +rAk, +Ar / +sAr, +(I)ncI / +(U)ncU, +(I)z / +(U)z, +sAl.” Görevleri bakımından sıfatlar alt başlığında değinildiği gibi önünde bulunduğu ada çeşitli işlevler yüklerler: köylü kadın, sıcacık çorba, birer yıl, yazlık ev, bencil insan, ikinci kat, simitçi çocuk, çocuksu hareketler, ikiz kardeş, cansız varlıklar, acımsı tat, bilimsel makale, kabaca davranış, ekşimtırak elma, gözde arkadaş, sarışın kadın gibi.

b. Eylemden Türeyen Sıfatlar: Bu yapıdaki sıfatlar eyleme belirli yapım eklerinin getirilmesiyle kurulmuş sıfatlardır. Bu eklerden bazıları kalıcı sıfatlar türetirken, bazıları da “sıfat-fiil” eklerini alarak geçici sıfatlar türetir. Sözü edilen bu ekleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

Kalıcı sıfat yapan ekler:

i. -(A)k: parlak güneş

ii. -(I)k / -(U)k: çatık kaş

iii. -GAn: çalışkan öğrenci

iv. -AgAn / -AğAn: olağan işler

v. -GIIn / -GUn: kızgın tencere

vi. -I / -U: kurul-u düzen, dikil-i arazi, sayıl-ı gün

vii. -mA: yap-ma çiçek, kar-ma sınıf, süz-me bal

viii. -(I)nç: kork-unç film, gül-ünç durum, sev-inç belirtileri

Geçici sıfat yapan ekler:

ix. -DIk / -DUk: tanı-dık insanlar, bil-dik sorular, olma-dık işler

- x. -mİş / -mUş: geç-miş günler, kuru-muş yapraklar, bozul-muş yiyecekler
- xi. -An: gül-en yüzler, konuş-an öğrenciler, yağ-an yağmur
- xii. -r, -Ar, -Ir / -Ur: yaz-ar kasa, koş-ar adım, uyu-r gez-er adam
- xiii. -mAz: çık-maz sokak, aşıl-maz engeller, bit-mez tüken-mez işler
- xiv. -AcAk: anlatıl-acak konu, uyul-acak kurallar, izlen-ecek yöntem
- xv. -IcI: yan-ıcı madde, geç-ici görev, sat-ıcı adam vs.

3. Bileşik Sıfatlar: Bileşik sıfatlar iki sözcüğün anlam kaynaşması veya eklerle birleşmesi sonucunda biçimlenmiş sıfat görevinde kullanılan yapılardır¹⁸. Tanımdan da anlaşılacağı üzere bu sözcük (sıfat) aslında bileşik addır. Zira bazı dil bilgisi kitaplarında sadece bileşik adlar veya bileşik sözcükler olarak verilmiştir. Bunun yanı sıra “birleşik sıfatlar” teriminin “bileşik sıfatlar” şeklinde terimlendirilmesi de konuyla ilgi ayrımın yaşandığı bir başka noktadır. Bu çalışmada ise, daha önce bileşik adlar konusunda belirtildiği gibi bileşik sıfatlar terimi kullanılması tercih edilmiştir.

Bileşik sıfatlarla ilgili bir başka konu ise, bu sıfatların farklı biçimlenme yöntemleridir. Yine tanımdan hareketle bileşik sıfatları oluşumları bakımından iki alt başlıkta değerlendirmek mümkündür. İncelenen çoğu dil bilgisi kitaplarında da ikiye bölümlendiren anlatımlar söz konusudur: “a. Anlamca kaynaşmış birleşik sıfatlar, b. Kurallı birleşik sıfatlar”. Ancak konuyla ilgili en ayrıntılı bilgi Korkmaz ve Ediskun tarafından verilmiştir. Sözü edilen bu bileşme biçimleri de şunlardır:

a. **Anlamca Kaynaşmış Bileşik Sıfatlar:** Bu sıfatlar anlam kaynaşmasıyla oluşmuş birleşik sözcüklerin sıfat görevi yapanıdır. Sıfat görevi üstlenmiş bu sözcükler

¹⁸ ATABAY, KUTLUK ve ÖZEL, **age**, s. 86 “Birleşik sıfatlar sözcüklerin sıfat görevi yapanlarıdır. İki sözcüğün birleşmesinden ortaya çıkan birleşik sözcüklerin bir bölümü doğrudan doğruya, bir bölümü de sıfat yapan ekleri alarak sıfat olurlar”.

BİLGEGİL, **age**, s. 194 “Birleşik sıfatlar, birden ziyade kelimenin birleşmesinden hasıl olan sıfatlardır: Açık göz, birkaç, başlangıç”.

KORKMAZ, **age**, s. 346 “Birleşik sıfatlar, birden çok kelimelerin kendi anlamlarını koruyarak veya değiştirerek tek bir anlam meydana getirecek biçimde bir araya gelmesinden oluşmuş sıfatlardır”.

gerçek anlamlarını yitirdiklerinden bitişik yazılmaktadır. Aynı zamanda bu sözcükler iki ismin, iki eylemin veya bir adla bir eylemin (/eylemsi) birleşmesinden oluşmuş bileşik sözcüklerdir:

cancığer arkadaş (ad+ad)

varyemez adam (ad+eylem)

uyurgezer çocuk (eylem+eylem)

b. Kurallı Bileşik Sıfatlar: Sıfat tamlamasına belirli yapım ve çekim eklerinin getirilmesiyle biçimlenmiş sıfatlardır:

— Sıfat tamlamasında tamlanan öğeye –II/-IU/-sIz yapım eklerinin getirilmesiyle oluşan kurallı birleşik sıfatlar: boy-lu adam, mavi kapı-lı ev, ince şerit-li desen

— Sıfatla adın yer değiştirdiği sıfat tamlamasında adın sonuna ad durum ekinin ulanmasıyla oluşan kurallı birleşik sıfatlar: can-a yakın çocuk, çocuğ-a düşün anne.

— Sıfatla adın yer değiştirdiği sıfat tamlamasında adın sonuna –dan ad durum ekinin getirilmesiyle oluşturulmuş sıfatlar: el-den düşme araba, yer-den bitme çocuk.

— Sıfatla adın yer değiştirdiği sıfat tamlamasında ada iyelik eki getirilerek oluşur: ciğer-i yanık ana, gövde-si kısa ağaç.

4. Pekiştirme Sıfatları: Pekiştirme sıfatları bir varlığın nitelik bakımından üstünlüğünü ifade eden sıfat çeşididir¹⁹. Bu sıfatın biçimlenişi Türkçede istisnai bir durum arz etmektedir. Çünkü Türkçede ön ek sadece pekiştirme sıfatlarında görülmektedir. Bunların biçimlenişi ise şu şekildedir: öncelikle bir veya iki heceli bir niteleme sıfatının ilk

¹⁹ ATABAY, KUTLUK ve ÖZEL, **age**, s. 93 “Pekiştirme sıfatın birinci hecesine /m/, /p/, /r/, /s/ ünsüzlerinden biri getirilerek yapılır.

KORKMAZ, **age**, s. 348 “Pekiştirme sıfatları anlamı güçlendirilmiş olan sıfatlardır. Bu sıfatları türetmek için ünlü ile biten bir niteleme sıfatının ilk hecesinin sonuna m, p, r, s ünsüzlerinden biri getirilerek oluşturulan hece, sıfatın başına eklenir: bembeyaz, kapkara, koskocaman, tertemiz ...”.

ünlüsünden sonra getirilen m, p, r, s ünsüzleriyle biten bir hece oluşturulur. Oluşturulan bu hecede aynı niteleme sıfatının önüne eklenerek pekiştirme anlamı kazanır.

düz > dümdüz yol

temiz > tertemiz ev

taze > taptaze sebze

katı > kaskatı vücut

5. Sözcük Grubundan Oluşan Sıfatlar: Bu sıfatlar belirli kurallar doğrultusunda yan yana gelen çeşitli sözcük öbeklerinin sıfat görevinde kullanıldığı yapılardır. Sıfatın işlevini üstlenen başlıca sözcük öbekleri şunlardır:

a. Sıfat–Eylem Grubu Biçimindeki Sıfatlar: Bu sıfatlar “-An, Dİk, -Ar, -mAz, -mİş, -mUş, -AcAk” sıfat eylem ekleri ile kurulmuş ortaç grubunun sıfat görevinde kullanılmasıyla oluşmuştur: aşınmaya yüz tutmuş duvarlar, incir çekirdeğini dolduramaz şeyler, doğanın sessizliğini bozacak bir gürültü, hayattan edindiği bilgiler, güzelce oturan öğrenciler gibi.

b. Tekrar Grubu Biçimindeki Sıfatlar: Bu gruptaki sıfatlar, ikilemelerin sıfat olarak kullanılmasıyla biçimlenmiş sıfatlardır: salkım salkım üzümler, tıkr tıkr sesler, eğri büğrü yollar gibi.

c. İlgeç Grubu Biçimindeki Sıfatlar: Bu yapıdaki sıfatlar gibi, göre, kadar vs. ilgeçlerin, sıfat görevi üstlenmesiyle oluşmuş sıfatlardır: çocuğa göre bir film, süt gibi beyaz, gökyüzü kadar mavi gibi.

d. Bağlaç Grubu Biçimindeki Sıfatlar: Bu biçimdeki sıfatlar “ve” bağlacı ile birbirine bağlanmış olan sözcük gruplarının sıfat görevinde kullanılmasıyla oluşmuştur: demir kapılı ve beyaz badanalı ev, iyi ve kötü kişi gibi.

II.2.2. Anlam Bakımından Sıfatlar

Türkçede anlamın ölçüt alındığı tür sınıflamalarında sıfat bazı araştırmacılar tarafından anlamlı sözcükler başlığı altında değerlendirilmiştir. Sıfat olma görevini üstlenen sözcük, kendinden sonra gelen adla birlikte hem işlevsel hem de anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır. Atabay, Özel ve Kutluk, , sıfatın bu durumunu anlamları ve görevleriyle birbirlerine sıkı bir biçimde bağlı bir tür olduğunu açıklayarak ifade etmektedir (Atabay, Özel ve Kutluk, 1976:75). Korkmaz da sıfatın addan bağımsız bir şekilde tek başına kullanımını, yalın bir kavram olarak belirtmektedir (Korkmaz, 2003:333).

Sıfatları anlamlı sözcükler olarak kabul eden araştırmacılar, öncelikle bu türün, varlığın ayrıntıları ve özellikleri hakkında bilgi veren bir sözcük türü olduğunu ifade ederler. Bu görüşte olan Bozkurt, duyu organlarıyla tespit edilen bu özelliklerin de ancak sıfatların aracılığıyla aktarıldığını söylemektedir. Bu nedenle sıfatı, duyum alanını betimleyen ve ada anlam derinliği katan sözcükler şeklinde açıklamaktadır (Bozkurt, 1995:46).

Deny ise, adın tek başına manaca geniş olduğuna, sıfatla birlikte kullanımında anlamının daraldığına dikkat çekmektedir (Deny, 1941:222). Dolayısıyla sıfatların çoğunlukla anlam bakımında soyut (kızgın bakışlar), öznel ve kısıtlayıcı roller üstlenmiş sözcük türleri olduğunu söylemek mümkündür.

Sıfatın anlam yönüyle ilgili olarak farklı yaklaşımlar da söz konusudur. Örneğin Kononov'un anlamları bakımından niteleme sıfatlarını "renk bildiren sıfatlar (ak, kara), kişinin ya da nesnenin en belirgin niteliğini sağlayan sıfatlar (iyi, fena, güzel), nesnelerin en belirgin anlaşılabilen niteliklerini anlatan sıfatlar (tatlı, acı, ekşi), yönelimini ya da zaman ilgilerini anlatan sözcükler (uzak, yakın, derin), fiziksel ya da bedensel

niteliklerini anlatan sözcükler (kör, topal), ya da türlü anlamdaki sözcükler (yavaş, çabuk, boş)” biçiminde bölümlendirdiği ifade edilmektedir (Birin, 2001:34). Kononov gibi sıfatların anlam bakımından çeşitli gruplarda incelenebileceğini savunan bir başka araştırmacı da Ergin’dir. Ergin’e göre vasıflandırma sıfatları, mana bakımından ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan bir kısım sıfat nesne vasfını, bir kısım sıfat da hareket vasfını ifade etmektedir (Ergin, 1997:235).

Ancak sıfatların anlam yönü bu kadarla sınırlı değildir. Bazen sıfatın yapısında meydana gelen değişiklikler, bazen de farklı sözcük ve sözcük gruplarının sıfat görevinde kullanılması yöntemleri türe farklı anlamlar kazandırmaktadır²⁰ (Birin, 2001:16). Sıfatın anlam bakımından güçlenmesini veya daralmasını sağlayan bu yöntemler ise şöyledir:

1. Türetme yöntemiyle anlam kazanmış sıfatlar: Türkçede niteleme sıfatları olarak adlandırılan sıfatlara çeşitli yapım eklerinin getirilmesiyle anlam kazanmış sıfatlardır. Bu sıfatlar ya pekiştirme anlamı, ya küçültme anlamı ya da sıfata eklenen yapım eklerine göre farklı anlamlar içerir (Birin, 2001:17).

Söz gelimi dil bilgisi kitaplarında pekiştirme sıfatları başlığı altında incelenen sıfatlar bu türden sıfatlardandır. Ünlü ile biten bir niteleme sıfatının ilk hecesinin sonuna “m,p,r,s” ünsüzlerinden biri getirilerek oluşturulan hece eklenerek yapılır (Korkmaz, 2003:348). Böylece sıfat anlam yönünden güçlenerek önündeki ada da etki eder.

boş > bomboş çanta

beyaz > bembeyaz dişler

uzun > upuzun yol

yeni > yepyeni mobilya

temiz > tertemiz sokak

²⁰Kazım BİRİN, “Türkiye Türkçesi Gramerinde Sıfat Sorunu” adlı yüksek lisans tez çalışmasında sıfata anlam kazandıran yöntemleri şu şekilde bölümlenmiştir: 1. Türetme Yöntemi, 2. Dizim Yöntemi.

Türetme yoluyla anlam kazanmış bir başka sıfat ise küçültme sıfatlarıdır. “+CA, +CAnA, +cAk, +cIk, +cUk, +sI, +sU, +msI, +msU, +mtırak ve +rAk” küçültme eklerinin sığata eklenmesiyle biçimlenen sıfatlardır. Bu ekler ada ait niteliğın yani sıfatın anlatımında bir küçültme ve azaltma meydana getirir (Birin, 2001:18-19). Ancak bu küçültme eklerinden “+rAk” ekinin Türkçenin daha eski devrelerinde sığata üstünlük anlamı kattığı ifade edilmektedir. (Atamdan yeğrek kayın ata, anamdan yeğrek kayın ana, {Dede Korkut}). (Gencan, 2001:210): kalınca bir kitap, sulucana bir yemek, büyücek bir ev, incecik elbise, çocuksu hareketler, mavimsi ceket, ufıcık yüz, ekşimtırak elma gibi.

Bunlara ek olarak Korkmaz (2003:366-367) da adlara “+II, +IU, +IIk, +IUk, +cI, +cU, +çI, +çU, +sIz, +sUz” yapım eklerinin getirilmesiyle yapılanmış sıfatların türetme yoluyla çeşitli anlamlar ifade ettiğini anlatmaktadır. Bu eklerin sıfatlara herhangi bir özelliğı taşıma, bir yere veya bir şeye mensup olma, bir şeyin bollukla bulunduğunu yeri gösterme, kişilerin alışkanlıklarını veya nesnelerin belirgin özelliklerini gösterme, bir varlık veya nesnedeki eksikliği ifade etme anlamların taşıdığını söyler.

kokulu sabun (bir özelliğıe sahip olma)

üniversiteli öğrenciler (bir yere ya da bir şeye mensubiyet)

ağaçlık bölge (bir şeyin bollukla bulunduğu yer)

inatçı çocuk (kişilerdeki alışkanlıklar)

tuzsuz yemek (bir nesne veya kişideki eksiklik)

2. Herhangi bir sözcüğün veya sözcük grubunun sıfat görevinde kullanılmasıyla anlam kazanmış sıfatlar: Türkçedeki bazı sözcük öbeklerinin veya edat, zarf gibi farklı türdeki bazı sözcüklerin sıfat görevinde kullanılmasıyla kurulmuş sıfatlardır. Bu sıfatlar anlam bakımından üstünlük, aşırılık, eşitlik veya benzerlik gibi çeşitli anlamlar ifade etmekte ve adı nitelemektedirler (Birin, 2001:20-23).

Örneğin sözcük öbekleri içerisinde incelenen ikilemeler sıfat görevini üstlendiklerinde varlığa ait niteliği güçlendirmektedir. Bunun yanı sıra aynı sözcüklerin kullanımıyla oluşturulan ikilemeler arasına getirilen soru edatı da anlamı kuvvetlendirmektedir: irili ufaklı taşlar, büyük büyük yapılar, yalan yanlış cevap, çıtır çıtır simit gibi.

Yine sözcük öbekleri içerisinde değerlendirilen edat grupları da sıfat görevinde kullanıldıklarında çeşitli anlamlar ifade eder. Korkmaz, bu konuyla ilgili olarak “gibi” ve “kadar” ilgeçleriyle kurulan sıfat tamlamalarında sıfatın, iki varlık veya nesne arasındaki niteliğin anlam bakımından benzerlik ve çeşitlilik ifade ettiğini belirtmektedir (Korkmaz, 2003:371): buz gibi soğuk, kuş kadar hafif, taş gibi sağlam, çocuklar kadar hür gibi.

Sözcük öbekleri dışında sıfat görevinde kullanılan bazı sözcükler de önünde kullanıldığı adın anlamını kuvvetlendirirler. Daha, pek, en çok sözcükleri de bu türden sözcükler olup aşırılık ve çokluk anlamı taşımaktadır (Birin, 2001:24-25) : çok ürün, daha iyi, pek kalabalık, en zor gibi.

Sonuç olarak incelenen Türk dil bilgisi kitaplarında sıfatlar anlamlı sözcükler olarak kabul edilip, sıfatların anlamlarıyla görevleri arasında sıkı bir ilişki olduğu ifade edilmektedir. Zira sıfatlar, ya mutlak durumlarıyla anlamlı ve görevli ya da değişik biçimlerde çeşitli anlamlara sahiptirler. Bu anlamlarından bazıları sözcüğün anlamında kullanılan mutlak anlamlar olsa da bazıları sözlük anlamı dışında anlam ifade eden geçici anlamlardır.

II.2.3. İşlev Bakımından Sıfatlar

Türkiye Türkçesinde sıfatlar ad soyundan anlamlı ve görevli sözcükler olarak değerlendirilen sözcük türleridir²¹. Ad soyundan herhangi bir sözcüğün sıfat adını alması sözcüğün cümle içerisindeki işlevinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Türkçede tek başına sıfat diye adlandırılan bir sözcük türü bulunmamaktadır (Çatıkkaş, 2001:144). Sıfatla ilgili yapılan tanımlamalardan da anlaşıldığı üzere bu tür, önüne geldiği adla birlikte görüntü kazanan bir türdür. Dolayısıyla addan önce gelerek o adı nitelemesi ve belirtmesi sıfatın en temel görevlerindedir. Bu doğrultuda sıfatları görev bakımından niteleme sıfatları ve belirtme sıfatları şeklinde ikiye ayırarak incelemek gerekmektedir.

1. Niteleme Sıfatları: Niteleme sıfatları varlıkları durum, biçim, renk bakımından açıklayan sıfatlardır²². Çoğu dil bilgisi çalışmalarında niteleme sıfatları diye adlandırılan bu sıfat çeşidine Banguoğlu (1995) “Vasıflama Sıfatı”, Çatıkkaş (2001) “Vasıflandırma (Niteleme İç Vasıf) Sıfatları” adlarını vermişlerdir.

Varlıkları ve nesnelere belirginleştiren bu sıfat çeşidi, varlığa veya nesneye ait özellikleri vurgular. Böylece adın anlamını da sınırlandırmış olur.

Varlıkları niteleyen bu sıfat çeşidinin işlevi konusunda ise, dilciler arasında tam bir birliğin sağlanmadığı görülmektedir. Bu durum niteleme sıfatlarında farklı bölümlere yol açmıştır. Korkmaz, Banguoğlu ve Hengirmen niteleme sıfatlarını işlevi bakımından karşılaştırma sıfatları, küçültme sıfatları ve pekiştirme sıfatları olmak üzere

²¹ Atabay, Kutluk ve Özel, (1976), Bilgin (2006), Hengirmen (1995), Koç (1996), Korkmaz (2003) ve diğer gramer yazarları sıfatları “Görev ve Anlam Açısından Sıfatlar/Sıfatlar” başlığı altında, türün adların önünde bir belirtme bir de niteleme görevleri olduğunu söylerler.

²² ATABAY, KUTLUK ve ÖZEL **age**, s. 76 “Kendinden sonra gelen adın niteliğini gösteren sıfatlara niteleme sıfatları denir”.

EDİSKUN, **age**, s. 135 “Varlıkları niteleyen, yani anlamını nasıl olduklarını gösteren sıfatlara denir”.

ERGİN, **age**, s. 235 “Nesnelerin vasıflarını bildiren sıfatlardır”.

GENCAN, **age**, s. 196 “Varlıkları niteleyen, yani varlıkların durumlarını, biçimlerini gösteren sıfatlara niteleme sıfatları denir”.

KORKMAZ, **age**, s. 361 “Canlı ve cansız varlıkların renk, şekil, biçim, tat, koku, mesafe, huy, alışkanlık, yetenek, beceri gibi türlü dış ve iç özelliklerini bildiren sıfatlardır”.

üç ayırmaktadırlar. Çatıkkaş, niteleme sıfatlarını, nesne sıfatları ve hareket sıfatları şeklinde iki başlık altında vermektedir. Kononov, niteleme sıfatlarını daha geniş bir tasnife tabi tutarak; “renk bildiren, kişi ya da nesnenin en belirgin niteliğini sağlayan sıfatlar, nesnelerin duyularından anlaşılabilen niteliklerini anlatan sıfatlar, yüzölçümü ya da zaman, nitelik ve ilgilerini anlatan sıfatlar, fiziksel ya da bedensel niteliklerini anlatan sözcük ya da türlü anlamda sözcükler” diye altı grupta inceler. Ergin, daha farklı bir yaklaşımla işlevleri aynı olduğu için şu veya bu vasfı karşılıyor diye vasıflandırma sıfatlarını, çeşitlere ayırmanın dil bilgisi bakımından hiçbir faydası olmayacağı görüşünü savunur.

Aktarılan bu farklı bilgilere ek olarak, incelemeye alınan dil bilgisi çalışmaları doğrultusunda niteleme sıfatlarının görevlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- a. Varlığın soyut veya somut durumunu belirler: dürüst insan, hazır yemek, parlak güneş, aziz vatan, açık kapı, ağaçlı yol, efendi çocuk gibi.
- b. Varlığı biçim bakımından niteler: yuvarlak masa, geniş oda, kısa kol, küçük ev, paralel kenar gibi.
- c. Varlığı veya nesneyi renk bakımından niteler: kırmızı kalem, sarı saç, mavi gökyüzü, kara bulutlar gibi.
- d. Varlığın veya nesnenin hangi maddeden yapıldığını niteler: yün kazak, bakır sini, çelik tencere, ahşap yapı, tahta köprü, demir kapı, gümüş kolye gibi.
- e. Çeşitli şekillerde nitelediği adın anlamını pekiştirir: uzuzun yol, sıra sıra evler, yemyeşil çimenler, boy boy çocuklar, bomboş sokak, sarı sarı başaklar, tertemiz giysi gibi.
- f. Kendisine eklenen küçültme ekleri aracılığıyla nitelediği adın anlamını daraltır: daracık yol, büyükçe bir ev, incecik elbise, acımtırak biber, çocuksu davranışlar gibi.

h. İlgeç ve belirteçlerle birlikte kullanılarak iki varlık veya nesne arasındaki niteliği benzerlik, eşitlik, üstünlük ve aşırılık bakımından derecelendirir: kuş kadar hafif çanta (benzerlik, eşitlik), buz gibi soğuk su (benzerlik), daha güzel gelecek (üstünlük) çok kıymetli eşyalar (aşırılık), pek güzel düşünce (aşırılık), en belirgin özellik (en üstünlük).

1. Ortaç şeklinde olan sıfatlar birleşik cümleler kurarlar:

Bastonumun elimde **kalan** parçası yere düştü.

Bodrum yarımadasının kıyılarına **bakan** geniş bir koy uzanıyordu (H. Balıkçısı, YD:5).

i. Sıfat tamlamasının tamlananı addır; aldığı çekim eklerine göre cümle içerisinde özne, yüklem, nesne, dolaylı tümleş gibi farklı görevler üstlenir:

Rüzgâr **açık pencereleri** hızla çarptı. (Nesne)

Kalemleri **mavi çantaya** koydu. (Dolaylı Tümleş)

Onu hayata bağlayan şey **yıllanmış anılarıdır**. (Yüklem)

2. Belirtme Sıfatları: Adları sayı ve işaret yoluyla net bir şekilde belirten veya adların durumlarını, sayılarını belli belirsiz ifade eden, kimi zaman da soru sözcüklerinin adı belirtmesiyle kurulan sıfat çeşidine belirtme sıfatı denir. Bu sıfat çeşidinin tanımı ve adlandırmasıyla ilgili olarak dilciler arasında bir ortaklık söz konudur²³.

Belirtme sıfatları adından da anlaşılacağı üzere kendi içerisinde dört başlık altında bölümlenmiştir. Bunlar işaret sıfatları, sayı sıfatları, belgisiz sıfatlar ve soru sıfatlarıdır.

²³ ATABAY, KUTLUK ve ÖZEL, **age**, s.78 “Adları sayı belirterek, soru sorarak ya da gösterme yoluyla, kimi zaman da belgisiz olarak belirten sıfatlara belirtme sıfatları denir.”

BOZKURT, **age**, s.268 “Bir varlığı tanıtan, bir nesneyi belirgin biçimde anlatan sözcüktür.”

EKER, **age**, s.299 “Belirtme sıfatları, adlara ait belirtiyi ya da söz söyleyen tarafından belirtilmesi istenen yönü ifade eden sözcüklerdir.”

ERGİN, **age**, s.247 “Belirtme sıfatları nesnelere belirten sıfatlardır. Nesnenin ya yerine işaret edilir ya sayısı gösterilir ya nesne soru şeklinde belirtilir veya belirsiz şekilde ifade edilir.”

KOÇ, **age**, s.191 “Adı, gösterme, soru, sayı ya da belgisizlik bakımından belirten sıfata belirtme sıfatı denir.”

Belirtme sıfatları niteleme sıfatlarından farklı olarak varlığın veya nesnenin özelliğini göstermez. Ancak varlığı veya nesneyi şu veya bu şekilde belirtir (Ergin, 1997:247). Dolayısıyla belirttiği adı ne şekilde belirttiği ifade etmesi bakımından şu görevleri üstlenir:

a. Varlığı veya nesneyi göstererek onun zaman ve mekân içerisindeki uzaklığını belirtir. Türkçe dil bilgisinde adları bu şekilde belirten sıfatlar işaret sıfatları olarak adlandırılmışlardır²⁴. İşaret sıfatları gerçekte tek başlarına işaret adları olarak bilinen bu, şu, o sözcüklerinin sıfat görevinde kullanılmasıyla meydana gelir: bu sınıf, şu çocuk, o resim gibi.

b. Varlığın veya nesnenin sayısını, sırasını ve ölçüsünü belirtir. Bu çeşit sıfatlara sayı sıfatları denir. Sayı sıfatları, sayı adlarının sıfat görevinde kullanılmasıyla oluşturulur. Asıl sayı sıfatları, sıra sayı sıfatları, kesir sayı sıfatları, üleştirme sayı sıfatları ve topluluk sayı sıfatları olmak üzere dörde ayrılır. Asıl sayı sıfatları, adların kesin sayılarını belirtir: dört mevsim, iki kat, üç gün, bir hafta vs. Sıra sayı sıfatları, varlıkların veya nesnelerin sırasını belirtir. Bu sıfatlar sıfat görevinde kullanılan asıl sayı adına +Incl eki getirilerek yapılır: birinci sınıf, onuncu sayfa, beşinci cadde, yüzüncü yıl vs. Üleştirme sayı sıfatları varlığın veya nesnenin ölçü veya sayı bakımından eşit oranda bölündüğünü belirtir. Üleştirme sayı sıfatları sıfat görevinde kullanılan asıl sayı adına +Ar, +şAr ekleri getirilerek kurulur: ikişer sıra, birer kişi, yarımşar elma, üçer ay vs. Kesir sayı sıfatları adların sayısını kesirli olarak belirten sıfatlardır: yüzde iki zam, üçte bir pay, yüzde beş komisyon vs. Topluluk sayı sıfatları ise varlığın veya nesnelerin anlam bakımından çokluğunu belirtir. Bu sıfatlar sıfat görevindeki asıl sayı adına +(I)z, +(U)z ekleri getirilerek oluşturulurlar. Topluluk sıfatları aslında doğum ve akrabalık ile ilgili oldukları

²⁴ Ergin (1997: 247), Çatıkkaş (2001: 145), Hengirmen (1995: 132-138) bu sıfat çeşidi için işaret sıfatları terimini, Banguoğlu (1995: 351), Atabay, Kutluk ve Özel, (1976: 78) gösterme sıfatları teriminin Korkmaz (2003: 385) işaret (gösterme) sıfatları terimini, Gencan (2001) ise “im sıfatları” terimini kullanmıştır.

veya ortak niteliği belirttikleri için ikiden başlayıp sıfatı yediye kadar uzanan bir sınırlılık gösterirler (Korkmaz, 2003:393): ikiz kenar, üçüz kardeşler, dördüz bebekler gibi.

c. Varlıkları veya nesnelere sayı, ölçü ve miktar bakımından belli belirsiz, kaba taslak belirtir. Türkçede bu çeşit sıfatlar “belgisiz sıfatlar” veya “belirsiz sıfatlar” olarak adlandırılmıştır: birkaç yıl, bazı insanlar, bir zamanlar, çoğu öğrenci, her gün, bütün eşyalar gibi.

d. Varlıkları veya nesnelere soru yoluyla belirtir. “Ne, kim, kaç, hangi” gibi soru sözcüklerinin sıfat görevinde kullanımıyla kurulur: kaç gün, hangi elbise, ne zaman gibi.

e. Sıfat tamlamasında ada eklenen çekim ekleri sayesinde cümlede özne, yüklem, nesne ve dolaylı tümleç görevini alır:

Birkaç çocuk dışarıda oyun oynuyor. (Özne)

Toplantı **bu salonda** yapıldı. (Dolaylı Tümleç)

Bu iş için **iki gününü** boşa harcadı. (Belirtili Nesne)

Çeşitli dil bilgisi çalışmalarının incelenmesiyle ulaşılan bu bilgiler doğrultusunda sıfatların görev yönüyle ilgili şu sonuçlara ulaşılmaktadır. Sıfatlar genel olarak varlıkları veya nesnelere belirtme ve nitelendirme görevi gören sözcük türleridir. Sadece adları nitelendirme ve belirtme bakımından ele alındığında etki alanı dardır. Ancak adları çeşitli şekillerde değişik bakımlardan etkilemesi yönüyle farklı görevler üstlenmektedir.

II.3. Adılar

Adıl, dilde mevcut bütün adları, adı konmuş varlıkları şahıslandırma, gösterme, sorma ve belirsiz kılma gibi yollarla temsil eden söz bölüğüdür (Öner, 1997:152). Bu söz bölüğü çeşitli dil bilgisi çalışmalarında benzer yaklaşımlarla açıklanmaktadır. Deny'e göre “adların değişir olanı” (Deny, 1941:147) manasındaki adıl, Ergin ve Korkmaz tarafından

“kişileri ve nesnelere temsil veya işaret suretiyle karşılayan kelimeler” (Ergin, 1997:262; Korkmaz, 2003:399) olarak tanımlanmaktadır. Bilgin ise, “sözdizimsel işlevleri adınkine özdeş olan sözcükler” şeklinde ifade etmektedir (Bilgin, 2006:245). Adı temsilen kullanılan bu sözcükler daha önce bellekte var olan bir ögenin yerini alan gösterge sözcüklerdir. Bu nedenle adıl, söylemde daha önce anılan bir varlık ya da nesnenin canlandırılmasını sağlayan simgeler olarak da kabul edilmektedir (Bozkurt, 1995:123).

Bir simge durumunda veya temsil suretiyle tümce içinde görev ve anlam kazanan adıl, tür sınıflamalarında ya “görevli sözcükler” ya da “anlamli sözcükler” sınıfına dahil edilerek, bunların alt başlığında ad soylu sözcükler olarak değerlendirilmektedir. Deny, “zamir” terimiyle “değişimli isim” (Deny, 1941:148) adı altında sınıfladığı adılı; Ergin, “İsim cinsinden kelimeler” (Ergin, 1997:212) şeklinde ifade etmektedir. Banguoğlu “Mantiki Sınıflandırma” grubunda “özerkli kelimeler”²⁵ (Banguoğlu, 1995:151) içerisinde incelerken; Korkmaz, “anlamli kelimeler” (Korkmaz, 2003:XIV) grubundan ad soylu sözcükler arasında incelemektedir. Eker “görev bakımından” sözcükler sınıfından “ad soylu sözcükler” içinde ele almaktadır (Eker, 2002:296). Yapılan tür sınıflamalarında adilla ilgili ulaşılan ortak görüş, türün ad soylu sözcükler olduğudur. Bu ortak görüşe rağmen adılın tür tasnifinde farklı ölçütlere göre sınıflandığı görülmektedir.

Adılın kendi içinde çeşitlenmesinde de tür tasnifinde olduğu gibi anlam ve görev temel alınmaktadır. Genel olarak kişi adıları, gösterme adıları, belgisiz adılar, dönüşlü adıl, soru adıları ve ilgi adılı olarak çeşitlenen türün, dil bilgisinde farklı bölümlenmelerine rastlanmaktadır²⁶. Özellikle üniversite sınavına hazırlık dersane

²⁵ BANGUOĞLU, age, s. 152. Banguoğlu “mantiki sınıflandırma” içinde yer alan sekiz sözcük türünün aynı genişlikte ve eş değerde olmadıklarını söyleyerek bunlardan birkaçına (ad, sıfat, zamir, zarf, fiil) esas kavramlarına karşılık oldukları için “özerkli kelime” (mat autonome); bir kaçına (takı, bağlam, ünlem) ise yardımcı kavramlara karşılık oldukları ve sözün unsurları arasında ilişki kurdukları için “katma kelimeler” (mat accessoire) demiştir.

²⁶ Adıl türleri çeşitli dil bilgisi yapıtlarında şu şekilde bölümlenmiştir.

kaynaklarında adılın kendi içindeki ayrımının daha farklı olduğu tespit edilmiştir. Bu dil bilgisi kitaplarında adılın “sözcük halinde zamirler” ve “ek halinde zamirler” şeklinde çeşitlendirilmesi dikkat çekmekte ve eleştirilmektedir. Başlı başına bir sözcük türü olan adılın ek olarak ifade edilmesi bir çelişki olarak düşünülmektedir. İyelik eklerinin ve aitlik ekinin “ek halinde zamirler” adı altında “iyelik zamirleri” ve “ilgi zamiri” terimleriyle karşılanıyor olması doğru değildir. Erten’in de belirttiği üzere, “Türkçede ilgi zamiri (ilgi adılı) diye adlandırılacak bir adıl yoktur. Bu Fransızcadaki “Pronoun relatif” teriminin yanlış algılanması sonucu ortaya çıkmış bir adlandırmadır. Zamir bir kelime türüdür. Ek kelime olmaz. Bu sebepten dolayı “ek halindeki zamirler” bölümlenmesi ve terimi yanlışdır” (Erten, 2007:221–228). Sonuç olarak adılın Atabay, Özel ve Kutluk, çalışmasında olduğu gibi kullanımına ve işlevlerine göre “1. kişi adılları, 2. gösterme adılları, 3. belgisiz adıllar, 4. soru adılları” olmak üzere dört başlıkta incelenmesinin daha uygun olduğu düşünülmektedir (Atabay, Kutluk ve Özel, 1976:120-129). Buna göre alt başlıklar halinde çeşitlenen adılın genel özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Adıllar, tek başına anlam ifade etmeyen sözcüklerdir. Bu sözcükler tümce içinde temsil ettiği ada göre anlam kazanmaktadır. Örneğin “bu” adılı herhangi bir nesneyi işaret etmiyorsa hiçbir anlam taşımamaktadır (Ergin, 1997:263).

2. Adıllar evrendeki nesnelere, dildeki kavramların yerini tutan sözcük türleridir. Bu nedenle kapsam alanı oldukça geniş söz bölükleridir (Ergin, 1997:263). Örneğin “bulut” sözcüğü başka bir şey ifade etmezken, “şu” adılı sayısız nesnelere karşılık gelmektedir.

BANGUOĞLU, **age**, s. 357. “Zamirler kavramlarına ve kullanışlarına göre çeşitlendirilirler: 1. kişi zamirleri, 2. gösterme zamirleri, 3. iyelik zamirleri, 4. dönüşlü zamirler, 5. soru zamirleri, 6. belirsiz zamirler, 7. ilinti zamirleri”

DENY, **age**, s. 196, 203, 208. Deny adılları “şahıs zamirleri, işaretlik zamirler, müphem zamirler” olmak üzere üçe ayırmıştır.

ERGİN, **age**, s. 265-280. “Zamirlerin çeşitleri şunlardır: Şahıs zamirleri, Dönüşlülük zamirleri, İşaret zamirleri, Soru zamirleri, Belirsizlik zamirleri, Bağlama zamirleri”.

3. Adıllar tekrara düşmemek için daha önce bilinen, belirtilen bir nesnenin yerine kullanılan sözlere dir. Bu tür kullanımlarda adıl “gönderici” işlevini üstlenmektedir. Ancak bazen adılın varlıkları doğrudan karşıladıkları kullanımlar da söz konusudur. Adılın bu durumdaki işlevine de “gösterici” denmektedir (Bilgin, 2006:245).

Kalemin masanın altına düştü. Onu yerden alır mısın? (gönderici)

Bugün de sen bize gel. (gösterici)

4. Adıllar, nesnelere ve kişilerin yerini tutan belirtili sözcükler olup, sayıca çok sınırlıdır (Korkmaz, 2003:399). Dilin akışı içinde küçük değişikliklerle günümüz Türkçesine ulaşan bir söz bölüğüdür (Erdem, 2005:447).

5. Adıllar, tıpkı adlar gibi çokluk, iyelik ve ad durum eklerini alarak çekime girmektedir (Atabay, Özel ve Kutluk, 1976: 116): bana, bizim, onlar, şundan, kendisi, sizde gibi.

6. Adılları, diğer türlerden ayıran en önemli özellik adılın çekim sırasında değişime uğramasıdır (Paçacıoğlu, 1987:81). Korkmaz bu durumun, Arapça ve Almandan²⁷ farklı olarak, yan yana bulunan seslerin birbirini etkilemesinden kaynaklandığını ifade etmektedir: ben > ban + a, sen > san + a (Korkmaz, 2003:400)

7. Kişi adlarından birinci ve ikinci kişi adları insanlar için, üçüncü kişi adları ise canlı cansız tüm varlıklar için kullanılmaktadır (Eker, 2002:303).

8. Adıllar ad durum eklerini ve bildirme ekini alarak tümce içinde özne, nesne, tümleç, yüklem veya belirteç vazifesi görmektedir (Atabay, Özel ve Kutluk, 1976:116–117).

O, bir daha buraya gelmesin. (Özne görevinde)

Dün bir uğrayıp size kitap bıraktı. (Dolaylı tümleç görevinde)

²⁷ KORKMAZ, *age*, s. 400. Çekim esnasında kök içinde değişim Arapça ve Almanca gibi çekimli dillerde görülmektedir. Ancak Türkçe çekimli bir dil değil, eklemeli bir dildir.

Bunu hemen postaya vermelisin. (Nesne görevinde)

Kendimce bir şeyler yapmaya çalışıyordum. (Belirtme tümleci görevinde)

Kapıyı çalan mutlaka **odur**. (Yüklem görevinde)

9. Adıllar, iyelik eklerini almadan diğer sözcük türlerinden daha farklı bir özellik göstermektedir. Hemen hemen hiç iyelik eki almayan bu sözcükler, sadece *şu+su*, *bu+su* şekillerinde iyelik ekli kullanılmaktadır. Bunların dışındaki adıllar iyelik eklerini kabul etmemektedir (Ergin, 1997:264).

10. Kişi adlarının ve gösterme adlarının çekim ekleriyle genişletilme durumu adlara göre oldukça sınırlıdır (Eker, 2002:303). Bu kısım kişi adları ve gösterme adlarında sadece “+I” belirtme ad durum ekiyle çekime girerken, teklik ifade eden gösterme adları ise “+U” belirtme ad durum ekiyle sınırlı kalmıştır (Korkmaz, 2003:400-401): *ben+i*, *sen+i*, *biz+i*, *siz+i*, *onlar+ı*, *bunlar+ı*, *şunlar+ı*, *bu+n+u*, *şu+n+u*, *o+n+u* gibi.

11. Adıllar, adlarla birlikte tamlama kurarak, ad tamlamalarında tamlayan öge olarak kullanılmaktadır (Atabay, Özel ve Kutluk, 1976:116).

Benim okulum, bizim okulumuz

Senin okulun, sizin okulunuz

Onun okulu, onların okulu

12. Adıllar, sınırlı sayıda yapım eki alarak türetilmektedir (Paçacıoğlu, 1987:81): *ben+lik* gibi.

13. Adıllar, “gibi, ile, için, kadar, doğru, göre” ilgeçleriyle birlikte kullanılarak ilgeç öbeği oluşturmaktadır. Böylece tümce içinde belirteç tümleci veya ilgeç tümleci görevini üstlenmektedir.

Adılların ilgeçlerle birlikte kullanımı, adlardan farklı²⁸ olarak tamlayan ad durum ekinin yardımıyla gerçekleşmektedir (Korkmaz, 2003:403):

Onunla siz kendiniz görüşmek istediniz. (İlgeç tümleci görevinde)

Kendine göre bir iş kurmuştu. (Belirteç tümleci görevinde)

Öğrencilerim de **benim gibi** düşünürdü. (Belirteç tümleci görevinde)

Onun kadar ders çalışmadım. (Belirteç tümleci görevinde)

14. Adıllar başka dillerden ödünç alınmaz. Türkiye Türkçesinde Arap ve Fars dillerinden girmiş pek çok sözcük türü olmasına rağmen adıl türünde bir alıntı bulunmamaktadır (Korkmaz, 2003:403).

II.3.1. Yapı Bakımından Adıllar

Türkiye Türkçesinde adılların yapısal yönüyle ilgili farklı tutumlar söz konusudur. Örneğin, Koç ve Korkmaz'ın çalışmalarında adıl, yapı bakımından “1. Basit Zamirler, 2. Türemiş Zamirler, 3. Birleşik Zamirler” olmak üzere üç başlıkta incelenmektedir (Koç, 1996:187; Korkmaz, 2003:404). Bilgin ise, adılları “Yalın adıllar” ve “Birleşik adıllar” şeklinde ikiye ayırmaktadır (Bilgin, 2006:260). Bunların yanı sıra Ergin (1997), Atabay, Özel ve Kutluk, (1976), Hengirmen (1995) ve Gülensoy (1995) ‘un dil bilgisi kitaplarında adılın yapısal yönden hiç değerlendirmeye alınmadığı görülmektedir.

Adılın biçim bakımından hiç incelenmemiş olması veya Bilgin'deki gibi türemiş adılın verilmemiş olması, adıyla ilgili bir eksiklik olarak görülmektedir. Çünkü adıllar da diğer sözcük türleri gibi tümce içinde çeşitli şekillerde yapılanmaktadır. Bu nedenle adılın yapı bakımından; “yalın adıllar, türemiş adıllar ve bileşik adıllar” olmak üzere üç başlık altında incelenmesi gerekmektedir.

²⁸ Adıllar ilgeçlerle ilgi durumu ekini alarak birleşirken; adlar yalın durumda birleşmektedirler (Korkmaz, 2003: 403).

1. Yalın Adıllar: Yalın adılar, kök halindeki adılardır. Ad durum eklerini alsalar da adlar gibi yalınlığı bozulmamaktadır: ben, sen, o, biz, siz, onlar, kendisi, kim, ne adıları bu yapıdadır.

2. Türemiş Adıllar: Bu adılların sadece tek bir ekle türetiliyor olması diğer türlerden ayrı bir özellik sergilemektedir. “+ki” aitlik ekinin yapım eki fonksiyonunda ada gelerek, adı adıla dönüştürmesi türemiş adılın biçimlenmesini sağlamıştır. “+ki” aitlik eki bir adın yerini tuttuğu için eklendiği adı da adıl durumuna getirmiştir. Bu nedenle sınırlı olsa da Türkçede türemiş adıl bulunmaktadır. Buna ilaveten Korkmaz “türemiş zamirler” adı altında iyelik eklerinin de kişi adılarını karşıladığını belirterek, bu eklerle kurulu sözcükleri de türemiş adıl olarak göstermektedir (Korkmaz, 2003:404): evdeki, önceki, öteki, benimki, yanındaki gibi.

3. Bileşik Adıllar: Bileşik adılar, bileşik sözcüklerin iyelik eki almasıyla biçimlenmiş sözcüklerdir. Bunlar birden fazla sözcüğün birleşmesiyle oluşturulmuş adılardır: birçoğu, birkaçı, birazı, birtakımı, hiçbiri, her biri gibi.

II.3.2. Anlam Bakımından Adılar

Adılar, bazı dil bilgisi kitaplarında Türkçedeki anlamsız sözler olarak ifade edilmektedir. Ancak tümce içinde anlamlı sözcüklerin yerini tutarak, hem o sözcüklerin anlamını, hem de tümce içindeki kullanımına göre daha değişik anlamları da üstlendiği belirtilmektedir (Korkmaz, 2003:403)

Sayca sınırlı olmalarına rağmen her nesne veya kavramın yerine geçebilen adılar, anlam bakımından oldukça geniş kapsamlı türlerdir. Bu türlerin tümce içinde kazandıkları anlamlar ise şöyledir:

1. Bazı bilimsel yazılarda alçak gönüllük göstermek amacıyla “ben” yerine “biz” adılı kullanılmaktadır (Koç, 1996:177; Korkmaz, 2003:407).

“Şimdi biz burada hepsini göz önüne alarak dil bilgisi terimlerini bir ölçüde tamamlamak ve onlara bir çeki düzen vermek gerekliliğine uymaktayız.” (Banguoğlu, 1995:7).”

2. Birine tepeden bakma, büyüklük taslama veya biriyle alay etme manasında kullanılmak üzere “ben” yerine “biz” kişi adından yararlanılmaktadır (Korkmaz, 2003:408).

Bizi kendin gibi zannetme.

Şu haliyle bir de **bize** kafa tutuyor.

Biz öyle iki meteliğe boyun bükecek adamlardan değiliz.

3. İkinci tekil kişi adılı “sen” yerine kullanılan “siz” kişi adılı söze, nezaket, saygı ve ululama anlamları katmaktadır (Gencan, 2001 :285).

Başarılarınızdan dolayı **sizi** tebrik ederim.

Bir kahve de **siz** almaz mısınız?

Seçme hakkım olsaydı, **sizden** başka kimsenin çocuğu olmak istemezdim.

4. Türkçede “sen” kişi adılı bazen üstün sevgi ve yakınlık duyma anlamlarında kullanılmaktadır (Korkmaz, 2003 :407).

Seni okulun çıkışında bekliyor olacağım.

Sevgili Atatürk, işte burada **senin** manevi huzurundayız.

Bir **seni** istiyor bu gönül.

5. Birinci ve ikinci çoğul kişi adılıları “+lAr” çokluk eki alarak, anlatıma abartı ve benzerlik katmaktadır (Gencan, 2001 :285):

Bizler çok iyiyiz.

Sizler yeni bir dünyanın kurucuları olacaksınız.

6. Kişi adlarının kullanımının gerekmediği bazı durumlarda söze güç katmak amacıyla kullanılabilir (Koç, 1996:177).

Bu işin tek sorumlusu sizsiniz, **siz**.

Ben gitmesini söyledim.

7. Dönüşlülük adlı kişi adlarının anlamını güçlendirmektedir (Korkmaz, 2003:414).

Bu işi **sen** kendin yapmalısın.

Evi görmeye **ben** kendim giderim.

8. Gösterme adları zamanda ve mekânda uzaklık ve yakınlık anlamı ifade etmektedir (Korkmaz, 2003:212).

Şunu **bana** verir misin?

Bunu **bize** arkadaşın göndermişti.

O, bir türlü değişen çağa ayak uyduramadı.

II.3.3. İşlev Bakımından Adılar

Adıl, nesnelere temsil etme veya karşılama işlevinde olan sözcüklerdir. Bu sözcüklerin dildeki temel görevi adın yerine geçmektir. Böylece tümce içinde ad gibi davranarak adın yerine getirdiği işlevleri de üstlenmektedir.

Türkiye Türkçesinde işlev farklılıklarına göre kendi içinde alt başlıklara ayrılan adıl, Korkmaz tarafından “1. Şahıs zamirleri, 2. Dönüşlülük zamirleri, 3. İşaret zamirleri, 4. Aitlik zamirleri, 5. Belirsizlik zamirleri, 6. Soru zamirleri, 7. Bağlama zamiri” olmak üzere yedi gruba ayrılmıştır (Korkmaz, 2003:400). Bilgin’in çalışmasında ise, görev ve anlam bakımından ayrı başlık altında değerlendirilen adılar “A. Kişi adları, B. Gösterme adları, C. Belgisiz adılar, D. Soru adıları, E. İlgi Adılı ‘ki’” şeklinde beşe bölünmüştür (Bilgin, 2006:247–259). Bu ve benzeri diğer bölümlerdeki dönüşlülük adılı ile “ilgi

adılı” veya “aitlik zamirleri” olarak adlandırılan kısımlarda farklılıkların olduğu gözlemlenmektedir. Bunlardan dönüşlülük adılı, bazı dil bilgisi kitaplarında ayrı bir adıl türü olarak verilirken, bazılarında kişi adılarının içinde verilmektedir²⁹. Anlam bakımından pekiştirici olmasından dolayı kişi adılarından ayrılmakla birlikte, dönüşlülük adılının bir kişi adının yerine kullanıldığı açıktır. Bu nedenle dönüşlülük adılının içerisinde yer almasının uygun olduğu düşünülmektedir. “İlgi adılı” ile ilgili olarak daha önce de belirtildiği gibi, bu şeklin bir sözcük türü olmadığı; ancak bir nesnenin yerini tuttuğu durumlarda eklendiği sözcüğü adıla dönüştürdüğü görülmektedir. Bu nedenle Erten’in de ifade ettiği gibi sözcüğü adıl yapan bir yapım eki olarak ele alınması gerektiği savunulmaktadır. Sonuç olarak bu çalışmada da adılın işlevselliğinin, 1. Kişi adıları, 2. Gösterme adıları, 3. Belirsizlik adıları, 4. Soru adıları olmak üzere dört başlıkta incelenmesi uygun görülmüştür.

1. Kişi adıları: “Şahıs zamirleri” olarak da adlandırılan bu adıl çeşidi kişi adılarının yerini tutan sözcüklerdir. Dildeki bütün varlıkları karşılayan bu sözcükler konuşan, dinleyen ve adı geçen kişiler olmak üzere üç temel kişiden meydana gelmektedir. Ancak teklik ve çokluk ifadeleri ile birlikte altı şahıs olarak kullanıma girmektedir (Ergin, 1997:265).

- | | |
|--------------------|--------------------|
| 1. tekil kişi: ben | 1. çoğul kişi: biz |
| 2. tekil kişi: sen | 2. çoğul kişi: siz |

²⁹ ATABAY, KUTLUK ve ÖZEL, **age**, s. 120-122. Dönüşlülük adılı “kişi adıları” başlığı altında incelenerek bu adıl çeşidinin kişi adıları gibi olduğu belirtilmiştir.

BANGUOĞLU, **age**, s. 364-366. “Dönüşlü zamirler” adıyla ayrı bir başlıkta verilmiş, üslup gereği olarak kişi adılarının yerine de kullanıldıkları ifade edilmiştir.

BİLGİN, **age**, s. 247-252. Dönüşlü adılı, kişi adılarının içinde alt başlık olarak değerlendirmiştir.

EKER, **age**, s.304. “Dönüşlülük adılının” kişi adılarının dışında değerlendirilebileceğini savunarak “kişi kavramını pekiştirerek belirten zamir türü” olduğunu söylemiştir.

ERGİN, **age**, s. 272. “Dönüşlülük zamirleri” terimiyle ayrı bir başlık altında ele alsa da dönüşlü adıların mana bakımından daha kuvvetli ve katmerli olduğunu dile getirmiştir.

HEPÇİLİNGİRLER, **age**, s.123-125. Dönüşlü adılına “kişi adıları” alt başlığında değinmiş, bu adılı sözcüğün kendi başına ad olduğu iyelik çekimine girdiğinde adıl olduğunu vurgulamıştır.

3. tekil kişi: o 3. çoğul kişi: onlar

Ayrıca söz içinde yapılan işin yapana döndüğünü anlatan ve kişi kavramını pekiştirerek temsil eden “*kendi*” sözcüğü de “dönüşlü kişi adılı” olarak bu adıl türünün içinde yer almaktadır (Eker, 2002:304). Bunlar kişi adılarının bugünkü kullanımları olup, Türkçenin tarihî devirlerinden günümüze kadar küçük değişikliklerle var olmuştur. Eski Türkçedeki “bo” (bu), “šo” (şu) ve “ol” (o) biçimindeki kişi adıları ile “kântü” ve “öz” dönüşlü kişi adıları Eski Anadolu Türkçesi yoluyla bugünkü Türkçeye taşınmıştır (Gabain, 1995:67–69).

Sayısı sınırlı olmalarına rağmen Türkiye Türkçesindeki son şekilleriyle sınırsız sayıdaki özel adın yerini tutan bu sözcükler adlar gibi çekime girmektedir. Aldıkları ad çekim ekleriyle de tümce içinde çeşitli görevler üstlenmektedir. Kişi adılarının üstlendiği görevler ise şöyledir:

a. Kişi adıları ad durum ekleriyle çekimlenerek tümcede özne, yüklem, nesne ve dolaylı tümleç vazifesinde kullanılmaktadır:

Bana bu güzel hediye ald. (Dolaylı tümleç görevinde)

Seni hava alanında karşılarım. (Belirtili nesne görevinde)

Bu gördüğün kitapların hepsi **benimdir**. (Yüklem görevinde)

Siz bu konuya ne açıdan karşı çıkıyorsunuz? (Özne görevinde)

Çekim sırasında bazı kişi adılarının kökleri değişikliğe uğramaktadır. Birinci ve ikinci kişi adıları yönelme ad durum ekini (+A) aldıklarında kökün bünyesindeki “e” sesinin “a” ya dönüştüğü görülmektedir: *ben* > *ban-a*, *sen* > *san-a*. Ergin, kişi adılarındaki bu değişimi “teklik şahıslarının birbirine tesiri” şeklinde açıklarken; Korkmaz “yan yana bulunan seslerin birbirini etkilemesinden kaynaklanan bir değişme” olarak ifade

etmektedir³⁰. Sözü edilen değişim ad durum ekleriyle çekimlenmiş kişi adlarının verildiği aşağıdaki tabloda da gösterilmiştir.

Tablo 1. Ad durum ekleriyle çekimlenmiş kişi adları (Korkmaz, 2003:400).

	1. Şahıs		2. Şahıs		3. Şahıs	
	Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk
yalnız durum	ben	biz	sen	siz	o	onlar
ilgi durumu	ben+im	biz+im	sen+in	siz+in	o+n+un	o+n+lar+m
yükleme durumu	ben+i	biz+i	sen+i	siz+i	o+n+u	onlar+ı
yönelme durumu	ben+a	biz+e	sen+a	siz+e	o+n+a	onlar+a
bulunma durumu	ben+de	biz+de	sen+de	siz+de	o+n+da	onlar+da
çıkma durumu	ben+den	biz+den	sen+den	siz+den	o+n+dan	onlar+dan
vasıta durumu	ben+im+le	biz+im+le	sen+in+le	siz+in+le	o+n+un+la	onlar+la
eşitlik durumu	ben+ce	biz+ce	sen+ce	siz+ce	o+n+ca	onlar+ca

b. Kişi adları ilgeçlerle birlikte kullanılarak ilgeç grubu kurmakta ve tümce içinde belirteç tümleci ve edat görevi yüklenmektedir (Atabay, Özel ve Kutluk, 1976:122).

Onun gibi konuşuyorsun. (Zarf tümleci işlevi)

Ben de seni en az **onun kadar** önemsiyorum. (Zarf tümleci işlevi)

Senin ile en kısa zamanda konuşmalıyım. (İlgeç tümleci işlevi)

Sınava **bizim ile** hazırlanabilirsin. (İlgeç tümleci işlevi)

c. Kişi adları tamlayan ekini alarak adlarla birlikte iyelik öbeği oluşturmakta ve anlatımı pekiştirmektedir (Bilgin, 2006:248): benim düşüncem, senin eserin, sizin göreviniz, bizim dostlarımız, benim kardeşim, senin gülüşün gibi.

³⁰ Ergin (1997: 269), üçüncü tekil kişi adındaki kalın ünlünün birinci ve ikinci kişi adlarını etkileyerek kalıplaştırdığını açıklamıştır. Bununla birlikte birinci ve ikinci tekil kişi adlarının da üçüncü kişi adına tesir ederek çekim esnasında oraya “zahir n”sinin girdiğini ifade etmiştir: **bana**, **sana**, **ona**. Korkmaz (2003: 400) ise, bu durumu yan yana bulunan seslerin birbirini etkileyerek oluştuğunu vurgulamıştır.

d. Üçüncü tekil ve çoğul kişi adları ile dönüşlü kişi adlı, adlar gibi tamlama kurabilmektedir. Bu adılar ad tamlamasında tamlayan durumundadır (Bilgin, 2006:248): onun resmi, onların evi, kendi işi, kendi seçimi gibi.

e. Dönüşlü kişi adlı ikileme kurarak tümce içinde sıklıkla belirteç tümleci vazifesi görmektedir (Bilgin, 2006:252):

Çoğu zaman sıkıntıdan **kendi kendine** konuşurdu.

Kendi kendime bir gezi programı hazırladım.

f. Dönüşlü kişi adlı bazı deyimlerde kullanılmaktadır (Atabay, Özel ve Kutluk, 1976:122): kendine gelmek, kendini kaybetmek, kendinden geçmek, kendine yedirememek, kendini bilmek gibi.

2. Gösterme Adılları: Varlıkların adlarını söylemeden anlamı işaret yoluyla belirten adıl çeşididir. “İm adılları”³¹, “işaret zamirleri”³², “gösterme zamirleri”³³, veya “işaret sıfatları”³⁴ olarak da bilinen “gösterme adılları”nın³⁵ tekil ve çoğul kullanımlarıyla birlikte Türkiye Türkçesinde altı şekli mevcuttur.

Gösterme adılları varlıkların zaman ve mekândaki uzaklıklarını ifade etmektedir. Yakındaki bir varlığı veya varlıkları göstermek için “bu” veya “bunlar”, biraz daha ilerideki bir varlığı veya varlıkları göstermek için “şu” veya “şunlar”, en uzaktaki ya da yanımızda olmayan bir varlığı veya varlıkları göstermek için “o” veya “onlar” adılları kullanılmaktadır (Korkmaz, 2003 :420-421).

Gösterme adılları da kişi adıllarında olduğu gibi Eski Türkçeden beri kullanılan gelen sözcüklerdendir. Eski Türkçede “bo” (bu), “şo” (şu) ve “ol” (o) şeklindeki bu adıl

³¹ Gencan (2001) , gösterme adıllarını “im adılları” terimiyle karşılamıştır.

³² Çatıkkaş (2001), Ergin (1997), Korkmaz (2003) gösterme adıllarını “işaret zamirleri” olarak adlandırmışlardır.

³³ Topaloğlu (1989), Güzel ve diğ. (2005), gösterme adıllarına “gösterme zamirleri” adını vermiştir.

³⁴ Hengirmen (1995), gösterme adıllarını “işaret sıfatları” olarak terimlendirmiştir.

³⁵ Atabay, Kutluk ve Özel (1976), Ateş (1999), Bilgin (2006), Bozkurt (1995), Koç (1996) bu adıl türünü “gösterme adılları” olarak ifade etmişlerdir.

çeşidi Eski Anadolu Türkçesi yoluyla küçük değişiklikler günümüz Türkçesine aktarılmıştır (Gabain, 1995:67–69).

Sözü edilen bu gösterme adlarının yanı sıra bazen “böyle, şöyle, öyle” sözcüklerinin de iyelik eki alıp gösterme adlı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bunların da “böyleleri, şöyleleri, öyleleri” biçiminde çoğul şekilleri bulunmaktadır (Atabay, Özel ve Kutluk, 1976:124).

Türkiye Türkçesinde işaret etmek suretiyle adların yerini tutan bütün gösterme adları ad gibi çekime girmekte ve çeşitli görevler üstlenmektedir. Aşağıda bu adların kullanım biçimleri ve görevleri belirtilmektedir.

a. Tümce içinde gösterme adları olarak görev yapan sözcüklerin ad durum ekleriyle çekime girdiği görülmektedir.

Ad durum ekleriyle çekime giren gösterme adları tümce içinde çeşitli görevler yüklenmektedir. Tümcenin ögesi işlevindeki bu adılar, özne, nesne ve dolaylı tümleç vazifesi görmektedir:

Bunlar, serginin en önemli parçalarıdır. (Özne işlevinde)

Daha sonra bana **bunu** yine hatırlatırsın. (Nesne işlevinde)

Şuna bak, hiç de güzel değilmiş. (Dolaylı Tümleç işlevinde)

b. “Bu, şu, o” gösterme adları, Eski Anadolu Türkçesinde sık rastlanan “bu ara, şu ara, o ara” sıfat tamlamalarının kaynaşmasıyla, işaret yoluyla yön gösteren adılar meydana getirmiştir. Bu şekildeki gösterme adları da öteki gösterme adları gibi ad durum ekleriyle çekime girmekte ve tümcenin ögesi olmaktadır (Korkmaz, 2003:424).

Bizim eve **şuradan** gidiliyor. (Dolaylı Tümleç işlevinde)

Burayı her zaman çok sevmişimdir. (Nesne işlevinde)

Ora, gördüğüm en gizemli yerdir. (Özne işlevinde)

c. Gösterme adıları tamlayan ekini alarak ad tamlaması kurma işlevinde kullanılmaktadır (Atabay, Özel ve Kutluk, 1976:123): bunun sonucu, onun derdi, şunun kalemi, onların saati, şunların adı, bunların hatası, öylelerinin sonu, buraların yazı gibi.

d. Gösterme adıları da kişi adıları gibi ilgeçlerle kullanılarak ilgeç öbeği kurmakta ve tümcede daha çok belirteç tümleci olmak üzere ilgeç tümleci ve nesne görevi üstlenmektedir (Ergin, 1997:275–276):

Sen de en az **onun kadar** iyiydin. (Belirteç Tümleci)

Her sabah **bunun ile** işe gidiyor. (İlgeç Tümleci)

Kendi payımdan **şu kadarını** ona vereceğim. (Nesne)

e. Gösterme adıları adın yerini tutmadan, addan önce gelip o adı belirtiyorsa sığfa dönüşmektedir:

Bütün çocukluğum **bu evde** geçti.

Böyle çalışmalar başarınızı artıracaktır.

3. Belgisiz adılar: Belirli bir varlığı göstermeden ad yerine kullanılan adıl çeşidine belgisiz adıl denilmektedir³⁶. Bu adılar varlıkları belli belirsiz göstererek, temsil ettikleri adlarla ilgili kesin bir sayı, bir durum veya bir nitelik ifade etmemektedir.

Adları belirsiz olarak temsil etme görevi ise, Türkçede daha çok belgisiz adıl gibi kullanılan belgisiz sıfatlara, soru adılarına ve belirteçlere yüklenmektedir. Ancak bu

³⁶ Belgisiz adıla ilgili dil bilgisi kitaplarında şü tanımlamalar yer almaktadır: ATABAY, KUTLUK ve ÖZEL, **age**, s. 125. “Kesinlikle bir kişi, bir nesne göstermeksizin adların yerine kullanılan, adları belgisiz biçimde karşılayan sözcüklerdir”.

BANGUOĞLU, **age**, s. 368. “Ardında belirsiz bir kimse veya nesne kavramı olan zamirlere belirsiz zamirler (pronoun indefinite) deriz”.

BİLGİN, **age**, s. 255. “Herhangi bir varlığı kesin biçimde göstermeden ad yerine kullanılan varlıkları belgisiz biçimde karşılayan sözcüklere belgisiz adıl denir”.

EDİSKUN, **age**, s. 166. “Hangi isimlerin yerlerini tuttıkları açıkça belli olmayan zamirlerdir”.

ERGİN, **age**, s. 279. “Belirsizlik zamirleri, nesnelere belirsiz bir şekilde temsil eden zamirlerdir”

HENGİRMEN, **age**, s. 131. “Belirsizlik adıları, yerini tuttuğu adla ilgili pek fazla bilgi içermeyen adılardır”.

KORKMAZ, **age**, s. 433. “belirsizlik zamirleri, kişiler ve nesnelere belirsizlik olarak temsil eden zamirlerdir”.

sözcüklerin adıl vazifesini görmesi iyelik eklerini almasıyla mümkün olmaktadır. Bunların da birçoğu Arapça ve Farsçadan alıntı sözcüklerdir. Gerçekte asıl belgisiz adılların sayısı oldukça azdır. Bugünkü Türkçede kullanımda olan “kimse” (kim ise > kimse) sözcüğü ile Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlıcada sık görülen “özge” (başkası), “ayruk” (başkası) ve “kamu” (herkes) sözcükleri asıl belgisiz adıllar olarak belirtilmektedir (Ergin, 1997:279).

Bunlara ek olarak bazı dil bilgisi kitaplarında “+ki” aitlik eki ile kurulan “öteki, beriki, alttaki, dağdaki, benimki” gibi sözcüklerin de belgisiz adıllar içinde verildiği görülmektedir³⁷. Ancak bu sözcüklerin daha önce de ifade edildiği gibi gösterme, işaret etme anlamının daha kuvvetli olduğu düşünülerek gösterme adılları içinde incelenmesi gerektiği uygun görülmektedir. Bununla birlikte “+ki” aitlik ekinin daha önce sözü edilen belirli bir varlığı karşılıyor olması da bu düşüncüyü destekler bir durum sergilemektedir.

Türkçede belgisiz adıl olarak kullanılan sözcükler: herkes, bazısı, birkaçı, birçoğu, kimi, kimisi, hepsi, biri, başkası, herhangi biri, çoğu, birazı, falan, filan, tümü gibi sözcüklerdir. Bu sözcükler de diğer adıl türleri gibi çekime girmekte ve çeşitli işlevler üstlenmektedir:

a. Belgisiz adıllar diğer adıl türleri gibi ad durum ekleriyle çekime girerek tümce içinde özne, nesne, dolaylı tümleç olarak kullanılmaktadır:

Bu yaz **hepsi** bir araya gelecekmiş. (Özne işlevinde)

Birçoğunda aynı sorun yaşıyorduk. (Dolaylı Tümleç işlevinde)

Sınavda **bazılarımı** boş bıraktım. (Nesne işlevinde)

Hepsini sen yeme, **birazını** da ona bırak. (Belirtili Nesne işlevinde)

³⁷ Ergin (2003:279) ve Paçacıoğlu (1987:85) sözü edilen bu sözcükleri “belirsizlik zamirleri” olarak vermişlerdir.

b. Belgisiz adıllar, ad tamlaması kurarak tamlamanın tamlayanı veya tamlananı olmaktadır. Ancak bu adıl çeşidinin tamlanan olarak kullanımı daha yaygındır:

Tamlayan durumunda: bazılarının notları, **kiminin** gözleri, **hepsinin** görevi, **birçoğunun** hatası, **herkesin** işi, **başkasının** düşünceleri gibi.

Tamlanan durumunda: adamın **biri**, insanların **çoğu**, söylediklerimin **bazıları**, resimlerin **hepsi**, öğrencilerin **kimisi**, sınıftakilerin **birkaçı**, paranın **birçoğu** gibi.

c. Belgisiz adıllar da diğer adıllar gibi ilgeçlerle birlikte kullanılarak ilgeç öbeği kurmaktadır: **bazıları** için, **başkası** kadar, **herkes** gibi, **çoğu** için, **bazıları** gibi vb.

4. Soru Adılları: İncelenen dil bilgisi kitaplarında aynı şekilde tanımlanan soru adılları, adların yerini soru yoluyla tutan adıl türüdür. Varlıkların soru şeklindeki karşılıkları olan bu sözcüklerden “kim, ne, nere” soru sözcükleri asıl soru adılları olarak ifade edilmektedirler (Heçilingirler, 2006:127).

“Kim” soru sözcüğü sadece insanlar için kullanılırken, “ne” soru sözcüğü insanlar dışındaki varlıkları karşılamak için kullanılmaktadır. “Nere” soru adılı ise yer belirten sözcüklerdir. Ayrıca hangisi, “kime, kaç, nereye, nerede” gibi soru sözcükleri de iyelik ve durum eklerini alarak soru adılı işlevindeki sözcükler olabilmektedir. Bu soru sözcüklerinin yanıtı da yine bir adıl veya addır. Bunlar adları soru yoluyla karşılama işlevinin yanı sıra tümcede çeşitli işlevler yüklenmektedir:

a. Soru adılları da ad çekim ekleriyle çekimlenmektedir:

Kim+i aradınız? (Belirtme ad durum eki)

Bugün **nere+de** kalacaksın? (Bulunma ad durum eki)

Hangi+si+n+e daha çok para verdin? (Yönelme ad durum eki)

b. Soru adılları ad tamlamalarında tamlayan ya da tamlanan olmaktadır: hangisinin arkadaşı, kimin evi, kitabın nesî, dünyanın neresi gibi.

c. Soru adıları da diğer adılar gibi ilgeçlerle birlikte kullanılmaktadır: ne gibi, kime göre, kimin kadar, hangisine göre, hangisi kadar, kim için gibi.

II.4. Belirteçler

Eylemleri, eylemsileri, sıfatları ya da kendi türünden sözcükleri anlam bakımından etkileyip sınırlandıran sözcüklere belirteç denir. Belirteçler de tıpkı sıfatlar gibi belirli sözcükleri niteleyerek dil bilgisinde varlık göstermiş türlerdir.

Türkçedeki tür sınıflandırmalarında ad soylu sözcüklerin veya görevli sözcüklerin alt başlığında “zarf” veya “katmaç” olarak da adlandırılan tür çeşitli dil bilgisi kitaplarında benzer şekillerde tanımlanmaktadır. Ancak Kononov’un çalışmasında sadece eylemlerle sınırlı tutulmuş olup, “bir eylemin niteliğini ya da nesnenin varlığını belirten değişmez söz bölüğü” şeklinde anlatılmaktadır (Kononov, 1956:373). Bazı dil bilgisi yapıtlarında da adın farklı fonksiyondaki kullanımını olduğu vurgulanarak “zaman, yer, hal ve miktar isimleri” biçiminde açıklanmaktadır (Paçacıoğlu, 1987:76; Ergin, 1997:258). Korkmaz’ın çalışmasında ise, “fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum, azlık-çokluk bildirme, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözcüklerdir” şeklinde ifade edilmektedir (Korkmaz, 2003:451). Yapılan bu tanımlamalar, belirtecin tümce içindeki görevinden dolayı ad kazanmış bir tür olduğunu göstermektedir.

Belirteçler Türkiye Türkçesinde genellikle ad, sıfat, adıl gibi değişik türlerden alınan sözcüklerle kurulmaktadır. Bu nedenle belirtecin yalın durumu gerçekte bir addır. Ancak her ad belirteç görevini üstlenmemektedir. Sadece zaman, miktar, yön gösteren adlar ile durum, pekiştirme ve sorma gibi nitelikler taşıyan adlar belirteç olabilmektedir

(Korkmaz, 2003:451). Bu durum belirtecin tür tasnifinde ad soylu sözcükler adı altında değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Farklı tür sözcüklerden oluşup değişik türdeki sözcükleri belirtme özelliği taşıyan belirteç, dil bilgisi kitaplarında çeşitli şekillerde bölümlenmektedir³⁸. Bu bölümlenmeler geleneksel dil bilgisinde anlam, görev ve biçim özelliklerine göre yapılmaktadır. Türe anlam ve görev kazandıran bu özellikler ise şöyledir:

1. Belirteç başta eylem olmak üzere, eylemsileri, sıfatları, başka belirteçleri belirten görevli sözcüklerdir. Temel görevi eylemi nitelemek olan belirteç genellikle yüklemden hemen önce yer almaktadır. Ancak Türkçede vurgulanmak istenen sözcük eyleme yaklaştırıldığı için belirtecin yeri de değişebilmektedir. Bu nedenle belirteç, tümcenin ortalarında veya başında da bulunabilir (Koç, 1996:210).

Kapı aralığından **yavaşça** baktı. (Eylemi belirtir)

Annesi uzaklaşınca **daha** çok ağladı. (Belirteci belirtir)

Fazla konuşmadan kısaca anlattı. (Eylemsiyi belirtir)

Birlikte **çok** güzel günler geçireceklerini düşünüyorlardı. (Sıfatı belirtir)

2. Belirteçlerin özel bir yapısı yoktur. Ad ve ad soylu sözcüklerle eylemsilerin belirteç vazifesi gören biçimleridir (Eker, 2002:301).

3. Bu tür belirtilen sözcüklerin anlamını, zaman, yer, yön, ölçü, durum, soru vb. bakımından etkilemektedir. İfade ettiği bu anlamlara göre, Türkçe dil bilgisi kitaplarında “zaman belirteçleri (zaman zarfları), durum belirteci (niteleme belirteci, durum zarfı), yer-yön belirteci (yer zarfı, yer-yön zarfları), ölçü belirteci (miktar zarfları,

³⁸ Belirteçler çeşitli dil bilgisi kitaplarında şu başlıklar altında incelenmiştir: Deny (1941:371 ve ötesi), anlam ve görev bakımından bir ayırım yapmadan bütün belirteçleri beşe ayırmıştır. Kononov (1956:575 ve ötesi) belirteçleri anlam, görev ve biçimlerine göre bölümlenmiştir. Ergin (1997:374 ve ötesi) belirteçleri “yer zarfları, zaman zarfları, nasıllık-nicelik zarfları, azlık-çokluk zarfları” olmak üzere dört bölümde incelemiştir. Ediskun (1999:348 ve ötesi) belirteçleri “zaman zarfları, yer zarfları, hal zarfları, nicelik zarfları, görev zarfları” başlıkları altında değerlendirmiştir. Eker (2002:301) “yer zarfları, zaman zarfları, durum zarfları, azlık-çokluk zarfları ve soru zarfları” olmak üzere ayırmıştır. Korkmaz (2003:453) “I. Kökenleri, II. Yapıları, III. İşlevleri bakımından belirteçler” olarak sınıflandırmıştır.

azlık-çokluk zarfı), soru belirteci (soru zarfları) olmak üzere genellikle beş başlıkta incelenmektedir.

Bugün işe gitmedi. (Zaman)

Bu elbiseyi **çok** beğendim. (Ölçü)

Biraz önce **yukarı** çıktı. (Yer-yön)

Hızlıca kapıyı kapattı. (Durum)

Buraya **nasıl** geldin? (Soru)

4. Belirteçler genellikle tümce içinde belirteç tümleci ögesi olarak kullanılmaktadır. Ancak sıfatı ve eylemsileri belirten belirteçler, belirteç tümcesi olmamaktadır (Hepçilingirler, 2006:117):

Tören **yarın** okulda yapılacak. (Belirteç Tümleci)

Bu işte **çok büyük zarara uğradığımı** söyledi. (Belirtisiz Nesne Tümleci)

Çok yaşlı bir kadın kapıyı çaldı. (Özne)

Az konuşanları severim. (Belirtili Nesne Tümleci)

5. Belirteçler ad soylu sözcükler olduğu halde ad çekimine girmemektedir. Fakat bazı durumlarda bu ekleri alarak ad niteliği kazanmaktadır (Korkmaz, 2003:452).

Kalemi **aşağıya** düştü.

İlerisi biraz karanlıktı.

Ada eklenen bazı ad durum ekleri ise, zaman ve durum belirttiklerinde belirtece dönüşmektedir (Korkmaz, 2003:452).

Dün gece olanları **baştan** anlat.

Anlatılanları **güzelce** dinledi.

6. Belirteçlerin birçoğu söz öbeği biçimindedir (Bilgin, 2006:286).

Çocuk, **koşa koşa** eve gitti. (ikileme biçiminde),

Geldiğinden beri kimseyle konuşmadı. (İlgeç öbeği biçiminde)

Verdiğin kitabı **çok az** okudum. (Pekiştirme amacıyla kurulan belirteç)

7. Türkçedeki belirteçlerin bazıları Arapçadan gelmektedir (Gülensoy, 1995:199): fazla, gayet, hâlâ, bazen, daima, evvelâ, hazır, ilelebet gibi.

II.4.1. Yapı Bakımından Belirteçler

Belirteçler, ad dışında bütün tümce unsurlarını açıklayan ve birçok dil bilgisi yapısını kendi sınıfına alan bir türdür. Türün bu özelliği yapısal zenginliğini ortaya koyarken aynı zamanda diğer bazı dillerden³⁹ farklı olarak standart bir yapısı olmadığını göstermektedir (Turan, 1998:303; Eker, 2002:301). Bu nedenle Türkçede yalın belirteçle birlikte, değişik yapıda belirteç görevini üstlenmiş pek çok sözcük ve sözcük öbekleri yer almaktadır.

Belirteçlerin Türkçede özel bir yapısının olmayışı türün yapı bakımından farklı şekillerde sınıflandırılmasına sebebiyet vermiştir: Banguoğlu'nun çalışmasında yapı bakımından beşe ayrılan belirteçler “1. Kök olan zarflar, 2. Başka kelime sınıflarından zarflar, 3. İsimden üreme zarflar, 4. Fiilden üreme zarflar, 5. Birleşik zarflar” olarak incelenmektedir (Banguoğlu, 1995:379). Korkmaz'ın kitabında da biçim açısından yine beşe bölümlenen tür “1. Basit (Yalın) zarflar, 2. Türemiş zarflar, 3. Kelime grubu biçimindeki zarflar, 4. Cümle yapısındaki zarflar ve 5. Birleşik kelime yapısındaki zarflar” şeklinde sınıflandırılmaktadır (Korkmaz, 2003:455). Atabay, Özel ve Kutluk, ve Bilgin'in çalışmalarında ise, “yapı bakımından belirteçler” adı altında “Yalın belirteçler, Türemiş belirteçler, Bileşik belirteçler, Belirteç öbekleri” biçiminde dört başlıkta ele alınmaktadır (Atabay, Özel ve Kutluk, 1976:114; Bilgin, 2006:286). Ancak Olgun, belirteçleri daha

³⁹ EKER, **age**, s. 301. Türkçede belirteçleri belli bir biçimde tasarlamamanın mümkün olmadığını söyleyerek “İngilizcedeki belirteçlerin büyük bir bölümünün sıfat kök ya da gövdesine ‘-ly’ getirilerek” yapıldığını açıklamıştır: slow > slowly.

basit tarzda “a. Asıl zarflar, b. Zarf olarak kullanılan başka cinsten kelimeler, c. Türetilmiş zarflar” olmak üzere yapısına göre üçe ayırmaktadır (Olgun, 1994:104–105).

Bu sınıflamalar içerisinde Banguoğlu ve Korkmaz’ın daha fazla başlık altında incelediği yapı sınıflandırmalarının diğer çalışmalarda bir başlık altında verildiği görülmektedir. Örneğin Banguoğlu’nun “isimden üreme zarflar” ile “fiilden üreme zarflar” olarak ayrı başlıkta değerlendirdiği belirteç yapıları, Atabay, Özel ve Kutluk ve Bilgin tarafından “Türemiş Belirteçler” adı altında verilmektedir. Buna ilaveten Banguoğlu’nun “başka kelime sınıflamalarından zarflar” ve Olgun’un “Zarf olarak kullanılan başka cinsten kelimeler” olarak adlandırdığı bölümler diğer çalışmalarda yer almamaktadır.

Bunun nedeni bölümlenmelerde yer alan açıklamaların sözü edilen diğer çalışmalarda belirteçlerin anlam ve görevi içerisinde değerlendirilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bu çalışmada ise belirteçlerin yapı bakımından sergiledikleri durumların incelenen dil bilgisi yapılarından da hareketle dört başlık altında ele alınması uygun görülmüştür.

1. Yalın Belirteçler: Türkçe ve yabancı kökenli belirteçlerden bazıları kök halinde tek sözcükten oluşmaktadır (Korkmaz, 2003:455). Bu yapıdaki belirteçlere “basit zarflar” veya “yalın belirteçler” denmektedir. Türkçedeki zaman, durum, yer, yön, miktar belirteçleri genellikle yalın durumdaki belirteçlerdir: akşam, sabah, dün, geri, aşağı, yukarı, iyi, pek, çok, yazın, yine, öyle, hiç, evvela, bazen, asla, daima, tekrar, mutlaka gibi.

2. Türemiş Belirteçler: Türkçedeki bazı yapım ekleri ile belirteç yapma vazifesi gören çekim eklerinin oluşturduğu belirteç yapılarıdır. Farklı eklerle kurulmuş olmasından dolayı addan türemiş belirteçler ve eylemden türemiş belirteçler olmak üzere iki temel grup altında incelenmektedir (Korkmaz, 2003:457):

a. Addan türemiş belirteçler: Addan türeyen belirteçler iki şekilde yapılmaktadır. İlk ad köküne yön gösterme (+cA, +gArU), araç (+In /+Un, +lA, +lAyIn), eşitlik (+cA), bulunma (+dA/+tA), çıkma (+dAn/+tAn) ve yönelme (+A) ad durum eklerinin gelmesiyle oluşmaktadır. Bu ekler yapım eki eğilimindeki kalıplaşmış belirteç yapan eklerdir. Bu nedenle çeşitli dil bilgisi kitaplarında türemiş belirteçler adı altında işlenmektedir (Atabay, Özel ve Kutluk, 1976:114; Korkmaz, 2003:457).

Yıllarca, memleketinden uzaklarda yaşadı.

Geçen yıl yazmaya başladığı romanını **sonunda** tamamlamıştı.

Addan türeyen diğer belirteçler ise sınırlı saydaki bazı yapım eklerinin kullanımıyla biçimlenmektedir. Ad kök veya gövdesine +Ilk / +lUk, +cIk/+cUk, +cAk, +cAcIk, +II / +lU, +sIz / +sUz gibi yapım eklerinin getirilmesiyle meydana gelmektedir:

Şimdilik hayati tehlikeyi atlatmış.

Yüksekten bakınca evler, insanlar **küçücük** görünüyordu.

b. Eylemden Türemiş Belirteçler: Bunlar eylem, kök veya gövdesine çeşitli yapım eklerinin eklenmesiyle biçimlenmiş belirteçlerdir. Çoğunlukla ulaçlardan oluşan bu yapılar, aynı zamanda -Ik/-Uk, -GIIn/-GUn ve -mA yapım ekleriyle de kurulmaktadır (Korkmaz, 2003:470).

Giderken bütün pencereleri **açık** bırakmışsın.

Dünkü toplantıda **dalgın** görünüyordu.

3. Bileşik Belirteçler: Türkçedeki bazı bileşik sözcüklerin belirteç görevindeki kullanımlarıdır (Atabay, Özel ve Kutluk, 1976:114):

Onunla **ayak üstü** biraz konuştuk.

İşin en zor kısmını **bugün** bitirdim

4. Sözcük Öbeği Biçimindeki Belirteçler: Türkiye Türkçesinde belirteçler genellikle sözcük öbeği biçimindedir. Bunlar ikilemeler, ad tamlaması, sıfat tamlaması, ilgeç grubu, bağlama grubu ve ulaç grubu şeklindedir.

a. İkileme Biçimindeki Belirteçler:

Güncel konular üzerinde **uzun uzun** tartıştılar.

Her işini **doğru dürüst** yapar.

b. Ad Tamlaması Biçimindeki Belirteçler:

Kışın soğukunda erkenden yola düşüyor.

Gece yarısı dışarıda büyük bir gürültü koptu.

c. Sıfat Tamlaması Biçimindeki Belirteçler:

Her gün eve aynı saatlerde gelir.

Parkta **birkaç saat** oyalandık.

d. İlgeç Grubu Biçimindeki Belirteçler:

Onunla **dünden beri** görüşmedik.

Sevincinden **kuş gibi** uçacaktı.

e. Bağlama Grubu Biçimindeki Belirteçler:

Gayet yumuşak ve zarif davranıyordu.

Son zamanlarda **yorgun ve hasta** görünüyordu.

f. Ulaç Grubu Biçimindeki Belirteçler:

Kapıyı çalmadan içeri girdi.

Geçmişini hatırladıkça üzüntü duyuyordu.

II.4.2. Anlam Bakımından Belirteçler

Belirteçler niteledikleri sözcüklerin anlamını zaman, yer, ölçü, nitelik ve soru kavramları bakımından kuvvetlendiren ve sınırlayan sözcüklerdir (Olgun, 1994:103). Bu türün anlam yönü çoğu dil bilgisi kitabında görev yönü ile birlikte değerlendirilip “görev ve anlam bakımından belirteçler” başlığı altında incelenmektedir⁴⁰. Ancak Olgun türün anlam yönünü ön plana çıkartarak “anamlarına göre zarf çeşitleri” ve “zarflarda anlama dereceleri” olmak üzere iki başlıkta sınıflandırmaktadır (Olgun, 1994:103–105). Yapılan sınıflandırmalarda sözcüğün anlam bakımından çeşitli alt başlıklara ayrılarak ayrıntılı bir şekilde ele alındığı da görülmektedir. Bu durum sözcüğün anlam zenginliğini ortaya koymaktadır. İncelenen dil bilgisi kitaplarından hareketle türün anlam çeşitliliğini ifade eden özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Belirteçler bir eylemin anlamını zaman kavramı ile sınırlandıran sözcüklerdir (Gülensoy, 1995:148). Bu sözcükler Türkçe dil bilgisi kitaplarında “zaman belirteçleri” veya “zaman zarfları” adıyla terimlendirilmektedir: yarın, şimdi, daha, sonra, demin, gece, gündüz, akşam, sabah, dün gibi.

2. Belirteçlerden bazıları eylemin anlamını, sınırlı olmayan ve her yere uygulanabilen bir yer kavramıyla belirtmektedir (Gülensoy, 1995:197). Sayıları sınırlı olan ve yön ifadesi bulunan bu belirteçler “yer-yön belirteçleri” veya “yer-yön zarfları” olarak isimlendirilmektedir: aşağı, yukarı, ileri, geri, karşı, ön, arka, içeri gibi.

Yer-yön belirteçleri çokluk ekini (-lar) aldıklarında abartma anlamı kazanmaktadır: uzaklar, yukarılar, geriler, önler gibi.

⁴⁰ ATABA Y, KUTLUK ve ÖZEL, *age*, s. 97. Belirtecin anlamını göz önünde bulundurarak “Görev ve Anlam Bakımından Belirteçler” başlığı altında “I. Zaman belirteçleri, II. Yer, yön belirteçleri, III. Ölçü belirteçleri, IV. Niteleme ve durum belirteçleri, V. Gösterme belirteçleri, VI. Soru belirteçleri” olmak üzere bölümlenmektedir.

BİLGİN, *age*, s. 264-285. “Görev ve Anlam Bakımından Belirteçler” adı altında “A. Yer, yön Belirteçleri, B. Zaman Belirteçleri, C. Nicelik (Ölçü) Belirteçleri, D. Niteleme-Durum Belirteçleri, E. Neden Belirteçleri, F. Amaç Belirteçleri, G. Gösterme Belirteçleri, H. Soru Belirteçleri” şeklinde daha ayrıntılı bölümlemiştir.

3. Birtakım belirteçler, bir eylemin sıfatın ya da başka bir belirtecin anlamını ölçü, sayı, azlık, çokluk, derece, karşılaştırma açısından belirten sözcüklerdir (Bilgin, 2006:267). Bu anlamı sağlayan belirteçlere Türkçe dil bilgisinde “nicelik belirteçleri” veya “azlık-çokluk zarfları” denmektedir: çok, en, pek, az, pek çok, biraz, fazla, kadar gibi.

Nicelik belirteçleri aynı zamanda anlatıma eşitlik, üstünlük, en üstünlük ve aşırılık anlamları da katmaktadır:

Senin de onun **kadar** boyun uzun. (Eşitlik)

Bu topraklar tarıma **daha** elverişli bulunmuş. (Üstünlük)

Sınıfın **en** akıllı ve **en** çalışkan öğrencisiydi. (En üstünlük)

İlkbahara doğru **epeyce** büyümüştü. (Aşırılık)

4. Belirteçler eylemin durumunu daha çok çeşitli anlam ilgileriyle etkileyen sözcüklerdir. “Niteleme-durum belirteçleri”, “niteleme zarfları” ve “durum zarfları” olarak adlandırılan bu tür dil bilgisi kitaplarında anlamlarına göre bölümlenmektedir (Bilgin, 2006:272).

a. Olasılık Belirteçleri: Anlatıma olasılık anlamı katan belirteçlerdir: belki, farz edelim, varsayalım, herhalde, galiba, olsa olsa, sanırım vb.

Hafta sonu yapılacak seminere **belki** katılırım. (Olasılık)

Herhalde yarın burada olur. (Olasılık)

b. Kesinlik Belirteçleri: Anlatıma kesinlik anlamı katan belirteçlerdir: *kuşkusuz, şüphesiz, asla, elbette, mutlaka, kesinlikle, hiç* gibi.

Mutlaka bu işi bitirecek. (Kesinlik)

Asla onu dinlemeyecek. (Kesinlik)

c. Yineleme Belirteçleri: Eylemin tekrarlandığını belirterek, anlatıma pekiştirme ve süreklilik anlamları katan belirteçlerdir (Bilgin, 2006:274): yine, zaman zaman, tekrar, yeniden, arada sırada, bazen, arada bir, ikide bir gibi.

Eşyalarını almayı **yine** unuttu. (Yineleme)

İkide bir beni dürtüyordu.(Süreklik)

d. Olasılık Belirteçleri: Anlatıma varsayım anlamı katan belirteçlerdir: varsayalım, tut ki, diyelim, diyelim ki, say ki gibi.

Say ki burası küçük bir kasaba. (Varsayım)

Varsayalım işlerin yolunda gitmedi. (Varsayım)

e. Dilek Belirteçleri: Bir dileği, bir isteği ifade eden belirteçlerdir: tek, bari, umarım, dilerim, keşke, inşallah gibi.

Umarım işleri erken biter. (İstek-dilek)

Kapıyı **keşke** o açsa. (İstek-dilek)

f. Sınırlama Belirteçleri: Eylemi zaman ve nicelik bakımından sınırlayan belirteçlerdir: sadece, yalnızca, ancak, artık gibi.

Sadece hafta sonları ders verebilirim. (Zaman sınırlaması)

Bu şiirde **yalnız** kafiye bütünlüğü var. (Nicelik sınırlaması)

g. Yaklaşıklık Belirteçleri: Anlatıma aşağı yukarılık, yaklaşıklık anlamı katan belirteçlerdir: *neredeyse, az kalsın, nerdeyse, şöyle böyle, hemen hemen* gibi.

Neredeyse kaza yapacaktık. (Yaklaşıklık)

Az kalsın kapıda kalacaktı. (Yaklaşıklık)

h. Yanıt Belirteçleri: Genellikle sorulara karşılık olarak kullanılan, gerçekleşme, kesinlik, onama veya onamama ifade eden belirteçlerdir (Atabay, Özel ve Kutluk, 1976:110): *asla, memnuniyetle* vb.

5. Belirteç görevinde kullanılan soru sözcükleri eyleme; kırgınlık, kızgınlık, şaşkınlık anlamları yüklemektedir.

Nasıl böyle bir şey yaparsın?

Hani, uçağın yarın gelecekti.

II.4.3. İşlev Bakımından Belirteçler

Belirteçler tümce içinde işlerlik kazanmış görevli sözcüklerdir. Geleneksel dil bilgisinde bu sözcüklerin görevi ile ilgili olarak benzer ifadeler kullanılmaktadır. Turan “Türkçede Zarflar Üzerine” adlı makalesinde “fonksiyon bakımından zarflar sıfatları, diğer zarfları, fiilleri, fiilimsileri ve cümleleri açıklayan, belirten, onların anlamlarını genişleten veya daraltan kelime ve kelime grupları” şeklinde, belirtecin işlevselliğine dair ayrıntılı bir tanımlama yapmaktadır (Turan, 1998:302). Ancak Banguoğlu çalışmasında belirteçler için sadece “sıfat ve fiilleri açıklayan kelimeler” olduğunu söylemekle yetinmektedir (Banguoğlu, 1995:371). Ergin ise “kelime gruplarında sıfatın, fiilin veya başka bir zarfın manasını değiştiren isimlere verdiğimiz addır” diyerek belirteci, gerçekte adın farklı fonksiyondaki kullanımı olduğunu ileri sürmektedir (Ergin, 1997:258). Bu nedenle Türkçedeki çeşitli tür sınıflandırmalarında belirteç, görevli ad soylu sözcükler olarak incelenmektedir (Ergin, 1997:258; Eker, 2002:296).

Belirteçlerin anlam ve işlev yönü tür sınıflandırmalarını şekillendirmiş türün kendi içinde de bölümlenmesine olanak sağlamıştır. Yapılan farklı bölümlenmelerde yaygın eğilim, belirteçlerin kendi içinde “görevli ve anlamlı sözcükler” olarak incelenmesi yönündedir (Atabay, Özel ve Kutluk, 1976:97; Bilgin, 2006:264). Fakat Korkmaz (2003), tür sınıflandırmasında belirteçleri “Anlamlı Kelime Sınıfları”na dahil etmesine rağmen, kendi içinde “işlevleri bakımından zarflar” olarak ele almaktadır. Gencan (2001:171) ise, tür tasnifinde bu sözcükleri “tümce kuruluşundaki görevleri bakımından”, “Uydu Sözcük

Türleri'nden biri şeklinde sınıflayıp görevleri bakımından incelemektedir⁴¹. Bu incelemelerden Korkmaz ve Gencan'ın tutumunun kısmen daha doğru olduğu düşünülmektedir. Çünkü belirteçler taşıdıkları anlamlara göre (zaman, yer, yön, durum belirteçleri gibi) kendi içinde adlandırılırsalar da esasen nitelediği sözcüğe dayanarak (eylem, eylemsi, sıfat, belirteç) dil bilgisinde varlık kazandığı bilinmektedir. Bundan dolayı türün anlam yönü ile görev yönünün ayrı başlıkta incelenmesi konunun anlaşılır olması açısından da önemlidir. Dolayısıyla farklı bir başlık altında incelenmesi uygun görülen bu türün işlev özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Belirteçlerin esas görevi tümce içindeki eylemleri açıklamaktır:

Bize olanları **mutlaka** anlatmalısın.

Bu çocuklar anlatılanları **kolayca** algılıyor.

2. Belirteçler tümcedeki eylemsileri de açıklamaktadır:

Böyle **yavaş** yürürsen geç kalacağız.

Yarın gelip dosyaları götür.

3. Belirteçler tümcedeki sıfatları açıklamaktadır:

Arkadaşın **kadar** kurnaz birine rastlamadım.

Hepimizi **daha** zor günler bekliyor.

4. Belirteçler tümcede kendi sınıfından sözcük ve sözcük öbeklerini açıklamaktadır:

Yolculuk **çok** güzel geçti.

Bize **yarın** sabah haber versinler.

5. Belirteçler eylemi, zaman, yer-yön, durum, miktar, sebep bakımından belirterek tümce içinde belirteç tümleci vazifesi görmektedir:

⁴¹ GENCAN, **age**, s. 171. "Tümce kuruluşundaki görevleri bakımından da sözcükler 3 türe ayrılır: 1) Temel sözcükler: Adlar, eylemler, 2) Uydu Sözcükler: Sıfatlar, belirteçler, 3) Söz ulakları: ilgeçler, bağlaçlar".

Babası **üç gün önce** Ankara'ya gitti.

Bu dosyayı bilgisayara **nasıl** yükleyebilirim?

6. Çekim eklerinin kalıplaşması yoluyla ad soylu kelimeler tümce içinde belirteç görevini üstlenmektedir (Ergin, 1997:259).

Fiyatlar **günden güne** yükseliyor. (Bulunma durumu)

Akşamdan yola çıkmış. (Çıkma durumu)

Önce kapıyı kapadı. (Eşitlik durumu)

7. Tekrar grupları eylemi niteledikleri zaman belirteç işlevinde kullanılmaktadır:

Yerinden doğrulup **yavaş yavaş** kapıya yanaştı.

Evin dolapları **kırık dökük** duruyordu.

8. Son çekim edatları tümce de belirteç olarak görev almaktadır:

Kocaman bir adam **çocuk gibi** ağladı.

Heyecanla filmin sonunu bekliyordu.

9. Belirteçler, eylemleri ve eylemsileri; zaman, soru, durum, miktar ve sebep bakımından belirten eylemin durumunu belirginleştirmektedir (Bozkurt, 1995:280):

O, pencereden **dışarı** sarkıyordu. (Eylemin yönünü belirtiyor)

Kendini **çocukça** hissediyor. (Eylemin durumunu belirtiyor)

II.5. Eylemler

Sözcük türlerinin en önemli öğelerinden biri olan eylem, dildeki bildirme işlevini ve devinimi sağlayan sözcüktür. En eski dil çalışmalarından itibaren dilin en önemli ögesi olan bu türün, Aristo'nun başlıca sözcük türleri olarak değerlendirdiği ad ile birlikte saptandığı görülmektedir (Özel ve Atabay, 1976:69).

Geleneksel dil bilgisi çalışmalarında temel öğelerden biri kabul edilen eylem, kısaca “devinim, iş, oluş, kılış, yargı belirten sözcükler” olarak benzer şekillerde tanımlanmaktadır (Koç, 1996:300). İncelenen dil bilgisi kitapları içerisinde eylemle ilgili en ayrıntılı tanım Korkmaz’a aittir. Korkmaz, “fiiller” olarak isimlendirdiği eylemleri “karşılıkları hareketler ile zaman ve mekân kapsamı içinde, somut ve soyut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü oluş, kılış, kılınış ve durumları bildiren kelimeler” şeklinde anlamlandırır (Korkmaz, 2003:577). Korkmaz’ın bu tanımı eylemlerin bağımsız hareket etmediklerini de göstermektedir. Adlardan farklı olarak tek başına kullanımı olmayan tüm adlarla kurduğu ilişkiler bakımından dil bilgisinde bağımlı sözcük türleri olarak ifade edilmektedir (Korkmaz, 2003:527).

Sözcük türleri içinde önemli bir yere sahip olan eylem, temel tür olarak değerlendirildiği tür sınıflandırmalarında da ön plana çıkmaktadır. Herhangi bir temele dayandırılmaksızın yapılan sınıflandırmalarda bağımsız bir başlık şeklinde incelendiği gözlenmektedir⁴². Ancak belirli ölçütlere göre şekillenen tür tasniflerinde ise, çeşitli başlıklar altında ele alınmaktadır. Bilgin (2006), temel tür olarak değerlendirdiği eylemlerin “ana türler” adı altında adlarla birlikte almaktadır. Sözcükleri anlam ve görevlerine göre bölümleyen Ergin (1997) de eylemlere, “mana ve vazife bakımından kelimeler” içinde değinmektedir. Korkmaz (2003) ise, türü anlam ve köken bakımından ele alarak “Anlamlı Kelimeler” sınıfında “Fiiller ve fiil soylu sözcükler” biçiminde bölümlemektedir.

Dil bilgisinde yapılan tür sınıflandırmalarının hepsi eylemi, dilin vazgeçilmez temel birimi olarak göstermektedir. Bunun yanı sıra eylem, içinde bulunduğu tümcenin de temelini oluşturmaktadır. Böylece tümce kurarak; düşünce, duygu, istek ve yargıların

⁴² İncelenen dil bilgisi kitapları içerisinde eylemleri ayrı bir sözcük türü olarak değerlendiren ilköğretim ve ortaöğretim Türkçe ders kitaplarının yanı sıra; Özel ve Atabay (1976), Koç (1996), Gencan (2001) ve Hengirmen (1995) de hazırladıkları dil bilgisi kitaplarında bağımsız başlık altında incelemişlerdir.

aktarımını da sağlamaktadır. Dolayısıyla değişik yönleri, sahip olduğu çeşitli nitelikleri bakımından incelenmesi gereken bir tür olan eylemlerin Türkçedeki özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Hareket ifade eden eylemler, Türkçedeki anlamlı ve görevli sözcüklerdir.

2. Eylemler, “somut nesne olmadıkları için anlamlı sözcükler olmalarına karşın tek başlarına kullanılmamaktadır” (Bozkurt, 1995:60). Bu yüzden Korkmaz da eylemleri adlardan farklı bağımlı söz türleri olarak ifade etmektedir.

3. Eylemler, ifade ettikleri olup bitenin niteliğine göre “kılış fiilleri (verbe d’action), durum fiilleri (verbe d’état) ve oluş fiilleri (verbe devenir)” olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Banguoğlu, 1995:408).

a. Oluş Eylemleri: Tümcede yüklemün gösterdiği işin zaman içerisinde işin olma niteliği taşıdığını, oluşun özneye yöneldiğini belirten ve herhangi bir nesneye ihtiyaç duymayan eylemdir (Korkmaz, 2003:531): çürü-, sarar-, paslan-, büyü-, piş-, patla-, soğu-, sol-, taş-, benze- gibi.

b. Kılış Eylemleri: Tümcede yüklemün gösterdiği işi yapma niteliği taşıdığını, yapanın dışında bir nesneye yöneldiğini, bir varlık üzerinde etkisi bulunduğunu gösteren eylemlerdir (Korkmaz, 2003:532): yaz-, tara-, boya-, ayır-, çevir-, oyna-, öğret-, vur-, at- gibi.

c. Durum Eylemleri: Hareket ifade etmeyen bir durumu veya takınılan tavrı gösteren eylemlerdir (Korkmaz, 2003:532): sevin-, uyukla-, bekle-, bıç-, sus-, beğen-, somurt- gibi.

4. Eylemler tümce kurarak kesin bir yargı ifade eden sözcüklerdir. Bu sözcükler genellikle tümcenin sonunda yer almakta ve yüklem vazifesi görmektedir.

Bugün yağmur **yağacak**.

Sınav sabah saat onda **yapılacak**.

5. Tümce içinde kişi ve zaman ekleri alarak eylemi gerçekleştiren kişi ve eylemin gerçekleştirildiği zaman hakkında bilgi vermektedir:

konuş- u- yor- um (Şimdiki zaman, I. tekil kişi)

gör-ecek- sin (Gelecek zaman, II. tekil kişi)

6. Eylemler çeşitli yapım ekleriyle genişleyerek tümcedeki özne ve nesneye hükmeden sözcüklerdir. Eylemde meydana gelen bu şekildeki yapı değişikliğine dil bilgisinde çatı adı verilmektedir. Türkçede beş eylem çatısı vardır (Koç, 1996:331):

a. Etken Eylem: Kök durumunda olup özne alabilen eylemlerdir: gel-, git-, koş-, gül-, iç-, yaz- vb.

b. Edilgen Eylem: Kök ve gövdesine “-l-, -n-” yapım eklerini getirerek, işi yapanı gizleyen eylemlerdir: sat- ı- l-, gönder- i- l-, çal- ı- n-, başla- n-, al- ı- n- vb.

c. Dönüşlü Eylem: Eylem kök veya gövdesine yine “-l-, -n-” yapım eklerini getirerek, yapılan işten öznenin etkilendiğini gösteren eylemlerdir: yıka- n-, giy- i- n-, boğ- u- l-, gez- i- n-, gör- ü- n-, sev- i- n- gibi.

d. İşteş Eylem: Eylem kök veya gövdesine “-ş-” ekini getirerek, işin birden çok özne tarafından gerçekleştiğini gösteren eylemlerdir: gül- ü- ş-, gör- ü- ş-, döv- ü- ş-, tanı- ş-, koş- u- ş-, kucakla- ş-, kaç- ı- ş-, söyle- ş- gibi.

e. Ettirgen Eylem: Eylem kök veya gövdesine “-r-, -t-, -dİr, -dUr, -tİr, -tUr” eklerini getirerek, işin özne tarafından bir başkasına yaptırıldığı anlamını veren eylemlerdir: dik- tir-, aç- tır-, ağlat- tır-, yap- tır-, söyle- t- yazdır- t- gibi.

7. Türkçede “etmek, eylemek, olmak, kılmak” gibi bazı eylemler yardımcı eylem konumunda kullanılmaktadır. Bunlar dil bilgisinde yapı bakımından birleşik

eylemleri oluşturmaktadır (Bilgin, 2006:395): arzu et-, davet et-, hücum et-, razı ol-, sebep ol-, namaz kıl-, mutlu kıl- gibi.

8. Türkiye Türkçesinde eylemler adı altında incelenen ek eylem⁴³, bir yardımcı eylem olarak düşünülmektedir. Bu yardımcı eylemin Türkçe dil bilgisinde iki görevi vardır: 1. Ad soylu sözcüklerin yüklem görevinde kullanılmasını sağlamak, 2. İki zamanı birbirine bağlayarak birleşik zamanlı eylemler oluşturmaktır (Özel ve Atabay, 1976:81-82):

Konuşmaları oldukça **etkileyiciydi**.

Aldığım haberlere göre durumu **iyiymiş**.

geliyordu < gel-(i)-**yor i-di**

konuşacakmış < konuş-**acak i-miş**

9. Türkçede birden fazla yargıyı bir arada anlatma kolaylığı sağlayan eylemsiler de ek eylemler gibi eylemlerin içinde incelenmektedir. Eylemden türedikleri için eylemlerin alt başlığında değerlendirilen bu sözcükler, aldıkları çeşitli yapım ekleriyle eylemin farklı görevlerdeki kullanımlarıdır. Ancak eylemin bütün özelliklerini taşımadıkları ve eylem çekimine girmedikleri için bazı dil bilgisi kitaplarında eylemlerden ayrıldıkları ifade edilmektedir (Özel ve Atabay, 1976:126). Bu da Türkiye Türkçesinde eylemsilerle ilgili olarak ortaklığın sağlanmadığını göstermektedir.⁴⁴ Fakat bu çalışmada

⁴³ Kononov (1956:477), ek eylem olarak i- eylemini ve ek biçimi –di ekini gösterir ve bunların bileşik zamanların çekiminde kullanıldığını belirtir.

Deny (1941:549), eylemler konusunda yardımcı eylem görevinde kullanılan “özden” eylemleri (cevherî, substantif) almak gerektiğini söyler.

Ergin (1997:314), ek eylemi “İsim fiili” başlığı altında inceleyerek, “tüm isim ve fiillerin sonuna gelerek onlardan birleşik fiiller yaptığı için *ana yardımcı fiil*, isimleri fiile dönüştürdüğü için de *isim fiil* dediğimiz i-fiilin tek başına anlamı yoktur. Bu bakımdan imek fiili denilemez” şeklinde açıklar.

Ediskun (1985:187), ek eylemin sözcüklere bitişik yazıldığı zaman bu adı aldığını, ayrı yazıldığı zaman yardımcı eylem olduğunu belirtir.

⁴⁴Banguoğlu (1995:419), “yatık fiiller” dediği eylemsileri, eylem adı altında eylemin adlaşmış biçimi olarak saymaktadır. Buna ilaveten kişi eki almadıklarından tamamlanmamış bir yargıya yüklem oldukları için “bitmemiş fiiller” de denilebileceğini ifade eder.

Deny (1941), eylemsileri fiiller içerisinde “şahıssız fiil siygaları (fiilin isimcil siygaları) terimiyle karşılarken, bunların eylemi bir ad gibi gösterdiklerini ve adın görevini yaptıklarını belirtir.

“1. eylemliler, 2. ortaçlar, 3. ulaçlar” şeklinde üç bölüme ayrılan eylemsilerin, eylemden türedikleri ve eylemin farklı görevdeki kullanımları oldukları için eylemler adı altında incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

II.5.1. Yapı Bakımından Eylemler

İlk Türkçe yazılı metinlerden itibaren günümüze kadar, bütün dillerde bir hareketi, bir oluşu veya bir durumu bildiren ve tek heceden ibaret olan eylemler asıl eylemlerdir. Bunlar herhangi bir kökten türememiş, yapısına bir ek dahil etmemiş, Türkçeye eylem olarak doğmuş sözlere dir. Ancak Türkçede mevcut, birden fazla heceli bütün eylemler, ya bir kök eylemin yapım ekiyle türemiş biçimdir ya da başka sözcüklerle kurduğu öbekleşmiş biçimdir (Hacıeminoğlu, 1984:15). Nitekim bu biçim özellikleri Türkçe dil bilgisi çalışmalarında eylemin üç ana başlıkta değerlendirilmesini sağlamıştır:

1. Yalın Eylemler: Eylemin bölünemeyen en küçük parçası olan kök durumundaki eylemlerdir (Özel ve Atabay, 1976:78). Bu yapıdaki eylemlerin zaman ve şahıs ekleriyle çekime girmiş olması eylemin yalınlığını bozmamaktadır: git-, gel-, der-, at-, kes-, al-, iç-, aç-, yüz-, oku-, yüz-, kır-, bat-, sür-, ver-; git-miş-ler-di, koş-ar-dı-m, sun-acağ-ız, gör-ü-yor-lar vb.

2. Türemiş Eylemler: Eylem veya ad kök ve gövdesine belli yapım ekleri getirilerek oluşturulmuş eylem biçimleridir (Korkmaz, 2003:529). Tanımdan da anlaşılacağı üzere Türkçede iki tür türemiş eylem vardır:

Emre (1945:16), eylemden yapılan bu sözcüklerin eylemi bir kavram olarak verdiklerinden dolayı eylemsilerin ad olduğunu söyler.

Gencan (2001:410) eylemsileri, “eylemden türedikleri halde ad, sıfat ve bağlaç görevlerinde kullanılan ve yalın önerme kuran çifte görevli sözcüklere eylemsi denir” şeklinde tanımlar.

a. Adlardan Türemiş Eylemler:

Ad kök veya gövdelerine “-lA-, -Al-, -l-, -A-, -I/-U-, -Ar-, -dA-/tA-, -kIr-/kUr-, -r-, -sA-, -msA-” yapım ekleri getirilerek oluşturulmuşlardır: su-la, az-al-, eksi-l-, yaş-a-, mor-ar-, fısıl-da-, püs-kür-, ac-k-k (<aç), deli-r-, garip-se-, benim-se- vb.

b. Eylemlerden Türemiş Eylemler:

Eylem kök veya gövdelerine “-mA-, -n-, -l-, -ş-, -r-, -t-, -dIr-/dUr-/tIr-/tUr-, -dAr-, -Ar-, -A-, -l-” yapım eklerini getirerek oluşturulmuşlardır: başla-ma-, dola-n-, bit-i-ş-, şaş-ır-, yürü-t-, yaz-dır-, gön-der-, çık-ar-, tık-a-, kır-p vb.

3. Bileşik Eylemler: İki eylemin veya bir ad soylu sözcükler yardımcı eylemin anlam ve biçim yönünden kalıplaşarak oluşturduğu öbek halindeki eylemlerdir (Özel ve Atabay, 1976:79). Bu eylemler Türkçedeki oluşumlarına göre üçe ayrılmaktadır⁴⁵.

a. Kurallı Bileşik eylemler: Bu tür eylemler iki eylemin belli kurallar içinde birleşmesiyle oluşmuş eylemlerdir. Birleşen eylemlerden ilki ana eylem, ikincisi yardımcı eylem vazifesi görmektedir. Birleşme esnasında gerçek anlamını yitiren yardımcı eylem, ana eyleme “yeterlik, tezlik, yaklaşma ve sürerlik” anlamlarını kazandırmaktadır. Bu iki eylemin birleşmesi de “-A, -I” ulaç eklerinin yardımıyla gerçekleşmektedir (Bilgin, 2006:410).

ana eylem + ulaç eki (-A / -I) + bileşen eylem

⁴⁵ Bileşik eylemler, dil bilgisi kitaplarında değişik biçimlerde gösterilmiştir.

DENY, **age**, s. 811. “karmaşık veya yerindeki fiiller” adı altında olmak yardımcı fiiliyle kurulanları ve ulaçlı bileşik eylemleri incelemiştir. Bunun yanı sıra “mürekkep fiilleri” i anlatırken yardımcı eylemlerle kurulan bileşik eylemlere değinmiştir.

EDİSKUN, **age**, s. 228. “I. öbek: a) Yeterlik, b) Tezlik, c) Süreklik, ç) Yaklaşma, d) Beklenmezlik fiilleri, e) Gereksime fiilleri, f) Yapmacık fiilleri; II. öbek: a) Başlama, b) Bitirme, c) Davranma fiilleri; III. öbek: isim kök veya gövdesinden bir kelime ile et-, eyle-, kıl-, ol- yardımcı fiillerinden biriyle oluşan bileşik fiiller; IV. öbek: Anlamca kaynaşmış bileşik fiiller”.

GENCAN, **age**, s. 340. “Kurallı Bileşik Eylemler; 1. Özel bileşik eylemler, 2. Yardımcı eylemlerle yapılmış bileşikler; Anlamca Kaynaşmış Bileşik Eylemler; Deyim Biçiminde Öbekleşmiş Eylemler” olmak üzere üçe ayırmıştır.

Kurallı bileşik eylemler yardımcı eylem görevindeki eylemin kazandırdığı anlamlara göre dörde ayrılmaktadır:

i. Yeterlik Eylemi (ana eylem+-A): “Bilmek” yardımcı eyleminin “-A” ulaç ekiyle ana eyleme bağlandığı eylemlerdir. Yeterlik eylemi genellikle bir işi yapabilecek yeteneğe ve güce sahip olma, bir iş için yeterli olma anlamını vermektedir. Ancak bazı kullanımlarda olasılık anlamı da içermektedir:

Bu çeşit toprak suyu rahatça **emebiliyor**. (Yeterli olma)

Uçağı bir saat erken **kalkabilmiş**. (Olasılık)

Türkçede yeterlik eylemiyle bir işin yapılmadığını ve yapılamayacağını anlatmak için dört olumsuz biçim kullanılmaktadır (Bilgin, 2006:411).

a. Olumsuzluk (-AmA): Bu yapıdaki olumsuzlukta “bilmem” yardım eylemi kullanımdan düşmektedir. Ana eyleme gelen “-A” ulaç ekinde sonra “-mA” olumsuzluk eki getirilerek oluşturulmakta ve kesin bir yetersizlik belirtmektedir: yaz-**ama**-m, kes-**eme**-m, yüz-**eme**-m gibi.

b. Olumsuzluk (-mAyAbil): Olumsuzluk ekinin ana eylemden sonra gelmesiyle oluşan bu biçim öznenin bilgisi dahilindeki olasılık anlamı ifade etmektedir: bil-**mayabilirim**, konuş-**mayabilir**, anlat-**mayabilir** gibi.

c. Olumsuzluk (-AmAyAbil-): “-A” ulaç ekinin hem ana eylem hem de olumsuz ekini birleştirmek için iki kez kullanılarak oluşturulan olumsuzluk biçimidir. Öznenin bilgisi dışındaki olası durumları anlatmaktadır: düşün-**emeyebilir**, sat-**amayabilir**, taşın-**amayabilir** gibi.

d. Olumsuzluk (-Abileme-): “-A” ulacının hem ana eylem hem de yardımcı eylemden sonra kullanılmasıyla oluşturulan biçimdir: koş-**abilemez**, kaç-**abilemez**, yap-**abilemez** gibi.

ii. Tezlik Eylemi (ana eylem + - i + “vermek”): “Vermek” yardımcı eyleminin “-I / -U” ulaç ekiyle ana eyleme bağlandığı bileşik eylem biçimidir. Tezlik eylemi bir işin, hareketin çabucak, kolaylıkla yapıldığı veya yapılacağı anlamını vermektedir.

Yerde tıka basa dolu olan poşetleri **kaldırırverdi**.

Bütün çocukları yerine **oturtuverdi**.

Türkçede tezlik eyleminin olumsuz biçimi iki şekilde yapılmaktadır:

a. Olumsuzluk (-mAyIver): Bu biçimde olumsuzluk ana eylemden sonra gelmektedir: gel-**me**yiver, bak-**ma**yıver, söyle-**me**yiver gibi.

b. Olumsuzluk (-Iverme): Bunlarda olumsuzluk eki yardımcı eylemden sonra yer almaktadır: uyu-**verme**, gidi-**verme**, yazı-**verme** gibi.

iii. Yaklaşma Eylemi (ana eylem + “yazmak”): “Yazmak” yardımcı eyleminin “-A” ulacıyla ana eyleme bağlandığı biçimidir. Yaklaşma eylemi bir işin, eylemin gerçekleşmediğini, gerçekleşmek üzere olduğunu belirtmektedir. Bu eylemin kullanımı, ancak Anadolu ağızlarında devam etmektedir: düşe-**yaz**, öle-**yaz**, yuta-**yaz**, boğula-**yaz** gibi.

iv. Sürerlik Eylemi (ana eylem + -A, “durmak / kalmak / gelmek / kaymak vb.”): “Durmak, kalmak, gelmek, kaymak” gibi yardımcı eylemlerin “-A” ulaç ekiyle ana eyleme bağlandığı biçimidir. Sürerlik eylemi bir işin, eylemin devamlılığını ifade etmektedir: bakak**al**-, süre**gel**-, yata**dur**-, oturak**oy**- gibi.

b. Yardımcı Eylemlerle Kurulan Bileşik Eylemler: Türkçede çok sık kullanılan bu biçimdeki eylemler yardımcı eylemlerin adlarla ya da eylemsilerle oluşturduğu yapılardır (Bilgin, 2006:415). Bu eylemlerden bir kısmı ayrı yazılırken, bir kısmı bitişik yazılmaktadır. Bitişik yazılan bu çeşit birleşik eylemler, ad türündeki sözcükte meydana gelen ses olayından (ses türemesi, ses düşmesi) dolayı bitişik yazılmaktadır: öğüt vermek,

görmezlikten gelmek, ağlayacağı tutmak, gülesi gelmek, karar kılmak, yok olmak; kaybetmek, zannetmek, hissetmek, affetmek gibi.

c. Deyimleşmiş Bileşik Eylemler: Eylemlerin ad veya ad soylu sözcüklerle anlamca kaynaşarak oluşturdukları bileşik eylemlerdir. Bu tür bileşik eylemlerde sözcüklerden biri ya da her ikisi gerçek anlamını kaybetmiş mecaz anlam kazanarak deyimleşmiştir (Özel ve Atabay, 1976:80): göz atmak, can çekişmek, sırtından vurmak, gözden düşmek, dokuz doğurmak gibi.

II.5.2. Anlam Bakımından Eylemler

Eylemler Türkçedeki anlamlı sözcüklerdir. Diğer sözcükler gibi taşıdığı gerçek anlamı dışında, tümce içerisinde değişik anlamlar da kazanmaktadır. Sahip olduğu anlamı nedeniyle de tür tasniflerinde “anlamlı kelimeler”⁴⁶ sınıfında yer almaktadır.

Türkçe dil bilgisi kitaplarında eylemlerin anlam bakımından değişik şekillerde incelendiği görülmektedir. Banguoğlu'nun çalışmasında eylemler, anlamlarına göre “geçişli fiiller” (verbe transitif) ve “geçişsiz fiiller” (verbe intransitif) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Banguoğlu, 1995:49). Korkmaz'ın kitabında da “Anlamları Bakımından Fiiller” adı altında “esas fiiller” ve “yardımcı fiiller” şeklinde ikiye bölünmektedir (Korkmaz, 2003:533). Bilgin ise, “Eylemlerin Anlamsal Özellikleri” başlığında “kılış eylemleri”, “durum eylemleri” ve “oluş eylemleri” olarak eylemleri üç grupta toplamaktadır (Bilgin, 2006:365). Türün çeşitli anlam özelliklerini ortaya koyan bu farklı incelemeler eylemlerin değişik durumlardaki nitelikleridir.

Tek başına anlam ifade eden bu tür aynı zamanda tümce içerisinde aldığı ekler sayesinde de taşıdığı gerçek anlamına ilaveten başka anlamlar da üstlenmektedir. Tümce

⁴⁶ KORKMAZ, **age**, s.533 Eylemleri “anlamlı kelimeler” adı altında “adlar ve ad soylu kelimeler” ve “fiiller ve fiil soylu kelimeler” olarak bölmümlendirir.

içinde ve dışında anlam bakımından zengin bir görüntü sergileyen eylemlerin anlam özellikleri ise şunlardır:

1. Tümce dışında sözlük anlamı bulunan eylemlerin, tümce içinde yan ve mecaz anlamlarda kullanıldığı da olmaktadır. Örneğin “rengini yitirmek, rengi uçmak” anlamına gelen “solmak” eylemi, tümcede çeşitli anlamlar ifade edebilmektedir:

Hastalıktan dolayı çocuğun yüzü soldu. (rengini yitirmek)

Kuşlar ağlıyor, çiçekler soluyordu. (tazelikliğini, canlılığını yitirmek)

2. Eylemler çekime girdikleri kip ekleri sayesinde zaman, istek, dilek, emir ve gereklilik anlamı kazanmaktadır:

a. Şimdiki Zaman Anlamı: gel-i-yor, anlat-ı-yor, söylü-yor, arı-yor, bekle-yor, konuş-(u)-yor vb.

b. Gelecek Zaman Anlamı: yürü-y-ecek, oyna-y-acak, yarış-acak, başla-y-acak vb.

c. Geniş Zaman Anlamı: sev-er, ye-r, yat-ar, yür-ü-r, çalış-ı-r, sat-ar vb.

d. Geçmiş Zaman Anlamı: uyar-dı, yaz-dı, bit-ti, uyu-muş, yağ-mış, kapat-mış vb.

e. Dilek Anlamı: gör-se, kazan-sa, anla-sa, bekle-se, bırak-sa, kal-sa vb.

f. İstek Anlamı: koş-alım-, oku-y-asın, duy-alar, yapma-y-a vb.

g. Gereklilik Anlamı: çalış-malı, yat-malı, çöz-meli, kız-malı, yıka-malı vb.

h. Emir Anlamı: git, oku-sun, kavuşma-sınlar, koş, bekle-sin vb.

3. Bazı çatı ekleri eylemlere eklenerek çeşitli anlamlar yüklemektedir. Sözü edilen bu çatı ekleri ve yüklediği anlamlar ise şöyledir:

a. Edilgen Çatı: Ek yardımıyla Anlam bakımından eylemin kimin tarafından yapıldığı konusunda gizlilik ifade etmektedir.

Okullar bir gün süreyle tatil **edildi**.

Bir ay kala yılbaşı ağaçları **süslendi**.

b. Etken Çatı: Eylemin doğrudan özne tarafından yapıldığını anlatmaktadır.

Yüzündeki yoğun ifadeyle gülümsemeye **çalışıyordu**.

Dinlenmek için kısa bir süre gözlerini **kapadı**.

c. Dönüşlü Çatı: Taşdığı kavramın özneye döndüğünü veya kendi kendine yapıldığı anlamını taşımaktadır:

Şişe kayalarda **parçalandı**.

Yediği bayat balıktan dolayı **zehirlendi**.

d. İşteş Çatı: Eylemin karşılıklı ya da birlikte yapıldığı anlamını vermektedir:

Uzunca bir süre sadece **bakıştılar**.

Kuşlar hep bir ağızdan **ötüşüyor**.

e. Ettirgen Çatı: Eylemi bir başkasına yaptırma anlamına gelmektedir.

Ak sakalını berbere **kestirmiş**.

Buradaki insanlar katı kurallar içinde **yetiştirildi**.

4. Yapı bakımından incelenen kurallı birleşik eylemler tümcede değişik anlamlar da yüklenmektedir:

a. Yeterlik Eylemi: Bir işi yapabilme becerisine ve yeterliliğine sahip olma anlamı taşıyan bu eylem, aynı zamanda geniş zaman çekimiyle olasılık anlamı da verebilmektedir (Bilgin, 2006:410–411).

Eşyalara tutunarak **yürüyebilir**. (Yeterlilik)

Bugün yağmur **yağabilir**. (Olasılık)

b. Tezlik Eylemi: İşin, hareketin çabucak acele ile yapıldığı anlamını ifade etmektedir.

Kanepeye uzanır uzanmaz **uyuyuverdi**.

Evrakları gideceği yere **götürüver**.

c. Yaklaşma Eylemi:

Eylemin az daha gerçekleşeceği anlamını belirtmektedir.

Yolda giderken **düşüyordu**.

Dilini **yutuyordu**.

d. Sürelik Eylemi: Yapılan eylemin devam ettiğini anlatmaktadır.

Çocuğun ardından **bakakaldı**.

Sen bu işleri **yapadur**.

5. Eylemler “-mA-” olumsuzluk ekini alarak işin, hareketin gerçekleşmediği anlamını göstermektedir.

Bütün gün hiç kimseyle **konuşmadı**.

Derste anlatılanları **dinlemedi**.

II.5.3. İşlev Bakımından Eylemler

Dilde düşünce, duygu ve istekleri kesin bir yargı biçiminde iletmeye yarayan eylem, dil bilgisinde çeşitli görevler üstlenmiş sözcük türüdür. Temelde varlıkların ve nesnelerin hareketlerini karşılama işlevinde kullanılan bu tür, bazı sözcük sınıflandırmalarında “görevlerine göre sözcükler” veya “mana ve vazife bakımından kelimeler” adı altında işlenmektedirler⁴⁷.

Eylemin nesnelerin zaman ve mekân içindeki yer değişikliklerini, oluşlarını, kılışlarını, duruşlarını anlatma faaliyetleri dil bilgisindeki işlevlerini de belirlemektedir.

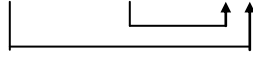
⁴⁷ Eker (2002:293-296), sözcük türlerinin sınıflandırılmasında eylemleri, “söz dizimindeki işlev ve görevlerine göre sözcükler” grubu altında inceler. Ergin (1997:216), eylemleri “mana ve vazife bakımından kelimeler” adı altında sınıflar. Gencan (2001:171), “tümcelerin kuruluşundaki görevleri bakımından” üç türe ayırdığı sözcükler içerisinde eylemleri “temel sözcükler” alt başlığında inceler.

Tümce içinde aldığı çekim ekleri ve yapım ekleri ile belirlenen bu işlevleri incelenen dil bilgisi çalışmalarından hareketle şu şekilde sıralanmaktadır:

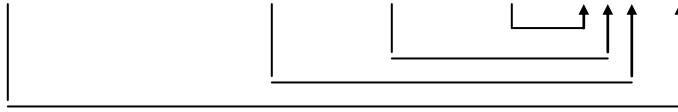
1. Eylemler varlıkların yaptıkları işleri, oluşları, hareketleri ve içinde buldukları, durumları bildirme görevi üstlenen sözcüklerdir.

2. Tümcenin temel ögesi olan eylemler, özneyi ve diğer yardımcı öğeleri kendine bağlayarak tümce kurmaktadır. Bunu yapmak için tümce içinden yüklem vazifesi gören tür, diğer sözcük türlerinden farklı olarak tek başına da bir cümle oluşturabilmektedir (Hengirmen, 1995:200):

Ayaküstü bir şeyler atıstırdı.



Dayım trene yetişebilmek için sabah erkenden yola çıktı.



3. Kip eklerini alan eylem, zamanı ve şahsa bağlı yargıyı ifade etme görevinde kullanılmaktadır (Korkmaz, 2003 :569). Geleneksel dil bilgisinde “fiil çekimi” veya “eylem çekimi” adı altında incelenen kip ekleri⁴⁸ ikiye ayrılmaktadır. Bunlar dil bilgisi kitaplarında 1. “Bildirme kipleri” veya “Haber Kipleri”, 2. “Tasarlama Kipleri” veya “Dilek Kipleri” olarak adlandırılmaktadır. Bildirme kipleri eylemin yapıldığı zaman hakkında bilgi verirken; tasarlama kipleri zaman ifade etmeksizin şart, istek, gereklilik veya emir

⁴⁸ Batı dillerinde Latince modus teriminden aktarılmış olan ve Türkçede “şekil, kalıp” anlamlarına gelen kip ile ilgili farklı açıklamalar Türkçe dil bilgisinde karışıklık yaratmaktadır. M. Baha ve Ergin (1997:289) kipi eylemin gösterdiği hareketin nasıl yapıldığını bildiren bir şekil veya tarz olarak ifade ederken; Bilgegil (1984:102), Ediskun (1985:173) ve Emre (1945:451) kip ile zamanı iç içe düşünmüş ve bunları bir arada vermiştir. Adalı (1979:44) ise, kipi “eylemin zaman ve kişi kavramı veren biçimi” olarak tanımlamıştır.

anlamlarını vermektedir. Kendi içinde bildirdikleri zaman ve anlamlara göre alt başlıklara ayrılmaktadır:

a. Bildirme Kipleri:

i. Şimdiki Zaman (-yor) Kipi: Eylemin yapıldığı anki zamanı göstermektedir: gül-(ü)-yor, konuş-(u)-yor, seyred-(i)-yor, anlat-(ı)-yor, bak-(ı)-yor vb.

Ancak zaman kipi, bazen anlam kaymasına uğrayarak geçmiş, gelecek ve geniş zaman kiplerinin anlamını da vermektedir (Bilgin, 2006:373):

Yarın Ankara'ya **dönüyor**. (Gelecek zaman anlamı)

Bağırmadan konuşanları **seviyorum**. (Geniş zaman anlamı)

ii. Gelecek Zaman Kipi (-AcAk): Eylemin henüz gerçekleşmediğini gelecek bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşeceğini göstermektedir: yaz-acak, görüş-ecek, al-acak, düşün-ecek, bırak-acak, unut-acak vb.

iii. Geniş Zaman Kipi (-r/-Ar): Bütün zaman dilimlerini içine alan bu kip eylemin sürekliliğini göstermektedir. Bu kipi olumsuz çekimi yapılırken diğer kiplerden farklı olarak eki şekil değişikliğine uğramaktadır. Bu nedenle geniş zaman eki “z” ye dönüşüp –mA olumsuzluk eki ile kalıplaşarak –mAz şeklindeki olumsuz çekim eki olarak kullanılmaktadır (Olgun, 1994:87): kork-ar, yık-ar, temizl-er, yürü-r, uzan-(ı)-r, birik-(i)-r, oyna-maz, kız-maz, aç-maz, tut-maz vb.

iv. Belirli (Görülen) Geçmiş Zaman Kipi (-dI/-dU, -tI/-tU): Geçmişte gerçekleştiği kanıtlanabilen eylemleri göstermektedir (Bilgin, 2006:370): kurul-du, dinle-di, gör-dü, kaç-tı, sakla-dı, yan-dı, gel-di vb.

v. Belirsiz (Öğrenilen-Duyulan) Geçmiş Zaman Kipi (-mIş/-mUş): Geçmişte yapıldığı duyulan ve ya söylenen gerçekliği kanıtlanamayan eylemleri göstermektedir: harca-mış, yakala-mış, yolla-mış, gönder-miş, ye-miş, kandır-mış, bit-miş vb.

b. Tasarlama Kipleri

i. Dilek-Koşul Kipi (-sA): Eyleme gelen koşul eki ile dilek anlamı ifade etmektedir. Bu sebeple bazı dil bilgisi kitaplarında kip “dilek-koşul kipi” olarak isimlendirilmektedir: bil-se, anla-sa, telefon et-se, bekle-se, ol-sa, sev-se, duy-sa vb.

ii. İstek Kipi (-A): Eyleme, istek, öğüt, gereklilik ve uyarı anlamlarını katmaktadır:

Zamanı doğru **kullanasın**. (Öğüt)

Bir an evvel işlerimizi bitirelim. (Gereklilik)

iii. Gereklilik Kipi (-mAll): Eylemin yapılması gerektiğini anlatmada kullanılmaktadır (Bilgin, 2006:381):

Yemeklerimi **bitirmeliyim**. (Gereklilik)

Bu konuşmayı kendisi **yapmalı**. (Gereklilik)

Gereklilik kipindeki “olmak” eylemi bir addan ya da şimdiki zaman ve belirsiz geçmiş zaman kipindeki bir eylemden sonra olasılık anlamını da vermektedir (Banguoğlu, 1995:472):

Bir şey düşüyor elinden yere.

Bir gül **olmalı** (Orhan Veli; Bütün Şiirleri: s.102)

Arkadaşın kapının önünde **bekliyor olmalı**

iv. Buyruk (Emir) Kipi: Eylemin yapılmasını emir şeklinde ifade etmektedir. Bu kipi diğer kiplerden farklı olarak belirli bir eki yoktur, ancak kişi ekleri buyruk kipi işlevini de görmektedir (Bilgin, 2006:381): Buyruk kipinin birinci kişi kullanımını yoktur⁴⁹.

⁴⁹ Buyruk kipi çekimiyle ilgili çeşitli görüşler vardır: İlköğretim ve ortaöğretim Türkçe ders kitaplarında buyruk kipi I. tekil kişi ve I. çoğul kişi kullanımının olmadığı ifade edilmiştir. Ancak Deny (1941) I. çoğul kişi buyruğunu -(y)Allm biçiminde gösterirken, Ergin (1997) I. tekil kişinin buyruğunu -AyIm, I. çoğul kişinin buyruğunu da -Allm biçiminde göstermektedir.

	<u>Tekil</u>	<u>Çoğul</u>
1. kişi	gel-eyim	gel-elim
2. kişi	gel	gel-in/-iniz
3. kişi	gel-sin	gel-sin-ler

4. Eyleme gelen kişi ekleri eylemin kim tarafından yapıldığını belirtmektedir.

Kişi ekleri kip eklerinden sonra gelerek çekimli eylemi oluşturmaktadır. Türkçe dil bilgisinde kişi ekleri bildirme ve tasarlama kiplerine göre bölümlenmektedir (Özel ve Atabay, 1976:93–94)⁵⁰:

a.i. I. Bölümdeki Kişi Ekleri: Belirli geçmiş zaman ve dilek koşul kiplerinde kullanılmaktadır:

	<u>Tekil</u>	<u>Çoğul</u>
1. kişi eki	-m	-k
2. kişi eki	-n	-nIz/-nUz
3. kişi eki	---	-lAr

ii. II. Bölümdeki Kişi Ekleri: Belirsiz Geçmiş Zaman, Geniş Zaman, Gelecek Zaman ve Gereklilik kiplerinde kullanılmaktadır:

	<u>Tekil</u>	<u>Çoğul</u>
1. kişi eki	-Im/-Um	-Iz/-Uz
2. kişi eki	-sIn/-sUn	-sInIz
3. kişi eki	---	-lAr

⁵⁰ Kip eklerine göre çeşitlenen kişi ekleri Türkçe dil bilgisi kitaplarının bazılarında üç, bazılarında dört başlık altında incelenmişti. Ergin (1997:282–288) “şahıs ekleri” adı altında “Birinci Tipteki Şahıs Ekleri”, “İkinci Tipteki Şahıs Ekleri”, “Üçüncü Tipteki Şahıs Ekleri” olmak üzere üçe ayırırken, Olgun (1994:95–96) “Zamir Menşeli Şahıs Zamirleri”, “İyelik Menşeli Şahıs Zamirleri” ve “Emir Ekleri” şeklinde üçe ayırmıştır. Atabay, Kutluk ve Özel, (1976:94), Gencan (2001:326) ve Gülensoy (1995:181–182) kişi eklerini metin içerisinde ifade edildiği gibi dörde ayırmaktadır.

iii. III. Bölümdeki Kişi Ekleri: İstek kipinin çekiminde kullanılmaktadır:

	<u>Tekil</u>	<u>Çoğul</u>
1. kişi eki	-Im	-IIm
2. kişi eki	-sIn / -sUn	-sInIz
3. kişi eki	---	-lAr

iv. IV. Bölümdeki Kişi Ekleri: Buyruk kipinin çekiminde kullanılmaktadır:

	<u>Tekil</u>	<u>Çoğul</u>
1. kişi eki	-AyIm	-AlIm
2. kişi eki	---	-In / -Un, -InIz / -UnUz
3. kişi eki	-sIn / -sUn	-sInlAr / -sUnlAr

b. Hikâye Bileşik Zaman: Ek eylemin belirli geçmiş zamanla yalın zamanlı bir eyleme eklendiğinde oluşan bileşik zamandır. Yalın zamanlı eylemin anlattığı kavramı hikâye etmeye yaramaktadır. Dil bilgisindeki bildirme kiplerinin hepsi ve isteme kiplerinin buyruk kipi dışındaki diğer kipleriyle çekimlenmektedir (Özel ve Atabay, 1976:101).

iste-yor-i-di (Şimdiki zamanın hikâyesi)

gel-(i)-r-di (Geniş zamanın hikâyesi)

konuş-acak-tı (Gelecek zamanın hikâyesi)

gör-müş-tü (Belirsiz Geçmiş zamanın hikâyesi)

kal-dı-y-dı (Belirli Geçmiş zamanın hikâyesi)

gör-se-y-di (Dilek-koşul kipinin hikâyesi)

yaz-a-y-dı (İstek kipinin hikâyesi)

git-meli-y-di (Gereklilik kipinin hikâyesi)

c. Rivayet Bileşik Zaman: Ek eylemin belirsiz geçmiş zamanla yalın zamanlı bir eyleme eklendiğinde oluşan bileşik zamandır. Dil bilgisinde belirli geçmiş zaman

dışındaki bildirme kipleri ve tasarlama kiplerinin hepsiyle çekime gitmektedir. Ancak tasarlama kiplerinden buyruk kiplerinin sadece 3. tekil ve çoğul kişileri bileşik zaman eki alabilmektedir (Özel ve Atabay, 1976:102).

bil-(i)-yor-muş (Şimdiki zamanın rivayeti)

bak-ar-mış (Geniş zamanın rivayeti)

d. Koşul Bileşik Zaman: Ek eylemin dilek-koşul kipiyle yalın zamanlı bir eyleme eklendiğinde oluşan bileşik zamandır. Koşul bileşik zaman, anlatıma koşul kavramı katmaktadır. Dil bilgisinde bildirme kiplerinde de sadece gereklilik kipiyle kullanıma girmektedir (Özel ve Atabay, 1976:103).

yap-(ı)-yor-sa (Şimdiki zamanın koşulu)

kayna-r-sa (Geniş zamanın koşulu)

5. Ek eylemin bildirme koşacı denilen ekleşmiş “-dir” biçimi de bazen yalın zamanlı bir eylemin genellikle 3. tekil ve çoğul kişi çekimlerinde ve 1. ve 2. kişi çekimlerinde de kullanılarak “katmerli bileşik zaman” eylemleri oluşturmaktadır (Özel ve Atabay, 1976:103-104). Bunlar eyleme olasılık anlamı yüklemektedir:

Şimdi okuldan çıkmıştır.

Oraya da yağmur yağıyordur.

6. Eylemler eylemden eylem yapma eklerini alarak özne ve nesneyle olan görev ve anlam ilişkisini tamamlamaktadır. Türkiye Türkçesinde “eylemde çatı”⁵¹ adı

⁵¹ Türkçe dil bilgisi kitaplarında eylem çatıları benzer şekillerde anlatılmaktadır:

DENY, **age**, s. 571. “mutavaat, müşareket, sebeplenen, meçhul, menfi iktidari” olmak üzere beşe ayırmıştır. DİLAÇAR, (1968:105). “1. etken, a) geçişli, b) geçişsiz; 2. edilgen; 3. orta ya da etkin; 4. öze dönüşlü; 5. karşılıklı; 6. isteşlik; 7. kökteş; 8. oldurumlu; 9. ettirimli; 10. iki dereceli ettirimli” diyerek bölümlendirmiştir.

EMRE, **age**, s. 103. “1. iş-çatılı fiiller: a) ortal fiiller (geçişsiz fiiller), b) oluş fiilleri tipi, c) karşılıklı fiiller tipi, d) oluş fiilleri; 2. in-çatılı fiiller: a) ortal fiiller tipi, b) dönüşlü fiilleri tipi, c) edilgen fiiller tipi, d) oluş fiilleri; 3. Ettirgen fiillerin çatıları; 4. il-çatılı fiiller” şeklinde sınıflandırmıştır.

ERGİN, **age**, s. 282. “fil kök ve gövdeleri yapma ve olmaz ifade etmelerine geçişli-geçişsiz, nesne faaliyetlerine göre dönüşlü-dönüşsüz, aktif-pasif, meçhul, ortaklaşmalı, faktitif” olmak üzere ayırmıştır.

GENCAN, **age**, s. 360-374. “Nesneye göre, 1) geçişli eylem; 2) geçişsiz eylem; özneye göre, 1) etken eylem; 2) edilgen eylem; 3) dönüşlü eylem; 4) işteş eylem” biçiminde incelemiştir.

verilen (Eker, 2002:273) bu özel görünümüleri eylemlerin nesne alıp almadıklarına göre ikiye, öznelere durumuna göre beşe ayrılmaktadır (Hengirmen, 1995:203):

a. Nesneye Göre Çatı:

i. Geçişli Eylem: Öznenin yaptığı işi bir başka nesneye geçiren eylemlerdir. Bu eylemlerin gerçekleştirilmesi nesneye bağlıdır (Bilgin, 2006:416):

Meyve suyunu halının üstüne döktü.

Çiftçiler, **ellerindeki ürünü** zararla **sattılar**.

ii. Geçişsiz Eylem: Yapılan işi özneyle sınırlandıran eylemdir. Bunlar bir başka nesneyi etkilemedikleri için nesne de almamaktadır (Bilgin, 2006:416):

Parkta bir müddet **dolaştım**.

Bu sabah erkenden işe **gitti**.

b. Öznesine Göre Çatı:

i. Etken Eylem: Anlatılan işe öznenin doğrudan katıldığı eylemlerdir. Etken eylemler, kök ya da gövde şeklinde kendi bilinene anlamlarıyla çekime girmektedir (Özel ve Atabay, 1976:86):

Ağaçlar, baharın gelmesiyle birlikte **yeşerdi**.

Ellerinde bayraklarla bir grup öğrenci resmi geçiş **yapıyordu**.

ii. Edilgen Eylem: Eylem kök veya gövdesine “-l ve -n” yapım ekleri getirilerek işin kimin tarafından yapıldığını belirsizliğe düşüren eylemlerdir. Bu çeşit eylemler özne almamaktadır. Ancak bu eylemler özne ile “tarafından” sözcüğünün birlikte kullanımıyla işi yapan kişi veya nesne belirginleşmektedir (Hengirmen, 1995:207):

Haberin yer aldığı bütün gazeteler **toplandı**.

Minderlere yeni yüzler **dikilmiştir**.

KONONOV, age, s. 314 “1. asıl çatı (geçişli-geçişsiz), 2. karşılıklı çatı, 3. öze dönüşlü, 4. edilgen çatı” olarak bölümlendirmiştir.

iii. Dönüflü Eylem: Eylem kök veya gövdesine “-l, -n, -ş” yapım ekleri getirilerek öznenin yaptığı işten yine öznenin etkilendiğini anlatan eylemlerdir (Hengirmen, 1995:208):

Dün aldığı yeni elbiselerini **giyindi**.

Sınavı başarınca çok **sevindim**.

iv. İşteş Eylem: Eylem kök veya gövdesine “-ş” yapım eki getirilerek, eylemin birden çok özne tarafından yapıldığını göstermektedir (Hengirmen, 1995:210):

İki grup sokakta **dövüştü**.

Bu konuyu arkadaşlarıyla **görüştü**.

v. Ettirgen Eylem: Eylem kök veya gövdesine “-dır, -r, -t” yapım eklerinin getirilerek bir işin özne tarafından bir başkasına yaptırıldığını ifade eden eylemlerdir (Özel ve Atabay, 1976:91):

Yere attığı çöpleri çocuklara **toplattı**.

Derste öğrencilere kitap **okuttu**.

c. Türkçede değişik işlevli birden çok çatı eki üst üste gelerek çok çatılı eylemleri oluşturmaktadır. Böyle bir şekillenme dilin anlatım gücünü arttırırken, tümcedeki özne ve nesne değişmelerine imkân sağlamaktadır (Korkmaz, 2003:563): giy-dir-i-l-, gör-üş-tür-ü-l-, değiş-tir-t-, karşıla-ş-tır-, tan-ış-t-l- vb.

7. Türkçede “et-, eyle-, ol-, kıl”-, gibi bazı eylemler yardımcı eylem konumunda kullanılmaktadır. Bu eylemler ad soylu sözcüklerle anlam bakımından öbeleşerek bunların eylem gibi kullanılmalarını sağlamaktadır (Bilgin, 2006:395): söz et-, hasat ol-, son bul-, yok ol-, ayırt et-, arz eyle- vb.

8. Eylem kök veya gövdesine getirtilen “-mA” olumsuzluk eki eylemin gerçekleşmediğini anlatmaktadır. Bütün eylemlerin olumsuz şekilleri “-mA” ekiyle

yapılırken, ek eylemin olumsuz şekli “değil” ile yapılmaktadır (Banguoğlu, 1995:412-413). Bunun yanı sıra olumsuzluk eki “-mA”nın şimdiki zamanla kullanım eki bünyesindeki ünlüyü değiştirdiği görülmektedir. “-yor” şimdiki zaman ekindeki “y” sesi kendinden önce gelen “-mA” ekinin bünyesindeki geniş ünlüyü daralttığı bilinmektedir: topla-mı-yor, unut-mu-yor, gel-me-y-ecek, ısıt-maz, yırt-mı-yor, başla-ma-dı, izlen-me-miş vb.

9. Çekim eylemleri, “-mI, -mU” soru edatını alarak soru anlamı ifade etmektedir. Soru kavramı taşıyan mi soru edatı eylemde kişi eklerinden önce ya da sonra gelmektedir. (Özel ve Atabay, 1996:117): yemiş-mi, kaldı-mı, gelecek-mi, düşün-dün-mü, atayım-mı, baksam-mı vb.

10. Türkçede özel bir duruma ve yapıya sahip olan ek eylem dilde iki görevi üstlenmektedir. Bunlar;

a. Ad soylu kelimeleri eylem durumuna getirerek ad tümceleri kurmak;

Dünkü parti çok güzel di (güzel-i-di)

Hava tahminlerine göre bugün hava yağmur-luy-muş (yağmurlu-i-miş)

b. Yalın zamanlı kiplerden bileşik zamanlı eylemler oluşturmaktır (Korkmaz, 2003:702). Bu yapıyı kurarken yalın zamanlı eylemlerle ek eylem birleşip ikinci bir zaman kurmaktadır. Böylece eylemin zamanı oluş zamanında bir başka zamana aktarılmaktadır (Eker, 2002:284). Belirli geçmiş zaman, belirsiz geçmiş zaman ve dilek koşul kipleriyle çekime giren ek eylem, “hikaye bileşik zaman”, “rivayet bileşik zaman” ve “koşul bileşik zamanı” oluşturmaktadır: dinliyordu (<dinle-yor i-di), okuyacakmış (<oku-y-acak i-miş), söylerse (<söyle-r i-se) gibi.

11. Eylem kök ve gövdeleri çeşitli ekler ile genişletilerek tümce içinde ad, sıfat ve belirteç görevinde kullanılmaktadır (Korkmaz, 2003:527). Bu tür, çoğunlukla

“eylemsiler” adı altında bir alt başlıkta incelenmektedir. Yapısına dahil ettiği belirli yapım eklerine göre “eylemliler, ortaçlar, ulaçlar” olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Küçük bir oyuğa **sığınp** yağmurun **dinmesini** beklediler.

Bağırarak hiçbir sorunu çözemezsin.

II.6. Eylemsiler

Eylemsiler, belirli yapım ekleriyle türetilerek, tümcede ad, sıfat ve belirteç görevleriyle kullanılan, geçici ad özelliği taşıyan sözcüklerdir. Türkçenin söz diziminde önemli bir yer tutan eylemsiler, anlatılacakları kısa yoldan aktarma kolaylığı sağlaması bakımından dilde çok sık kullanılmaktadır. Bir yönüyle eylem, bir yönüyle ad niteliği gösteren bu sözcükler Türkçe dil bilgisinde farklı terimlerle çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır.

Deny “şahıssız fiil siygaları (filin isimcil siygaları)” (Deny, 1941:417) olarak terimlendirdiği eylemsileri, kendiliklerinden şahıs bildirmeyen, yalnız bazılarında zaman fikri bulunan sözcükler olarak açıklar. Banguoğlu “yatık fiiller” dediği eylemsileri “fiillerin isimleşmiş şekilleri” sayar (Banguoğlu, 1995:127). Buna ilaveten bu sözcüklerin eylem kişi eklerini almadıklarını ve ancak tamamlanmamış bir yargıya yüklem olduklarını belirtir (Banguoğlu, 1995:419). Gencan, “eylemden türedikleri halde ad, sıfat, bağlaç görevlerinde de kullanılan ve yan önerme kuran çifte görevli sözcüklere eylemsi” dediğini söyler (Gencan, 2001:412). Hatiboğlu, “eylemsi” başlığı altında “olumsuzu yapılan, tümleç alan; fakat eylem çekimine girmemiş bulunan sözcük” tanımını yapar (Hatiboğlu, 1978:54). Korkmaz ise, “çekimsiz fiiller” adıyla “file kök ve gövdelerinden belirli eklerle türetilen; ancak, şahıs ekleri alarak çekime girmedikleri için, yargı bildirmeyen, dolayısıyla da bitmemiş fiil (Lat. Verbum infinitum; Alm. infinite verbsform) niteliğinde olan fiiller” tanımında bulunur (Korkmaz, 2003:863).

Yapılan çeşitli tanımlamalarda eylemsilerle ilgili tespit edilen ortak düşünce türün çekimli birer fiil olmadığıdır. Aynı zamanda aldıkları belirli yapım ekleriyle ada dönüştüklerini ve tamamlanmamış bir yargı bildirdikleridir.

Eylemsilerin eylemlerden türedikleri için, yapılan tür sınıflandırmalarında “anlamli sözcükler”, “görevli sözcükler” veya “köken bakımından sözcükler” ana başlıkları altındaki eylemler içinde incelendikleri görülmektedir.

Deny (1941) ise, bu türden bir tasnifin kesin olmadığını vurgulayarak, eylemsilerin ad, sıfat ve belirteç kategorisine dahil edilebileceğini de söylemektedir. Bazı dil bilgisi kitaplarında da sözcük türleri kısmında değerlendirilmeyen eylemsiler, dil bilgisinin başka bir bölümünde verilmektedir. Örneğin Hepçilingirler (2006), eylemsilerin birleşik yapıda tümce kurma işlevini ön plana çıkararak, eylemsileri “Tümce Yapısı” bölümünde incelemektedir. Bu istisnai durum dışında eylemsilerin Türkiye Türkçesinde genel olarak eylemlerin içinde değerlendirildiği tespit edilmiştir. Ancak buna rağmen eylemsilerin ad mı yahut eylem mi olduğu konusunda ilgili olarak dil bilgisi kitaplarında farklı fikirlerin ileri sürüldüğü görülmüştür. Hepçilingirler, eylemsilerin eylem davranışı gösteren adlar olduğunu belirterek; bunların herhangi bir nesnenin değil, bir hareketin adı olduğunu söyler (Hepçilingirler, 2006:283). Özel ve Atabay da eylemsilerin, eylemden türedikleri halde, pek az eylem özelliği gösterdiklerini vurgulayarak daha çok adlara yaklaşan yönlerinin olduğunu ifade eder (Özel ve Atabay, 1976:127). Koç ise, “İyelik Ekleri, Fiilimsiler ve –sa / -se Eki üzerine”⁵² adlı makalesinde Üstünova’nın “Ulaçlar ad değerinde sözcüklerdir. Geçmişleri eylem, gelecekleri addır.” ifadesini eleştirerek; “eylemsilerin, fiil gibi olan, fiil özelliği taşıyan sözcükler” olduğunu açıklar (Koç, 2002:430-432). Bu nedenle Koç, eylemsilerin dil bilgisi kitaplarında ad konusuna değil,

⁵² KOÇ, Nurettin (2002), *Türk Dili*, “İyelik Ekleri, Fiilimsiler ve –sa/-se Eki Üzerine”, s. 430-432.

eylem konusuna bağı olarak incelendiğini savunur. Bu çalışmada da Koç'un sunduğu görüşe dayanarak, eylemsilerin, eylemler içinde değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Çünkü daha önce “Eylemler” konusunda belirtildiği gibi, eylemden türeyen eylemsiler, eylemlerin farklı görevdeki şekilleri olarak kabul edilmektedir.

Aldıkları belirli yapım ekleriyle tümce içinde ad, sıfat ve belirteç vazifesi gören eylemsilerin kendi içinde de üçe ayrıldıkları görülmektedir. Konuyla ilgili birliğin sağlandığı Türkiye Türkçesinde eylemsi çeşitleri ile ilgili tek farklılık, eylemsilerin değişik terimlerle adlandırılmasıdır⁵³. Bunlar hareket adı bir kılışın, bir durumun adı olarak kullanılan “eylemlikler”; adların önünde adın hareketle ilgili bir niteliğini bildirmek üzere kullanılan “ortaçlar”; hal ve zaman ifade eden eylemlerin belirteç şekli de denilen “ulaçlar”lardır. Bunların dil içindeki özellikleri ise şöyledir;

1. Eylemsiler tümcede birkaç duygu, birkaç isteği veya birkaç düşünceyi bir arada anlatma kolaylığı sağlamaktadır (Gencan, 2001 :411).

Eve **geldiğimde** sana **gördükle rimi** anlatırım.

Dikkatli **dinle mek**, anlamsız **konuş mayı** önler.

2. Eylemsilere gelen yapım ekleri, eylemin esas anlamını değiştiren yeni bir kavram yaratmamakta, eylemin anlamı sabit kalmaktadır (Korkmaz, 2003 :863).

3. Eylemsiler, aldıkları belirli yapım ekleriyle tümcede ad, sıfat ve belirteç görevinde kullanılan geçici adlardır:

Başla(mak), bitirmenin yarısıdır. (Ad)

⁵³ ÖZEL ve ATABA Y, **age**, s. 127. “Eylemsiler, değişik eklerle oluşmaları ve tümcede değişik görevleri almaları nedeniyle şu bölümlere ayrılmaktadır: 1. Eylemsiler, 2. Ortaçlar, 3. Ulaçlar.”

BANGUOĞLU, **age**, s. 420. “Yatık fiiller üç türdür: 1. Ad fiiller (verbe substantive), fiilin ad şekilleri, 2. Sıfat fiiller (participle), fiilin sıfat şekilleri, 3. Zarf fiiller (gerandif), fiilin zarf şekilleri”

DENY, **age**, s. 417. “Şahıssız fiil sıygaları (fiilin isim sıygaları) üçe ayrılmaktadır: fiilin isimcil sıygaları, fiilin sıfatlık sıygaları, fiilin sarflık (katmacılık) sıygaları.”

HEPÇİLİNGİRLER, **age**, s. 284. “a. Ad eylem (eylemlik), b. Sıfateylem (Ortaç), c. Belirteçylem (Ulaç)”

KORKMAZ, **age**, s. 863. “Çekimsiz fiiller kendi içlerinde de: I. Ad-fiil (in finitive, mastar), II. Sıfat-fiil (participium, partisip), III. Zarf-fiil (gerundum, gerundif) olmak üzere birbirinden farklı üç grup oluşturur.

Herkes, Alper'in bu konuda **koy(duğ)u** kurallara uydu. (Sıfat)

Plağın bir yüzünü **siler(ken)** ben onu izliyordum. (Belirteç)

4. Dilde birleşik yapıda tümceler kurmaya yarayan eylemsiler, bu tümcenin tamamlanmamış bir yargısını ifade eden yan tümcesini oluşturmaktadır:

Haberi duyunca / daha çok sinirlendim.

(Yan tümce) / (Temel tümce)

Aradığım kitabı / burada buldum.

(Yan tümce) / (Temel tümce)

Haberi duyunca / gözlerim doldu.

(Yan tümce) / (Temel tümce)

5. Eylemsiler tümcede, temel Türkçenin öznesi, nesnesi, dolaylı tümleci veya belirteç ögesi olarak kullanılmaktadır:

Gelmeyenleri deftere not etti. (Nesne görevinde)

Bu **söylediklerin** elbette doğrudur. (Özne görevinde)

Hepimiz babamı **karşılamaya** gitmiştik (Dolaylı tümleç görevinde)

Gözlerini **kısarak** dalgın dalgın bakar insanın yüzüne. (Belirteç görevinde)

6. Eylemsiler bazen ad soylu sözcükler gibi ek eylem olarak temel tümcenin yüklemi de olabilmektedir (Bilgin, 2006:428):

Yapacağın en akıllıca iş güzelce oturup **konuşmaktır**.

Bu işi başarabilecek olanlar, **çalışanlardı**.

7. Eylemsiler bazen eylemler gibi olumsuzluk ekini ve çatı eklerini almaktadır. Ancak eylemlerden farklı olarak kip ve kişi ekleriyle çekime girmemektedir (Bilgin, 2006:427).

Derdini **söylemeyen** derman bulmaz.

Konuşmamak, çözüm değil.

8. Aldıkları yapım ekleriyle ada dönüşen eylemsileri ad durum eklerini, iyelik eklerini ve çoğul ekini alabilmektedir (Bilgin, 2006:428): konuşma-lar, uyuyan-ı, sevmе-si, görme-(y)-e, başlama-nın, düşün-me-de, görme-(y)-e vb.

9. Eylemsilerle ilgili sıralanan bütün özellikler, bu sözcüklerin hem ad hem de eylem nitelikleri taşıdıklarını göstermektedir. Bu nedenle eylemsiler çift görevli sözcüklerdir (Gencan, 2001:411).

II.6.1. Yapı Bakımından Eylemsiler

Türkiye Türkçesinde eylemsiler, belirli yapım ekleriyle kurulan söz bölükleridir. Bunlar aldıkları eklere göre tümce içinde ad, sıfat veya belirteç görevinde kullanılan yapıca türemiş sözcüklerdir.

Temelde biçim bakımında türemiş sözcükler olan eylemsiler kimi zaman da sözcük öbekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk dili içinde belirli bir yapıya sahip olmalarına rağmen, Türkçe dil bilgisi çalışmalarında eylemsilerin kendi içinde yapı bakımından ayrı başlık altında incelenmediği tespit edilmiştir. Ancak bu çalışmada çeşitli dil bilgisi kitaplarından yararlanılarak eylemsilerin yapı bakımından ikiye ayrılması uygun görülmüştür. Bunlar 1. türemiş yapıdaki eylemsiler, 2. öbekleşmiş eylemsilerdir.

1. Türemiş yapıdaki eylemsiler: Türemiş eylemsiler, özel yapım ekleriyle tümce içinde, ad, sıfat ve belirteç kullanımındaki sözcüklerdir. Kendisine gelen yapım eklerinin tümce içinde görevlerini üstlenen sözcükler türetmesinden dolayı da üçe bölünmüştür:

a. Eylemden ad türeten eylemsiler: Bunlar eylemlere “-mAk, -mA, -Iş/-Uş” yapım ekleri getirilmesiyle yapılan ve ad özelliği taşıyan türemiş eylemsilerdir: sevmek, yürümek, anlamak, düşünmek, okuma, yazma, gülüş, görüş, seziş gibi.

b. Eylemden sıfat türeten eylemsiler: “-An, -AsI, -AcAk, -mIş/-mUş, -DIk/-DUk, -r, -Ar, -mAz yapım eklerinin getirilmesiyle kurulan ve sıfat özelliği taşıyan eylemsilerdir: gülen(yüz), tanıdık (kimse), konuşulacak (konu), geçmiş (yıllar), görülesi (gözler) gibi.

c. Eylemden belirteç türeten eylemsiler: Eylemlere “-A, -p/-Ip/-Up, -mAdAn, -DIkçA, -ArAk, -IncA, -r, ..., -mAz, -mAktAn, -mAksIzIn, -ken, -DIğIndA, -cAsInA, -AsIyA, -AII, -AndA” gibi belirli yapım eklerinin ulanarak kurulduğu belirteç özelliğindeki türemiş eylemsilerdir: tanışalı, gece, kala, coşanda, yanarak, dokunarak, kıyasıya, ölesiye, koşarcasına, ağlarcasına, geldiğinde, gittiğinde, yaşadıkça, uzaklaştıkça, deyince, yapınca, kaçarken, atlarken, dinlenmekten, koşup, yakalayıp gibi.

2. Öbekleşmiş eylemsiler: Bu yapıdaki eylemsiler ya ikilemeler şeklinde ya da eylemsilerin ilgeçlerle birlikte kullanımıyla yapılan eylemsilerdir.

a. İkilemeler şeklindeki eylemsiler: “-mA, -Iş/-Uş” yapım ekleriyle biçimlenen eylemliklerin; “-An, -mIş/-mUş” yapım ekleriyle oluşan ortaçların ve “-p/-Ip/-Up, -A” yapım ekleriyle şekillenen ulaçların tümcede ikileme olarak kullanılmasıyla biçimlenmiş eylemsilerdir: okuma, yazma, gidiş geliş, gelen giden, bilmiş bilmiş, görmüş geçirmiş, bağırıp çağırıp, güle oynaya, koşa koşa gibi.

b. İlgeçli eylemsiler: Eylemsilerin “gibi, kadar, dek, değin, için, üzere” ilgeçleriyle birlikte kullanılarak oluşturulan eylemsilerdir: görmek için, geleli beri, yazmadan önce, ayrıldıktan sonra, bildiği halde, ödeyeceği yerde gibi.

II.6.2. Anlam Bakımından Eylemsiler

Eylemsiler, eylem kök veya gövdelerine belirli yapım eklerinin getirilmesiyle türetilen sözcüklerdir. Bu sözcüklerin “eylemlilik, ortaç, ulaç” olmak üzere üç alt başlık altında çeşitlenmesini sağlayan ise yapım ekleridir.

Yapım ekleri Türkiye Türkçesinde genel olarak sözcüğün türünü ve anlamını değiştiren eklendiği sözcüğe yeni anlamlar kazandıran dil bilgisi unsurlarıdır. Ancak eylemsileri oluşturan yapım ekleri eylemin esas anlamını değiştiren yeni bir kavram yaratmazlar. Böylece eylemin temel anlamı sabit kalır. Bu nedenle eylemsileri kuran yapım ekleri ile eylem kök veya gövdelerinden yeni anlamlı ad, sıfat ve belirteç türeten diğer yapım ekleri birbirinden ayrılırlar (Korkmaz, 2003:863).

Eylemsilerin yapısını meydana getiren yapım ekleri, sözcüğün kök anlamında değişiklik yaratmasa da tümce içinde eylemsiyeye çeşitli anlamlar kazandırmaktadır. İncelenen dil bilgisi kitaplarında özellikle ek yığılmasıyla düşen bazı yapım ekleri ve bu eklerin edatlarla olan kullanımının eylemsiyeye sebep, zaman, karşılaştırma vb. anlamlar yüklediği tespit edilmiştir.

Türkçe dil bilgisi yapıtlarında eylemsilerin anlam yönü ayrı bir başlık altında incelenmese de Banguoğlu (1979), Korkmaz (2003) ve Bilgin (2006) çalışmalarında konuyla ilgili kısa ve genel bilgiler vermişlerdir. Bu bilgilere dayanarak eylemsilerin anlam ve anlam özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Zamana bağlı kalmadan “-mAk, -mA ve -Iş/-Uş” yapım ekleriyle kurulan eylemlilikler kılış, oluş anlamlarını ifade etmektedir (Korkmaz, 2003:864). Özellikle “-Iş/-Uş” yapım eki ile kurulan eylemlilikler çoğu zaman kılışın tarzı anlam ayırtısını taşımaktadır (Banguoğlu, 1979:129): onar-mak, gez-mek, git-mek, al-mak, yaşa-mak, anla-

ma, atla-ma, gör-me, konuş-ma, aldır-ış, savur-uş, sıçra-(y)-ış, anla-y-ış, dağıl-ış, göster-ış vb.

2. Eylemsilerin yapısındaki bazı yapım ekleri sözcüğe zaman anlamları katmaktadır. Bunlar geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman ifadeleridir:

a. Eylem kök veya gövdesine gelen “-mİş/-mUş ve -Dık/-DUk” yapım ekleri eylemsiye geçmiş zaman anlamı yüklemektedir (Banguoğlu, 1979:129–130):

Görmüş geçirmiş insanlar dahi bu adama aldanır.

Yaşadığı günleri hatırlamak ona keyif veriyor.

b. Eylem kök veya gövdesine “-An, -Icı/-UcU” yapım ekleri getirilerek eylemsiye şimdiki zaman anlamı yüklenmektedir (Banguoğlu, 1979:130):

Karşıdan **gelen** kadını gözüm bir yerden ısıyor.

Bağışlayıcı gözlerle ona baktı.

c. Eylem kök veya gövdesine “-AcAk” yapım eki getirilerek eylemsiye gelecek zaman ifadesi yüklenmektedir (Banguoğlu, 1979:131):

Daha **yapacak** çok işim var.

Gelecek günlerde bir toplantı yapmayı düşünüyorum.

d. Eylem kök veya gövdesine “-r, -Ar, -mAz” yapım ekleri getirilerek eylemsiye geniş zaman ifadesi yüklenmektedir (Korkmaz, 2003:950–959):

Sözüne **güvenilir** birine benziyor.

Bitmez tükenmez acılarımı sessiz çığlıklarla anlatıyordu.

e. Sözü edilen belirli bir zaman ifade eden yapım eklerinin yanı sıra eylem kök veya gövdesine getirilen “-IncA, -dIkçA / -tIkçA, -AlI, -IncAyA kadar, -AnA kadar, -AsIyA kadar, -mAdAn, -mAdAn önce, -mAzdAn önce, -dIkAn sonra / -tIkAn sonra”:

Yağmur **yağmadan** eve gidelim.

Başkan içeri **girince** herkes ayağa kalktı.

Akşam **uğradığında** eşyalarımı da alırım.

Yaşadıkça öğrenirsin hayatın diğer yüzünü.

Bize **geleli** daha üç gün oldu.

2. Eylem kök veya gövdesine getirilen “-dİğİndAn, -AcAğİndAn” yapım ekleriyle kurulan eylemsiler, eylemin sebebini ifade etmektedir (Banguoğlu, 1979:136):

Televizyonun sesi açık **olduğundan** telefonu duymadım. (Sebep)

Akşama **geleceğimden** seni aramadım. (Sebep)

3. Ortaç yapan “-dİk, -AcAk” yapım ekleri gibi ve kadar ilgeçleriyle birlikte kullanılarak eyleme nitelik bakımından karşılaştırma ve ölçü anlamı katmaktadır (Banguoğlu, 1979:137):

Yemekten **yiyebildiğin kadar** alabilirsin. (Ölçü)

Her şey seninle **konuştuğumuz gibi** olmalı. (Karşılaştırma)

II.6.3. İşlev Bakımından Eylemsiler

Eylemsiler, aldıkları belirli yapım ekleriyle dil bilgisindeki görevli sözcüklerdendir. İncelemeye alınan dil bilgisi kitaplarında eylemsileri oluşturan yapım eklerinin tümce içinde sözcüğe çeşitli işlevler yüklemektedir. Farklı eklerle oluşmaları ve tümcede değişik görevlerde kullanılmalarından dolayı eylemsiler, dil bilgisi çalışmalarında eylemlikler, ortaçlar ve ulaçlar olmak üzere üç bölüme ayrılmaktadır (Özel ve Atabay, 1976:127). Bu eylemsi çeşitleri ve tümce içindeki görevleri ise şöyledir:

1. Eylemlikler: Eylemlere “-mAk, -mA, -İş / -Uş” yapım ekleri getirilerek türetilen ve tümce içinde ad görevi yapan eylemsilere “eylemlik” denir⁵⁴. Adların tüm

⁵⁴ Eylemlik çeşitli dil bilgisi kitaplarında şu şekilde tanımlanmıştır:

özelliklerini gösteren bu sözcükler değişik görevler üstlenmektedir (Bilgin, 2006:429). Bu görevler:

a. Aldıkları eklerle ada dönüşen bu türden eylemsiler tümcede adların aldığı bütün ekleri alır (Özel ve Atabay, 1976:128): konuştuğumuz, görmeyi, konuşmaya, yazmada, anlaması, bilmekten vb. Fakat “-mAk” yapım ekiyle kurulan eylemler iyelik ve çokluk eki almazlar.

b. Eylemler, tümcede özne, nesne, yüklem ve dolaylı tümleç vazifesi görmektedir (Hengirmen, 1995:249):

Spor yapmak, sağlıklı bir yaşam için gereklidir. (Özne görevinde)

Bugün yapılacak tek iş dosyaları bilgisayara **aktarmaktır**. (Yüklem görevinde)

Şiir (yazmaya) lise yıllarında başlamış. (Dolaylı tümleç görevinde)

Yüzmeyi geçen yaz öğrendim. (Nesne görevinde)

c. Eylemler, adlar gibi ad tamlaması kurarak tamlayan veya tamlanan görevini üstlenmektedir (Gencan, 2001:413): okuma aşkı, anlama düzeyi, yaşama sevinci, konuşma sırası, okulun girişi, dersin işlenişi, çiçek toplamayı, yola çıkmayı vb. Ancak “-mAk” yapım ekiyle kurulan eylemler belirtili ad tamlamaları kurmazlar. Sadece belirtisiz ad tamlamalarında tamlayan olurlar (Bilgin, 2006:430): dağılmak kararını, yazmak ihtiyacını gibi.

d. Eylemler de adlar gibi ilgeçlerle birlikte kullanılarak ilgeç öbeği oluşturmaktadır (Özel ve Atabay, 1976:129–130): söylemek için, kazanmak ile, yaşamak

ÖZEL ve ATABAY, **age**, s. 127. “Eylemlerin belli eklerle oluşarak ad görevinde kullanılan biçimlerine eylemler denir.”

BANGUOĞLU, **age**, s. 430. “Adfiil fiilin ad şekli, yani bir kılış, bir durum veya oluşun adıdır.”

BİLGİN, **age**, s. 429. “Eylemlerden –mek, -me, -iş ekleriyle türeyen ve tümcede eylem anlamını yitirmeden ad görevi yapan sözcüklere adeylem (eylemler) denir.”

GENCAN, **age**, s. 413. “Hem ad hem eylem görevinde bulunan sözcüğe adeylem denir.”

KORKMAZ, **age**, s. 864. “Ad-fiiller, fiil kök ve gövdelerinin karşılıkları oluş, kılış ve durumları, şahıs ve zamana bağlı olmadan gösteren fiil adlarıdır.”

gibi, gülüşle (ile), dövüş için vb. “-mAk” lı eylemliler çoğul ekini ve iyelik eklerini almamaktadır (Bilgin, 2006:429).

e. Eylemliler bazen tümce içinde ikileme kurdukları görülmektedir (Özel ve Atabay, 1976:129–130): bitmek tükenmek, bıkmak usanmak, yalvarmak yakarmak, okuma yazma, derme çatma, doğma büyüme, değiş tokuş, gidiş geliş gibi.

f. Türkçede “-mAk” ve “-mA” yapım ekleriyle kurulan eylemliler, olumsuzluk ekini ve çatı eklerini alabilmektedir (Bilgin, 2006:427):

Günlerdir **uyumamaya** alışmıştı.

Dışarıdaki gürültüleri **duymamak** mümkün değil.

Unutulmamak güzel bir duyguydu.

Bu olayın kimseye **duyurulmasını** istemiyorum.

Yakalanması an meselesi.

2. Ortaçlar: Eylem kök veya gövdelerine “-An, -Dik / -DUk, -AcAk, -AsI, -mİş / -mUş, -r / -Ar, -mAz” gibi belirli yapım eklerinin getirilmesiyle oluşan ve tümcede adın niteleyicisi durumunda olan eylemsi çeşitlerine “ortaç” denir⁵⁵. Türkiye Türkçesinde çok sık kullanılan ortaçlar, zaman kavramı taşıdıkları için eylemlilerden ayrılırlar.

Ortaçlar, eylemsilerin ad ve çoğunlukla sıfat olarak kullanılan çeşididir. Bu nedenle asıl sıfatların özelliklerini taşımakla birlikte zaman da ifade ettiklerinden eyleme en yakın eylemsilerdir (Deny, 1941:758). Dolayısıyla hem sıfat, hem ad, hem de eylem özelliği gösteren bu sözcüklerin tümce içindeki görevleri şöyledir:

⁵⁵ Ortaçlar Türkiye Türkçesindeki tanımlamaları şöyledir:

BANGUOĞLU, **age**, s. 422. “Sıfatfiiller, fiilin zamana bağlı olarak kavramını sıfatlaştıran şeklidir.

DENY, **age**, s. 733. “Fiilin sıfatlık sıygaları, asıl ortaçlarla kök ortaç, kök ortacımsı gibi kullanılan –dik’li ve –(y)ecek’li ‘isimcil sıygaları’dır”.

ERGİN, **age**, s. 333. “Partisipler nesnelere hareket vasıflarını karşılayan fiil şekilleridir.”

HENGİRMEN, **age**, s. 251. “Eylemin sıfat olarak kullanılmasına ortaç denir”.

KOÇ, **age**, s. 371. “Sıfat gibi kullanılabilen eylemsilere ortaç (Alm. Partisup, Participium; Fr. Participle; İng. participle) denir. Ortaca, sıfat-eylem (sıfat-fiil) adı da verilir.

KORKMAZ, **age**, s. 909. “Çekimsiz fiillerin ikinci türünü oluşturan sıfat fiilleri sıfat gibi kullanılan fiil şekilleridir.”

a. Ortaçlar, genellikle adlardan önce gelip sıfat görevi yüklenerek sıfat tamlaması kurmaktadır (Korkmaz, 2003:910): tanıdık kimseler, geçmiş günler, gülen yüz, okunacak kitap, bitmez tükenmez dertler, olası bir deprem gibi.

b. Ortaçlar kimi zaman eylem anlamını yitirerek adlaşıp doğrudan ad olarak kullanılmaktadır (Bilgin, 2006:432). Ortacın bu durumuna dil bilgisi kitaplarında “adlaşmış sıfat” veya “adlaşmış sıfat” denmektedir. Adlaşmış sıfatlar, tümce içinde adlar gibi çekime girmektedir:

Bu toplantıda **konusanlar** adına hepinize teşekkür ediyorum.

Marketten **alacaklarını** bir liste haline getirdi.

c. Ortaçlar adlaşmış şekilleriyle veya sıfat tamlaması olarak tümcede özne, tümleç veya yüklem görevini üstelenebilmektedir (Bilgin, 2006:433):

Sokaktan (geçenleri) dikkatli gözlerle izliyordu. (Nesne görevinde)

Uyanamayanlar derse geç kalmıştı. (Özne görevinde)

Bundan böyle **sigara içenlere** para cezası verilecek. (Dolaylı tümleç görevinde)

d. “-DIk / -DUk, -mİş / -mUş, -AcAk, -AsI, -r, -mAz” yapım ekleri ortaçlara zaman kavramı kazandırmaktadır (Bilgin, 2006:434-436):

i. Geçmiş zaman anlamı taşıyan ortaçlar: bil-dik yerler, tanı-dık yüzler, sol-muş çiçekler, tüken-miş umutlar vb.

ii. Gelecek zaman anlamı taşıyan ortaçlar: gel-ecek günler, yapıl-acak işler, görül-esi güzellikler, kırıl-ası eller vb.

iii. Geniş zaman anlamı taşıyan ortaçlar: gül-er yüz, koş-ar adım, bit-mez çile, ayrıl-maz ikili vb.

e. Aynı ortaçların yinelenmesiyle ya da ayrı ayrı ortaçların birlikte kullanılmasıyla ortaçlardan oluşan ikilemeler kurulmaktadır. Bu ikilemeler de eylemi nitelediklerinde belirteç vazifesi görmektedir (Özel ve Atabay, 1976:135).

Konuyla ilgili hiçbir araştırmada bulunmayan adam, **bilir bilmez** konuşuyordu.

Haberi **duyar duymaz** yanına geldim.

Küçük çocuk, annesiyle **bilmiş bilmiş** konuşuyordu.

3. Ulaçlar: Eylem kök veya gövdelerine belirli yapım eklerinin getirilmesiyle yüklem görevindeki eylemi durum, zaman, sebep, kıyaslama gibi çeşitli bakımlardan belirten ve tümce içinde belirteç olarak kullanılan eylemsi çeşidine ulaç denir ⁵⁶. Çeşitli dil bilgisi kitaplarında bağ-eylemler, zarf-fiiller, ulaç-fiiller ve gerundiumlar gibi terimlerle de karşılanmaktadır.

Türkçede oldukça sık kullanılan ulaçlar, Türkçenin anlatım gücünü zenginleştirmektedir. Bir yan tümceyi ana tümceye bağlaç işleviyle bağlayan bu eylemsiler uzun tümcelerin kurulmasını engellemektedir (Koç, 1996:398).

Bir yönüyle eylem, bir yönüyle de belirteç özelliği taşıyan ulaçlar eylemliklerden ve ortaçlardan farklı olarak ada dönüşmemektedir. Bu nedenle ad durum ekleri, iyelik ekleri ve çoğul eki ile genişletilememektedir (Korkmaz, 2003:983). Dolayısıyla tümce içinde özne, nesne ve dolaylı tümleç görevinde de kullanılmamaktadır.

⁵⁶ Ulaçlar, gramer yazarları tarafından farklı terimlerle adlandırılmış ve çeşitli şekillerde açıklanmıştır: Banguoğlu (1995:427), “zarffiiller” olarak adlandırdığı ulaçları “fiilin zarf işleyişine girmek üzere aldığı özel şekiller” olduğunu belirtmiştir. Dery (1941:779) , ulaçları “fiilin katmaçlık siygaları, ulamlık siygalar (ulak, ulaç “gerondif”) ve vaslı (ulamlık) tabirler (locutions gerondives) gibi farklı adlarla karşılamıştır. Bunları zaman ve kişi göstermediklerinden asıl katmaçlara benzediğini ifade etmiştir. Ediskun (1985:252), ulaçlar için “bağlama görevi olduğundan bağlaç; özne, nesne ve tümleç aldıklarından eylem olan sözcüklere bağ-fiiller” demiştir. Gencan (2001:423) ise ulaçları “kurduğu önermeyi başka bir önermeye bağlayan eylemsi” olarak açıklamıştır.

Türkiye Türkçesinde “-p (-Ip/-Up), -AnAk, -A, -IncA (/UncA), -mAdAn, -mAksIzIn- -DlkÇA (/DUkÇA), -All, -ken, -DIğIndA (/DUğUndA)” gibi yapım ekleri ile türetilen ulaçlar, tümcede sadece belirteç tümleci görevini üstlenmektedir. Ayrıca bu eklerle kurulan eylemsilerin görev ve anlam bakımından çeşitli dil bilgisi çalışmalarında kendi içinde değişik şekillerde bölümlendiği görülmektedir. Örneğin Banguoğlu, ulaçları “1. ulama zarf-fiilleri, 2. hal zarf-fiilleri, 3. karşıtlama zarf-fiilleri, 4. zaman zarf-fiilleri, 5. sebep zarf-fiilleri, 6. karşılaştırma zarf-fiilleri” alt başlıkları ile kendi aralarında bölümlendirmiştir (Banguoğlu, 1995:428). Gencan, “1. Özel eklerle türeyen ulaçlar, 2. Başka ek ve ilgeçlerle ad-eylemlerden ve belirtme ortaçlarından ulaç görevine girenler” şeklinde, ulaçları yapılarına göre ikiye ayırmıştır (Gencan, 2001:422-439). Özel ve Atabay ise, eylemi çeşitli bakımdan belirtmesine göre “durum ulaçları, zaman ulaçları” olmak üzere ikiye bölümlemiştir (Özel ve Atabay, 1976:138). Yukarıda sözü edildiği gibi kendi içinde çeşitlerine ayrılan bu eylemsilerin görevleri de şöyledir:

a. Ulaçlar, diğer eylemsi çeşitleri gibi temel tümcenin yan tümceciği olarak belirteç tümleci görevinde kullanılmaktadır:

Dersini çalışmadan / dışarıya gidemezsin. (Belirteç tümleci görevinde)

Yan tümcecik / Temel tümce

Hızlı bir tempoyla yürüyerek / spor yapıyor. (Belirteç tümleci görevinde)

Yan tümcecik / Temel tümce

b. Bünyesindeki çeşitli yapım ekleriyle zaman, durum, sebep, koşul, karşıtlık, kesinlik ve karşılaştırma gibi kavramlar vermektedir (Koç, 1996:398-400). Bunlar “Anlam Bakımından Eylemsiler” başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

c. Ulaçlar, belirteç işleviyle bir yan tümceyi ana tümceye veya bağlaç işleviyle iki tümceyi birbirine bağlamaktadır (Bilgin, 2006:437).

Annesinin hastalandığını **duyunca** çok üzüldü. (Yan tümceyi, ana tümceye bağlamakta)

Dışarı **çıkıtığında** yağmur yağıyordu. (Yan tümceyi, ana tümceye bağlamakta)

d. Ulaş yapan eklerden “-A” yapım eki, iki eylemi bağlayarak bileşik eylemler meydana getirmektedir (Bilgin, 2006:440): sevebilmek, bakakalmak, öleyazmak, yüzebilmek, yazadurmak vb.

e. Ulaşlar, bazen ilgeçlerle birlikte kullanılarak öbek oluşturmaktadır (Bilgin, 2006:437): geleli beri, ölünceye dek, dönünceye kadar, konuşmak üzere, gelmemesi yüzünden, gitmesi için vb.

f. Bazı yapım ekleriyle (-Ip, -r, -mAz, -A) biçimlenen ulaşlar ikilemeler kurmaktadır (Özel ve Atabay, 1976:139): bakıp bakıp, yiyip içip, yatıp kalkıp, çalıp çırıp, güle güle, bağıra çağıra, güle oynaya vb.

II.7. İlgeçler

İlgeç, tek başına anlam ifade etmeyen, ancak tümce içinde anlam kazanan ve sözcükler arasında ilgi kurmaya yarayan görevli sözcüklerdir. Türkiye Türkçesinde “takı” ve “edat” terimleriyle de karşılanan ilgeçler için, çeşitli dil bilgisi kitaplarında şu tanımlamalara yer verilmiştir;

Deny (1941) çalışmasında ilgecin net bir tanımını yapmaksızın; bağlaç, ilgeç ve ünlemleri aynı başlık altında incelemiştir. Bu sözcükleri de sözlük anlamı taşımamaları edat terimiyle adlandırmıştır. Ergin, “manaları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelere edat” dendiğini açıklamıştır (Ergin, 1997:348). Ediskun, ilgeçlerin “başlı başlarına anlamları olmayan, ancak anlamlı kelimelere, takımlara, kelime öbeklerine ulandıkları ya da bir cümleye girdikleri zaman çeşitli anlam bilgileri kuran ve böylece kendi anlamları sezilen kelimeler” olduğunu belirtmişti (Ediskun, 1985:284). Banguoğlu

“taki” terimiyle karşıladığı ilgeci “isimlerden sonra gelip, onların söz içinde başka unsurlarla ilişkilerini kuran kelimeler” olarak tanımlamıştır (Banguoğlu, 1995:386). Hacıeminoğlu ise, “Türk Dilinde Edatlar” isimli çalışmasında ilgeçleri “tek başlarına manaları olmayıp ancak cümledeki diğer kelime ve kelime grupları arasında çeşitli münasebetler kurmaya yarayan ‘alt sözler’, ‘vasıtalar’” şeklinde anlatmıştır (Hacıeminoğlu, 1992:V). Yapılan bu benzer tanımlamalarda ulaşılan ortak sonuçları şöyle ifade etmek mümkündür: İlgeçlerin 1. tek başlarına anlamları yoktur, 2. sadece gramer vazifeli sözcüklerdir. Elde edilen bu sonuca bağlı olarak da ilgeçler Türkçe dil bilgisi kitaplarındaki tür sınıflamalarında “görevli sözcükler” sınıfı altında değerlendirilmiştir.

İlgecin tanımlanmasında ve tür sınıflandırmasında sağlanan bu ortaklık türün kendi içinde yapılan sınıflamaya yansımamaktadır. Örneğin Deny, yukarıda sözü edildiği gibi “edat” terimiyle “ilgiçler, bağlaçlar ve nidaları (ünlemleri)” kastetmiştir (Deny, 1941:558). Ergin’e gelince ilgeç, “ünlem edatları, bağlama edatları ve son çekim edatları” olmak üzere üç başlıkta çeşitlendirmiştir (Ergin, 1997:348). Hacıeminoğlu da ilgeçleri “çekim, bağlama, kuvvetlendirme, karşılaştırma-denkleştirme, soru, çağırma-hitap, cevap, ünleme, gösterme, tekerrür” işlevleriyle ilişkilendirerek yine bu adlarla bölümlenmiştir (Hacıeminoğlu, 1992:VI-VIII). Korkmaz ise, “1. Aitlik ve ilgili olma ilişkisi, 2. Benzerlik, tıpkılık, denklik ilişkisi, 3. Belirtme yoluyla başkalık ilişkisi, 4. Beraberlik veya vasıta ilişkisi, 5. Miktar ve derece ilişkisi, 6. Uygunluk, denklik ve nispet ilişkisi, 7. Sebep, maksat, gaye ve hedef ilişkisi, 8. Karşılık, karşılaştırma, zıtlık ilişkisi, 9. Yön gösterme ilişkisi, 10. Öncelik, sonralık ve zaman ilişkisi, 11. Şüphe, tatmin, aşırılık, pekiştirme ilişkisi” bakımından ilgeçleri kendi arasında on bir alt başlıkta incelemiştir (Korkmaz, 2003:1066-1083).

Sözü edilen ilgeçlerin kendi içindeki bölümlenmelerden, ünlem ve bağlaçları içine alacak biçimdeki sınıflamaların Arap gramerinin etkisiyle süregelen Osmanlı gramer geleneğinin etkisi olduğu ifade edilmektedir. Osmanlı gramerinde “edat” teriminin bütün yardımcı sözcük türlerini ve ekleri de kapsayacak şekilde ele alındığı belirtilmektedir. Hatta iyelik eklerine de “izafet edatları”, hal eklerine “tasnif edatları”, yapım eklerine de “iştikak edatları” denilmektedir⁵⁷. Ancak Arap gramerinin etkisiyle yapıldığı söylenen bu şekildeki bölümlenmelerin pek çok gramerci tarafından eleştirildiği görülmektedir. İlgeçlerin bağlaçlar ve ünlemlerden bağımsız bir tür olarak kendi içinde ayrımlanması ise Batı gramer tekniğinin esas alınmasıyla gerçekleştiği söylenmektedir⁵⁸.

İlgeçlerin hem sözcük türü sınıflandırmalarında hem de kendi içindeki sınıflandırmalarda bağlaçlar ve ünlemleri kapsıyor olması bazı gramerciler tarafından eleştirilmiştir. Ancak Arap gramerinin etkisiyle yapıldığı söylenen bu çeşit bölümlenmenin yapılan tanımlamalara uygun olmadığı düşünülmektedir. Çünkü bağlaçlar her ne kadar ilgeçler gibi tek başına anlam ifade etmeyen sözcükler olsa da, görevce ilgeçlerden ayrılmaktadır. Söz gelimi Gencan “anlamca ilgili tümceleri, görevdeş öğeleri bağlamaya yarayan sözcüklere bağlaç” demektedir (Gencan, 2001:482). Bilgegil ise, “cümleler, belirtme grupları ve kelimeler arasında irtibat kurmaya yarayan lâfızlara bağlaç” adını vermektedir (Bilgegil, 1984:227). Sonuç olarak bu ve benzeri diğer tanımlamalara dayanarak, ilgeçlerin bağlaçlardan apayrı fonksiyonları karşılayan sözcükler olduğunu söylemek mümkündür.

İlgeçlerin bağlaçlarda olduğu gibi ünlemlerden de ayrı olduğu savına yine yapılan tanımlamalarla ulaşılmaktadır. Ediskun ünlemlerin “bir heyecanın etkisiyle ağzımızdan çıkarak duygularımızı canlı bir biçimde anlatmaya yarayan kelimeler” olarak

⁵⁷ BELVİRANLI, Ali Kemal (1990), Osmanlıca İmlâ Rehberi, s. 55-58, İstanbul Marifet Yayınları.

⁵⁸ PUL, Mehmet (2002), “Türkiye Türkçesinde Edatlar”, s. 15, Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Adapazarı.

açıklamıştır (Ediskun, 1985:322). Gencan ise, “bir coşkunun etkisiyle içten kopup gelen, sevinç, korku, üzüntü, acıma, şaşma ... gibi duyguları anlatmaya yarayan sözcükler” şeklinde ifade etmiştir (Gencan, 2001:514). Bu tanımlamalar ünlemleri ilgeç saymanın, başka bir deyişle ilgecin içinde değerlendirmenin mümkün olmayacağını göstermektedir.

Nitekim bu tanımlamaların yanı sıra, ilgeçlerin bağlaçlar ve ünlemlerden bağımsız bir tür olarak incelenmesinde, batı gramer tekniğinin esas alınmasının etkili olduğu söylenmektedir (Pul, 2002:15).

İlgeçlerle ilgili bir başka konu da tümce içinde kurdukları geçici anlam ilişkileri ve yüklendikleri geçici görevler nedeniyle eklerle paralellik göstermiş olmalarıdır. Bunu göz önünde bulunduran bazı gramer yazarları da ad çekim eklerini ve hatta yapım eklerini ilgeçlerin içinde almışlardır: “+cA, +cAsInA, +sIz, ve +Im/+Um” gibi ekleri ilgeçlerle aynı bölüme alan ve edatların ek sayılması biçiminde tartışmaya sunan gramercilerin biri Deny’dir. Arap gramerinin etkisiyle Türk dilinin gramer çalışmasını yapan daha eski gramerciler ise, bütün edat ve ekleri aynı başlık altında işlemişlerdir. Geleneksel dil bilgisindeki bu durum, Hacıeminoğlu (1992) tarafından Arapça ve Farsçanın yanı sıra İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi batı dillerinin etkisiyle açıklanmıştır. Çünkü bu dillerde ayrıca bir ad çekimi olmadığından, ilgeç aynı zamanda ad çekim fonksiyonundadır (Korkmaz, 2003:1053-1054). Fakat Korkmaz (2003), görev ve anlam benzerliği olan ilgeç ve eklerin birbirinden farklı olduğunu savunmuştur. Bunların arasındaki en önemli ayrımın da şekilce birinin ek, birinin de bağımsız birer kelime olmalarından kaynaklandığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra ilgeçlerin görevleri bakımından ad çekim eklerinden daha kapsamlı olması ve ekleşmiş ilgeçleri (ile>le) dışında diğer ilgeçlerin ses yapısı bakımından değişikliğe uğramaması da eklerle ilgeçlerin farklı olduğu görüşünü desteklemiştir. Dolayısıyla bu çalışmada da ilgeç gerek dilin bütünü içinde

gerekse tümce içinde diğer bütün türlerden ayrı bir dil bilgisi unsuru olarak kabul edilmiştir.

İlgeçlerle ilgili sözü edilen eleştirel durumların yanı sıra konuyu daha belirgin hale getirmek ve ilgeç kavramının sınırlarını çizmek için onu diğer sözcük türlerinden ayıran nitelikler üzerinde durmak gereklidir. Bu nitelikler genel hatlarıyla sırasıyla şöyledir:

1. İlgeçler, tek başlarına anlam ifade etmeyen sözcüklerdir. Bu sözcükler diğer sözcüklerle olan ilişkileri sırasında bir dereceye kadar anlam kazanabilmektedir. Böylece kendi anlamları sezilebilir (Pul, 2002:17).

2. İlgeçler, ad ve ad soylu sözcük ve sözcük gruplarından sonra gelerek bunlar arasında anlam ilgisi kuran görevli sözcüklerdir (Korkmaz, 2003:1052).

Bu ifade ilgeci mutlaka ad ve ad soylu bir sözcükten sonra gelme şartı ile sınırlamaktadır. Buna bağlı olarak bazı gramer yazarları tarafından ilgeçlerin terimlendirilmesinde “son çekim edatları” gibi yanlış bir adlandırma yapılmasına da neden olmuştur⁵⁹. Deny, Fransızcadaki “preposition” (ön ek alanlar) ve “postposition” (arda olanlar) dil bilgisi unsurlarından Türkçede sadece “postposition” (arda olanlar)’ların olduğunu dile getirdiği çalışmasında “son çekim edati” terimini kullanmıştır. Ancak kitabın çevirmeni A. Ulvi Elöve, Deny’nin bu terimi Fransız çocukları tarafından “preposition” tabirine karşılık daha iyi kavranmasını sağlamak amacıyla kullanıldığını belirtir (Deny, 1941:558). Korkmaz ise, “son çekim edati” gibi bir terimin akla “ön çekim edati” varlığını da getirdiğini söylemektedir. Oysa Türkçede “ön çekim edati”nin olmadığını belirten Korkmaz, “son çekim edati” gibi bir terimin yanlış anlaşılmaya

⁵⁹ Deny (s.558), Ergin (s.348, 365) ve Eker (s.305) dil bilgisi çalışmalarında ilgeç ve ilgeç çeşitlerini anlatırken “son çekim edatları” terimini kullanmışlardır.

sebebiyet vermesi bakımından kullanılmasının doğru olmadığını dile getirmektedir (Korkmaz, 2003:1052).

3. İlgeçler dilde bulunması zorunlu kalıplaşmış sözcüklerdir (Pul, 2002:18).

4. İlgeçler sözcük yapımına elverişli değildirler (Ergin, 1997:348).

5. İlgeçler, iyelik eki aldıklarında ad gibi kullanılmaktadır (Atabay, Kutluk ve Özel, 1976:134).

Senin **gibisini** görmedim.

Sana ancak bu **kadarını** anlatabilirim.

6. İlgeçler tümce içinde genellikle belirteç tümleci görevinde kullanılmasının yanı sıra iyelik eklerini alarak özne, nesne ve yüklem görevinde de kullanılabilir (Bilgin, 2006:288).

7. Sözcük türleri içinde en çok belirteçlere yakın olan ilgeçler, tümcede belirteç veya sıfat göreviyle kullanılabilir (Atabay, Kutluk ve Özel, 1976:134-135).

8. İlgeçler kendisinden önce gelen sözcükle öbekleşerek, ilgeç öbeği kurarlar. Bu öbekleşme ya doğrudan ya da çekim ekleri aracılığıyla yapılmaktadır (Bilgin, 2006:287).

9. Türkçede ilgeç görevli sözcükler azdır. Bunların da bir kısmı Arapça ve Farsçadan gelmektedir (Atabay, Kutluk ve Özel, 1976:131): için, kadar, doğru, gibi, üzere, dek, karşı, ötürü, ile, manendi (gibi), güya (gibi, türlü, böyle), rağmen, mukabil, nazara gibi.

II.7.1. Yapı Bakımından İlgeçler

Türkiye Türkçesinde ilgeç terimiyle karşılanan sözcüklerden asıl ilgeç niteliği taşıyanlarının sayısının oldukça az olduğu ifade edilmektedir. İlgeç olarak adlandırılan diğer sözcüklerin büyük bir kısmı ise, öteki sözcük türlerinin tümce içinde ilgeç görevinde

kullanılmasıyla meydana gelmektedir. Bir kısım ilgeçlerin de Arapça ve Farsçadan alınmış yabancı asıllı sözcükler olduğu görülmektedir (Atabay, Kutluk ve Özel, 1976:131, 133).

Türkçede var olan yukarıda sözü edilen bu ilgeçlerin tek başlarına çekime girememesi, ad durum ekleriyle birlikte kullanılarak kendinden önceki sözcükle öbekleşmesi ve bugün dahi ek-kök tayininin net bir şekilde yapılamadığı ilgeçlerin olması türün yapı bakımından diğer sözcük türlerinden ayrılmasına neden olmuştur (Hacıeminoğlu, 1992:V-VI). Bu durum çeşitli dil bilgisi kitaplarında ise ilgeçlerin yapı bakımından farklı şekillerde sınıflandırılmasına yol açmıştır.

Hacıeminoğlu, Eski Türkçe devrinden beri Türkçede var olan ilgeçleri “yapı, menşe ve mahiyet bakımından” beş gruba ayırdığını ifade etmektedir. Bunlar “1. Fiilden türeyenler, 2. İsimden türeyenler, 3. Yapısı ve menşei bilinmeyenler, 4. Taklidi söz mahiyetinde olanlar, 5. Yabancı asıllı olanlar” şeklinde adlandırılmaktadır (Hacıeminoğlu, 1992:VI-VII).

Banguoğlu, “Takıların Yapısı” başlığı altında öncelikle bu sözcüklerin “ az sayıda kök kelimelere sahip olduğunu, daha çok başka kelime sınıflarından alınmış ve üretilmiş kelimelerden meydana geldiğini” belirtmektedir. Daha sonra da ilgeçleri; “1. Kök alan takılar, 2. İsimden üreme takıları, 3. Fiilden üreme takılar, 4. Yer-sıfatlarından takılar” olmak üzere dörde ayırmaktadır (Banguoğlu, 1995:388–389).

Gencan’da, yapıları bakımından ilgeçlerin öbür sözcük türlerine benzemediğini söylemektedir. Bununla birlikte ilgeç sayılan sözcüklerin dil bilgisi sınırlarını aşmadan üçe ayrılabileceğini ifade etmektedir. Bunları da “1. Kök ve kök görünüşlü yalnız ilgeçler: gibi, tek, beri, için, ile, karşı, kadar, 2. Türemişe benzeyen ilgeçler: dolayı, üzere, karşın, yalnız, 3. Bileşikler: sanki, nitekim” olarak üçe bölümlenmektedir (Gencan, 2001:481).

Korkmaz ise, ilgeci yapı ve kökenleri bakımından, “I. Türkçe kökenli, II. Yabancı kökenli edatlar” olmak üzere iki ana grup altında toplamaktadır. Bunlardan Türkçe kökenli ilgeçleri de kendi içinde “1. Ad kökenli edatlar, 2. Fiil kökenli edatlar” biçiminde iki alt başlıkta sınıflandırmaktadır (Korkmaz, 2003:1055).

İlgeçler, incelemeye alınan çoğu dil bilgisi kitaplarında da yapı bakımından değerlendirmeye alınmamıştır. Ancak bu çalışmada Hacıeminoğlu, Banguoğlu ve Korkmaz’ın yaptığı yapı bakımından ilgeçler sınıflaması temel alınarak, türün yapı bakımından incelemesi yapılmıştır. Buna göre ilgeçler yapı yönünden 1. Kök veya kök halinde görünen ilgeçler, 2. Eylemden türeyen ilgeçler, 3. Addan türeyen ilgeçler, 4. Bileşik ilgeçler, 5. Yabancı kökenli ilgeçler olmak üzere beşe ayrılmaktadır.

1. Kök veya Kök Halinde Görünen İlgeçler: Bu ilgeçler kök halinde bulunan ya da kökeni ve yapıları kesin olarak bilinemeyen ilgeçlerdir (Hacıeminoğlu, 1992:VI; Banguoğlu, 1995: 289): dek, de, karşı, kadar, evet, hayır, beri, ki (<kim) ilgeçleri kök biçimindeki ilgeçlerdendir. Aynı zamanda dilimize Arapça ve Farsçadan girmiş yabancı ilgeçlerin de büyük bir çoğunluğu bu türdendir: ait, dair gibi.

2. Eylemden Türeyen İlgeçler: Bunlar eylem kökenlerine genellikle ulaç eklerinin ve bazen de çekim eklerinin getirilmesiyle şekillenmiş ilgeçlerdir. Eski Türkçede ve bugünkü Türk lehçelerinde var olan pek çok ilgeç bu şekildedir (Hacıeminoğlu, 1992:VI)

ile < il – “iliştirmek” – e ulaç eki

göre < gör – “görmek, bakmak” – e ulaç eki

ötürü < öt – “geçmek” – kür (-ğur) yapımeki –ü ulaç eki

3. Addan Türeyen İlgeçler: Bunlar ad köklerine iyelik eklerinin, yön ekinin ve ad durum eklerinin getirilmesiyle yapılanmış ilgeçlerdir:

gibi < kip “ ölçü, kalıp, örnek” + i iyelik eki

için < uç “sebepe” + u + n vasıta ad durum eki

başka < baş + ka yönelme durum eki

üzere / üzre < öze “yukarı” + re yön gösterme eki

4. Bileşik İlgeçler: Bunlar Eski Türkçe devresinden iki sözcüğün birlikte kullanımıyla oluşmuş ancak Türkçenin tarihi devrilerinde değişikliğe uğrayarak kalıplaşmış ilgeçlerdir:

ancak < anca + ak “kuvvetlendirme bildirir”

nitekim < ne + teg “gibi” + kim

sanki < san + kim

5. Yabancı Kökenli İlgeçler: Bunlar İslami Türk edebiyatı devresinden Arapça ve Farsçadan dilimize girmiş ilgeçlerdir. Bu ilgeçler gerek ses gerek anlam bakımından değişikliğe uğramamış, Türkçenin tümce yapısını etkilemiş hatta ifade tarzını bozmuş sözcüklerdir (Hacıeminoğlu, 1992:VII): Eğer, meğer dair, ait, rağmen, mukabil, nazaran.

II.7.2. Anlam Bakımından İlgeçler

İlgeçler, tümce içinde sözcükler veya öbekler arasında anlam ilgisi kuran sözcüklerdir (Koç, 1996:229). Bunlar tümce dışında tek başlarına belli bir anlam ifade etmezler. Bu konuda ortak bir tutum sergileyen gramer yazarları görüşlerini benzer ifadelerle dile getirmişlerdir: “Edatlar tek başlarına manaları olmayıp, ancak cümledeki diğer kelime grupları arasında çeşitli münasebetler kurmaya yarayan ‘alet sözler’dir, ‘vasıtalar’dır” (Hacıeminoğlu, 1992:V). “Edatlar manaları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir. Tek başlarına manaları yoktur. Hiçbir nesne veya hareketi karşılamazlar. Fakat manalı kelimelerle birlikte kullanılarak anlamı desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi görürler (Ergin, 1997:348).

Bilgegil, “Anlamların eksikliği yüzünden tek başlarına bir hükme hedef olmayan veya haklarında hüküm verilmeyen, esasen nefislerdeki mahsur anlam da, takip ettikleri isim soylu kelimelerden sonra meydana çıkabilen sözlere edat denir” şeklinde tanımlamaktadır (Bilgegil, 1984:220).

“Edatlar başlı başlarına anlamları olmayan, ancak anlamlı kelimelere, takımlara, kelime öbeklerine ulandıkları ya da bir cümleye girdikleri zaman çeşitli anlam ilgileri kuran ve böylece kendi anlamları sezilen kelimelerdir” (Ediskun, 1985:284).

“Kavramlar arasında türlü anlam ilgisi kurmaya yarayan ve anlamları ancak bu görevleriyle beliren sözcüklere ilgeç denir” (Gencan, 2001:473).

Yapılan bu tanımlamalarla ilgeçlerin diğer sözcüklerle kurdukları ilişki sebebiyle sınırlı bir anlam kazandıkları ve böylece kendi anlamları sezilebilen sözcükler oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. Hatta Pul, bu tanımlamalardan hareketle “Türkiye Türkçesinde Edat” başlıklı tezinde, yalnız başlarına bir anlam taşımayan sözcüklerin ilgeçlerden sayılmasının yanlış olduğunu vurgulamıştır (Pul, 2002:17).

Türkiye Türkçesinde tümcede kazandığı anlamlar sonucunda varlık kazanan bu sözcüklerin sağladıkları anlam ilişkileri ise sırasıyla şöyledir;

1. Aitlik, İlişkin Olma Anlamı İfade Eden İlgeçler: Bunlar “ait, dair, ilişkin, üzerine, değin” ilgeçleridir.

Yakup Kadri'nin yaşamı ve edebi görüşüne **dair** çeşitli kitaplar okudum.

Bende ona **ait** hiçbir şeyin kalmasını istemiyorum.

Özgeçmişinize **ilişkin** bu formu doldurmanız gerekiyor.

2. Benzerlik, Denklik Anlamı İfade Eden İlgeçler: “Gibi, misali, üzere” ilgeçleridir.

Dökülmüş yapraklar **gibi** oradan oraya savruluyor.

Bilindiği **üzere** son yıllarda tıp alanında oldukça büyük gelişmeler kaydedildi.

Gözleri deniz **misali** mavi ve derindi.

3. Sebep, Amaç Anlamı İfade Eden İlgeçler: “İçin, diye, -DAn dolayı, -DAn ötürü” ilgeçleridir.

Yağmur yağdığı **için** hava serinledi.

Dün bize uğramadın **diye** merak ettik.

İzinli olduğundan **dolayı** bugün işe gelmedi.

4. Miktar, Ölçü Anlamı İfade Eden İlgeçler: Bunlar “kadar, denli, -a değin, -a dek, -a kadar, -In / -nIn kadar, -AcAğI kadar, -DIğI kadar” ilgeçleridir.

Avuç içi **kadar** bir oda da kalıyor.

Bende onun **kadar** üzgünüm.

Dağın doruğuna **dek** çıktılar.

Kova doluncaya **değın** suyla doldurdu.

5. Zaman, Öncelik, Sonralık Anlamı İfade Eden İlgeçler: Bunlar “-DAn önce, -DAn sonra, -DAn itibaren, -DIktAn sonra, -mAdAn önce, -IncAyA kadar”, -dAn beri” ilgeçleridir.

Konuşmasını bitirdik**ten sonra** sorulara yanıt verdi.

Eve geldiğ**inden beri** kimseyle konuşmuyor.

Tatile çıkm**adan önce** işlerini toparlamalı.

Yemek**ten sonra** yürüyüşe çıktılar.

6. Karşıtlık, Karşılık Anlamı İfade Eden İlgeçler: Bunlar “-a karşı, -a karşılık, mukabil, -a rağmen, -a karşın” ilgeçleridir.

Sarf ettiği o çirkin sözlere **rağme n** hiçbir şey olmamış gibi davranıyordu.

Yapılan tüm eleştirilere **karşın**, aynı düşünceyi savunmaya devam etti.

Tüm özverili çalışmalarına **karşılık**, beklediği takdiri alamadı.

7. Yön gösterme Anlamı İfade Eden İlgeçler: Bunlar “ -A karşı, -A doğru, -dAn aşağı” ilgeçleridir.

Denize **karşı** güzel bir ev satın almış.

Dalgalar yosunları kayalıklara **doğru** sürüklüyor.

Bize **doğru** gelen iki kişi gördüm.

8. Birliktelik ve Amaç Anlamı İfade Eden İlgeçler: Bunlar “ile, birlikte, beraber, yanı sıra” ilgeçleridir. Bu ilgeçlerden “ile” ilgecinin kullanımı siktir. Diğer ilgeçlerden farklı olarak ekleşerek kendinden önceki sözcüğe ulanır (ile > (-y)-IA). “İle” ilgeci ekleşirken görev aşınmasına da uğradığı için aynı görevdeki “birlikte” ve “beraber” sözcükleri ile beraber kullanılarak genişletilmiştir: “-IA beraber, -IA birlikte” (Korkmaz, 2003:1070).

Bu yaz arkadaşları **ile** birlikte bir tatil kampına gidecekler.

Konuşmasını şu sözlerle bitirdi.

Yolculuğa onunla **beraber** çıkmak istemiyorum.

9. Uygunluk, Denklik Anlamları İfade Eden İlgeçler: Bunlar “ -A göre, -A oranla, -A nazaran” ilgeçleridir.

Tam sana **göre** bir iş buldum.

Yaşımıza ve boyumuza **oranla** kilomuz fazla sayılmaz.

Onun dünya görüşüne **nazaran** arkadaşının ki daha iyimserdi.

10. Pekiştirme, Aşırılık Anlamları İfade Eden İlgeçler: Bu anlamları sağlayan “ki” ilgecidir.

Görüyorsun **ki** hiçbir şey yolunda gitmiyor.

Demek **ki** bu hafta sonu tatilimiz yok.

11. Aşırılık Anlamı İfade Eden İlgeçler: Bunlar “b ile, dahi, de” ilgeçleridir.

Yurtdışına gideceğini benden **bile** gizlemiş.

Sen **dahi** bu işi çözemezsin.

Sınıfın en çalışkan öğrencisi Ahmet **de** bu soruyu yapamadı.

12. Soru, Şaşma, Yâdsıma, Kapalı buyruk, pekiştirme Anlamları İfade Eden İlgeçler: Bunlar “-mI, -mU” ilgeçleridir. Bazı dil bilgisi kitaplarında “soru edatı” olarak değerlendiren bu sözcük bazı gramer yazarları tarafından “soru eki” olarak incelenmektedir. Yazım Kılavuzu’nda dahi bu ilgeç “soru eki” olarak kabul edilmiştir. Kılavuzda “mı soru ilgecinin” gelenekleşmiş olarak yazıldığı ve kendisinden önceki kelimenin son ünlüsüne bağlı olarak ünlü uyumuna girdiği ifade edilmiştir (Türk Dil Kurumu, 2005:12). Ancak Hepçilingirler, ilgeçle ilgili bu tutumu eleştirerek bu sözcüğün asla bir ek değil, bağımlı bir sözcük olduğunu belirtmiştir. Buna gerekçe olarak da Türkçenin mantığına aykırı olduğunu söylemiş, eklerin ayrı yazılmadığını belirtmiştir. Ayrıca bu sözcüğün bir ek gibi kabul edilmesine neden olan kendinden önceki sözcüğe göre uyuma girmesi konusuna ise “da, de” ilgecini örnek göstererek açıklamıştır. Bu mantığa göre hareket edilecek olursa “da, de” ilgecinin de ek olarak alınması gerektiğini söylemiştir. Pul (2002), yaptığı tez çalışmasında bu sözcüğü “soru edatı” olarak incelemeyi uygun görmüştür. İleri sürülen gerekçelerden hareketle ve Türkçenin mantığına uygun olması nedeniyle “mı, mu” nun bu çalışmada da bir sözcük ve soru ilgeci olarak ele alınması uygun görülmüştür.

Hiç bu havada tek bir gömlekle gezilir **mi**? (Şaşma)

Bu su içilir **mi**? (Soru)

Şöyle buyurmaz **mısımız**? (Kapalı buyruk)

Bu yamacı aşınca uzun **mu** uzun bir patika çıkacak karşına. (Pekiştirme)

II.7.3. İşlev Bakımından İlgeçler

İlgeçler, Türkiye Türkçesindeki tür sınıflandırmalarında görevli sözcükler sınıfına dahil sözcük türlerinden biridir. Yapılan tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere, sözcükler arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran sözcükler olarak belirtilmiştir. Bu tanım ilgecin dil içindeki görevinin anlama dayalı olduğunu göstermektedir. Ancak ilgeç türü içindeki sözcüklerin farklılığı ve bu sözcüklerin değişik görevler karşılayabilme niteliği, dil bilgisi kitaplarında ilgeçlerin işlevlerine göre niteliği, dil bilgisi kitaplarında ilgeçlerin fonksiyonlarına göre çeşitli şekillerde sınıflandırılmalarına zemin hazırlamıştır.

Bilgegil, ilgeçleri görevleri bakımından “Muhtelif Edatlar” başlığı altında yedi farklı grupta incelemektedir. Bunlar “1. Benzetme edatları, 2. Sebep edatları, 3. Vasıta (instrumental) edatları, 4. İntiha edatları, 5. Yönelme edatları, 6. İlgi edatları, 7. Üstlük (=isti’la) edatları” dır (Bilgegil, 1984:220–226). Hacıeminoğlu, ilgeçleri anlam ve görevlerine göre on ana başlıkta sınıflandırmaktadır. Çeşitli sebeplerle kendi içinde de alt gruplara ayırdığı bu on ana başlık şöyledir: “1. Çekim edatları, 2. Bağlama edatları, 3. Kuvvetlendirme (instrumental) edatları, 4. Karşılaştırma-Denkleştirme edatları, 5. Soru edatları, 6. Çağırma edatları, 7. Cevap edatları, 8. Ünleme edatları, 9. Gösterme edatları, 10. Tekerrür edatları” dır (Hacıeminoğlu, 1992:VIII).

Banguoğlu, “takı” olarak terimlendirdiği ilgeçleri görev bakımından bir sınıflamaya tâbi tutmasa da “takılarda istem” konu başlığı altında ilgeçlerin görevlerini de belirtmektedir. Bu görevleri de miktar ve nitelik karşılaştırmaları yapmak; zaman, yer-yön, sınır ilişkileri kurmak; sebep, sonuç, ayrıklık göstermek; sözcükler arasında ilişkiler kurmak biçiminde sıralamaktadır (Banguoğlu, 1995:386).

Ergin, “ünlem edatları, bağlama edatları ve son çekim edatları” olmak üzere üç ana başlıkta topladığı ilgeçleri, kendi içinde alt başlıklara ayırarak işlevlerini

açıklamaktadır. Bunlardan ünlem edatlarını seslenme, sorma, işaret yoluyla gösterme, tasdik veya ret işlevlerinde kullanırken; bağlama edatlarını sözcük ve sözcük gruplarını bağlama işlevinde; son çekim edatlarını ise birliktelik, sebep, benzerlik, başkalık, zaman, miktar ve yer-yön işlevlerinde kullanıldığını söylemektedir (Ergin, 1997:349–373).

Gencan ise, “ Benzetme ilgeçleri” başlığı altında gibi, kadar ile vb belli başlı ilgeçler üzerinde durmaktadır. Bunların da kısaca fonksiyon bakımından “benzetme, nedenlik-nasıllık, özgülük” ilgilerini kurduğunu belirtmektedir (Gencan, 2001 :473-479).

Yine bazı gramer yazarları da ilgeçlerin görevleri konusunda başlıklar halinde bir sınıflama yapmadan ilgeç olan sözcükleri tek tek tümce içindeki görevleriyle birlikte incelemeyi tercih etmektedir⁶⁰. İlgeçlerin görevleri ile ilgili incelemeler sonucu elde ettiğimiz bütün bu değerlendirmeler ilgeçlere yüklenen işlevlerin birbirlerinden farklı olduğunu göstermektedir. Bu durumun başlangıçta da ifade edildiği gibi ilgeç olarak belirtilen sözcüklerin büyük oranda farklı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu çalışmada ise konuyla ilgili sözü edilen açıklamalar göz önünde bulundurularak, ilgeçler görev bakımından şu şekilde incelenmiştir:

1. İlgeçler sözcükler arasında çeşitli anlam ilişkileri kurmaya yarar. Bu anlam ilişkileri kuvvetlendirme, sınırlandırma, soru, işaret, olumluluk, olumsuzluk, koşul, sebep-amaç, benzetme, karşılaştırma gibi çeşitli başlıklardan ait oldukları sözcük veya tümcenin anlamını etkilemektedir.

Sen ki bu işi yapacak tek kişisin. (Kuvvetlendirme)

Görüşmeye **sadece** ikiniz gidebilirsiniz. (Sınırlandırma)

İşte postacının getirdiği mektup bu. (İşaret)

Peki, geldiğinizi söylerim. (Tasdik-olumluluk)

⁶⁰ İlgeçleri tek tek tümce içindeki görevleriyle birlikte inceleyen gramer yazarları, Atabay, Kutluk ve Özel, (1976); Bilgin (2006), Bozkurt (1995) ve Hengirmen’ (1995) dir.

Ancak bu iş bitirmelisin. (Koşul)

Bütün bu kalabalık kendisi **için** birikmiş. (Sebep)

Üşümüş **gibi** duruyorsun. (Benzetme)

2. İlgeçler ad ve ad soylu sözcüklerle birlikte çoğu kez kullanılmaktadır (Atabay, Kutluk ve Özel, 1976:134). Bu sözcük öbeğine de çeşitli dil bilgisi kitaplarında “ilgeç” ve “edat grubu” denmektedir: senin için, adam gibi, arkadaşları ile, buna göre, akşama doğru, gelinceye dek, size ait, aklına bile, sabaha karşı, konuşmasına rağmen, ondan başka, dünden beri, hastalığından dolayı, bugünden itibaren, da vranışından ötürü gibi.

3. İlgeçler tümce içinde yükleme bağlantı kurduklarında belirteç görevini üstlenmektedir (Atabay, Kutluk ve Özel, 1976:135). Buna ek olarak özne, nesne, yüklem ve dolaylı tümleç vazifesi de görmektedir.

Bir (saatten beri) kantinde sohbet ediyoruz. (Belirteç tümleci görevinde)

Sizinle olan yolculuğumuz **buray(a kaddı)**. (Yüklem görevinde)

Dağ (gibi) çuvallar yanıyordu. (Özne görevinde)

Daha önce **bu kadarını** hiç saymamıştım. (Nesne görevinde)

4. Bazı ilgeçler, öbekleri kimi zaman tümcede adlardan önce gelerek sıfat görevi yapmaktadır (Korkmaz, 2003:1052): içecek kadar su, el kadar çocuk, dağ gibi çamaşır, pamuk gibi eller, buz gibi çocuk gibi.

5. İlgeçler, iyelik ve ad durum ekleri aldıklarında ad gibi kullanılmaktadır (Korkmaz, 2003:1052).

Senin **gibisini** görmedim.

Yaşlı kadın evin bahçesinden **öteye** geçememiş.

6. İlgeçler, “-ler” çokluk eki almamış işaret adlarıyla birlikte ad tamlaması kurmaktadır. Bu ad tamlamasında da tamlanan görevindedir (Gencan, 2001:480): bunun gibisi, onun gibisi, şunun kadarı vb.

II.8. Bağlaçlar

Bağlaçlar, anlam bakımından birbirini tamamlayan tümceleri ve eş görevli sözcükleri bağlama işlevinde kullanılan sözcüklerdir. Tek başına anlam taşıyamaları bakımından ilgeçlere benzetilen bağlaçlar, Türkçe dil bilgisi kitaplarının bazılarında “edatlar” başlığı altında tanımlanmakta ve incelenmektedir.

Hacıeminoğlu (1992), Ergin (1997) ve Eker (2002) bağlaçları, ilgeçlerin içinde “bağlama edatları” terimiyle karşılayan gramer yazarları olmuşlardır. Aynı gramer yazarları bağlaçları benzer ifadelerle “eş görevli ya da birbirleriyle ilgili sözcüklerin, sözcük öbekleri özellikle tümceleri bağlamaya yarayan; bunlar arasında anlam ve kimi zaman biçim bakımından bağlantı kurmaya yarayan unsurlar” şeklinde açıklamışlardır (Eker, 2002: 305). Tanımı konusunda ortaklığın sağlandığı bağlaçlar mevzusu, çoğu gramer yazarlarına göre ise, ilgeçlerden ayrı bağımsız bir tür olarak değerlendirilmiştir. Örneğin Atabay, Kutluk ve Özel, (1976), Banguoğlu (1995), Koç (1996), Gencan (2001), Korkmaz (2003) ve Bilgin (2006) tarafından yapılan çalışmalarda, bağlaçlar ayrı bir tür olarak verilmektedir.

Bağlaçlarla ilgili sözü edilen bu farklı yaklaşımlar yapılan tür sınıflandırmalarına da yansımaktadır.

Buna göre Ergin (1976:216–218) bağlacı, “mana ve vazife bakımından kelimeler” şeklinde grupladığı sınıflamada “edatlar” başlığı altında ele almaktadır. Korkmaz (2003: 1091) da “görevli kelimeler” grubuna dahil ettiği bağlaçların ayrı bir tür

olduğunu ileri sürmektedir. Özel ve Atabay (1976), Gencan (2001) ve Bilgin (2006) ise, bağlaçları herhangi bir ölçüte dayandırmaksızın yine ayrı bir başlıkta vermektedir.

Yukarıda ifade edildiği üzere tür sınıflandırmaları konusunda tam bir birliğin sergilenmediği bağlaçlarla ilgili olarak, bu türün Eski Türkçede olmadığı da ifade edilmektedir. Ancak “ok/ök, ma/me, takı, o-ki, ulatı, ulayu, ançula, ançulayu” gibi bağlaçlarla eşdeğerde sözcüklerin olduğu belirtilmektedir (Hacıeminoğlu, 1992:112). Bu durum, Türkçede sözcük ve sözcük öbeklerini birbirini bağlamada daha çok bağlaç yerine eylemsilerin kullanılmasıyla veya eş görevli sözcüklerin ard arda sıralanmasıyla açıklanmıştır. Köktürk Yazıtlarındaki “*Türk budun **atı küsi** yok bolmazun **tiyin***” “Türk Ulusunun **adı sanı** yok olmasın **diye**” ve Uygur metinlerindeki *ög kang* “ana baba”, *namug törüg* “kanun töre” biçimindeki ifadeler de bu duruma örnek olarak verilmiştir (Korkmaz, 2003:1091). Bağlaçların Türkçedeki varlığı ise Karahanlı devresinden itibaren Arapça ve Farsçanın etkisiyle gerçekleşmiştir. Dini metinlerin aslına daha uygun bir biçimde aktarılabilmesi için o dillerdeki bağlaçlı anlatımların dile uyarlaması, yabancı tümce kuruluşlarına bakarak yeni Türkçe şekillerin oluşturulmasıyla, bağlaçlar bir dil bilgisi ögesi olarak Türk dilinde yerini almaya başlamıştır. Bu oluşum zamanla Türkiye Türkçesinde yer alan Arapça ve Farsça bağlaçların yanı sıra dilin kendi yapısında şekillenen Türkçe kökenli bağlaçların yapılanmasını da sağlamıştır.

Gerek yabancı dillerden geçen, gerekse Türkçenin işleyişine göre üretilen bağlaçlar, bu çalışma kapsamında elde edilen bilgiler doğrultusunda başlı başına bir tür olarak incelenmektedir. Bağlaçların Türkçedeki yapı ve görevleri dikkate alındığında ise taşıdığı özellikler genel olarak şu şekilde sıralanmaktadır.

1. Bağlaçlar, tek başlarına belirli bir anlam ifade etmezler.

2. Bağlaçlar, eş görevli iki sözcüğü veya anlam bakımından birbirini takip eden tümceleri bağlayan görevli gramer öğeleridir.

3. Bağlama işlevlerinden dolayı, tümceler arasında konu ve anlatım bütünlüğü, sözde süreklilik sağlamaktadır (Özel ve Atabay, 1976:12).

4. Bağlaçlar tümcede başka sözcük türlerine dönüşmezler (Korkmaz, 2003:1094).

5. Bağlaçlar diğer sözcük türlerinden farklı olarak tümce içinde özne, nesne, tümleç ve yüklem görevinde kullanılmazlar.

6. Bağlaçların, diğer bazı sözcük türlerinde olduğu gibi, belirli sözcüklerle kullanılma zorunluluğu yoktur. Her türlü sözcük veya tümce arasında bağlama görevi yapabilmektedir (Özel ve Atabay, 1976:12).

7. Türkçede bazen kimi anlatımların bağlaçsız bağlandığı görülmektedir: okur yazar, anne baba gibi. Bazen de virgül veya noktalı virgül bağlaç yerine kullanılmaktadır:

Kitaplarını, defterlerini, kalemlerini çantasının içine yerleştirdi.

Gökyüzü berrak; deniz uslu bir çocuk gibiydi.

II.8.1. Yapı Bakımından Bağlaçlar

Bağlaçlar, Türk dilindeki Türkçe kökenli sözcüklerden, yabancı kökenli sözcüklerden ve bağlaç görevinde kullanılan farklı türlerden meydana gelmektedir. Bağlaçların bünyesindeki bu çeşitlilik türün zenginliğini ortaya koyarken, aynı zamanda yapı bakımından değişik alt başlıklar altında incelenmesine de olanak sağlamaktadır.

Türkçede bağlaç türeten özel ekler bulunmadığından dil bu öğeleri oluşturmak için, sözcük ve eklerin verdiği kullanılış özelliklerinden yararlanılarak farklı yollara başvurulduğu görülmektedir.

Bağlaçlar yapı bakımından ek kök bütünleşmesi açısından ele alındığında ise, Türkçede bağlaç türeten özel eklerin bulunmadığı görülmektedir. Bu nedenle dil bu türü oluşturmak için sözcük ve eklerin kullanılış özelliklerinden yararlanmaktadır. Buna bağlı olarak Türkçe kökenli bağlaçların bir kısmı doğrudan ad, sıfat, ilgeç ve belirteç türünden sözcüklerin bağlama görevi yüklemeleriyle oluşmuştur. Bir kısmı ad soylu sözcüklerin bazı ad çekim ekleriyle genişletilerek kalıplaşmalarıyla biçimlenmektedir. Diğer bir kısmı da ortaç ve ulaç ekleriyle kurulmuşlardır (Korkmaz, 2003:1091). Buna göre sözü edilen bu ve daha farklı yollarla oluşturulan bağlaçlar, çeşitli dil bilgisi yapıtlarında yapı bakımından dört başlık altında incelenmiştir.

Hengirmen (1995), Koç (1996), Bilgin (2006), bağlaçları yapı ve biçim bakımından gösterdiği değişik özelliklere göre “yalın bağlaçlar, türemiş bağlaçlar, bileşik bağlaçlar ve öbekleşmiş bağlaçlar” olmak üzere benzer ifadelerle dörde ayırmıştır. Korkmaz, daha farklı bir terimlendirme ve ayrıntılı bir açıklama yaparak, bağlaçları yine dörde ayırmaktadır. Bunlar “1. Tek kelimedenden oluşan bağlaçlar, 2. Ad tamlaması, edat grupları, sıfat-fiil grubu, zarf-fiil grubu, ünlem grubu şeklinde çeşitli gruplar halinde olan bağlaçlar, 3. Yalın ya da iki kelimedenden oluşan bağlaçlar, 4. Cümle yapısında olan bağlaçlar”dır (Korkmaz, 2003:1094). Bu çalışmada da incelemeye alınan dil bilgisi çalışmalarında olduğu gibi, bağlaçların yapı bakımından dört başlıkta değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Bunlar:

1. Yalın Bağlaçlar: Bu bağlaçlar “ ve, de, dahi, ama, bile, fakat, lakin, yani, meğer, hem, gibi ek almamış bağlaçlardır.

2. Türemiş Bağlaçlar: Bunlar ulaç, ortaç ekleri ve diğer bazı yapım ekleriyle türetilmiş bağlaçlardır: Üstelik, yalnız, ayrıca, anlaşılın, gerçekten, kısacası, ... gibi bağlaçlar bu yapıdaki bağlaçlardır.

3. Bileşik Bağlaçlar: İki ya da daha çok sözcüğün birleşip kalıplaşması sonucu oluşmuş bağlaçlar: Nitekim veyahut veya yoksa sanki öyleyse gibi.

4. Öbekleşmiş Bağlaçlar: Bunlar iki ya da daha çok sözcüğün oluşturduğu bağlaç görevli öbeklerdir: Aksi halde, bilindiği gibi, bundan dolayı, bunun üzerine, bu durumda, başka bir deyişle, bunun sonucunda vb.

II.8.2. Anlam Bakımından Bağlaçlar

Bağlaçlar, dilde bağlama görevini üstlenmiş, yalnız başına bir anlam taşımayan sözcüklerdir. Bu sözcükler ancak tümce içinde kullanıldıklarında çeşitli anlamlar kazanmaktadır. Bağlacın kazandığı anlamlar ise, daha önceki tümce ile yeni başlayan tümce arasında kurduğu anlam ilgisine göre çeşitlenmektedir (Bozkurt, 1996:136).

Bağlaçların tümce içinde sahip olduğu anlam çeşitliliğinin de Türkçedeki asıl bağlaçlara ait bir özellik olduğunu belirtmek gerekmektedir. Çünkü Türkçede bağlaç görevini üstlenen eylemsiler ve belirteçler gibi bazı sözcük türlerinin tek başlarına bir anlam ifade ettikleri bilinmektedir. Ancak yapılan tanımlamalar türün anlam yönüyle ilgili olarak asıl bağlaçların temel alındığını göstermektedir. Bu tutumun konunun sınırlandırılması ve türün belirgin hale getirilmesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada da bağlaçların anlam bakımından incelenmesinde genellikle asıl bağlaçlar temel alınmıştır. Buna göre bu türün tümce içindeki kazandıkları anlamlar şöyledir.

1. Bağlaçlar, tümce dışında anlamı olmayan; ancak tümce içinde anlam kazanan söz bölükleridir.

2. Bağlaçlar, tümceler arasındaki anlam bütünlüğünü sağlayan sözcüklerdir (Özel ve Atabay, 1976:121).

3. Bağlaçlar, bağlama görevlerinin yanı sıra tümceye, koşul, karşıtlık, eşitlik, birliktelik, abartma, şaşkınlık, neden-sonuç, zaman anlamları da katmaktadır (Koç, 1996:253).

Tablo 2. Bağlaçların kazandığı anlamlar ve örnekleri (Koç, 1996:253).

Bağlacın Kazandığı Anlam	Bağlaçlar
Koşul	ama, ancak, eğer, şayet, şu halde, yalnız, yeter ki
Açıklama	dolayısıyla
Uyarı	ancak, ya
Karşıtlık	ama, bile, da, dahi, fakat, oysa, oysaki, veya, veyahut, ya da, ya ... ya, yahut, yalnız
Eşitlik	da da
Birliktelik	ile (...le), ve
Abartma	ama, yalnız
Şaşkınlık	ama, meğer, yalnız
Neden-Sonuç	ancak, bile, da, dahi, dolayısıyla, fakat, meğer, öyle ki, yoksa, zaten
Pekiştirme	aynca, hatta

II.8.3. İşlev Bakımından Bağlaçlar

Türkiye Türkçesinde tümceler ve tümce içindeki sözcükler arasında ilgi kuran bağlaçlar, dildeki görevli sözcük türlerindedir. Bu nedenle bağlaçlar Türkçe dil bilgisi çalışmalarında yapılan tür sınıflandırmalarında ilgeçlerle birlikte görevli sözcükler grubu içinde incelenmektedir. Ancak daha önce de belirtildiği üzere bağlaçlar, işlev bakımından ilgeçlerden ayrılmakta ve çoğu gramer yazarları tarafından bağımsız bir tür olarak kabul edilmektedir.

Bağlaçlar görev bakımından çeşitli dil bilgisi kitaplarında genellikle sözcükler ve tümceler arasında kurduğu anlam ilişkilerine göre ele alınmakta ve incelenmektedir. Fakat bu çalışmada bağlaçların kurduğu anlam ilişkileri bir önceki başlıkta “Anlam Bakımından Bağlaçlar” adı altında ayrıntılı olarak işlenmiştir. Bundan dolayı bu başlık

içerisinde bağlaçların anlama dayalı görevleri dışında dil içinde üstlendiği temel iki görevi üzerinde durulmaktadır. Buna göre bağlaçların görevleri şunlardır:

1. Bağlaçlar, anlam bakımından birbirini tamamlayan tümceler arasında bağlama görevi görürler. Bu nedenle bağlaçların tümcede öteki sözcük türlerinin yerine kullanıldığı durumlara pek rastlanmamaktadır. Ancak bazı ulaçlar ve ilgeçler kimi zaman tümcede bağlama görevi yaparak bağlaç gibi kullanılmaktadır (Özel ve Atabay, 1976:12).

Ev çok büyük ve çok güzel, **ancak** güneş almıyor.

Çocuğu dinleyeceksin **ki** çocuk önemsendiğini anlasın.

Sana ders çalıştırırım. **Fakat** istediğim şeyi yapacaksın.

Yazdıklarımı okudu, **hatta** bazı kısımları not etti.

2. Bağlaçlar, tümce içinde yer alan eş görevli sözcükleri bağlar. Daha ayrıntılı ifade edilecek olursa ya aynı türden sözcükleri ya aynı türden tümce öğelerini ya da tamlama gruplarını oluşturan birden fazla tamlayanı ve tamlananı birbirine bağlamaktadır: *ve, ile, ya, ya da, hem ... hem* vb. bağlaçlar bu kullanımdaki bağlaçlardır.

Sinirinden kapıyı çarptı **ve** çıktı. (Yüklemleri bağlamış)

Heybetli kel dağları **ile** yaz kış akan billur dereleri var. (Özneleri bağlamış)

Ali'yi **ve** arkadaşlarını bu eğlenceye davet etmeyi düşünmüyorum. (Nesneleri bağlamış)

II.9. Ünlemler

Ünlem, Türkiye Türkçesinde anlam, görev ve kullanım bakımından diğer sözcük türlerinden ayrılmış özel bir türdür. Dilde korku, sevinç, şaşkınlık, acıma gibi çeşitli duygu durumlarını şiddetli bir vurgu ve tonlamayla ifade eden, seslenişleri karşılayan, kimi zaman da bazı doğa taklidi sesleri yansıtmaya yarayan sözcüklerdir.

Başvurulan kaynaklarda benzer ifadelerle tanımlanan ünlemin tanımı konusunda herhangi bir sorun bulunmamaktadır.

Ergin, “ünlem edatları” terimiyle karşıladığı ünlemleri “his ve heyecanları, sevinç, keder, ıstırap, nefret, hayıflanma, coşkunluk vs. gibi ruh hallerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, ret, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlar” olarak ifade etmektedir (Ergin, 1997:349). Hacıeminoğlu, ünlemler için “ünleme edatları” terimini kullanarak “takdir, temenni, dua, hayret, teessür, pişmanlık ve benzeri duyguları, heyecanları ifade etmek için kullanılan kelimeler” şeklinde tanımlanmaktadır (Hacıeminoğlu, 1992:293). Topaloğlu, ünlem için “genellikle tek başına anlamı olmayan, ancak seslenmeleri; korku, sevinç, şaşkınlık, acıma gibi ruh hallerini; yasaklama, tasdik, gösterme gibi hususları ifade eden kelime türü” tanımını kullanmaktadır (Topaloğlu, 1989:149). Bilgegil, ünlemi “çeşitli duygu ve arzularla zapt olunamayan heyecanları yüklenen, bazen örneği tabiatta bulunan ve anlatım kabiliyeti bir cümleninkine denk olabilen ses, çığlık ve sözler” ifadesiyle açıklamaktadır (Bilgegil, 1984:229). Banguoğlu da “bir duyguyu, bir dileği canlı bir şekilde ve bazen tek başına anlatmaya ve bir kimseye seslenmeye yarayan kelimelere” ünlem demektedir (Banguoğlu, 1995:396). Ediskun ise, ünlemler için “bir heyecanın etkisiyle ağızdan çıkarak duyguları canlı bir şekilde anlatmaya yarayan kelimeler” tanımını yapmaktadır (Ediskun, 1985:322). Buna ek olarak ünlemlerin genellikle “insanın herhangi bir beklenmedik bir olay, görülmedik bir yaratık, karşısında konuşamaz duruma geldiği anda ağızdan çıkıveren ses ya da sesler” olduğunu belirtmektedir. Yapılan bu ve benzeri diğer tanımlar, ünlemin kapsamı içerisinde insanların çeşitli duygularını ifade eden sesler, seslenmeler, hitaplar, taklit (yansıma) seslerle, cevap ve işaret sözcüklerinin yer aldığını göstermektedir.

Tanımlamalarda temel olarak, “duygu ve heyecanı dile getiren sözcükler” olduğu ifadesiyle sağlanan ortaklığın, ünlemlerin tür tasnifinde ki yerini belirlemede bozulduğu görülmektedir. Ele alınan dil bilgisi kitaplarında ünlemlerin sözcük türleri arasında sınıflandırılmasıyla ilgili iki farklı yaklaşım tespit edilmektedir. İlk yaklaşımda ünlemler, bağlaçlarda olduğu gibi Arap gramerinin etkisiyle ilgeçlerin içinde incelenmektedir. Hacıeminoğlu (1992), Ergin (1997) ve Eker (2002) ünlemleri bu şekilde değerlendirmeye alan gramer yazarları olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci yaklaşımda ise ünlemler, Özel ve Atabay (1976), Hengirmen (1995), Banguoğlu (1995), Koç (1996), Gencan (2001), Korkmaz (2003) ve Bilgin (2006)’e göre ilgeçlerden bağımsız bir tür şeklinde ayrı bir başlık altında incelenmektedir. Bu yaklaşımlar arasında ünlemleri ilgeçler gibi kendi başlarına anlamları olmayan, görevli sözcükler olarak değerlendiren Ergin, Hacıeminoğlu ve Eker’in yaklaşımının uygun olmadığı düşünülmektedir. Çünkü ünlemler, Korkmaz’ın (1999) da ifade ettiği gibi tek başına bir duyguyu, heyecanı ifade eden sözcükler olarak çeşitli anlamlara sahiptirler. Örneğin bir tek *ohhh!* Sözcüğü bir sevinci ifade etmenini yanı sıra, “*Aman ne kadar memnunum, aman ne kadar seviniyorum*” şeklindeki bir tümcenin anlamını da taşımaktadır. Bu nedenle çalışmamızda ünlemlerin ilgeçlerden ayrı tutularak, anlamlı ve görevli sözcükler sınıfına dahil edilmesi gerektiği bir öneri olarak sunulmaktadır.

Ünlemler konusunda Türkiye Türkçesinde fikir ayrılığının gözlemlendiği bir başka nokta da türün kendi içinde yapılan sınıflandırmalardan kaynaklanmaktadır. Ünlemleri ilgeçlerin başlığı altında ele alan araştırmacılardan Ergin, türü kendi içinde “ünlemler, seslenme edatları, sorma edatları, gösterme edatları ve cevap edatları” olmak üzere beşe bölümlenmiştir (Ergin, 1997:349). Ünlemleri ilgeçlerden ayıran gramer yazarlarından Koç ve Korkmaz ise, ünlemleri değişik başlıklar altında çeşitlendirmişlerdir.

Koç, “ünlem türleri” başlığında “asıl ünlemler, ünlem gibi kullanılan sözcükler, yansıma sözcükler” biçiminde ünlemleri üç başlıkta toplamıştır (Koç, 1996:276). Bunlardan asıl ünlemlerin çeşitli duygu ve heyecanı anlatmaya yarayan sözcükler olduğunu; ünlem gibi kullanılan sözcüklerin ünlem görevini üstlenmiş ad ve ad soylu sözcüklerden meydana geldiğini; yansıma sözcüklerin ise, doğa taklidi seslerden oluştuğunu açıklamıştır (Koç, 1996:276–297). Korkmaz da ünlemleri “içe dönük ünlemler, dışa dönük ünlemler, ses yansımali [ses taklidi] ünlemler, ünlem gibi kullanılan kelimeler” şeklinde dörde ayırmıştır. Bunları da yeniden kendi içinde ayrıntılı bir şekilde başlıklandırmıştır. İçe dönük ünlemlerde insanın iç dünyasındaki türlü duygu ve heyecanları dışa vuran sözcükleri almışken, dışa dönük ünlemlerde insanın dış dünya da kendi dışındaki kimselerle hayvanlarla ve nesnelere olan iletişim ilişkisini seslenme, gösterme, sorma, onaylama, cevap verme yollarıyla ortaya koyan ünlemleri kastetmiştir. Ses yansımali ünlemlere ise, ses taklidi sözcükleri ilave ederken, ünlem gibi kullanılan kelimeler grubuna ünlem vazifesi üstlenme, ad, sıfat, belirteç ve eylemlerin emir biçimini eklemiştir (Korkmaz, 2003:1148–1192). Özel ve Atabay (1976) ve Hengirmen (1995) de ünlemleri kendi içinde bir sınıflama yapmaksızın ünlem olan sözcükleri teker teker anlam ve görev bakımından incelemişlerdir. Bu sınıflamalar ünlem olan sözcükler konusunda farklı değerlendirmelerin olduğunu göstermektedir. “Ünlem gibi kullanılan kelimeler” ve “dışa dönük ünlemler” başlığında yer alan sözcüklerin ünlem görevinde kullanılıp, ünlem adı altında incelenmesi Türkiye Türkçesinde tartışmalara yol açmıştır. *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısında*, Leyla Karahan bu durumla ilgili çekincelerini belirtmiştir⁶¹. Karahan’a göre farklı türden sözcüklerin ünlem başlığı altında işlenmesi, ünlemin sınırlarını belirlemede sorun yaratmış ve her sözcüğün ünlem olarak kullanılmasının doğru

⁶¹ Türk Dil Kurumu Yayınları, (1999), *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara.

olmadığını vurgulanmıştır ⁶². Buna karşılık Korkmaz, aynı toplantıda Türkçede sözcük sınıflandırmalarının sabit olmadığını, dilin imkanları ölçüsünde türler arasında geçişlerin mümkün olduğunu dile getirmiştir ⁶³. Mustafa Özkan ise, “her sözcüğün vurgu ve tamlamayla ünlem gibi kullanılabileceğine dikkat” çekmiştir⁶⁴. Korkmaz ve Özkan’ın bu söylemleri herhangi bir türden sözcüğün dilde ünlem vazifesi üstlenebileceğini göstermektedir. Bununla birlikte bir sözcüğün ünlem adını almasında vurgu ve tonlamanın ölçüt alındığına da işaret etmektedir. Kısacası ünlemin en önemli özelliğinin vurgu ve tonlama olduğunu söylemek mümkündür. Hatta ünleme kızma, sevinç, acıma gibi anlamları yükleyen de yine vurgu ve tonlamadır. Bu doğrultuda asıl ünlemler dışında yer alan diğer türden sözcüklerin de vurgu ve tonlamayla çeşitli duygu ve heyecanları anlatması sonucunda ünlem sınıfına geçebileceği düşünülmektedir.

Benzer bir durum, ünlem türleri arasında yer alan “ses yansımali ünlemler” içinde geçerlidir. Pek çok dil bilgisi kitabında adlar başlığı altında ele alınana yansıma sözcüklerin ünlem türleri arasında da değerlendirilmesi Türkiye Türkçesinde tartışmalara neden olmuştur.

“Ses yansımali kelimeler”, “onomatope kelimeler” veya “ses taklidi yapan kelimeler” olarak adlandırılan bu sözcük grubunun ünlemlerle olan ilişkisi ilk kez Banguoğlu’nun 1940 veya 1941 yılında yayımlanmış olduğu *Ana Hatlarıyla Türk Grameri* adlı çalışmasında belirtilmiştir⁶⁵. Ancak Banguoğlu kitabında “Nida Bahsi” başlığı altında verdiği “rap rap yürümek, kıs kıs gülmek, mışıl mışıl uyumak, şapur şapur öpmek” gibi örneklerden dolayı eleştirilmiştir. Hamza Zülfikâr bu sözcükleri, eylemin yapılış şekli hakkında bilgi verdiğinden dolayı belirteç olduğunu, ünlemlerle bir ilgisi olmadığını

⁶² age, s. 516.

⁶³ age, s. 514.

⁶⁴ age, s. 512.

⁶⁵ age, s. 492.

açıklamaktadır. Bu düşüncesine ek olarak yansıma sözcüklerin apayrı ve çok geniş bir konu olduğunu belirterek; bunların ad, sıfat, belirteç, ünlem ve eylem gibi farklı sözcük türlerine dağılabildiğini vurgulamıştır⁶⁶. Ercilasun da yansıma sözcüklerin ad sınıfına ait olduğunu, ancak kimi zaman belirteç ve eylem gibi incelenebileceğini ileri sürmektedir. Bu nedenle ünlemleri ayrı bir sözcük türü olarak almamak gerektiğini ifade etmektedir⁶⁷. Sonuç olarak konuyla ilgili yapılan tartışmalar, yansıma sözcüklerin tümce içindeki kullanımına göre ad, sıfat, eylem, belirteç ve ünlem adı altında değerlendirilebileceğini göstermiştir.

Yukarıda sözü edilen bilgiler, ünlemlerin oldukça geniş kapsamlı ve anlamlı sözcükler olduğunu kanıtlamaktadır. Aynı zamanda bu bilgiler, bu türün özellikleri ile ilgili izlenimler de kazandırmaktadır. Elde edilen bu kazanımlara göre ünlemlerin özelliklerini şu şekilde sıralanmak mümkündür:

1. Ünlemler söz içinde tek başlarına kullanıldıkları gibi, bir ad ögesi ile birleşerek ünlem grubu da oluşturmaktadır (Korkmaz, 2003:1141).

Aaa!.. ne biçim konuşuyorsun?

Ey Türk Gençliği! (Ünlem Grubu)

Ah, şu gençlik! (Ünlem Grubu)

2. Ünlemler herhangi bir duyguyu, heyecanı tek başına da anlatabilen anlamlı sözcüklerdir.

Eh! (eeh. Ehh!): Genellikle onaylama anlamı taşıyan ünlemdir.

Ay! (oyy!): Çoğu zaman korku, acı, heyecan veya sevinme gibi aniden beliren duygu durumlarını ifade etmede kullanılan ünlemdir.

Ya! (yaa!): Şaşma, acıma, beğenme anlamlarını verir.

⁶⁶ age, s. 492-195.

⁶⁷ age, s. 505.

3. Tek bir ünlem bile kimi zaman bir tümce değerini taşımaktadır.

4. Ünlemler sıfat ve belirteçlerden farklı olarak tümcedeki yeri belli değildir (Özel ve Atabay, 1976:468).

Niçin böyle yapıyorsun **a güzel oğlum?**

Ah, ben ne yaptım?

Delikanlı, **hey**, sana söylüyorum!

5. Ünlemler genellikle tümce dışı öğelerdir. Bunlar yapı ve görev bakımından tümcenin öteki öğelerinden bağımsız bir görüntü sergilemektedir (Korkmaz, 2003:1142).

Off, ayağım çok ağırıyor. (Cümle dışı unsur)

Eh, bunlar daha iyi duruyor. (Cümle dışı unsur)

6. Ünlem içeren, ünlem değeri taşıyan tümcelere ünlem tümcesi denmektedir (Bilgin, 2006:342).

Vah, zavallı yavrucak!

Hah, bak bu yakıştı!

Eyvah, gitti ders notlarım!

7. Ünlemlerin veya ünlem tümcelerinin sonuna mutlaka ünlem işareti konulmaktadır.

8. Ünlemler verilmek istenen duygu ve heyecanları daha etkili hale getirmek için vurgu ve tonlamayla kullanılmaktadır. Ünlemlerin bu özelliği asıl ünlemler dışındaki ad, belirteç, sıfat gibi başka türden sözcükleri de birer ünlem durumuna getirmektedir (Korkmaz, 2003:1144–1145). Fakat ünlemlerin diğer sözcüklerden farklı ton ve vurguda söylenmesi konuşma diliyle ilgili bir durumdur. Konuşma dilindeki vurgu ve tonlama; farklı ünlü uzunluklarını, ünsüz ikizleşmelerini ve durguları ortaya çıkaracak sözcüklere değişik anlatımlar yüklemektedir. Örneğin *vay!* ünlemi derin üzüntü, sevinç, tehdit,

okşama bildirmektedir (Banguoğlu, 1995:397). Söyleyiş özelliklerinden hangi sözcüğün ünlem olarak kullanıldığı ve ünlem olan sözcüklerin de hangi anlama geldiği belirlenebilmektedir. Ancak aynı kolaylık yazıda yoktur. Yazı dilinde ünlemlerin hangi anlamlarda kullanıldığı daha çok sözün gelişinden anlaşılmaktadır. Kimi zaman da yazarın tercihine göre ünlem bulunan tümcelerin sonuna ünlem işareti konularak ünlemin varlığı somutlaştırılmaktadır⁶⁸.

II.9.1. Yapı Bakımından Ünlemler

Ünlemler, genellikle dilde özel ses yapılarına sahip sözcüklerdir. Bu tür, insanların çeşitli duygu ve heyecanlarını karşılayan veya doğadaki seslerin dile aktarımını sağlayan sözcüklerden oluştuğu için yapı bakımından öteki sözcüklerden ayrılmaktadır (Korkmaz, 2003:1147). Bundan dolayı da Türkçe dil bilgisi kitaplarının çoğunda ünlemlerin yapı bakımından incelenmediği görülmektedir. Sadece ünlemleri ayrıntılı bir şekilde işleyen Banguoğlu (1995), Gencan (2001) ve Korkmaz (2003), çalışmalarında ünlemleri biçimsel yönden ayrı bir başlık altında farklı anlatımlarla şu şekilde almaktadırlar.

Banguoğlu “Ünlemlerin Yapısı” adı altında “asıl ünlemler ve ünlem olan başka kelimeler” biçiminde detaylı bir yapı incelemesine yer vermektedir. Daha sonra ünlemlere dahil ettiği yansımali sözcükler konusunda da bu çeşit ünlemleri yapısı üzerinde durmaktadır. Bunların içerisinde “Asıl ünlemlerin” ve “yansımali sözcüklerin” özel bir görünüme sahip olduğunu belirten Banguoğlu, çoğunlukla açıklık derecelerini yüksek seslerden, daha çok açık düz seslilerle yarım sesliler ve gırtlak sesdeşlerinden yapılmış tek veya çift heceli sözcükler olduğunu ifade etmektedir: a!, ha!, ah!, ay!, hay!, hayha!,

⁶⁸ Akalın, H. Şükrü (1999), *Türk Gramerinin Sorunları II*; “Türkiye Türkçesinde Ünlem (Terim ve Tanım, Tasnif, Ünlem Olan Kelimeler, Söz Dizimi ile İlgili Sorunlar)” s. 485, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 718.

vahvah!, eyvah!, heyhay!; deh!, hoş!, hart!, rap rap!, patır kütür! gibi. Banguoğlu, ünlem gibi kullanılan diğer sözcüklerin yapısını da “ünlemleşen isimler”, “ünlemleşen fiiller” ve “birleşikler türemeler” olmak üzere üçe ayırmaktadır (Banguoğlu, 1995:397–406).

Ünlemleri yapı bakımından inceleyen Gencan da türü ayrıntıya girmeden “asıl yalın ünlemler” (A!, e!, ha!, ey!, ya!, vah!..) ve “tүrlü biçimlerde türemiş birleşmiş, öbekleşmiş benzeyenler” (yahu!, ayol!, eyvah!, yazık!, var ol!, yaşasın ...) şeklinde ikiye bölümleyerek açıklamaktadır (Gencan, 2001:530).

Korkmaz ise, ünlemleri “ses yapıları” ve “kelime yapıları” bakımından iki farklı yönden değerlendirmektedir. Ses yapılarına göre ünlemlerin a, e, o gibi geniş tek seslilerden başlayarak iki, üç, dört, beş, altı seslilere kadar uzandığını ve iki veya daha çok sözcükten oluştuğunu söylemektedir: ah!, oh!, yaa!, yoo!, hey!, aman! Hele!, haydi! Yazık! vb. Sözcükleri yapıları açısından da ünlemleri tek sözcük halinde olanlar, iki sözcükten oluşanlar veya üç sözcük durumunda olanlar diye ayırmanın mümkün olduğunu belirtmektedir: aferin, aha, eh, elbet, eyvah, tüh, yeter vb. (Korkmaz, 2003:1147-1148)

Bu çalışma kapsamında da yukarıda ifade edildiği gibi çoğunlukla özel bir yapıya sahip olan ünlemlerin, Banguoğlu, Gencan ve Korkmaz’ın konuyla ilgili değerlendirmeleri temel alınarak benzer bir sınıflama yapılmıştır. Bu sınıflamada asıl ünlemler dışında ünlemler başlığında yer alan yansıma sözcükler ve ünlem görevinde kullanılan sözcüklerin biçimsel incelemesine yer verilmiştir. Bunlar da kendi içinde “yalın durumda, bileşik veya öbekleşmiş durumda “ olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bunlardan herhangi bir ek ya da sözcük yardımıyla genişlemeye uğramamış kök durumdakiler “yalın ünlemlerdir”. Diğerleri ise iki sözcüğün bileşmesi, birlikte kullanılması ve ikileme yoluyla oluşmuş “bileşik-öbekleşmiş ünlemler” dir. Aşağıda sözü edilen bu sınıflamanın daha

anlaşılır bir sıralaması yer almıştır. Bu bilgiler doğrultusunda yapı bakımından ünlemleri aşağıda olduğu gibi sıralamak mümkündür:

1. Asıl Ünlemler:

a. Yalın ünlemler: a, ah, ey, vah, vay, o, oh, yuh, tüh, of, hele, ya, aman, haydi vb.

b. Bileşik-öbekleşmiş ünlemler: eyvah, yahu, hay hay, vah vah, aman ha, vay be, hay Allah vb.

2. Yansıma Sözcüklerden Oluşan Ünlemler:

a. Yalın ünlemler: hart, küt, pat, güm, bom, tak, vız vb.

b. Bileşik-öbekleşmiş ünlemler: çat pat, bam güm, çıt çıt, tak tak, dan dan vb.

3. Başka Türden Olan Sözcüklerle Kurulan Ünlemler:

a. Yalın ünlemler: asla, yazık, elbette, çocuk vb.

b. Bileşik-öbekleşmiş ünlemler: Ayol (ey oğul), Bak oğlum, hey gidi günler hey, aşk olsun, yangın var, vay canına vb.

II.9.2. Anlam Bakımından Ünlemler

Ünlemler; duyguları, heyecanları, sevinçleri en yalın ve en kesin biçimde anlatan sözcüklerdir. Bu nedenle yazılı ve sözlü anlatımda özel bir yeri ve işlevi vardır. Çünkü çoğu kez birkaç cümle ile anlatılabilecek durumlar bir ünlemle dile getirilebilmektedir.

Dilde bir düşüncenin zihindeki kavramına karşılık olan anlamlı sözcüklerin yanı sıra, duygu ve heyecan dünyasını yansıtan başka anlamlı sözcükler de mevcuttur. Ünlemler de bunların içinde duygu ve heyecanları ifade etmede kullanılmış anlamlı sözcüklerdendir. Ancak bu sözcüklerin Türkiye Türkçesinde bazı araştırmacılar tarafından

ilgeçlere bağlı ve tek başına anlam ifade etmeyen türler arasında incelendiği tespit edilmektedir.

Söz gelimi Ergin, ünlemleri, “manaları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimeler” olarak tanımladığı “edatlar” başlığında ele almaktadır. Fakat aynı yazarın “sevinç, keder, ıstırap, nefret, hayıflanma, coşkunluk gibi insanların çeşitli duygularını ve ruh hallerini anlatan kelimelerdir” şeklindeki tanımlaması kendisiyle çeliştiğini göstermektedir (Ergin, 1997:348).

Hacıeminoğlu da Ergin gibi “edatlar” içinde işlediği ünlemleri, “her türlü duygu ve heyecanı ifade etmek için kullanılan sözler” biçiminde açıklamaktadır. Bu açıklamayı da “takdir, temenni, dua, hayret, teessür, pişmanlık vb. duyguları ifade eden edatlar” olarak detaylandırmaktadır (Hacıeminoğlu, 1992:293).

Topaloğlu ise, daha açık bir söylemle, ünlemlerin genellikle tek başına anlam taşımadığını belirtmektedir. Buna ilaveten “seslenmeleri; korku, sevinç, şaşkınlık, acıma gibi ruh hallerini; yasaklama, tasdik, gösterme gibi hususları ifade eden kelime türü” tanımını kullanmaktadır (Topaloğlu, 1989:149).

Benzer bir düşünceye sahip olan Bilgin de ünlem ulamında yer alan sözcüklerin, anlamsal içerikten hemen hemen yoksun olduklarını söylemektedir. Fakat bu sözcüklerin konuşmacının vurgusuyla anlam kazandığını vurgulamaktadır (Bilgin, 2006:341).

Ünlemleri anlam bakımından mana ifade etmeyen sözcükler olarak değerlendiren Ergin, Hacıeminoğlu ve Topaloğlu düşünceleriyle eleştiri konusu olmuşlardır. Korkmaz, bu gramer yazarlarının aksine ünlemlerin kısaca bazen bir duyguyu, bir heyecanı açıklamaya yarayan anlam ve anlatım kendi başlarına karşılayan sözcükler olduğunu savunmaktadır. Hatta bunların tek başına çoğu zaman bir tümce değerinde anlam

ve anlatıma sahip sözcükler olduğunu ifade etmektedir (Korkmaz, 2003:1141). İncelemeye alınan diğer dil bilgisi çalışmalarında da yer alan tanımlamalar doğrultusunda ünlemlerin anlamlı sözcükler olarak ele alınmasının gerektiği düşünülmektedir. Buna göre ünlemlerin taşıdıkları anlamlar şöyledir (Tablo 3):

Tablo 3. Ünlemlerin taşıdıkları anlamlar (Korkmaz, 2003:1141).

Ünlemlerin Taşıdıkları Anlamlar	Ünlemler	Örnekler
Şaşma	a!, ya!, o!, hay!, vay!, aman!	yahu!, Allah!, Tanrım!, hoppala! Aaa, doğru mu söylüyorsun? Yaa, demek öyle!
Sevinç, mutluluk	a!, oy!, hah!, o!, oh!, hay!, vay!	aman!, yaşa! Yaşa, be sen!
Acıma, üzüntü	a!, oh!, oy!, ya!, o!, tüh!, vay!, yazık!	Vah zavallı yavrucak! Tüh, o kadar da çalışmıştı.
Kızma, azarlama	a!, hay!, vay!, tu!, yahu!, ha!,	Ben sana çabuk gel demedim mi yahu? Ha şunu bileydin!
Onaylama	eh!, hah!, hay hay!	Eh, öyle diyorsanız! Hah, öyle güzel oldu.
Sıkılma, usanma	of!	Off, ne zaman gelir misafir?
Çağrı, seslenme	ey!, haydi!, hey!	Ey, Türk gençliği!
Alay etme, küçümseme	hoppala!, haydi!, vay vay!, vah vah!	Vah vah, yarışmayı kaybettiğine ne üzüldüm, ne üzüldüm!
Övgü, beğeni	ya!, o!, bravo!, hey gidi hey!	Ooo, ne şık olmuştun öyle!
İstek, yakarış, dilek	Yarabbi!, Tanrım!, haydi!, ah!	Tanrım, inşallah her şey yolunda gider!
Anımsama	a!, ha!, hah!	Aaa, örtünün altındaymış!
Soru	acaba, ee, ha, hu, hı, ya	Eee, ne olacak şimdi?!
Cevap	evet, elbet, ee, hee, he	hay hay, yaa, peki
Oluumsuzluk, ret, inkar	hayır, yoo, yok	Yooo, bunu sana söyleyemem!
İşaret, gösterme	işte, aha	İşte, orada yakalayalım!

II.9.3. İşlev Bakımından Ünlemler

Ünlemler, Türkiye Türkçesinde bazı gramer yazarlarına göre tek başına anlam taşımayan görevli sözcüklerdir. Anlam yönü göz ardı edilen ünlemlerin, yapılan tür sınıflandırmalarında da ilgeçlerin içinde yer alan “görevli kelimeler” grubuna dahil edildiği görülmektedir.

Ergin, “isim, fiil ve edat” olmak üzere üçe ayırdığı sözcük türlerinden “edatları” “görevli kelimeler” olarak ifade etmektedir. Ünlemleri de “edatlar” başlığı altında değerlendirmektedir (Ergin, 1997:216, 218).

Eker de yapı, anlam ve görev bakımından üç grupta incelediği sözcük türlerinden ünlemleri görevli sözcükler sınıfına almaktadır. Aynı zamanda bu türü “edat soylu sözcükler” olarak görevli sözcüklerin alt başlığında bölümlemektedir (Eker, 2002:296).

Ünlemlerin başvuru kaynaklardan kendi içindeki incelemesine bakıldığında ise, görev bakımından ayrı bir başlıkta ele alınmadığı tespit edilmektedir. Sadece Korkmaz, çalışmasında ünlemleri “Nitelik ve Görevleri Bakımından Ünlemler” olarak ayrı bir başlıkta işlemektedir (Korkmaz, 2003:1148). Korkmaz burada ünlemleri “içe dönük ünlemler” ve “dışa dönük ünlemler” olmak kaydıyla incelenmesi gerektiğini söylemektedir. Bunun dışındaki dil bilgisi kitaplarında ünlemlerin görevleri, ancak ünlemlerden sözcüklerin tek tek üzerinde durulduğu zaman belirtilmektedir. Fakat bu şekilde de türün çoğunlukla anlam bakımından işlevselliği üzerinde durulmaktadır. Bu durum daha çok ünlemlerin söz içinde ifade ettiği ünlemlerle ön plana çıkmasının doğal bir sonucu olarak düşünülmektedir. Çünkü ünlemlerin yüklendiği anlamlar dışında dil bilgisi açısından söz içinde üstlendiği görevler oldukça sınırlıdır. Başvuru kaynaklardan hareketle çeşitli duygu ve heyecanı ifade etmenin yanı sıra tespit edilen ünlemlerin sınırlı sayıdaki görevi şu şekilde sıralanabilir:

1. Ünlemler tek başına bir tümce değeri taşımalarına rağmen, diğer türlerden farklı olarak özne, yüklem veya tümleç vazifesi görmemektedir. Ancak ünlem olmaktan çıkıp ad olarak kullanıldıklarında bu görevleri üstlenmektedir (Özel ve Atabay, 1976:48–49).

Kimsenin **ahını vahını** çekemem. (Nesne tümleci görevinde)

Oflamakla vakit geçmez. (Belirteç tümleci görevinde)

2. Ünlemler, söz içinde tek başlarına kullanıldıkları gibi, bir ad ögesi ile birleşerek ünlem grubu da oluşturmaktadır (Korkmaz, 2003:1141): vah zavallı, hay Allah, aman Tanrım, vay be gibi.

3. Ünlemler ve ünlem değerini taşıyan sözcükler ünlem tümcesini oluşturmaktadır (Bilgin, 2006:342):

Çık dışarı, **defol!**

Oof, yeter, kafamı şişirdin!

Aaaa, ağlıyorsunuz siz!

4. Ünlemler söz içinde sık sık yinelenerek ikileme biçiminde kullanılmaktadır (Atabay, 1976:48): oh oh, of of, vah vah, hay hay, ah ah gibi.

5. Ünlemler ada dönüştüklerinde ad ve adlarla bir tamlama oluşturabilmektedir (Özel ve Atabay, 1976:48): benim ahım, onun vahı, onun oflaması gibi.

III. BÖLÜM

TÜRKÇE DİL BİLGİSİ KİTAPLARINDAKİ SÖZCÜK TÜRÜ

SINIFLANDIRMALARI

Dil, yazıya aktarıldığından itibaren sözcük de görüntür hale gelmiş ve dil içinde bir görev birimi olarak değerlendirilmiştir. Dil ile ilgili en eski çalışmalardan bu yana sözcük; sahip olduğu anlamı, yapısı, bir ses dizgesi ve tümce birimi olması bakımından pek çok dilcinin inceleme konusu olmuştur. Hem geleneksel dil bilgisinde hem de dil biliminde sözcük ve sözcük türleri tartışmalı konulardan biri olmuş, konuyla ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerin bir kısmı benzerlikler taşırken bir kısmı farklı ya da sözcüğün tek bir niteliğinden hareketle eksik tanımlamalar ve sınıflandırmalardır.

Altay dil ailesinin bir üyesi olan Türkçenin çoğu dil bilgisi kuralları, Hint-Avrupa dil ailesine ait başka dillerden hareketle düzenlenmiştir. Türkçenin kendi doğal yapısı gözetilmeden İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi dillerin dil bilgisi anlayışına göre oluşturulmuştur (Korkmaz, 2003:XXXI). Bunun doğal sonucu olarak da sözcük ve sözcük türleri konusunda net ve sağlıklı bir bilgi elde edilememiştir.

Türkçede sözcük ve sözcük türleri konusunda ilgili olarak başvurulabilecek en eski kaynaklar Bergamalı Kadri'nin "Müeyyessiretü'l- Ulûm" ve Ahmet Cevdet Paşa'nın yazdığı "Kavâid-i Osmaniye" adlı dil bilgisi kitaplarıdır. Sözcüğün *kelime* terimiyle karşılandığı bu eserlerde sözcük türleri *isim*, *fiil* ve *edat* olmak üzere üç başlık altında sınıflanmıştır. Bu eserlerde Türkçe dil malzemesi, Arap dilinin grameri üzerine oturtulduğu için, sınıflandırma da Arap gramerine göre yapılmıştır.

Türkçenin temel yapısını bilimsel yöntemlerle açıklayan ve daha sonra yazılan gramerlere örnek teşkil eden ilk önemli çalışma Deny'e aittir. Sözcük ve sözcük türlerinin ayrıntılı bir şekilde ele alındığı bu eser, 1921 yılında "Türk Dili Grameri" adıyla

yayımlanmıştır. Deny (1941) burada “Öz Türkçe Kelimenin Morfoloji Unsurları” adlı başlığı altında öncelikle sözcüğü, formülize ederek açıklamıştır. Ancak bu açıklama sözcüğün tam ve net bir tanımlaması değil, sadece biçimsel olarak ifadesidir. Yani sözcük ya kök halinde karşımıza çıkan ya da köke gelen eklerle bütünlük oluşturan bir yapıdır. Bu yapı üç ayrı taslak altında yine formülize edilerek anlatılmıştır. Birinci taslakta sözcük ek almadan kök halinde gösterilmiş ve “*ikleme kelime*” olarak adlandırılmıştır (Deny, 1941:90). İkinci taslak, köke gelen bir veya birçok türeme ekleriyle kurulan “*türemli kelime*”dir (Deny, 1941:91). Üçüncü taslak ise, kök veya gövdeye getirilen sonuçluk ekleriyle şekillendirilen “*bükümlü kelimeler*”dir (Deny, 1941:92). Sonuç olarak bütün bu adlandırmalar sözcüğün daha önce de belirttiğimiz gibi sadece yapısal bakımdan değerlendirildiğini göstermektedir.

Deny, sözcük türleri sınıflandırmasında ise, Arap gramerinin kurallarını temel almış, sözcük türlerini ad, eylem ve ilgeç olmak üzere üçe ayırmıştır. Sıfat, zarf, zamir gibi diğer sözcük türlerini de ad soylu sözcükler olarak kabul etmiştir. Bunların içerisinde adları “*değişmez isimler*” olarak adlandırırken; sıfatları, zarfları, zamirleri de “*değişir isimler*” olarak adlandırmıştır. Bunun nedeni olarak ad soylu sözcüklerin Türkçede iç içe bulduklarını, kesin sınırlarla ayırmanın mümkün olmadığını ileri sürmüştür. Dolayısıyla bazı sözcüklerin hem ad, hem sıfat hem de belirteç olarak kullanılabileceğine dikkat çekmiştir (Deny, 1941:340).

Türkçenin dil yapısını eski ve yeni lehçeleri temel alarak açıklamaya çalıştığı yapıtında, Danimarkalı Türkolog Grönbech, sözcük türlerini adlar ve eylemler olmak üzere iki ana gruba ayırmıştır. Diğer sözcük türlerini de asıl yapıları bakımından isim veya fiil başlığı altında değerlendirmiştir. Bu yapıtında dikkat çektiği bir başka nokta ise, adlarla

sıfatlar arasındaki ilişkidir. Grönbech'e göre bu iki sözcük türü hem biçim hem de söz dizimi bakımından birbirine benzerdir (Grönbech, 1995:18).

Kononov da, hem genel hatlarıyla hem de ayrı ayrı değindiği Türkiye Türkçesi ile ilgili çalışmasında sözcük sınıflarının gösterdiği farklı belirtiler üzerinde durmuştur. Sözcük türlerinin sınıflandırması ile ilgili olarak da ikili bir sınıflamayı benimsemiştir (Kononov, 1956:23). Ancak Kononov'un gramerinde yöntem bakımından Rus dilinin etkisi göze çarpmaktadır (Korkmaz; 2007).

Türkiye Türkçesinde ise, sözcük türleri konusunda Türkçenin yapı ve işleyiş özelliklerini dikkate alınarak bir sınıflandırma yapmışlardır. Yaygın bir kanı olarak da "ad, sıfat, belirteç, adıl, ilgeç, bağlaç, ünlem ve eylem" olmak üzere sözcüğün sekiz tür olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak bu sınıflandırma dilcilerin ortaya koyduğu tek sınıflandırma değildir.

Banguoğlu (1995), "Türkçenin Grameri" adlı yapıtında sözcük türleriyle ilgili farklı bir sınıflandırma ortaya koymuştur. Sözcüğü ayrıntılı bir şekilde açıklayan Banguoğlu, "bir veya birkaç heceden meydana gelmiş, her dile göre ayrı anlam birlikleri" olarak tanımlamıştır. Bunun yanı sıra "kelimelerin sözlükteki yalın şekillerini lügat kelimeler; söz içindeki çekimli şekillerini de gramer kelimeler", olarak adlandırmıştır (Banguoğlu; 1995:144). Sözcükleri ise, "tabii sınıflanma, mantıkî sınıflanma, değişmeler ve başka sınıflanmalar" olmak üzere üç başlık altında toplamıştır. Tabii sınıflamada sözcükleri kök halindeki durumlarına göre değerlendirip, isim ve fiil şeklinde ikiye ayırmıştır. Yapı bakımından farklılık arz eden birleşik sözcüklerin ise, kök sözcüklerde olduğu gibi isim ve fiil tabanlarına ayrılabilceğini ifade etmiştir. Türkçeye girmiş yabancı sözcükleri de isim tabanlı sözcüklerden sayıp ek fiil ve yardımcı fiillerle fiil işleyişi kazandığını belirtmiştir. Mantıkî sınıflamaya gelince Banguoğlu, sözcükleri bu başlık

altında sekiz türe bölmülemiştir: Ad, sıfat, zamir, zarf, takı, bağlam, ünlem, fiil olmak üzere. Bu sekiz türlü sözcükten ilk yedisini yapıcı isim soylu sözcükler olarak kabul etmiştir. Ancak işleyişte bu türlerin aynı genişlikte ve eş değerde olmadığını da belirtmiştir. Ad, sıfat, zamir, zarf ve fiil türünden sözcükleri “özerkli kelime” takı, bağlam, ünlem türünden sözcükleri ise “katma kelime” veya “kelimecik” terimleriyle adlandırmıştır. Özerkli kelimeler esas kavramları karşılarken, katma kelimelerin sözün unsurları arasında ilişkiler kurmaya yaradığını ifade etmiştir. (Banguoğlu, 1995:152). Bu sınıflamalar dışında Banguoğlu, sözcüklerin zaman, yer, yön, sayı, kişi, kip, çatı gibi kavram çeşitlerine göre başka şekillerde de bölümlenebileceğine değinmiştir.

Sözcüğün tanımı ve türlerine ilişkin bir başka kaynak Zeynep Korkmaz'ın “Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)” adlı dil bilgisi kitabıdır. Sözcükleri Türkçenin işleyişine göre sınıflandıran Korkmaz, konuyu ayrıntılarına inerek değerlendirmiştir. Sözcüğü, “bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan, tek başlarına zihindeki belirli kavramlara karşılık olan somut veya soyut söz kalıpları” olarak tanımlamıştır. Bu söz kalıplarını aynı zamanda birbirleri arasında ilişkili dil birlikleri olarak görmüştür (Korkmaz, 2003:6). Dilci bu tanımlamasından hareketle sözcükleri “anlamli kelimeler, görevli kelimeler ve anlamli-görevli kelimeler” olmak üzere üç kısımda incelemiştir. Sözcükleri anlamlarına göre sınıfladığı birinci kısımda “adlar ve ad soylu kelimeler, fiiller ve fiil soylu kelimeler” şeklinde ikiye ayırmıştır. Adları, sıfatları, adıları ve zarfları ad soylu kelimeler; eylemleri ve çekimsiz eylemleri de (eylemsileri) eylem soylu kelimeler içerisinde vermiştir. ilgeçleri ve bağlaçları bu sınıflamanın dışında tutan Korkmaz, bu türden sözcüklere de “görevli kelimeler” demiştir. Bu iki sözcük türünü tek başına birer anlam taşıyama ve çekime girmeme özellikleri bakımından ortak olduklarını belirtmiştir. Bazı dilcilerin bu alt sınıfa dahil ettikleri ünlemlerin ise, kendine özgü ayrı bir grup

oluşturacağı düşüncesindedir. Ünlemlerin özel bir anlam taşıdıkları, çekim ve yapıma girebildikleri için edat ve bağlaçlardan farklı olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla ünlemleri farklı bir sınıflama içinde “anlamli ve görevli” kelimeler olarak adlandırmıştır (Korkmaz, 2003:1049–1050).

“Türk Dil Bilgisi” (1997) adlı çalışmasıyla konuyla ilgili olarak başvuru olan bir başka önemli isim, Ergin’dir. Korkmaz’ın tanımlamasına benzer bir tanımlama yapan Ergin, sözcüğü “mânâsı veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğu” olarak açıklamıştır (Ergin, 1997:95). Ancak sözcüğün tasnifi konusunda Korkmaz kadar detaya inmemiştir. Yaptığı sözcük tanımlamasına dayanarak sözcükleri isimler, fiiller ve edatlar olmak üzere üçe ayırmıştır. Bunlardan isimleri ve fiilleri manalı kelimeler, edatları ise gramer vazifeli kelimeler şeklinde ifade etmiştir. Bunun yanı sıra sıfatları, zarfları ve zamirleri isim soylu kelimeler olarak belirtirken, fiilimsileri fiillerin alt başlığında, bağlaçları ve ünlemleri de edatların içerisinde incelemiştir (Ergin, 1997:217–218).

Gülensoy, üniversiteler için hazırladığı “Türkçe El Kitabı” (1995) adlı çalışmasında sözcük türleri konusunda diğer dilcilerden farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Kitabında sözcüğün tanımına yer vermeyen Gülensoy, türlerle ilgili bir sınıflama da yapmamıştır. Ancak bilinen sekiz sözcük türünden sadece adlara, eylemlere, zarflara ve ilgeçlere değinmiştir. Adıllar, bağlaçlar ve ünlemlerden bazılarını da incelediği türlerin başlığı altında örnek şeklinde göstermiştir. Bu türlerden ünlemleri ve bağlaçları edatların; zamirleri de isimlerin içinde vermiştir. Dolayısıyla net bir tür sınıflamasından bahsedilmese de Gülensoy’un sözcükleri dört türe ayırdığı çıkarımına ulaştırmaktadır

Sözcük türlerinin tasnifi konusunda farklı görüşlerden yararlanarak, konuyla ilgili mukayeseli ve kapsamlı bilgi veren bir diğer dil bilgisi kitabı ise “Sözcük Türleri”

(1976)dir. Atabay, Özel ve Kutluk'un çalışmalarından hareketle, hazırlanan bu yapıt, sözcük sınıflandırmalarında hem geleneksel dilcilerin hem de dil bilimcilerin görüşlerine yer vermiştir. Atabay, sözcüğü tanımlarken olduğu gibi Doğan Aksan'ın ifadesinden yararlanmışır. Bu ifadeye göre sözcük, "her dilin kaynaşmış bir düşünce ses birleşimi ve dildeki öteki öğelerle yakından ilişkili bir anlama ve anlatma birimi"dir (Atabay, Özel ve Kutluk; 2003:19). Bunun yanı sıra bir tümce ve konuşma parçasının öteki öğelerle ilişkili en önemli biriminin de sözcük olduğu vurgulanmıştır. "Dilsel Belirti" adıyla da geçen sözcük, bir adla bir nesneyi, kavramla ses dizgesini birleştiren iki yönlü bir öge olarak belirtilmiştir. Sözcük türlerinin sınıflandırmasıyla ilgili olarak da bütün sözcük türleri herhangi bir ana başlık altında değerlendirilmeden tek tek ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Ancak sıfatların ve adılların ad soyundan sözcükler olduğuna değinilmiş, eylemsiler de eylem türünden sözcükler içinde yer almıştır.

Sözcük ve sözcük türleriyle ilgili olarak incelemeye değer bir başka kaynak da Koç'un "Yeni Dil Bilgisi" (1996) kitabıdır. Koç, bu konuyla ilgili olarak yukarıda değindiğimiz "Sözcük Türleri" adlı gramer kitabındaki açıklamalara eşdeğer bilgilere yer vermiştir. Benzer bir ifadeyle sözcüğü "sesin ya da ses birliğinin oluşturduğu bir dil birimi" şeklinde tanımlamıştır. Tanımdan da hareketle sözcüğün ses ve kavram olmak üzere birbirinden ayrılmayan iki yönü olduğunu savunmuştur (Koç, 1996:150). Sözcük türünü ise, aynı türden sözcüklerin oluşturduğu birlik olarak tanımlamıştır. Sözcükleri de tümcedeki yerlerine ve görevlerine göre sekiz türe bölümlemiştir (Koç, 1996:162-164). Bunlar sırasıyla ad, adıl, sıfat, zarf, ilgeç, bağlaç, ünlem ve eylem olmak üzere ayrı ayrı açıklamıştır.

Hengirmen ise, "Türkçe Dilbilgisi" (1995) kitabında konuyla ilgili olarak öncelikle sözcük türleri arasındaki esneklikten bahsetmiş ve sözcüğü tanımlamıştır.

“Anlamlı ses ya da ses birliği” olarak ifade ettiği sözcüğü, sekiz türe bölümlemiştir. Bu türlerden ad, sıfat, adıl, belirteç, ilgeç, bağlaç ve ünlem diye adlandırdığı sözcüklerin ad soylu olduğunu ifade etmiştir. Eylemlerin ise kendi aralarında önemli bir sözcük türü oluşturduğunu belirtmiştir. Hengirmen, aynı zamanda sözcük türlerini birbirinden kesin çizgilerle ayırmanın mümkün olmadığını da ifade etmiştir. Ancak türleri belirlemedeki en önemli ölçütün sözcüğün cümle içerisindeki anlamı ve işlevi ile ilgili olduğuna dikkat çekmiştir (Hengirmen, 1995:115).

Türkçe Dil bilgisi kitaplarında yer alan terimleri tanımlayan “Dil Bileisi Terimleri Sözlüğü” (1989) sözcük ve sözcük türlerinin tanımlamalarına yer vermesi bakımından bir başka kaynak olarak incelenmiştir. Topaloğlu’nun hazırladığı bu terimler sözlüğünde sözcük, “tek başına anlamı olan veya anlamlı kelimeler arasında ilişki kurmaya yarayan bir veya birden çok heceden oluşan ses öbeği” olarak tanımlanmıştır (Topaloğlu, 1989:99). Hemen ardından “nitelikleri, biçimleri ve görevleri bakımından ayrılan kelimelerden her birine de kelime türü” demiştir. Topaloğlu, bu tanımlamalardan sonra sözcükleri “isim, sıfat, zamir, zarf, fiil, takı, bağlaç ve ünlem” olmak üzere sekiz tür olarak tanımlamıştır (Topaloğlu, 1989:99).

Fuat Bozkurt ise, “Türkiye Türkçesi” isimli dil bilgisi kitabında konuyla ilgili olarak ayrıntılı açıklamalara yer vermiştir. Özellikle sözcük kavramı konusunda dil bilimcilerin görüşlerinden yararlanmıştır. Bozkurt, kökende durağan bir yapı taşı olan sözcüğü, insanlar arasındaki bir anlaşma aracı olarak açıklamıştır. İnsan bilincinin algıladığı her şeyin sözcükler yardımıyla yansıtıldığını, sözcüğün bir ses imgesi olduğunu ifade etmiştir. Sözcük türlerini de “temel sözler” ifadesiyle adlar ve eylemler olmak üzere iki kısımda toplamıştır. Diğer bütün sözcükleri ise adların alt birimleri olarak belirtmiştir (Bozkurt, 1995:105). Bunun yanı sıra ad, sıfat, belirteç, adıl, bağlaç, ilgeç ve ünlemleri

anlamli veya işlevli sözcükler olarak da değerlendirmiştir. Ad soylu bu sözcüklerden ad, sıfat ve belirteci “anlamli sözcükler”; bağlaç, ilgeç ve ünlemleri “doğrudan işlevli sözcükler” adıyla vasıflandırmıştır. Adılların ise, anlamli sözlerle işlevli sözler arasında bir yer tuttuğunu söylemiştir (Bozkurt, 1995:105).

Şimdiye kadar konuyla ilgili incelediğimiz kaynaklara benzer bir yaklaşım da Paçacıoğlu'na aittir. Paçacıoğlu, “Türk Dili Dersleri” (1987) isimli dil bilgisi kitabında sözcüğü “anlamli ve vazifeli birlikler” olarak tanımlamıştır. Yaptığı tanımlamadan yola çıkarak sözcükleri isimler, fiiller ve edatlar olmak üzere üç başlık altında toplamıştır. Bunlardan isimler ve fiilleri tek başlarına anlam ifade eden kelimeler olarak belirtmiştir. Diğer sözcük türlerini de (ad, sıfat, zamir, zarf) isimler adı altında dildeki vazifelerine göre incelemek gerektiğini vurgulamıştır. Edatları ise, bazı yönlerden isimlere yakınlığına rağmen ayrı bir başlık olarak vermiştir (Paçacıoğlu, 1987:62).

Türkçede sekiz sözcük türü olduğunu savunan dilcilerden biri de Ateş'tir. Ateş, “Türk Dili” (1999) adlı dil bilgisi kitabında türlerle ilgili yaptığı sınıflandırmanın ölçütlerini belirtmemiştir. “Ad, sıfat, adıl, ilgeç, belirteç, ünlem, bağlaç ve eylem “olarak adlandırdığı türlerin kısaca tanımlarını yapmakla yetinmiştir. (Ateş, 1999:124).

“Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri” (2001) adlı yüksek öğretim kurumları için hazırlanmış dil bilgisi kitabında ise, sözcük türleri dört başlık altında ele alınmıştır. İsimler, fiiller, zarflar ve edatların konu edildiği çalışmada bu türlerin Türkçedeki kullanımlarıyla ilgili temel bilgiler verilmiştir. Ancak sıfatlar ve adıllardan bahsedilmemiştir. Bunların dışında kalan fiilimsiler fiillerin, bağlaçlar ve ünlemler de edatların içerisinde incelenmiştir (Korkmaz ve diğ.; 2001:135).

“Üniversiteler İçin Türk Dili Ders Kitabı” (2005) adlı dil bilgisi çalışmasında “anlamli ve görevli kelimeler” olarak tanımlanan sözcük, üç ana guruba ayrılmıştır. Ad

soyul kelimeler, görevli kelimeler ve fiiller Şeklindeki bu ayırmda anlamdan ziyade, kelimelerin aldıkları ekler ölçüt olarak gösterilmiştir. Çünkü Türkçede isim soyul kelimelere ve fiillere gelen çekim eklerinin birbirinden tamamıyla ayrı olduğu ifade edilmiştir. Edat soyul kelimelerinse aldıkları ekler açısından isim soyul kelimeler arasında yer alabileceğini; ancak sontaki olarak kullanıldıklarında eksiz halde olacağı ifade edilmiştir. Bu nedenle edatlar görevli kelimeler adıyla ayrı sınıflanmıştır. Görevli kelimeler içinde bağlaçlar ve ünlemler de yer almıştır. Cümledeki işlevlerine göre adlandırılan isimler, sıfatlar, zarflar ve zamirler isim soyul kelimelerin alt başlıkları olarak verilmiştir (Güzel ve diğ., 2005:134).

Konuyla ilişkin incelenen bir başka kaynak, yine üniversitelerde okutulan “Örnekli ve Uygulamalı Türk Dili Kılavuzu” (2001) kitabıdır. Bu dil bilgisi kitabında sözcük türlerinden bahsedilirken Arap ve Fars gramerindeki sözcük tasniflerine de değinilmiştir. Arapça ve Farsçanın Türkçe dil bilgisi kuralları üzerindeki etkileri belirtilmiş, diller arasındaki etkileşimin kaçınılmaz olduğu dile getirilmiştir. Daha sonra Arap gramerinde olduğu gibi sözcükler isimler, fiiller ve edatlar olmak üzere üç ana türe ayrılmıştır. Bu türlerden isimlerin kullanılış ve diğler sözcüklerle olan ilişkilerinden dolayı isimler, sıfatlar, zamirler ve zarflar adıyla ayrıldıkları söylenmiştir. Ancak bu farklı adlandırmalara rağmen hepsinin yapı bakımından isim soyul olduğu ifade edilmiştir (Çatıkkaş, 2001:119).

Sözcük türleriyle ilgili bir başka sınıflama Çotuksöken’in “Uygulamalı Türk Dili” çalışmasında mevcuttur. Dilciye göre dilin temel yapı taşı olan sözcükler, sözdizimin içindeki işlevlerine göre adlar almıştır: Ad (isim), sıfat, belirteç (zarf), zamir (adıl), fiil (eylem), ilgeç (edat), bağlaç, ünlem gibi. Dış dünyaya ilişkin varlıkların, bilgilerin aktarımında bu sözcüklerden yararlanıldığını belirtmiş ve sözcükleri de iki öbekte

toplamıştır. “Temel sözcükler, görevsel sözcükler” adıyla sınıfladığı sözcüklerden ad, sıfat, belirteç, fiil ve ünlemi temel sözcüklerin kapsamında değerlendirmiştir. Sözün kuruluşuna bağlamsal ve ilişkisel olarak katkıda bulunan bağlaç, ilgeç ve zamirlerin de görevsel sözcüklerden olduğunu ifade etmiştir (Çotuksöken, 2001 :205).

“Çağdaş Türk Dili” (2002) adlı yayında ise sözcük, “bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan, aynı dilin konuşan kişiler arasında, zihinde, tek başına kullanıldığında, belli bir duyguyu ve düşünceyi yansıtan; somut ya da soyut kavramlar arasında ilişki kuran dil birimi” olarak tanımlanmıştır (Eker, 2002: 293). Eker, sözcüğü hem bağımsız söz dizimsel bir yapı, hem de dil dizgesi içinde çeşitli kullanımları olan bir parça şeklinde düşünmüştür. Bunun sonucu olarak da sözcüğün çok yönlü bir yapı olduğunu vurgulamıştır. Sözcüğün bu niteliklerinden dolayı Antik Yunan döneminden bugüne kadar sözcük sınıflandırması ile ilgili farklı yaklaşımların olduğuna dikkat çekmiştir. Dilci kendi yaptığı sınıflamada ise, sözcükleri yapı bakımından, anlam bakımından ve tür (görev) bakımından üçe ayırmıştır. Bu sınıflamada “tür (görev) bakımından sözcükler” başlıklı üçüncü grupta, sözcük türlerinin sınıflamasına yer vermiştir. Sözcükleri söz dizimindeki işlev ve görevlerine göre ad soylu sözcükler, edat (ilgeç) soylu sözcükler ve eylemler olmak üzere yeniden bölümlemiştir. Bölümleme içerisinde isim (ad), sıfat (sıfat), zarf (belirteç) ve zamiri (adıl) ad soylu sözcüklere; edatlar, bağlaçlar ve ünlemleri edat (ilgeç) soylu sözcüklere dahil etmiştir. Ad soylu sözcüklerin dildeki çeşitlerine göre farklı görev ve işlevlere sahip olduğunu, edat soylu sözcüklerinse sözcükleri ve tümceleri kullanım ve anlam yeteneklerine yardım eden sözcükler olduğunu belirtmiştir (Eker, 2002:296).

Geleneksel dil bilgisi içinde yerini alan bütün tasnif çalışmalarına karşılık dil biliminde, sözcük türleri arasındaki ayrımı netleştirmeye yönelik daha farklı bir yol

izlenmiştir. Sözcüğün görev ve anlamı dışında başka özelliklerinin de olduğu belirtilmiştir. Sözcüğün dağılımı, söz dizim özellikleri, morfolojik ve sentaktik özellikleri ölçüt alınarak sözcükler açık sınıf ve kapalı sınıf olarak ikiye ayrılmıştır (Schacter, 1985:3). İsim, sıfat, zarf ve fiil açık sınıfın bir üyesi iken edat, bağlaç zamir, ünlem kapalı sınıfın üyesi olmuştur. Açık sınıfa ait sözcükler, sözcük yapımına oldukça elverişli, sayıca fazla, değişime açık ve çok anlamlı sözcükler olarak değerlendirilmiştir. Dil bilim ileri sürdüğü bu sınıflamanın türler arasındaki farkı daha da kesinleştireceğini savunmuştur.

Sözcük türlerinin sınıflandırılması konusunda yapılan son tasnif çalışması ise Türkolog Yener'e aittir. Yener, "Türk Dilinde Sözcük Türleri Tasnifi Sorunu Üzerine" adlı hazırladığı bildirisinde yaptığı tasnif denemesi hakkında bilgi vermiştir. Şimdiye kadar yapılan tasnif çalışmalarını özetlerken, bunları yanlış veya yetersiz değerlendirmelerden dolayı eleştirmiştir. Daha sonra Türkçenin kendi yapısından hareketle bir tasnif önerisi getirmiştir. Bu öneriye göre sözcükler adlar ve eylemler olmak üzere iki ana türe ayrılmaktadır. "Bugüne kadar yaygın bir tür olarak sınıflandırılmış adıl, sıfat, belirteç, ilgeç ve ünlem bir tür değil; sözcüğün dil içinde sözcük-sözcük ilişkisinden edindiği dilsel görevlerdir." Bu düşüncüyü temel alarak yani tür ve görev ayrımı ortaya konularak yapılacak bir tasnifin konuyla ilgili sorunları çözeceğini ileri sürmüştür (Yener, 2007).

Türkçenin gramerini inceleyen yabancı gramer yazarlarından Kornfilt (Turkish,1997) ve Lewis (Turkish Grammar, 2000) de sözcük türleri konusunda birbirleriyle benzer bir sınıflandırma yapmışlardır. Türkçenin dil bilgisi kurallarını İngilizcenin etkisinde kalarak açıklayan dilciler bilinen sekiz sözcük türüne ilaveten sayı adlarını ve fiilimsileri de ayrı birer tür olarak göstermişlerdir. Ancak sözcüğün tanımı ve sınıflamanın ölçütleri ile ilgili herhangi bir bilgi vermemişlerdir.

Sözcüğün tanımı ve tür sınıflaması konusunda ulaşılan bu farklı yaklaşımlar ilk öğretim ve orta öğretimde okutulan Türkçe ders kitaplarına yansıtılmamıştır. Orta öğretim kurumlarında okutulan çeşitli dil bilgisi ders kitaplarında sözcüğün tanımı ve sözcük türleri ile ilgili olarak benzer açıklamaların yapıldığı görülmektedir. Bu açıklamalara göre sözcük “bir dilde bir veya birkaç sestten oluşan tek başına kullanılabilen anlamlı veya görevli dil birliği” dir. Sözcük türleri de bir sözcüğün başka sözcüklerle olan ilişkilerinden doğmuştur. Yani sözcüğün tümce içindeki görevinden hareketle sözcük ad (isim), sıfat (sıfat), adıl (zamir), belirteç (zarf), ilgeç (edat), bağlaç, ünlem ve eylem (fiil) olmak üzere sekiz öbeğe ayrılmıştır. Bu sözcük türlerinden ilk yedisi isim soylu sözcükler; eylemler ise tek başlarına bir sözcük türü olarak anlatılmıştır.

Bütün bu kaynak incelemelerinin sonucunda ortaya konulan bilgiler, sözcük ve sözcük türleriyle ilgili bazı çıkarımlar yapmamızı gerektirmektedir. İncelemeye, konu olan bu kaynaklarda, sözcüğün anlamı konusunda benzer açıklamalar yapılmış ve sözcük genel olarak anlamlı veya görevli ses birlikleri olarak tanımlanmıştır. Sadece dil bilimcilerin ya da dil bilimin ışığı altında yapılan tanımlamaların daha ayrıntılı olduğu görülmektedir. Ancak sözcük türlerinin sınıflandırılması konusunda böyle bir ortaklıktan bahsetmek mümkün değildir. Sınıflandırma esnasında bazı dilcilerin çıkış noktası aynı ölçüte dayansa da türlerin bölümlendirilmesinde farklılıklar gözlenmektedir. Bu farklılıklardan ilki ad, eylem, sıfat, zamir, zarf, ilgeç, bağlaç ve ünlem olmak üzere sözcüğün sekiz türe ayrıldığıdır. İncelemeye alınan kaynaklardan Topaloğlu, Ateş, Atabay, Kutluk ve Özel, ve Koç'un dil bilgisi kitaplarında sözcük türü sınıflaması bu şekilde yapılmıştır. Bu sınıflandırma çoğu dil bilgisi kitaplarında özellikle ilk, orta öğretim ders kitaplarında kabul görmüş tek sınıflandırmadır.

Sözcük türlerinin tasnifi konusundaki bir diğer farklı yaklaşım, sözcüğün isim, fiil ve edat olmak üzere üç tür şeklinde incelenmiş olmasıdır. Deny, Ergin, Çatıkkaş, Paçacıoğlu benzer kriterleri ölçüt olarak sözcükleri bu şekilde bölümlemişlerdir. Bu türlerin dışında Korkmaz da sözcük türlerini üçe ayırmış, ancak sınıflandırmasında daha farklı bir yol izlemiştir. Buna göre Korkmaz sözcükleri “anamlı kelimeler, görevli kelimeler ve anlamlı-görevli kelimeler” olmak üzere üçe ayırmış, sözcük türlerini de bu ana başlıkların alt başlıkları olarak sıralamıştır. Sözcükleri üç başlık altında tasnifleyen bir başka gramer yazarı da Banguoğlu’dur. Ancak Banguoğlu sözcüğü tabii sınıflandırma, mantiki sınıflandırma ve başka sınıflandırmalar şeklinde bölümlemiştir.

Sözcük türlerinin sınıflandırılması konusundaki son yaklaşım ise, türlerin iki ana başlık altında toplandığıdır. Sözcükleri iki ana başlık altında değerlendiren gramer yazarlarından Bozkurt, Çotuksöken ve Ergin sözcükleri anlam ve görev bakımından inceleyerek benzer sınıflamalar yapmışlardır. Sözgelimi Bozkurt, sözcükleri anlamlı sözcükler ve doğrudan işlevli sözcükler diye bölümlerken, Ergin manalı kelimeler ve gramer vazifeli kelimeler diyerek bölümlemiştir. Hengirmen ise, sözcüklerin kökenini dikkate alarak sözcükleri ad soylu sözcükler ve eylemler olarak sınıflamıştır.

Sözcük türlerinin sınıflandırılması konusunda ortaya konulan bu çeşitlilik Türkologlar arasında tartışma yaratan tek konu değildir. Sınıflandırmalar esnasında sözcük türlerinden bazılarının hangi ana başlık içerisinde olması gerektiği de ayrı bir sorun olarak görülmektedir. Örneğin adılların, ilgeçlerin, bağlaçların, ünlemlerin ve eylemsilerin bu sorunu oluşturan tartışmalı sözcük türleri olduğu kabul edilmektedir. Bunların arasında zamirler, Türkçe dil bilgisi kitaplarında daha çok anlamlı sözcükler sınıfında değerlendirilmiştir. Ancak zamirlerin isim cinsinden anlamlı kelimeler olması yanında bazı özellikleri açısından görevli sözcükler sınıfında da yer aldıkları görülmektedir. Atabay,

Kutluk ve Özel, “Sözcük Türleri”nde (1976) zamiri ad ve sıfatla birlikte ad soylu sözcüklerin içinde düşünüldüğünü ifade etmiştir. Ergin de “zamirleri” “isimler” grubunda değerlendirmiş; ancak zamirlerle isim cinsinden diğer sözcükler arasında büyük bir fark olduğunu söylemiştir. Gencan ve Koç ise, “zamirleri” herhangi bir guruba dahil etmeden ayrı bir tür olarak açıklamıştır. Çotuksöken de adılları, ilgeçler ve bağlaçlarla birlikte görevli sözcükler bölümünde sınıflamıştır. Fakat dil bilim, geleneksel dil bilgisinden farklı bir tutumla adılları incelemiştir. Dil bilimciler geleneksel dil bilgisinde ifade dildiği gibi adılların görevli sözcükler olduğu görüşüne karşı değildir. Ancak adılları sadece bu açıdan değerlendirmenin yetersiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Oysaki adılların sayılarının az olması, türetime elverişli olmaması ve zaman içinde diğer sözcüklere göre daha yavaş değişmesi açısından adlardan, sıfatlardan, zarflardan ve eylemlerden ayrıldıklarını belirtmişlerdir. Dil bilimciler de bu özelliklerden dolayı adılları ilgeç, bağlaç ve ünlemlerle beraber “kapalı sınıf” adı altında gruplandırmışlardır.

Türkiye Türkçesinde tartışmalı bir başka tür de edattır. Geleneksel dil bilgisine göre edatlar ya ayrı bir sözcük türü olarak alınmış ya da ad soylu sözcükler içerisinde verilmiştir. Deny, Ergin, Paçacıoğlu, Çatıktaş sözcükleri sınıflandırırken “isimler” ve “fiiller” başta olmak üzere “edatlar”ı da üçüncü bir tür olarak göstermişlerdir. Korkmaz’ın tasnifinde ise, edatlar “görevli kelimeler” sınıfının alt başlığında değerlendirilmiştir. Banguoğlu da sözcüklerin sınıflanmasında “edatlar”ı “mantıki sınıflandırma” içerisinde ele almıştır. “Edatlar”ın sözcükler arasında ilişki kurduğunu söyleyerek onları “katma kelimeler” olarak adlandırmıştır. Gencan, Kara ve Ateş’in çalışmalarında da yaygın kullanımıyla sekize bölünmüş sözcük türlerinden biri olan “edatlar”, ayrı başlıkta anlatılmıştır. İlgeçleri ayrı başlık altında inceleyen dilciler, bu sözcüklerin cümle içinde anlamlı ve işlevli sözcükler olduğu konusunda birleşmişlerdir. Ancak dil biliminin

sınıflamasında ilgeçler daha farklı yönleriyle ele alınmış ve “kapalı sınıf” a ait sözcük türlerinden biri olarak kabul edilmiştir.

Sözcük türleri içinde dilcilerin ayrıldığı bir diğer konu eylemsiler konusudur. Bu tür, çoğu dil bilgisi kitaplarında eylem köküne çeşitli yapım eklerinin getirilmesiyle oluşmuş, tam bir yargı bildirmeyen sözcük türleri olarak tanımlanmıştır. Aldıkları yapım ekleri sayesinde de tümce içindeki kullanımlarına göre “isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil” olarak adlandırılmıştır. Eylemsilere gelen bu eklerin kök ve gövde anlamında büyük bir değişiklik yaratmadığı sadece o anlamı bir isim kalıbı haline dönüştürdüğü ifade edilmiştir. J. Deny eylemsileri “şahıssız fiil siygaları” adı altında “şahıs bildirmeyen söz içinde fiili isim gibi gösteren, fiile isim görevi yükleyen sözcükler” olarak ifade etmiştir (Deny, 1951:695). Kononov, “ulaç(zarf-fiil)” ve “ortaçların(sıfat-fiil)” eylemin değişmez kısmını oluşturduğunu belirtmiştir (Kononov, 1956:360). Ergin de “fiilden isim yapma ekleri” başlığı altında “isim fiil eklerinin {-mAk, -(y)İş, -mA} fiilden isim yapım eklerinden çok ayrı” olduğunu söylemiştir. Bunun yanı sıra “fiilden isim yapma eklerinin nesne ismi yaptığını, isim-fiil eklerinin hareket isimleri yaptığını” vurgulamıştır. Banguoğlu ise, eylemsilere “yatık fiiller” ifadesiyle eylemlerin alt türü olarak değinmiştir. Dolayısıyla bu türle ilgili düşüncelerini belirten dilcilerin bir kısmı eylemsileri sözcük türlerinden biri olarak kabul etmiştir (Banguoğlu, 1995:359). Bir kısmı da yapım ekleri, sözcük öbekleri ya da cümle türleri gibi dil bilgisinin başka bölümlerinde incelemiştir.

Araştırmacıların sözcük türleri ve sınıflandırması konusundaki çalışmalarının özeti şeklinde verilen bütün bu bilgiler değişik ölçütlerin temel alındığını göstermektedir. Konu üzerinde çalışmış yerli ve yabancı birçok araştırmacı, konuyla ilgili çeşitli görüşler ortaya koymuştur.

1940 yıllarından başlayarak günümüze kadar uzanan dönemde, Banguoğlu, Ergin, Gencan, Korkmaz ve diğer dil araştırmacıları, sözcük türleri konusunda Türkçenin kendi dil kurallarını ölçüt almışlardır. Dilcilerden bazıları Türkçenin yapı ve işleyiş özelliklerini dikkate almış ve sözcükleri “isim, sıfat, zamir, zarf, fiil, edat, bağlaç, ünlem” olmak üzere sekiz sınıfa ayırmıştır. Bazıları ise sözcüğün anlamından ve görevinden hareketle sözcüğü anlamlı sözcükler ve görevli sözcükler şeklinde bölümlenmiştir. Sözcük türleri hakkında en kapsamlı bilgileri ve sınıflandırmayı sunan Banguoğlu’dur. Banguoğlu kitabında sözcükleri “a.tabiî, b.mantıkî, c.değişmeler ve başka sınıflamalar” şeklinde gruplandırırken, sözcüklerin daha başka gruplandırmalara da tabi tutulabileceğini ifade etmiştir (Banguoğlu, 1995:151).

Geleneksel dil bilgisi kurallarının yetersizliğini, kalıplaşmış ifadelerini eleştiren dil biliminde, sözcüğün sınıflandırılmasında daha farklı bir yol izlemiştir. Sözcüğün şimdiye değin göz ardı edilmiş diğer nitelikleri de değerlendirmeye alınmıştır. Sözcük dağılımının, sözdizim özelliklerinin, morfolojik kategorilerin ölçüt alınarak yapılacak bir sınıflamanın sözcük çeşitleri arasındaki farkı daha da netleştireceği savunulmuştur.

Dil bilgisi yazarlarının değişik ölçütleri temel alarak ileri sürdükleri sınıflandırma farklılıkları Türkiye Türkçesinde tartışma yaratan tek konu değildir. Çeşitli gramer kitaplarında kullanılan gramer terimleri de Türkçede terim karmaşası sorununu doğurmuştur. Bu sorunu özellikle sözcüklere verilen tür adlarında net bir şekilde görmek mümkündür. Gramer kitaplarında Türkçeleştirilen ve yeni türetilen Türkçe terimlerin yanında Arap dilinin veya batı dillerinin gramer terimleri de kullanılmıştır. Söz gelimi sözcük türlerini karşılayan isim, sıfat, zamir ve zarf vb. terimler, Türkçeye Arap dilinin etkisiyle girmiştir. Adın durumlarını gösteren -i durumu (belirtme-yükleme durumu), -e durumu (yönelme durumu), -de durumu (bulunma durumu), -den durumu (ayrılma-çıkma

durumu) ise, bazı dil bilgisi kitaplarında nominatif, datif, lokatif, ablatif şeklinde batı dillerinden gelme karşılıklarıyla verilmiştir. Buna karşılık bir kısım dil bilgisi kitaplarında da ad, sıfat, adıl, belirteç, ilgeç gibi yeni Türkçe terimler benimsenmiştir.

Türkçede sözcük türlerinin adlandırılması konusundaki çeşitliliğin yanı sıra yanlış terimlerin kullanımı da söz konusudur. Söz gelişi “için, gibi, kadar, göre” edatları, bazı dil bilgisi kitaplarında “son çekim edatları” terimi ile adlandırılmıştır. Dolayısıyla böyle bir adlandırma Türkçede ön çekim edatlarının var olduğu izlenimini de doğurmaktadır. Oysaki Korkmaz’ın belirttiği gibi Türkçede Almanca, İngilizce ve Fransızcada olduğu gibi *preposition* niteliğinde bir ön çekim edatı yoktur. Türkçedeki “son çekim edatı” adlandırması da batı dillerindeki *postposition* terimine karşılık, bu dillerden etkilenerek kullanılmıştır (Korkmaz, 2007). Sonuç olarak yanlış çıkarımlara yol açabilecek bu şekildeki bir kullanım esasen Türkçe için gereksiz bir kullanımdır.

Sözcük türü sınıflandırmalarının, sınıflamada temel alınan ölçütlerin ve adlandırmalarla ilgili incelemelerin yer aldığı tezin bu kısmında farklı görüşler üzerinde durulmuştur. Pek çok dilcinin konu hakkında görüşlerinin ortaya konduğu bu özet bilgiler, sözcük türleri konusunun Türk dilinde tartışmalı bir konu olduğunu göstermektedir. Türkçenin kendi işleyişi dikkate alınmadan yapılan sınıflandırmaların birçoğu kesin bir sonuca ulaşılmasını engellemiştir. Altay dil ailesinin üyesi olan Türkçenin Hint-Avrupa dil ailesine üye dillerin kurallarıyla açıklanması Türkçede sorun yaratmıştır. Oysaki dilin kendi yapısı içinde incelenip, çok yönlü bir gramer kavramı olarak değerlendirilmesi tür sınıflandırmasını daha sağlam ve kesin bir sonuca ulaştıracaktır.

IV. BÖLÜM

SÖZCÜK TÜRLERİ KAPSAMINDAKİ TERİMLER

Sözcük türlerinin sınıflandırılması konusunda ortaya çıkan farklılıklar bu konu kapsamındaki tek sorun değildir. Sınıflandırma içerisinde yer alan sözcük türlerinin adlandırılması ve konunun sınırları dahilinde kullanılan farklı terimler de tezin inceleme alanına dahil edilmiştir. Bundan dolayı tezin bu bölümünde yer alan terimlere ve terim farklılıklarına değinilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle bir alt başlık altında terim kavramı ve Türkiye Türkçesinde terim sorununun gelişimi üzerine genel bilgiler verilmiştir. Diğer bir alt başlıkta ise, sözcük türleri konusu içindeki terimler üzerinde durulmuştur. Son olarak konu içinde geçen terimler kaynak kitapların bir kısmından yararlanılarak tablo haline getirilmiştir.

IV.1. Sözcük Türleri Kapsamında Kullanılan Terimler

Sözcük türleri kapsamındaki terim farklılıkları ve bazı terimlerin yanlışlığı ekteki kaynakların incelenmesi esnasında dikkate değer bir nokta olmuştur. Dil bilgisi terimlerinin büyük bir kısmının Türkçeleşmiş ve yerleşmiş olmasının yanı sıra hâlâ bazı terimler konusunda tam bir işbirliğinin sağlanmadığı görülmüştür.

İlgili kaynaklar, sınıflandırma şekli nasıl olursa olsun ad, adıl, sıfat, belirteç, eylem, ilgeç, bağlaç ve ünlem olmak üzere sözcük türlerini sekiz başlıkta adlandırmışlardır. Ancak bu türlerin adlandırılması konusunda farklı tutumlar sergilenmiştir. Bazı dil bilgisi yazarları bu türleri yabancı terimlerle karşılarken, bazıları Türkçe terimler kullanmış, bazıları da her iki kullanımı benimsemiştir.

Deny (1941), Türkiye Türkçesi ile ilgili yaptığı dil bilgisi çalışmasında sözcük türlerini “isim (âlem), sıfat, zamir, katmaç, fiil, edat, bağlaç ve nida” şeklinde yabancı terimlerle adlandırmıştır. Banguoğlu (1995), belirteç için kullandığı “takı” terimi ile

“ünlem” terimi dışında diğer sözcük türlerini Deny’de olduğu gibi yabancı kullanımlarını tercih etmiştir. Çatıkkaş (2001), Ergin (1997) ve Paçacıoğlu (1987) ’da aynı kullanımı benimsemişlerdir. Korkmaz (2003) ise “ad” ve “ünlem” terimleri haricinde kullandığı diğer terimleri yabancı adlarıyla karşılamıştır.

Eker (2002) de sözcük türlerinin adlandırılmasında ikili kullanımı benimsemiştir. “isim (ad), sıfat (sıfat), zarf (belirteç), zamir (adıl), edat (ilgeç)” şeklinde Türkçe terimleri parantez içinde belirtmiştir. Benzer bir kullanım ilk ve orta öğretim Türkçe dil bilgisi ders kitaplarında da görülmektedir.

Bilgin (2006) ve Özel (1976) ise, sözcük türlerinin isimlendirilmesinde sadece Türkçe terimlerle yetinmişlerdir.

Sözcük türleri konusu içerisinde görülen çoklu terim veya farklı terim kullanımı sadece üst başlıklarla sınırlı değildir. Bunlara ilaveten üst başlıkların altında yer alan türe ait bölümlenmeler ve diğer terimlerde de farklılıkları görmek mümkündür. Örneğin eylemlerin içinde incelemeye alınan “eylemsiler”, Deny (1941) tarafından “şahıssız fiil siygaları”, Banguoğlu (1995) tarafından “yatık fiiller” ve Ergin (1997) tarafından “filimsiler” terimleri kullanılmıştır. Bu terim farklılıkları tabloda karşılaştırmalı bir şekilde gösterilmiştir.

Konu kapsamında yer alan yanlış terimlendirmeler de terimlerle ilgili bir başka sorunu teşkil etmektedir. “Takısız isim tamlaması”, “son çekim edatı”, “birleşik sözcük” gibi bazı dil bilgisi kitaplarında kullanılan terim ve kavramların yanlış adlandırmalar olduğu dile getirilmektedir.

Hepçilingirler (2006) çalışmasında, iyelik eki almayan ad tamlamasının olmayacağını söyleyerek, bazı dil bilgisi kitaplarındaki “takısız ad tamlaması” tabirinin doğru olmadığını dile getirmiştir. Öncelikle “takı” sözcüğünün “ek” anlamına gelmediğini,

daha çok herhangi bir süs eşyası manasında kullanılan bir kavram olduğunu düşünerek yanlış bir sözcük seçimi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çeşitli dil bilgisi kitaplarında “tahta masa, çelik kapı, cam bardak, naylon çorap” gibi takısız ad tamlamasına örnek gösterilen sözcük gruplarının aslında sıfat tamlaması olduğunu açıklamıştır. Örneklerden yola çıkılarak bir varlığın hangi maddeden yapıldığını belirtmenin onun özelliğiyle ilgili bir durum olduğunu söyleyerek bu türden tamlamaların “sıfat tamlaması” olarak adlandırılması gerektiğini vurgulamıştır.

Hepçilingirler, türlerin yapı bakımından incelenmesi esnasında “birleşik adlar, birleşik eylemler, birleşik sıfatlar” gibi terimlendirmeler de “birleşik” sözcüğünü de eleştirmiştir. “Birleşik” teriminin yapısına göre sözcüklerde sadece sözcüklerin biçimsel görüntüsüne dair bir terim olduğunu ifade etmiş ve terimi yetersiz görmüştür. Bunun yerine “bileşik” sözcüğünün daha doğru bir kullanım olduğunu anlatmıştır. Bileşik sözcüğünün kimyadaki anlamından⁶⁹ yola çıkarak iki sözcüğün tepkimeye girip anlam ve biçim bakımından tümüyle farklı yep yeni sözcüklerin oluşması anlamına geldiğini belirtmiştir. Bu tanım doğrultusunda “bileşik ad, bileşik eylem, bileşik sözcük... vb” şeklindeki terimlerin kullanımını önermiştir (Hepçilingirler, 2006:195–196).

Yanlış terim kullanımına örnek diğer bir ifade ise “son çekim edatı” terimidir. Korkmaz batı dillerinin etkisinde kalınarak sarf edilmiş bir terim olduğunu öne sürmüştür. Üstelik bu terimin “ön çekim edatı” gibi başka bir terimin var olduğu izlenimi yarattığını söylemiş ve kullanımının doğru olmadığını anlatmıştır (Korkmaz, 2003:1052).

Erten (2007) de Türkiye Türkçesindeki yanlış terimlendirmeler konusunda “ilgi zamirleri” ve “iyelik zamirleri” terimleri üzerinde durmuştur. Bunların bir ek olduğunu

⁶⁹ Türkçe Sözlükte (2005: 266) “bileşik” kelimesinin kimya alanındaki anlamı: “Kimyasal tepkimeler sonucu iki veya daha çok elementten oluşan ve bunlardan bağımsız fiziksel, kimyasal nitelikler gösteren madde”.

eklerin de sözcük türü olamayacağını söylemiştir. Bu nedenle Türkçe de “ilgi zamirleri” ve “iyelik zamirleri” şeklindeki bir adlandırmanın yanlışlığını ifade etmiştir.

Özmen (1999) dil bilgisi kitaplarında ad, sıfat, adıl, belirteç, eylem, ünlem, bağlaç ve ilgeç terimlerinin sözcük türü olarak karşılandığını söylemiştir. Ancak bu sözcüklerin birbirlerinin yerine kullanıldıkları veya bir sözcük grubu ve tümce değerinde bir bütünlük oluşturduklarında aynı ad, sıfat, belirteç gibi aynı terimlerle karşılanması gerekliliğini ileri sürmüştür. Buna göre sekiz sözcük türü içinde birbirinin yerine geçen sözcüklere “isimsi, sıfatımsı, zamirimsi, zarfımsı, ünlemsi, edatımsı, bağlacımsı” terimlerinin kullanılmasının daha yararlı olacağını belirtmiştir. Aynı zamanda Özmen, çeşitli şekillerde sözcük öbeği kuruluşunda olan unsurlara da “isimlik, sıfatlık, zarflık, bağlaçlık, ünlemlik ve fiillik” terimlerinin kullanılması önerisini getirmiştir.

Yukarıda ifade edildiği üzere gerek çoklu terim kullanımı gerek kullanılan terimlerin yanlışlığı veya yetersizliği sözcük türleri konusunun anlatımını ve anlaşılmasını güçleştirmiştir. Bu durum kimi zaman sözcük türü sınıflandırılması konusuna da etki etmiştir. Türkiye Türkçesine dair bu tür sorunların ortadan kalkması ancak araştırmaların Türkçenin kendi kuralları içerisinde bir değerlendirme yapmasıyla mümkündür. Yapılan tanımlara ve açıklamalara uygun terimlerin üretimi konusunda da gerekli titizliğin gösterilmesi gerekmektedir. Daha da önemlisi bazı dil bilgisi kitaplarında yer alan Türkçe terimlerin tek başına kullanımının terim sorununu ortadan kaldıracağı düşünülmektedir.

V. BÖLÜM

DEĞERLENDİRMELER

Sözcük türleriyle ilgili olarak çeşitli dil bilgisi kitapları, tezler ve makalelerden elde edilen genel bilgiler ikinci bölümde sunulmaktadır. Tezin üçüncü bölümünde de benzer şekilde farklı dil bilgisi çalışmalarının incelenmesiyle tespit edilen, sözcük türlerinin sınıflandırılmalarına dair çeşitli yaklaşımlara yer verilmektedir. Bu bölümde ise, bu iki bölümün değerlendirilmesiyle ulaşılan tespitler, sonuçlar ve öneriler aktarılmaktadır. Elde edilen sonuçlar, konunun daha iyi anlaşılması amacıyla iki alt başlık halinde verilmektedir.

V.1. Türkçe Dil Bilgisi Kitaplarındaki Sözcük Türü Sınıflandırmalarıyla İlgili Değerlendirmeler

Tezin ana başlığıyla ilgili olarak çeşitli Türkçe dil bilgisi kitapları incelenmiş ve bunların karşılaştırılması aşamasında, bazı konularda, çelişkilerin ve tutarsızlıkların olduğu fark edilmiştir. Dikkate değer en belirgin tutarsızlık, sözcük türlerinin sınıflandırılması konusu ile ilgilidir. Bu alt başlık altında da farklı tür sınıflandırmalarıyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda ilk tespit, Türkçe ders kitaplarındaki farklı sözcük türü sınıflandırmalarıyla ilgilidir. İlk ve orta öğretimde kullanılan Türkçe dil bilgisi ders kitaplarında tek bir sözcük türü sınıflandırması temel alınırken, dil araştırmacılarının çalışmalarında sözcük türlerinin değişik başlıklar altında sınıflandırıldığı görülmüştür. Tespit edilen farklı tür sınıflandırmaları ise şunlardır:

1. Sözcük türlerinin iki ana başlıkta toplandığı sınıflandırmalar:

Bozkurt (2000), Çotuksöken (2001), Hepçilingirler (2006) ve Yener (2007) sözcük türlerini çeşitli şekillerde iki ana başlık altında sınıflandıran dil araştırmacılarıdır.

Çotuksöken (2001), dildeki sözcükleri “a. Temel sözcükler (ad, sıfat, belirteç, fiil ve ünlem), b. Görevsel sözcükler (bağlaç, ilgeç, zamir)” olmak üzere iki grupta toplamıştır. Hepçilingirler (2006) ve Yener (2007) ise, aynı düşünceyle sözcükleri, adlar ve eylemler olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Bugüne kadar ayrı bir tür olarak sınıflandırılan adıl, sıfat, zarf, ilgeç ve ünlemin de tür olmadığını belirtmişlerdir

2. Sözcük Türlerinin Üç Ana Başlıkta Toplandığı Sınıflandırmalar:

Sözcük türlerini üç ana başlığa bölümleyen dil bilgisi yazarları, Deny (1941), Paçacıoğlu (1987), Ergin (1997), Çatıkkaş (2001), Eker (2002), Korkmaz (2003), Güzel ve diğ. (2005)'dir. Ancak bu çalışmalardan önce sözcük türlerini “isim, fiil ve edat” olmak üzere üçe ayıran Bergamalı Kadri ve Ahmet Cevdet Paşa'dır. Bu sözcük türü sınıflandırması Deny (1941), Ergin (1997), Çatıkkaş (2001), Eker (2002) ve Korkmaz (2003) tarafından yapılan sınıflandırmalara da yansımıştır

Eker (2002), sözcük türlerini “anlam bakımından sözcükler, yapı bakımından sözcükler, tür (görev) bakımından sözcükler” şeklinde üç grupta incelemiştir. Tür (görev) bakımından sözcükleri de kendi içinde “1. ad soylu (ad, önad, belirteç, adıl), 2. edat (ilgeç) soylu (edatlar, bağlaç, ünlemler), 3. eylem” olmak üzere tekrar üçe ayırmıştır.

Korkmaz (2003) da sözcükleri, “Anlamlı Kelimeler, Görevli Kelimeler, Anlamlı ve Görevli Kelimeler” olmak üzere üçe ayırmıştır. Güzel ve diğ. (2005) ise, “ad soylu kelimeler, görevli kelimeler ve fiiller” olmak üzere üç ana gruba bölümlemiştir.

3. Sözcük Türlerinin 8 Ana Başlıkta Toplandığı Sınıflandırmalar:

Türkiye Türkçesindeki tür sınıflandırmaları içinde en yaygın olanı sözcüklerin 8 tür altında incelendiği tür sınıflandırmasıdır. Bu sınıflandırma çeşidi okullarda okutulmakta olan bugünkü Türkçe dil bilgisi ders kitaplarında yerini korumaktadır. Sınıflandırmaya göre sözcükler “ad, sıfat, adıl, zarf, eylem, ilgeç, bağlaç ve ünlem” olmak

üzere ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Bu sınıflandırma herhangi bir ölçüte dayandırılmaksızın yapılmakla birlikte her türe ait belirgin özelliklerin ön plana çıkartıldığı görülmüştür.

4. Sözcük Türlerinin 10 Ana Başlıkta Toplandığı Sınıflandırmalar:

Türkçenin gramerini inceleyen yabancı gramer yazarlarından Kornfilt (1997) ve Lewis (2000) Türkçedeki sözcük türlerini benzer şekillerde sınıflandırmışlardır. Bu sınıflandırmada araştırmacılar Türkçede bilinen sekiz sözcük türüne ilaveten sayı adlarını ve eylemsileri de ayrı birer tür olarak eklemişlerdir. Kononov'un hazırladığı Türkiye Türkçesi dil bilgisi çalışmasında da sözcük türleri, Rusçanın dil bilgisi kuralları temel alınarak 11 türe ayrılmıştır.

Konu kapsamında incelemeye alınan Türkçe dil bilgisi kitapları ile ilgili elde edilen bir başka tespit ise şöyledir. Çoğu Türkçe dil bilgisi kitaplarında sözcük türü sınıflandırmalarının hangi ölçüte veya ölçütlere göre yapıldığı konusunda doğrudan ve ayrıntılı bir bilgiye rastlanmamıştır. Özellikle ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan Türkçe dil bilgisi kitaplarında sınıflandırmanın ölçütleri hakkında herhangi bir açıklama nın yapılmadığı gözlenmiştir. Atabay, Kutluk ve Özel (1976) ve Hengirmen'in(1995) dil bilgisi kitaplarında da sözcüğün sekiz türe ayrıldığı sınıflandırmada ölçüt belirtilmemiştir. Ancak sözcük türü sınıflandırmalarının başlıklar altında verilmiş olması, sınıflandırmadaki ölçütlerin belirlenmesinde çıkış noktası olmuştur. Örneğin Ergin'in (1997) "isim, fiil, edat" olmak üzere yaptığı üçlü sınıflamada "Mana ve vazife bakımından kelimeler" başlığı ile Korkmaz'ın (2003) "Anlamli kelimeler", "Görevli kelimeler", "Anlamli ve görevli kelimeler" başlıkları, sınıflandırmaların temelinde yer alan ölçütlerin tespitini sağlamıştır. Yapılan incelemeler sonucunda da farklı tür sınıflandırmalarında temel alınan ölçütler şöyledir:

Sözcük türlerinin iki başlık altında yapıldığı sınıflandırmalarda, genellikle sözcüğün işlevselliğinin ölçüt alındığı görülmüştür. İşlevselliğin yanında sözcüğün kökeni de dikkate alınmıştır. Bazı dil bilgisi kitaplarında eylemsilerin eylem soylu; sıfatların ve adılların da ad soylu sözcükler olarak alınması sözcüğün kökeni ile ilişkilendirildiğini göstermektedir.

Bozkurt (2000), Türkçedeki sözcükleri işlevleri ve aldıkları ekler açısından türlere ayırmanın yerinde olacağını savunmuştur. Yaptığı sözcük türü sınıflandırmasında ise, sözcüğün işlevselliğini temel almıştır. Ayrıca sözcüklerin anlamına göre bölümlenmenin zor olduğunu belirten Bozkurt, devinime girmedikleri sürece eylemlerin de birer ad olduğunu ileri sürmüştür. Hepçilingirler (2006) ve Yener (2007) de sadece sözcük türlerinin dil içindeki “sözcük-sözcük ilişkisinden edindiği dilsel görevler” olduğunu söylemişlerdir.

Sözcüklerin üç türe ayrıldığı sınıflandırmalarda ise, sözcüğün yapısı, anlamı ve işlevselliği temel ölçüt olarak kabul edilmiştir. Sözcüğü yapısı ve işlevine göre üçe bölümleyen Deny'nin (1941), Türkçe dil bilgisi kitabı, ayrıca Fransızcanın dil bilgisi kalıplarını da yansıtmıştır. Buna ilaveten çevirmen Elöve'nin dil bilgisiyle ilgili görüş ve açıklamalarının da eseri şekillendirdiği açıktır. Bu durum, Deny'nin eserinden yararlanıldığında göz önünde bulundurulmalıdır.

Güzel ve diğ. (2005) ise, sözcükleri üç başlık altında toplarken daha farklı bir tutum sergilemiştir. Bu ayırmda kısaca anlamdan ziyade sözcüklerin sonlarına gelen eklerin ölçüt olarak alınması gerektiğini ifade etmiştir.

Sözcüğün anlam ve işlevselliğini dikkate alan Korkmaz (2007) da üçlü sınıflandırmanın (isim, fiil, edat) Arapçanın dil bilgisi kurallarının etkisiyle yapıldığını ifade etmiştir. Yine tür sınıflamalarında türlerin birbirlerinden bağımsız bir şekilde ayrı

birer tür olarak sekize, ona, on bire bölümlenmesinde Fransızcanın, İngilizcenin ve Rusçanın etkisi olduğunu söylemiştir. Bu nedenle Türkçenin kendi kalıpları doğrultusunda değerlendirilmeyişini eleştirmiştir.

Korkmaz'ın bu eleştirisi kısmen doğru olsa da dilin evrensel yönüyle çelişmiştir. Aksan'ın (2000:139) “diller arasındaki alışveriş ve etkilenmelerin, özellikle değişik toplumların bir arada yaşadıkları yerlerde, dillerin çehresini değiştirecek kadar büyük ölçüde olur.” şeklindeki söylemi Korkmaz'ın bu tutumuna şüpheyile bakmayı gerektirmiştir. Her dilin kendine özgü birtakım kuralları olduğu düşüncesi doğrudur. Örneğin Türkçede adlarda cinsiyetin olmaması, sıfatların mutlaka nitelediği adın hemen önünde yer alması, sözcük türetme işinin son eklerle gerçekleştirilmesi gibi. Ancak bu durum, dili diğer dillerden ayırırken; dillerin birbirinden sözcükler ve kurallar almasını, dillerin ses dizgeleri ve anlatım yolları arasındaki yaklaşımlarını engellememiştir. Ayrıca Eski Yunan ve Latincenin dil bilgisi kuralları, bütün dillerin dil bilgisi kurallarının çıkış noktası olmuştur. Aksan dilin temel sözcük türleri olarak kabul edilen adlar ve eylemlerin Aristo tarafından belirlendiğini; sıfat teriminin de (nomen adiectivum) ilk olarak Thrax'ın koyduğu Yunancasından çevrildiğini dile getirmiştir. (Aksan, 2000:95). Buna bağlı olarak bu çalışmada Türkçenin bazen diğer dillerle benzeşmesi veya diğer dillerden etkilenmesi dilin doğal gelişimi olarak değerlendirilmiştir.

Sözcük türü sınıflandırmalarıyla ilgili bugün dahi kesin bir sonuca varılmayışının bir başka nedeni ise, yapılan detaylı çalışmaların yeterli olmaması ve konunun belirli noktaları üzerinde durulmuş olmasıdır. Sözgelimi yapılan bazı tür sınıflandırmalarında ünlemler, ilgeçlerin başlığı altında sınıflandırılmıştır. Bu sınıflamada ölçüt, sözcüğün anlamı olmuştur. Dil bilgisi kitaplarındaki “tek başına anlam ifade etmeyen görevli sözcükler” şeklindeki ilgeç tanımlaması, ünlemler için de geçerli sayılmış

ve ünlemler ilgecin alt başlığında incelenmiştir. Oysa ünlemler, tümce dışında anlam taşımasa da, tümce içinde duygu ve heyecanı anlatan bir anlama sahiptir. Ancak bu türün anlam bakımından değerlendirilip sınıflandırılmasında daha farklı bir yol izlenmelidir. Böyle bir sınıflandırmanın yapılabilmesi için de edimbilimin yaklaşımı temel alınabilir. Böylelikle ünlemler, edimbilimin, “sözcenin temelinde bulunmayan; ancak söylenildiği kabul edilen ya da sözcedeki diğer önermelere dayanarak çıkarılan önvarsayımların olduğu” anlayışından hareketle anlam bakımından sınıflandırılabilir. Bu ölçüt, benzer durumların yaşandığı ilgeçler ve bağlaçların anlam bakımından sınıflandırılmasında da temel alınabilir. Bu açıdan bakıldığında ilgeçler, bağlaçlar ve ünlemler anlam yönünden aynı başlık altında sınıflandırılabilir.

Dil bilim araştırmacıları ise, “dilnin bütün öğelerinin birbirleriyle sıkı ilişkili ve bütünlenir biçimde görev gördükleri” ilkesini benimseyerek, sözcüğün anlam yönü üzerinde çalışmalar yapmıştır (Aksan, 2000:142). Çalışmalar doğrultusunda *yapısal anlambilim*, *genel anlambilim*, *yorumlayıcı anlambilim*, *üretimsel anlambilim*... gibi anlambilim türleriyle anlamın gücü açıklanmıştır. Özellikle *durgun-gelişmeli (eşzamanlı-art zamanlı) anlambilim*, sözcüğün hem geleneksel boyuttaki anlam özellikleri (temel anlam, yan anlam, eş anlam, zıt anlam, anlam genişlemesi, anlam daralması vb.) hem de mantıksal ve düşünce boyutundaki anlam özellikleri üzerinde durmuştur. Örneğin sözlük anlamı olmayan “Vaahh!” ünleminin acıma, şaşkınlık, korku gibi değişik duygu durumlarını anlatması, sözcüğün var olan sözlük anlamları dışında başka anlamları olduğuna da işaret etmiştir. Sonuç olarak, geleneksel dil bilgisi kitaplarında anlam bakımından yapılmış sözcük türü sınıflandırmalarının güvenilir olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Türkçe dil bilgisi kitaplarında gözlemlenen diğer bir durum da yapıtların birbirinin tekrarı veya benzeri şekilde yazılmış olmasıdır. Özellikle dil bilgisi kitaplarında sözcük türü tanımlarındaki benzerlikler dikkat çekmiştir. Yapılan araştırma ve incelemelerde daha önceki çalışmalar temel alınmış ve üretimsel dil bilgisi, bağımlılık dil bilgisi, değerlilik dil bilgisi gibi modern dil bilgisi yaklaşımlarından yararlanılmamıştır. Gelenekçi dil bilgisi yazarları, 19. yüzyılda gelişen ve sözcüklerin kökeni, anlamı, biçimi, işlevi, işleyişi açısından farklı yaklaşımlar ileri süren dil bilim kuramlarından uzak kalmışlardır. Bu da Türkçedeki sözcük türleriyle ilgili bilgilerin bir kısır döngü içerisinde aktarılmasına neden olmuştur.

Türkçe dil bilgisi eserlerinin bazılarında göze çarpan diğer bir konu, sözcük türüyle ilgili aktarılan bilgilerin ve açıklamaların verilen örneklerin uyumsuz olmasıdır. Söz gelimi Korkmaz'ın "Kurallı birleşik sıfatlar" başlığı altında sıfatla adın yer değiştirdiği ve sıfat görevini üstlenen adın +dAn ad durum ekini alarak oluşturduğu sıfat tamlaması" şeklindeki açıklamasına karşılık, verdiği "el+den düşme araba, yer+den bitme çocuk" örnekleri bu tespite bir dayanak olmuştur. Korkmaz'ın verdiği bu örneklerin, tanıma bakıldığında "düşme el, bitme yer" gibi yanlış bir ifadeye dönüştüğü görülmüştür. Bunun yanı sıra bileşik sözcükler içinde yer alan ikilemelerin, anlam veya biçime dayanarak bir araya gelen sözcük grupları (ad tamlamaları, sıfat tamlamaları, zarf grupları, ilgeç grupları) tek bir sözcük gibi değerlendirilmiş olması da bir başka husustur. Sözcük türlerinin yapı incelemesi içerisinde değerlendirilmeye alınan ad tamlamaları, sıfat tamlamaları, ikilemeler, zarf grupları ve ilgeç grupları aslında söz diziminin konusudur. Buna ilaveten sözcüğün yapı bakımından incelenmesinde tek bir sözcük ele alınmaktadır. Dolayısıyla tüm bu açıklamalar, bazı sözcük türlerinin (zarflar, ilgeçler) yapı incelemesinin güvenilir olmadığını göstermiştir.

Sözcük türlerinin sınıflandırılması konusunda ilgili olarak bir başka tespit konu kapsamındaki terim çeşitliliğidir. Konu kapsamında yer alan terim sayısı çokluğunun yanı sıra, aynı sözcüğü karşılayan birden fazla terimin kullanımı söz konusudur. Aynı terimin ikili veya üçlü kullanımını ya tek bir dil bilgisi kitabı içerisinde ya da farklı dil bilgisi kitaplarının incelenmesi sonucunda görmek mümkündür. Bunun temelinde başka dillerle (Arapça, Fransızca, İngilizce gibi) etkileşim sonucunda Türkçeye girmiş yabancı terimlerin ve bu terimleri karşılamak amacıyla türetilmiş Türkçe terimlerin olduğunu söylemek mümkündür.

Sözcük türleri kapsamı içinde kullanılan terimlerle ilgili tespit edilen bir başka konu, yanlış terimlendirme konusudur. Buna göre kullanılan bazı terimlerin yapılan tanımlamalara, açıklamalara veya Türkçenin dil bilgisi kurallarına uymadığı görülmektedir. Örneğin Deny'nin kullandığı “son çekim edatı” terimi ile çeşitli dil bilgisi kitaplarında yer alan “iyelik zamiri” ve “ilgi zamiri” terimleri yanlış terimlendirmelerdir. Son çekim edatı terimi, Fransızcadaki *postposition* teriminin Türkçeye aktarılmış şeklidir. Ancak son çekim edatı gibi bir terimin kullanımı sanki ön çekim edatı gibi başka bir terimin varlığı konusunda okuyucuyu yanlış yönlendirebilmektedir. “İyelik zamirleri” ve “ilgi zamiri” terimlerinin ise, ek olmalarına rağmen bir sözcük türü gibi kullanılmaları da bir tutarsızlık olarak görülmektedir.

Değerlendirmeye alınan dil bilgisi çalışmalarındaki terimlerden bazılarının ise yetersiz olduğu düşünülmektedir. Birbirlerinin yerine kullanılan adın, sıfatın veya zarfın doğrudan “isim, sıfat, zarf” terimiyle karşılanmaması gerektiği söylenmektedir. Bunun yerine “isimsi, sıfatımsı, zamirimsi, zarfımsı” gibi terimlerin kullanılmasının daha doğru olacağı ileri sürülmektedir (Özmen, 1999:116). Bu çalışmada ise, terim kullanımı

konusunda yapılan açıklamaya en uygun terimin tercih edilmesi gerektiği düşüncesi savunulmaktadır.

V.2. Sözcük Türleriyle İlgili Değerlendirmeler

Bu başlıkta çeşitli dil bilgisi kitaplarındaki sözcük türleriyle ilgili yapılan incelemeler doğrultusunda ulaşılan sonuç ve önerilere yer verilmiştir.. Özellikle dil bilgisi kitaplarındaki aynı sözcük türü için tespit edilen benzerlikler, farklılıklar ve sorunlar üzerinde durulmuştur.

Sözcük türleri konusundaki ilk tespitler, eylemlerle birlikte dilin önemli birimi olarak kabul edilen adlarla ilgilidir. Adlar, Türkiye Türkçesindeki bütün dil bilgisi çalışmalarında belirtildiği üzere anlamlı ve görevli sözcüklerdir. Türkçede yardımcı türler şeklinde ifade edilen adıl, sıfat ve zarf gibi eylemler dışındaki diğer bütün sözcük türlerinin dil bilgisindeki varlığı ada isnat edilmektedir. Pek çok dilci, bu türlerin adın çeşitli görevlerde kullanımından kaynaklandığı konusunda fikir birliği yapmıştır. Adlar da dahil olmak üzere eylemler dışındaki diğer bütün türlerin “ad soylu sözcükler” başlığı altında yer alması da bunun bir sonucudur. Bu aynı zamanda Türkçede adlarla ad soylu sözcükler arasında kesin bir ayrımın yapılamadığının da işaretidir. Özetle türler arasındaki geçişin bir göstergesidir. Adlar ve ad soylu sözcükler arasındaki fark, Türkçeye kıyasla İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi batı dillerinde daha belirgindir.

Sahip olduğu özellikler bakımından ise, adlar hem kendi içinde hem de diğer türler arasında benzer şekillerde sınıflandırılmıştır. İncelenen dil bilgisi yapıtlarındaki tür tasniflerinde ad köken, anlam, görev ve yapı bakımından esas alınarak değişik açılardan değerlendirilmiştir. Fakat adların sözcük türü tasnifindeki yeri konusundaki genel izlenim anlamlı sözcükler veya görevli sözcükler sınıfına dahil edilmiş olması yönündedir.

Adlarla ilgili açıklama gerektiren bir başka konu da bu başlık altında ele alınan ad tamlamaları konusuydu ilgilidir. Ad tamlamaları Türkçe dil bilgisi kitaplarında sözcük türleri içerisinde incelenmektedir. Hâlbuki ad tamlamalarına sözcük türleri bağlamında yer verilmemelidir. Bunun sebebi ise, bu konunun gerçekte söz diziminin konusu olmasıdır.

Adlar içerisinde değerlendirilmesi gereken bir diğer konu da yansıma sözcüklerdir. Doğadaki varlıklara ait seslerin dile aktarımı olarak ifade edilen yansıma sözcükler, birçok dil bilgisi kitabında ad soylu sözcükler olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle yansıma sözcükler dil bilgisi kitaplarında adın bir alt başlığı olarak incelenmiştir

Yansıma sözcükler tıpkı adlar gibi ad durum ekleriyle çekime girmiş ve yapım ekleriyle eyleme dönüşmüştür. Diğer ad soylu sözcüklerden farklı olarak belirli bir anlam taşımaları da yapı ve işlev bakımından adlarla aynı özellikleri sergilemesi bunların ad durumunda olduğunu göstermiştir. Evrende her şeyin bir adı olduğu mantığından hareketle doğadaki varlıklara ait seslerin de bir adı olabileceği düşünülmüş ve yansıma sözcüklerin birer ad olduğu veya adlar içinde incelenmesi gerektiği düşüncesi desteklenmiştir.

Sözcük türlerinin incelenmesi esnasında adlardan sonra hakkında tespitlere ulaşılan ikinci sözcük türü sıfatlardır. Sıfatlar, dil bilgisi kitaplarında ad soylu sözcükler olarak ifade edilmiştir. Yapılan tanımlamalarda sıfatların temelde bir ad olduğu, ancak tümce içerisinde tamlama kurarak sıfat görevi üstlendiği ifade edilmiştir. Bu nedenle tür sınıflandırmalarında sıfatlar, ad soylu sözcükler başlığı altında değerlendirilmiştir.

Sıfatların dil içinde varlık göstermesi de temelde onun göreviyle ilişkili bir durumdur. Çünkü bu sözcükler ancak bir adı nitelediklerinde veya belirttiklerinde sıfat olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla sıfatlar tek başına kullanımı olan bağımsız bir sözcük türü değildir.

Sıfatların niteledikleri adın önünde yer alması ve tamlama oluşturması yalnızca sözcüğün işlevselliğinin değil; söz diziminin de konusudur. Bu nedenle sıfat tamlamaları da aynı ad tamlamalarında olduğu gibi söz dizimi başlığı altında incelenmelidir.

Sıfatlar gibi ad soylu sözcükler arasında değerlendirilmeye alınan bir başka sözcük türü ise, adıldır. Adıllar, adların yerini temsil suretiyle tutan tümce içindeki işlevli sözcüklerdir. Sayıca sınırlı olmalarına rağmen her türlü varlığın yerini tuttuklarından dolayı işlev yönü oldukça geniştir.

Adıllarla ilgili değinilmesi gereken bir başka konu da türün anlam yönüdür. Dil bilgisi kitaplarında anlamsız sözcükler olarak ifade edilen adılların anlamı yerini tuttuğu sözcüğün anlamıyla ilişkilidir. Özetle adıl anlamını, tümce içerisinde yerini aldığı sözcüğe göre kazanmaktadır.

Adıllar, ad soylu sözcükler arasında ada en yakın sözcük türü olmuştur. Çünkü tümce içinde adın yerine kullanılan bu sözcükler ad gibi davranarak, ad durum ekleriyle çekime girmiş ve ad tamlaması kurmuştur. Bu nedenle sözcük türlerinin sınıflandırmalarında anlamlı sözcükler veya görevli sözcükler alt başlığında ad soylu sözcükler olarak incelenmiştir.

Adılın kendi içinde türlere ayrılması konusunda ise, dil bilgisi kitaplarında farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Söz gelimi Banguoğlu (1995), ve Korkmaz (2003) adılı yedi alt gruba bölümlerken, Ergin (1997) ve Bilgin (2006) beşe, Atabay, Kutluk ve Özel, (1976) ise dörde bölümlenmiştir. Bu bölümlenmelerde farklılığa yol açan adıl türleri; dönüşlü kişi adılı, iyelik ekleri ve aitlik ekidir.

Dönüşlü kişi adılı, incelemeye alınan bazı dil bilgisi kitaplarında ayrı bir alt başlık altında değerlendirilirken, bazı dil bilgisi kitaplarında kişi adıllarının içinde

değerlendirilmiştir. Bu çalışmada da dönüşlü kişi adılı, bir kişi adının yerini tuttuğu için kişi adılının içinde incelenmesi daha uygun görülmektedir.

Adıl konusunda farklılık yaratan iyelik ekleri ve aitlik eki de bazı dil bilgisi yapıtlarında “iyelik zamirleri” ve “ilgi zamiri” adı altında ayrı bir adıl çeşidi olarak verilmektedir. Ancak bu eklerin bir sözcük türü gibi görülüp “iyelik zamirleri” ve “ilgi zamiri” şeklinde adlandırılması karışıklığa neden olmaktadır. Bu durumu ortadan kaldırmak için de “iyelik ekleri” ve “ilgi eki” ifadelerinin kullanılması daha doğru olacaktır. Ayrıca aitlik ekiyle ilgili açıklama gerektiren bir başka husus da eklendiği sözcüğün adıla dönüştürmesidir. Tıpkı sıfat yapan “+ki” ekinde olduğu gibi bu ekin de sözcüğün türünü değiştirmesi, ekin yapım eki olduğunu göstermektedir. Böylelikle yapım eki işlevindeki bu ek, sözcüğün yapısı içerisinde değerlendirilmelidir.

Adıllarla ilgili diğer bir durum da türün yapısına yöneliktir. Sözcük türleri arasında adıllar, bu açıdan farklı bir durum sergilemektedir. Bu fark, adılların yapım eklerini almamasıdır⁷⁰. Bunun yanı sıra çekim sırasında bazı kişi adıllarının köklerinde kırılmalar olduğu görülmüştür. Yönelme ad durum ekiyle (+A) çekime giren birinci (ben>bana) ve ikinci tekil kişi adıllarının (sen>sana) kökleri değişikliğe uğramıştır. Bazı adılların sahip olduğu bu özellikler ise, türü diğer sözcük türlerinden ayırmaktadır

Yukarıda sözü edilen adıllarla ilgili tespitler, türü diğer sözcük türleri arasında farklı bir konuma getirmiştir. Buna bağlı olarak türün doğrudan bir başka sözcüğün yerine kullanılması, sınırlı sayıda olması ve tümce içerisinde yerini aldığı adın anlamını kazanması gibi özellikler, sözcük türü sınıflandırmalarında ölçüt olarak alınmalıdır.

Adıllardan başka hakkında tespitlerin yapıldığı sözcük türlerinden biri de zarflardır. Zarflar, dil bilgisi çalışmalarında, farklı türden sözcük veya sözcük öbeklerinin

⁷⁰ Türkiye Türkçesinde sınırlı sayıda da olsa bazı adılların yapım eki aldığı ömeklerine rastlamak mümkündür: “benlik, sensiz, kimlik” gibi.

eylemi, eylemsiyi, sıfatı ve kendi sınıfından sözcükleri zaman, durum, miktar ve yer-yön bakımından belirten, anlamını kısıtlayan veya güçlendiren sözcükler olarak benzer ifadelerle tanımlanmıştır. Türkçede tek başına kullanımı olmayan bu tür, tıpkı sıfatlarda olduğu gibi tümce içinde işlev gören sözcük türüdür. Genellikle de eylemi belirttiğinden bu tür, yapılan iş ile ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir.

Zarfların incelenmesi sırasında dikkate değer bir konu da türün işlev ve yapı özellikleri ile ilgilidir. Türkiye Türkçesinde ilgeçlerle kurulu olan zarf tümleci ögesi, bazı dil bilgisi kitaplarında bileşik yapılı zarflar olarak örneklendirilmiştir (hastalandığı için, gelinceye kadar). Bu tür örneklendirmelerin bir yanlışlığı olduğu, bu yanlışlığın da zarfların genellikle tümcede zarf tümleci ögesi olma işlevinden kaynaklandığı ihtimaline dayanmaktadır. Hâlbuki zarf tümleci işlevi ve zarf grubu, söz dizimiyle ilgili bir husus olup yapılacak dil bilgisi çalışmalarında bu konunun göz önünde bulundurularak incelenmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak zarflar, tıpkı sıfatlar gibi belirttikleri sözcüğe bağlı kalarak dil bilgisinde varlık göstermiş türlerdendir. Tümce içerisindeki kuruluşuna ve kullanımına göre yapı, işlev ve anlam bakımından üç başlık altında sınıflandırılması gereken dil bilgisi unsurlarından biridir.

Mevcut kaynakların incelenip değerlendirmelerin yapıldığı bir başka tür ise, eylemlerdir. Türkçe dil bilgisi kitaplarında benzer şekillerde tanımlanan eylem, bir işi, bir oluşu, bir hareketi bildiren anlamlı ve görevli sözcüklerdir. Aldıkları çekim ekleri ve yapım ekleri dolayısıyla dilde çeşitli işlevler üstlenmiştir.

Eylem çekim ekleri ile birlikte zaman ve kişi kavramını kazanan türün en belirgin işlevi, mevcut anlamını da genişleterek tümce kurmak olmuştur. Kurduğu tümcenin temel ögesi olarak da tümce içindeki diğer öğeleri kendisine bağladığı

gözlemlenmiştir. Hem tümcenin hem de sözcük türlerinin önemli unsurlarından biri olarak değerlendirilen eylemler ve eylemlerin sınıflandırılması konusu, dil bilgisi kitaplarında benzer şekillerde anlatılmıştır.

Eylemlerin eylemsi eklerini alarak ad, sıfat ve zarf işlevini yüklenmiş biçimi olan eylemsiler de genellikle eylemler başlığı altında işlenmiştir. “Fiilimsi” veya “bitimsiz fiil” olarak da terimlendirilen bu sözcüklerin iki ayrı sınıflandırması yapılmıştır. Özel ve Atabay (1976) ve Hengirmen (1995) tarafından yapılan sınıflandırmada ayrı bir tür olarak incelenen eylemsiler, Banguoğlu (1995) ve Korkmaz (2003) tarafından eylemin farklı görevdeki kullanımı olarak eylemin alt başlığında verilmiştir. Dil bilgisi kitaplarında eylemsiler, eylem anlamını da koruyor olmasından dolayı eylem soylu sözcükler altında incelenmiştir.

İlgeçlerle ilgili incelemelerde ise, ilk tespit bu türün tümce içinde anlam kazanan sözcükler olarak tanımlanmış olmasıdır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere ilgeçlerin tümce içerisindeki varlığı ve rolü, türün anlam yönü ile ilgili olduğunu göstermektedir. Ancak sözcüğün “görevli kelimeler” başlığı altında sınıflandırılması, türün tanımını tam olarak karşılamamaktadır. Bu nedenle ilgeçleri, “görevli kelimeler” başlığı altında değerlendirilmenin doğru olmadığı düşünülmektedir.

İlgeçlerle ilgili tespit edilen bir başka konu ise, çekime girmeyen; ancak çekim eklerinin görevini üstlenen sözcükler olmalarıdır (bana **göre**>bence, gittiği **için**>gittiğinden). Bu özellikleri sebebiyle kimi zaman bir ek görüntüsüne sahip olan ilgeçler, adlar ve eylemlerin yanında ayrı bir sözcük grubu meydana getirmişlerdir.

Türkiye Türkçesinde “edat” ve nadiren “takı” terimleriyle de karşılanan ilgecin incelemeye alınan dil bilgisi kitaplarında kendi içinde değişik şekillerde sınıflandırıldığı tespit edilmiştir. Bu sınıflandırmaların bazılarında ilgeçler; görev, kullanım, yapı ve köken

bakımından kendi içinde çeşitli alt başlıklar içinde incelenmişlerdir. Bazılarında ise, herhangi bir sınıflandırmaya gitmeden belli başlı ilgeçlerin tümce içindeki anlam ve görevleri üzerinde durulmuştur. İlgeçlerin kendi içinde tespit edilen bu farklılıklar, konunun incelenmesinde dil bilgisi yazarlarının tutarsız olduklarını göstermektedir.

Tüm bu bilgiler sonuç itibariyle ilgeçlerin, sadece tümce içinde anlam taşıması nedeniyle, görevli sözcükler grubu altında sınıflandırılmasının yeterli olmadığını düşündürmektedir. Ünlemler gibi ilgeçlerin de tümce içerisinde çeşitli anlamlar kazanması, bu türün ayrıca anlam bakımından da sınıflandırılabileceğini göstermektedir.

Çoğu dil bilgisi kitabında ilgeçlerin alt başlığında değerlendirilen bağlaçlarla ilgili tespitler ise şöyledir: Bu tür de ilgeçler gibi benzer bir şekilde “tümce içinde anlam ve görev kazanan sözcükler” olarak tanımlanmıştır. Türün tümce içinde iki temel görevi vardır. Birinci görevi, iki tümceyi bağlayarak tümceler arasında anlam bütünlüğünü sağlamaktır. İkinci görevi ise, tümcedeki eş görevli sözcükleri birbirine bağlamaktır.

Bağlaçların sözcük türü sınıflandırmalarındaki yeri ile ilgili olarak da farklı dil bilgisi kitaplarında üç değişik bölümlenimin yapıldığı gözlenmiştir. Eker (2002) ve Korkmaz'ın (2003) tür sınıflandırmalarında bağlaçlar “görevli kelimeler” başlığı altında incelenmiştir. Fakat Korkmaz (2003), bağlaçları ilgeçlerden ayrı bir tür olarak incelerken: Eker (2002) “edat soylu sözcükler” olarak sınıflandırmıştır. Türkçe dil bilgisi ile ilgili yapılan ilk çalışmalara bakıldığında Arapçanın da etkisiyle “İsim, Fiil, Edat” olmak üzere üç ana başlıkta toplanan tür sınıflandırmalarında bağlaçlar, edatların içinde verilmiştir. Ergin'in (1997) dil bilgisi çalışmasında da bağlaçlar benzer şekilde işlenmiştir. Özel ve Atabay (1976) ve Hengirmen (1995) de bağlaçları, herhangi bir ölçüte dayandırmadan ayrı bir tür olarak bölümlemiş ve görevli sözcük türü olduğunu belirtmişlerdir.

Türkçe dil bilgisi kitaplarının incelenmesi sonucunda ulaşılan diğer değerlendirmeler de ünlemlerle ilgilidir. Ünlemler, yazılı ve sözlü anlatımlarda çeşitli duygu ve heyecanları, çağrışımları vurgu ve tonlama yardımıyla ifade etmeye yarayan sözcük türleridir. Dil bilgisi kitaplarının incelenmesi sonucunda ortaya konulan bu tanım, çeşitli dil bilgisi kitaplarında benzer ifadelerle yer almaktadır.

Ünlemler, Türkiye Türkçesindeki tür tasnifinde iki farklı sınıflamaya tabi tutulmuştur. Deny (1941), Eker (2001) ve Ergin (1997) tarafından “edatlar” başlığı altında değerlendirilen ünlemler; Atabay, Kutluk ve Özel (1976), Banguoğlu (1995), Bozkurt (1995), Ediskun (1999), Gencan (2001), Hengirmen (1995), Koç (1996) ve Korkmaz (1999)’a göre de “edatlar” dan bağımsız ayrı bir tür biçiminde incelenmiştir. Korkmaz, ünlemlerin ilgeçler başlığı içinde yer almasını Arapçanın dil bilgisi kalıplarına dayandırırken, bu türün ilgeçlerden ayrı olarak anlamlı sözcükler olduğunu, farklı işlevler üstlendiği için ilgeçlerden ayrı tutulması gerektiğini savunmuştur (Korkmaz, 1999:473–474).

Ünlemlerin kendi içindeki tasnifi konusunda da dil bilgisi kitaplarında farklılıklar gözlenmiştir. “Gösterme edatları, cevap edatları, yansıma sözcükler” adıyla ünlemler içerisinde verilen bu sözcüklerin bu türe dahil edilip edilmemesi konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ancak dil bilgisi yazarları arasındaki ortak anlayış, sözü edilen bu sözcüklerin veya başka türden diğer sözcüklerin de ünlem olarak kullanılabileceği sonucunu doğurmuştur. Türkçede türler arasındaki geçiş esnekliği göz önünde bulundurulduğunda asıl ünlemlere ek olarak farklı türden pek çok sözcüğün ünlem görevinde kullanılabileceğini göstermektedir.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda genellikle ünlemler, tek başına anlamı olmayan işlevli sözcükler olarak açıklanmıştır. Bu açıklama Eker’in (2001), Ergin’in

(1997) ve Topaloğlu'nun (1989) dil bilgisi çalışmalarında yer almaktadır. Akalın (1999), Bilgegil (1984) ve Korkmaz'ın (2003) alışmalarında ise, ünlemlerin anlamlı sözcükler olduğu ileri sürülmüştür. Ancak edimbilim “sözcenin temelinde bulunmayan; fakat söylenildiği kabul edilen ya da sözcedeki diğer önermelere dayanarak çıkarılan önvarsayımların olduğu” anlayışından hareketle ünlemlerin anlam bakımından sınıflandırılmasında farklı bir yöntem izlenmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Ünlemlerle ilgili yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bilgiler, bu türün anlamlı sözcükler olduğunu göstermektedir. Buna bağlı olarak da yapılacak tür sınıflandırmalarında ünlemlerin ilgeçlerden ayrı bir başlıkta anlamlı sözcükler grubu içinde değerlendirilmesinin uygun olacağı düşünölmektedir.

Sözcük türleri ve tür sınıflandırmalarıyla ilgili yapılan incelemeler sonucunda genel olarak şöyle bir öneride bulunmak gerekmektedir: Konu kapsamında geleneksel dil bilgisi kitaplarında tür sınıflandırmaları ve türlerle ilgili tutarsızlıklar, yanlışlıklar tespit edilmiş; sınıflandırmalarda yapı, anlam, işlev dışında belirtilen daha başka ölçütlerin de kullanılması gerektiği uygun görölmüştür. Özellikle dil bilim çalışmalarındaki farklı yaklaşımların ileri sürdüğu sözcüğün işlevselliği, aldığı ekler gibi başka ölçütlerin de temel alınması önerilmiştir.

SONUÇLAR

Türkçe dil bilgisinde biçim bilimin kapsamı içinde yer alan sözcük türleri ve tür sınıflandırmaları konusu Türkiye Türkçesi dil bilgisi çalışmalarının tartışmalı konularından biri olmuştur. Konunun geniş kapsamlı olması sözcük türleri ve tür sınıflandırmalarıyla ilgili pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle yüksek lisans tez çalışması konusu olarak incelemeye alınan sözcük ve türleri, çeşitli dil bilgisi kitaplarından yararlanılarak özellikle bilgi ve görüş farklılıklarının tespit edildiği noktalar üzerinde durulmuştur. Yapılan karşılaştırmalı değerlendirmelerle sözcük ve türleri konusunda birtakım sonuçlara ulaşılmıştır.

- İlk olarak sözcüğün tanımı konusunda pek çok dil bilgisi kitabında benzer tanımlamaların yapıldığı görülmüştür. Ancak bazı dil bilgisi kitapları sözcüğü sadece tek başına anlam ifade eden dil bilgisi unsurları şeklinde açıklamıştır. Fakat böyle bir ifadenin, ayrı bir sözcük türü olarak kabul edilen ilgeçleri, bağlaçları ve yine bir sözcük olarak bilinen yansımalı sözcükleri “sözcük” kapsamı dışında bıraktığı için bu tanımlamanın yetersiz olduğu kanısına varılmıştır.

- Başvuru kaynaklarında bazı sözcük türlerinin kendi içinde farklı şekillerde bölümlendiği veya çeşitlendiği de görülmüştür. Adıl, sıfat ve ilgeç konusunda kimi dil bilgisi yazarları kendi görüşleri doğrultusunda bir tutum sergilerken, kimi yazarlar da İngilizce ve Fransızca gibi başka dillerin etkisiyle, bu türleri kendi içinde değişik şekillerde bölümlemişlerdir. Bazı dil bilgisi kitaplarında iyelik eklerinin ve ilgi ekinin adılın bir çeşidi olarak verilmesi; pekiştirme ve küçültme önadlarının niteleme önadlarının bir türü olarak değerlendirilmesi ve “son çekim edatı” adıyla bir ilgeç çeşidinin incelenmesi en belirgin farklılıklar olarak tespit edilmiştir. Bu farklılıkların ise, araştırmacıların türün

tanımına ve konunun Türkçenin dil bilgisi kurallarına uygun olarak yapacakları değerlendirmelerle giderilebileceği düşünülmektedir.

- Dilin temel sözcük türü olarak ifade edilen adların, biçim ve anlam bütünlüğünden meydana gelen ad tamlamaları, çeşitli dil bilgisi kitaplarında farklı sayıda bölümlenmiştir. Bu bölümlenmelerde belirtisiz ve belirtili ad tamlamaları konularında ortaklık sağlanırken, takısız ve zincirleme ad tamlamaları konularında görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Tamlamalar, söz diziminin konusu olduğundan sözcük türleri bağlamında değerlendirilmesinin uygun olmayacağı tespit edilmiştir.

Okullarda okutulan Türkçe dil bilgisi ders kitaplarında ayrı bir ad tamlaması çeşidi olarak beliren takısız ad tamlamasının, gerçekte bir sıfat tamlaması olduğu sonucuna varılmıştır. Bir varlığın hangi maddeden veya neyden yapıldığı, o varlığın niteliğine dair bir bilgi sunuyor olması bakımından, sözcüğün önad tanımına uyduğunu göstermektedir.

Ad tamlamalarının bir başka çeşidi olan zincirleme ad (karma ad tamlaması) tamlaması ise, sadece Hepçilingirler tarafından ayrı bir tamlama çeşidi şeklinde düşünülmemiştir. Araştırmacıya göre bu tamlama çeşidinin, belirtili ve belirtisiz ad tamlamalarının bir arada kullanımından ibaret olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu görüş kısmen doğru olsa da diğer ad tamlamalarından farklı olarak en az üç adın biçimsel ve anlamsal bir bütünlük sağlaması, ayrı bir ad tamlaması çeşidi olduğunun kanıtıdır.

- Sözcük türleri konusu içinde dikkate değer bir başka nokta ise, yanlış terim kullanımı ve terim farklılıklarıdır. İncelemeye alınan dil bilgisi kitaplarının bazılarında kullanılan “iyelik zamiri, ilgi zamiri, son çekim edatı” terimleri tespit edilen yanlış terimlerdir. Bunlar yapılan tanımlamalara, Türkçenin dil bilgisi kurallarına ve ölçütlerine uymadığından veya konuyu tam olarak yansıtmadığından yanlış kullanımlar olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye Türkçesinde terim karmaşası sorununa yol açan sözcük türleri konusu içindeki terim farklılıkları da ayrı bir değerlendirme konusu olmuştur. ‘Füilimsi, eylemsi / şahıssız fiil siygaları / yatık fiiller / çekimsiz fiiller, belirteç / zarf / katmaç, sıfat / önad / vasıflayıcı isim vb. şeklinde bir konu veya kavramın birden çok terimle adlandırılması terim sorununa neden olmuştur. Bu durum Arapça, Fransızca ve İngilizce gibi yabancı dillerin Türk diline etkisinin bir sonucudur.

Konunun kavranmasında ve aktarılmasında da okullardaki Türkçe dil bilgisi derslerinde problemler yaratan farklı terim kullanımının giderilmesi gerekmektedir. Bunun için araştırmacıların yazdıkları dil bilgisi kitaplarında hem Türk dilini korumak hem de konuyu kavranır hale getirmek amacıyla Türkçe terimleri kullanmalarının daha doğru olduğu düşünülmüştür.

- Türkiye Türkçesinin tartışmalı konularından bir diğeri de tür sınıflandırmalarıdır. Başvuru kaynaklarının incelenmesi sonucunda sözcük türlerinin ikili, üçlü, sekizli, onlu ve on birli olmak üzere beş farklı sınıflamaya tabii tutulduğu tespit edilmiştir. Bu sınıflandırmalar içerisinde en yaygın sınıflandırma sekizli sınıflandırmadır. Sözcük türlerinin birbirinden bağımsız, herhangi bir ölçüte dayandırılmaksızın sekiz türe ayrıldığı sınıflandırmanın daha çok okullarda okutulan Türkçe dil bilgisi kitaplarında yer aldığı görülmektedir. Bu da ilk ve orta öğretim kurumları için hazırlanan dil bilgisi kitaplarındaki sözcük türleri sınıflandırmalarında farklılığın olmadığına işaret etmektedir. Ancak yüksek öğretim kurumları için yazılmış dil bilgisi kitapları ile akademik düzeyde hazırlanmış dil bilgisi kitaplarında aynı tutumun sergilenmediği görülmüştür.

- Türkçe dil bilgisi kitaplarında görülen farklı tür sınıflandırmalarının sebebi araştırmacıların farklı ölçütleri temel almasından kaynaklanmıştır. Bu sınıflandırmalardan türlerin “isim ve fiil” olmak üzere ikiye ayrıldığı sınıflandırmalarda genellikle kökenin

ölçüt alındığı ifade edilmiştir. Sözcük türlerinin “isim, fiil, edat” şeklinde üçe bölümlendirildiği sınıflandırmada da Arapçanın dil bilgisi kalıplarından etkilendiği görülmektedir. Türlerin sekize (ad, sıfat, adıl, zarf, eylem, ilgeç, bağlaç ve ünlem), ona (ad, sıfat, adıl, zarf, eylem, ilgeç, bağlaç, ünlem, sayı adları, eylemsiler), on bire (ad, sıfat, adıl, zarf, eylem, sayı adları, ön ilgeç, bağlaç ve ünlem) ayrıldığı tür sınıflandırmalarında ise, Arapça, Fransızca, İngilizce ve Rusçanın dil bilgisi kalıpları örnek alınmıştır.

Yapılan tür sınıflandırmalarında sözcüklerin sınıflandırma içindeki yerini belirlemede genellikle anlamın, görevin ve yapının ölçüt alındığı saptanmıştır. Fakat bunların yanı sıra modern kuramsal yaklaşımların sınıflandırmada sözcüklerin kullanım sıklığına, türetilmesine göre de değerlendirilebileceği ifade edilmiştir.

- Tür sınıflandırmaları konusu içinde önemli tespitlerden biri de bağlaçlar ve ünlemlerin ilgeçler başlığı altında incelenmesidir. Bazı araştırmacılar, bağlaçlar ve ünlemlerin ilgeçler gibi tek başına anlam taşıyaması ve belirli bir sözlük anlamının olmamasından dolayı bu üç türü bir başlık altında vermiştir. “Görev bakımından sözcükler” grubu altında sınıflanan bu üç tür, tümce içinde farklı işlevler üstlenmiştir. Bu grubun içerisinde yer alan ünlemlerin durumu ise, daha farklı bir görüntü sergilemektedir. Özellikle “asıl ünlemler” olarak adlandırılan ünlemlerle ünlem vazifesi gören diğer sözcükler, farklı bir anlam anlayışı doğrultusunda çeşitli duygu ve heyecanı anlatması bakımından, ayrı bir başlıkta incelenmesi gerekmektedir. Birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılabilen ilgeçlerin, bağlaçların ve ünlemlerin anlam ve işlev açısından, araştırmacılar tarafından yapılacak detaylı çalışmalar sonucunda bağımsız birer tür şeklinde sınıflandırılmasının daha doğru olduğu düşünülmektedir.

- Dil bilgisi kitaplarının incelenmesi sonucunda tür sınıflandırmalarında geleneksel dil bilgisi kitaplarında işlev, anlam ve yapının ölçüt alındığı tespit edilmiştir.

Dilbilim çalışmalarında ise, geleneksel ölçütlerin yanı sıra türün işlevliği, eklerin kullanımı ve edimbilimde olduğu gibi farklı anlam anlayışının ölçüt olabileceği ifade edilmiştir.

Sonuç olarak sözcük türleri ve sınıflandırmaları konusundaki farklılıkların konuyla ilgili yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu düzenlemenin ise, özellikle okullardaki Türkçe dil bilgisi öğretimini zorlaştırmamak açısından bugün de olduğu gibi ayrı birer tür şeklinde yapılması gerektiği savunulmaktadır. Ancak akademik çalışmalarda tür ve tür sınıflandırmalarının değişik başlıklar altında değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Dilin tarihsel süreci içinde mevcut sözcüklerin değişimlere kayıtsız kalmaması ve çok yönlü olması farklı sınıflandırmaları da beraberinde getirecektir.

KAYNAKÇA

- Adalı, O. (1979). *Türkiye Türkçesinde biçimbirimler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ahmet Cevdet Paşa, (2000). *Medhal-i Kavâid*. (Çev. Nevzat Özkan) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 778
- Akalın, H.Ş. (1999). Türkiye Türkçesinde ünlem (terim ve tanım, tasnif, ünlem olan kelimeler, söz dizimi ile ilgili sorunlar) (s. 485). *Türk Gramerinin Sorunları II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 718.
- Aksan, D. (2000). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 439.
- Atabay, N., Kutluk, İ. ve Özel, S. (1976). *Sözcük türleri I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, A. D. (2004). *A'dan Z'ye pratik Fransızca dilbilgisi*. İstanbul: Gün Yayıncılık.
- Ateş, K. (2000). *Öğretmediğimiz Türkçe*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Baha, M. (?). *Yeni Türkçe gramer*. İstanbul:
- Banguoğlu, T. (1979). *Ana hatlarıyla Türk grameri*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Banguoğlu, T. (1995). *Türkçenin grameri*, b. 4. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Belviranlı, A. K. (1990). *Osmanlıca imlâ rehberi*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Bergamalı Kadri, (2002). *Müeyyiretü'l-Ulüm*. (Çev. Esra Karabacak) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 801.
- Bilgegil, K. (1984). *Türkçe dilbilgisi, 3. baskı*. İstanbul: Dergâh yayınları.
- Bilgin, M. (2006). *Anlamdan anlatıma Türkçemiz*. İstanbul: Anı Yayıncılık.

- Birin, K. (2001). *Türkiye Türkçesi gramerinde sıfat sorunu*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bozkurt, F. (1995). *Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Cem Yayınevi kültür dizisi.
- Bozkurt, F. (1996). *Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Cem Yayınevi kültür dizisi.
- Bozkurt, F. (2000). *Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Hatiboğlu Yayınevi.
- Budak, S., Dolaner, K., Elgin, E., Çimenler, N. (2000). *ÖSS'ye hazırlık okula yardımcı. Türkçe edebiyat*. Ankara: Aydan Web Tesisleri.
- Can, C. ve Kilimci, A. (2003). *Handbook of English grammar*. Ankara: Hacettepe-Taş Yayıncılık.
- Cansever, E. (2000). *Seçme şiirler*. İstanbul: Erdem Yayınları, s. 18.
- Çatıkkaş, A. (2001). *Türk dili kılavuzu*. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Çotuksöken, Y. (2001). *Örnekleli uygulamalı Türk dili*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Deny, J. (1941). *Türk dili grameri (Osmanlı lehçesi)*. (Çev. Ali Ulvi Elöve) İstanbul: Maarif Vekâleti Yayını
- Dilaçar, A. (1968). *Dil, diller ve dilcilik*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ediskun, H. (1985). *Türk dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eker, S. (2002). *Çağdaş Türk dili*. İstanbul: Grafiker Yayınları.
- Eldemir, A. (1980). *Saussure'den sonra yapısal dilbilimle sözdizimi konusundaki tutumlar, yöntemler ve üretici dilbilgisinde Chomsky. Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları No: 465.
- Emre, A. C. (1945). *Türk dilbilgisi*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları No: XIX.
- Erdem, M. (2005). Zamirler anlamlı kelimeler midir, yoksa görevli kelimeler mi? *Türk Dili Dergisi*, 641, 444-449.

- Ergin, M. (1997). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım.
- Ergin, M. (1976). *Türk dili*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Erten, M. (2007). İlgi zamiri ve iyelik zamir terimleri üzerine. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 20, 221-228. Erişim tarihi: Aralık 2007, www.e-sosder.com.
- Gabain, A.V. (1995). *Eski Türkçenin grameri*. (Çev: Mehmet Akalın) Ankara: TDK yayımları.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Grönbech, K. (1995). *Der Türkische sprachbau I. Kopenhagen, 1936. Türkçenin yapısı*. (Çev: Mehmet Akalın) Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Gülensoy, T. (1995). *Türkçe el kitabı*. Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları.
- Güzel, A., Demir, N., Çelik, Y., Atabey, İ., Kuzu, T., Demir, S.A. ve Demir, A. (2005). *Üniversiteler için Türk dili ders kitabı*. Ankara: Başkent Üniversitesi Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk dilinde edatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1984). *Yapı bakımından Türk dilinde fiiller*. İstanbul: Cönk Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1978). *Dilbilgisi terimleri sözlüğü (geliştirilmiş üçüncü baskı)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No. 276.
- Hengirmen, M. (1995). *Türkçe dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hepçilingirler, F. (2006). *Öğretene ve öğrenenlere Türkçe dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koç, N. (2002). İyelik ekleri, fiilimsiler ve –sa/-se eki üzerine. *Türk Dili*, 430-432.
- Koç, N. (1996). *Yeni dilbilgisi*. Ankara: İnkılap Kitabevi.
- Kononov, A.N. (1956). *Grammatika sovremennogo Turetskogo literaturnogo Yazıka, Akademiya NAUK SSSR, Institut Vostokovedeniya, Moskva-Leningrad, 569 s.*

- (Kononov, A.N. (2006), *Türk dili araştırmaları tarihi*. İstanbul: Tıpkı basım Multilingual Yabancı Dil Yayınları)
- Korkmaz, Z. (2007). *Türk dili üzerine araştırmalar III*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 893.
- Korkmaz, Z. (2005). Bağlaçlar ve Türkiye Türkçesindeki oluşumları. *Türk Dili Dergisi*, 638, 118–125.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1999). Türkiye Türkçesinde ünlem (ss. 473-475). *Türk Gramerinin Sorunları II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 718.
- Korkmaz, Z., Gülensoy, T, Ercilasun, A. B. (2001). *Türk dili ve kompozisyon bilgileri*. Ankara: Yargı Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. New York: Routledge.
- Lewis, G. (2000). *Turkish grammar*. New York: Oxford University Press.
- Olgun, Y. (1994). *Türk dili-kompozisyon*. Bursa: Işık Kitabevi Yayınları.
- Öner, M. (1997). Türkçede özel zamirler. *Türk Dili*, 542, 152-156.
- Özel, S. ve Atabay, N. (1976). *Sözcük türleri II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özmen, M. (1999). Eksik olan dil bilgisi terimlerimiz üzerine (ss. 111-125). Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Doğu Akdeniz Üniversitesi.
- Paçacıoğlu, B. (1987). *Türk dili dersleri*. Ankara: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

- Pul, M. (2002). *Türkiye Türkçesinde edat*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Saussure, de F. (1985). *Genel Dilbilim Dersleri*. (Çev: Berke Vardar) Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Schacter, P. (1985). Parts of speech system. S. Timothy (ed.), *Language typology and syntactic description*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tekin, T. (1972). Türk dil bilimi ve yeni kelimeler – I. *Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 4, 2, 143-150.
- Thraks, D. (2006). *Grammer sanatı*. (Çev. Eyüp Çoraklı) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Toklu, M. O. (2003). *Dilbilime giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Topaloğlu, A. (1989). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Turan, F. (1998). *Türkçede zarflar üzerine* (ss. 301-306). Ankara: Erişim tarihi: Mayıs 2008, <http://www.rizaogras.net/course/mod/forum/discuss.php?d=2291>.
- Türkçe Sözlük (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uzun, N. E. (2006). *Biçimbilim, temel kavramlar*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Ülkü, V. (2007). *Cumhuriyetten günümüze Türk dilinin dünü, bugünü ve geleceği*. Erişim tarihi: Kasım 2007, <http://turkoloji.cu.edu.tr>.
- Yazım Kılavuzu, (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yener, M. (2007). *Türk dilinde sözcük türleri tasnifi sorunu üzerine*. Erişim tarihi: Aralık, 2007: http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/yener_sozcuk_turleri_sorunu.pdf.
- Zülfikar, H. (1991). *Terim sorunları ve terim yapma yolları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Taranan Kaynaklar

İnan, A. (1998). *Teknik İngilizce çeviri kılavuzu*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Koyuncu, Melahat, Mustafa, (2004). *İlköğretim Türkçe 7 ders kitabı*. Ankara: Tutitay Yayınları.

Koyuncu, Melahat, Mustafa, (2004). *İlköğretim Türkçe 8 ders kitabı*. Ankara: Tutitay Yayınları.

MEF, (2006). *Konu anlatımlı Türkçe (ortak alan)*. İstanbul: Mef Yayıncılık.

Özdamarlar, K., Mutlu, S., Özkan, Z., Küçükler, M., Güneş, H. M. ve Seyfeli, M. (2006). *Lise dil bilim 2 ders kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.

Özdamarlar, K., Mutlu, S., Özkan, Z., Küçükler, M., Güneş, H. M. ve Seyfeli, M. (2004). *Lise dil bilim 2 ders kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.

Türk Dili ve Edebiyatı, (2004). *Türk dili – lise 2*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 5. Baskı.

Üniversiteye Hazırlık, (2004). *Türkçe konu anlatımlı test kitabı*. Ankara: Final Dergisi Dershanesi Yayınları.

EKLER

EK: Dil bilgisi çalışmalarında farklı sözcük, sözcük türü, sözcük türü sınıflandırma terimlerinin, karşılaştırılmalı değerlendirilmesi

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
alemi sonuçluk ekleri	-	isim işletme ekleri	-	isim çekimi ekleri	-	-	işletme ekleri	adlara gelen çekim ekleri	-	isim çekim ekleri- ad çekim ekleri	isim çekimi ekleri
a lenik- me fulünüleyh- varıntı noktası- kalkıntı noktası- yakınlık- yaklaşma	e zarfları- kime hali- yönelme hali	datif hali- yaklaşma hali	yönelme hali	yönelme hali- verme hali	datif	me fulün ileyh	yaklaşma hali- yönelme durumu- datif hali	yönelme durumu- dative	e durumu	yaklaşma hali	yönelme hali- yaklaşma hali
Arapça kelime lerde dişileşme- müenneslik	dişilik	dişilik	dişil	dişilik	femin in	müennes	-	dişi	dişilik	-	dişilik
Arapça kelimelerin cem'i	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Arapça sözcüklerin çoğulu
Arapça sayı isimleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Arapça sayı isimleri
asıl katmaçlar	-	soru zarfı	soru zarfı	soru zarfı	adverbe interrogatif	istifham zarfı- zarf-1 istifham	-	soru belirteçleri	soru belirteçleri	soru zarfları	soru zarfı
asıl sayı isimleri	asıl sayı sıfatları	asıl sayı sıfatı	asıl sayı sıfatı	asıl sayı sıfatı	-	-	-	asıl sayı sıfatları	asıl sayılar	asıl sayı sıfatları	asıl sayı sıfatı

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
	asıl türeme- başka bir isimden türeme isimler	isme ek isim ekleri- isimden üreme isimler- isimden isimler	isimden isim yapma ekleri	isimden türetme isim	nom denominal	-	isimden isim yapma ekleri	addan ad yapan ekler	-		
bağlaç	bağlam	bağlama edatları	bağlaç	bağlaç	conjunction	rabit	bağlama edatları	bağlaç	bağlaç	bağlaçlar- bağlama edatları	bağlaç
bina	fiilin çatısı	fiil çatısı	çatı	çatı- fiil çatısı	voix	bina- fiil binası	-	eylemde çatı	eylemin çatısı	-	çatı- fiil çatısı
bina ekleri- bina bildiren fiil türetme ekleri	fiil çatı ekleri		çatı ekleri	çatı ekleri	-	fiil binası lahikaları	-	çatı ekleri	-	-	çatı ekleri
bükünlü-ilechi	-	-	bükünlü	-	-	-	-	-	-	-	-
bükünsüz kelime- türeme kelime	kökenler- üreme kelime	-	türev	türemiş kelime- türev	mot derive	müştak kelime	-	-	türemiş kelime	türemiş sözcük	türemiş sözcük
cansız	-	-	-	ölü kelime	-	-	-	-	-	-	ölü sözcük
cem'i eki	çoklu eki	çokluk eki	-	çokluk eki	desinence du plural- suffixe du pluriel	cem'i lahikası	çokluk ekleri	çoğul eki	-	çoğul	çokluk eki

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
cem'ilik- cem'i	çoklu	çoğul	çoğul	çokluk	-	-	çokluk	çoğul eki	-	-	çokluk
cem'i gaip	üçüncü kişi çoklusu	üçüncü çoğul şahıs	-	üçüncü çokluk şahıs	troisi me person	gaip	çokluk üçüncü şahıs	-	-	üçüncü çoğul şahıs	üçüncü çokluk şahıs
cem'i muhatap	ikinci kişi çoklusu	ikinci çoğul şahıs	-	ikinci çokluk şahıs	-	-	çokluk ikinci şahıs	-	-	ikinci çoğul şahıs	ikinci çokluk şahıs
cem'i mütekelim-topluluk isimleri	topluluk adı	-	topluluk isimleri	topluluk adı	nom collectif	ism-i cem	-	topluluk adları	topluluk adları	topluluk adları	topluluk adı
çift becayışli-değiş tokuşlu ek: -i,-ı,-u,-ü-tek becayışli: -de,-den,-e	-	-	eş biçimlik	değişken şekillik	allo morphe	-	-	-	-	-	değişken şekillik
değişimsiz isim: sıfat, zarf, edat	katma kelime ya da kelimecik: takı, bağlam, ünlem	-	bağımlı kelime-bağlaç, takı, ünlem	bağımlı kelime-edatlar, bağlaçlar	-	-	-	-	uydu sözcükler: sıfatlar, belirteçler-söz ulakları: ilgeçler, edatları	-	bağımlı sözcük-edatlar, bağlaçlar
değişir-değişimli kelimeleler: isim, fiil	özerkli kelime: ad, sıfat, zamir, zarf, fiil	-	bağımsız kelime- isim, sıfat, zarf, zamir, fiil	bağımsız kelime- isim, sıfat, zamir, zarf, ünlem, fiil	-	-	-	-	temel sözcükler- adlar, eylemler	-	bağımsız sözcük- isim, sıfat, zamir, zarf, ünlem, fiil

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
de'lenik-me fulünfiş	kimde hali: - de zarfları- girme hali- durma hali- kalma hali	lokatif hali- bulunma hali	bulunma hali	bulunma hali	locatif	me'fulün fiş	bulunma hali- kalma hali	kalma durumu- lokative	de durumu	bulunma hali	bulunma hali
derecelik sayı isimleri- a'dad-ı rütbiye	sıra sayı sıfatları	sıra sayı sıfatları	sıra sayı sıfatı	sıra sayı sıfatı	-	-	-	sıra sayı sıfatları	-	sıra sayı sıfatları	sıra sayı sıfatı
doğruluş-yöneliş ilgeçleri	-	gösterme edatları	-	-	-	-	gösterme edatları	-	-	gösterme edatları	gösterme edatları
ediş	kılış fiili	-	kılış fiili	kılış fiili	nom d'action	-	-	-	-	kılış fiili	kılış fiili
ek- lahika- eklem	ek	ek	ek	ek	affix	lahika	ek	ek	ek	ek	ek
emekdaşlık	ortaklaşa fiil- yardımlaşma fiilleri	-	ortaklaşa fiil	ortaklaşma- ortaklaşma fiili	-	-	-	-	birlik	-	ortaklaşma fiili
erkek	-	erkek	eril	erkeklik	masculin	müzekker	-	erkek	erillik	-	erkeklik
emir siygası	emir kipi- buyuru kipi- buyurunun bildirme kipi	emir kipi	emir kipi	emir- emir kipi	imperatif	-	emir kipi	emir kipi	emir kipi	emir kipi	emir kipi
emrin müfret muhatap rolü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	ikinci tekil şahıs emir eki	ikinci tekil şahıs emir eki

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
gayri muayyen mazinin farzlık mürekkep siygası	öğrenilen geçmiş zamanın şartı	-	-	-	-	-	belirsiz geçmiş zamanın şartı	belirsiz geçmiş zamanın koşulu	-	-miş'li geçmiş zamanın koşulu	öğrenilen geçmiş zamanın şartı
gayri muayyen mazinin mürekkep siygası	dolaylı geçmişin söylentisi	öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti	-	-	-	-	belirsiz geçmiş zamanın rivayeti	belirsiz geçmiş zamanın rivayeti	-	-miş'li geçmiş zamanın rivayeti	öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti
gayri muayyen mazi temesi lahikası	öğrenilen geçmiş zaman-dolaylı geçmiş zaman-belirsiz geçmiş zaman- nakli mazi-şüpheli geçmiş	öğrenilen geçmiş zaman	belirsiz geçmiş zaman	belirsiz geçmiş zaman- duyulan geçmiş zaman- görülmeyen geçmiş zaman- öğrenilen geçmiş zaman	passee irrantional, passee indetermine	nakli mazi- mazi-i nakli- mazi-i gayr-i muayyen	belirsiz geçmiş zaman	belirsiz geçmiş zaman	miş'li geçmiş zaman kipisanlı geçmiş zaman	duyulan geçmiş zaman	öğrenilen geçmiş zaman
gayri muayyen mazi temesinin mürekkep siygası- nakli mazi hikayesi-şuhudi mazi hikayesi	dolaylı geçmişin anlatması	öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi	-	-	-	-	belirsiz geçmiş zamanın hikayesi	belirsiz geçmiş zamanın hikayesi	-	-miş'li geçmiş zamanın hikayesi	öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi
geçmişlik-mazi fiili	geçmiş zaman	geçmiş zaman	geçmiş zaman	geçmiş zaman	passee	mazî	-	geçmiş zaman	geçmiş zaman	geçmiş zaman	geçmiş zaman

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
gerçekleş (tasdik) veya geri çeviriş (red ve inkar) katmacı	gerçekleme zarfları	cevap edatları	-	cevap ünlemi	-	-	cevap edatları	-	yanıt belirteçleri	cevap edatları	cevap ünlemi
gereklik temesi lahikası	gereklik kipi-gerekliliğin bildirmesi	gereklik şekli	gereklik kipi	gereklik-gereklilik kipi	necessitatif	vüasbi sigası-siga-i vücubi	gereklik kipi	gereklik kipi	gereklik kipi	gereklik kipi	gereklik kipi
gereklik temesinin mürekkep farzlık siygası	gerekliliğin şartı	-	-	-	-	-	-	-	-	gereklik kipi'nin koşulu	gereklik kipi'nin şartı
gereklik temesinin mürekkep mazi siygası-vücubinin hikayesi	gerekliliğin anlatması	gerekliliğin hikayesi	-	-	-	-	gereklik hikaye	-	-	gereklik kipi'nin hikayesi	gereklik kipi'nin hikayesi
gürleştirici edat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
halet	adın halleri-iç çekim halleri	hal	hal	hal- isim halleri	cas	ahval-i isim	hal- isim hali- ad durumu	durum	-	ismin halleri	ismin halleri
haletlik sonuçlar	ad çekimi ekleri	hal ekleri	-	hal ekleri	seffix de cas	-	hal ekleri-ad durum eki	ad durum ekleri	-	hal ekleri-ad durum ekleri	hal ekleri-isim durum ekleri
halin hikayesi	şimdiki zamanın anlatması	şimdiki zamanın hikayesi	-	-	-	-	şimdiki zamanın hikayesi	şimdiki zamanın hikayesi	-	şimdiki zamanın hikayesi	şimdiki zamanın hikayesi

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
iktidari- imkan fiili	yeterlik fiilleri	-	yeterlilik fiili	yeterlilik fiili- iktidar fiili	verbe possibilatif	yeterlilik fiili	-	yeterlik eylemi	yeterlik eylemi	yeterlik eylemi	yeterlilik fiili
i'lenik- mefulunbih- nekre haleti	kimi hali- etkilenme hali	akku zatif hali- yapma hali	yüklem hali	yüklem hali- belirtme hali	accusatif	mefulunbih	yapma hali- belirtme durumu- akku zatif	belirtme durumu- accusative	i durumu	yüklem hali	belirtme hali
ilgiç- edat	takı	edatlar	edat- takı	edat	postposition- particule	-	edat- ilgiç	edat	ilgiçler	edatlar	edat
ikleme- primitif kelimeler	temel kelime	-	-	temel kelime	voculaire essentiel	asli kelime- kelime-i asli	-	-	-	-	temel sözcük
iltizami- inşai temelahikası	istek kipi- isteğin bildirmesi	istek şekli	istek kipi	istek kipi	optativ	-	istek kipi	istek kipi	istek kipi	istek kipi	istek kipi
iltizami temesinin hikaye şartı	-	istek hikayesinin şartı	-	-	-	-	-	-	-	-	istek kipinin hikayesinin şartı
iltizami temesinin mazi mürekkep siygası- iltizamının hikayesi	isteğin anlatması	istek şeklinin hikayesi	-	-	-	-	istek hikaye	-	-	istek kipinin hikayesi	istek kipinin hikayesi

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
iltizami temesinin rivayet mürekkep siygası-iltizaminin rivayeti	isteğin söylentisi	istek şeklinin rivayeti	-	-	-	-	istek rivayet	-	-	istek kipinin rivayeti	istek kipinin rivayeti
iltizami temesinin rivayet şartı	-	istek rivayetinin şartı	-	-	-	-	-	-	-	-	istek kipinin rivayetinin şartı
in'lenik-aidiyet-izafet aitlik-muzafünileyh	bilelik, kimin hali-katılma hali: im zarfları	genitif	ilgi hali	ilgi hali	genitiv	izafet	ilgi hali-tamlayan durumu-genetif hali	tamlayan durumu-genitive	ilgi durumu	ilgi hali-tamlayan durumu	ilgi hali
insiraf- bükün	büküm	-	bükün	büküm	flexion	insiraf	-	büküm	-	-	büküm
insiraf	-	-	çekim	çekim	declinaisen	-	çekim	çekim	çekim	çekim	çekim
insiraflı müphem zamirler	soru zamirleri	soru zamirleri	soru zamirleri	soru zamiri	pronom interrogatif	istifham zamiri-zamir-i istifham	-	soru adları	soru adları	soru zamirleri-soru adları	soru zamiri
isim- alem	isim- ad	isimler	isim	isim	substantif-nom	-	isim- ad	ad	isimler-adlar	isim- ad	isim
isim kökü	isim kökleri	isim kökleri	isim kökü	isim kökü	racine nominale	cezr-i is mi	isim kökü	ad kökleri-kök durumundaki adlar	ad kökleri	ad kökleri	isim kökü

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
isim olarak kullanılan sıfatlar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	adlaşmış sıfat	adlaşmış sıfat
isim tabanı	-	isim gövdeleri	isim gövdesi	isim gövdesi	theme nominale	-	isim gövdesi	ad gövdeleri	-	isim gövdesi	isim gövdesi
isimden türeme fiiller	isme ek fiil ekleri- isimden türeme fiiller	isimden fiil yapma ekleri	isimden fiil	isimden türetme fiil	verbe denominal	isimden müştak fiil	isimden fiil yapma ekleri	addan eylem yapan ekler	-	addan eylem yapım eki- addan türemiş eylem	isimden fiil yapma ekleri- isimden türetme fiil
isimlerin insrafi	ad çekimi- adlarda çekim	isim çekimi	isim çekimi	isim çekimi- ad çekimi	declinaison	isim tasvirihahval-i isim	-	-	adların çekimi	isim çekimi	isim çekimi
isim mensubiyet sıfatı- karmaşık ek veya zamirlik- bağlantılık- vasfi zamir- zamirlik ek -ki	ki sıfatları- ek zamir- sıfat fiil -ki	aitlik eki	aitlik eki	aitlik eki	-	-	bağlantı eki	ilgi adılı	ilgi adılı	aitlik eki- ilgi eki	aitlik eki
isim mensubiyet sıfatı- karmaşık ek veya zamirlik- bağlantılık- vasfi zamir- zamirlik ek -ki	ilinti zamirleri	bağlama zamirleri	bağlama zamiri -ki	bağlama zamiri- ilgi zamiri- ilgi ile me zamiri -ki: -ki bağlacı	pronom relatif	nispet zamiri- zamir-i nispet	-	-ki bağlacı	-ki bağlacı	-ki bağlacı	-ki bağlacı

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler	
	Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995			Dilbilgisi-2001
	istimrari-süremlilik fiili	sürek fiilleri	süreklilik fiili	süreklilik fiili	süreklilik fiili	aspect duratif	-	-	süerlik eylemi			süerlik eylemi-isteklenme eylemi
işaret sıfatları	işaret sıfatı-gösterme sıfatları	işaret sıfatları	gösterme sıfatı	işaret sıfatları	adjectif demonstratif	-	-	işaret sıfatları	im sıfatları	işaret sıfatları-gösterme sıfatları	işaret sıfatları	
işaretlik zamirler- işaret zamirleri	gösterme zamirleri	işaret zamirleri	gösterme zamiri	işaret zamiri	pronom demonstratif	-	-	işaret adıkları	im adıkları	işaret zamirleri-gösterme adıkları	işaret zamiri	
işlev- fiil	fiil	fiiller	fiil	fiil	verbe	fiil	fiil-eylem	eylem	eylem- fiil	fiil- eylem	fiil	
kaçılık katmacı- daha katmacı- mu kayese dereceleri	artıklık derecesi	karşılaştırma edatları	artıklık derecesi- artıklık	artıklık derecesi- karşılaştırma derecesi	comparatif	mu kayese, derece-i tafdil	karşılaştırma edatları	karşılaştırma ve ölçü anlamı veren ilgeç	-	karşılaştırma derecesi	karşılaştırma derecesi	
kadar katmacı- denklik- musavat	eşitlik derecesi	denkleştirme edatları	eşitlik derecesi- eşitlik	eşitlik derecesi	degred' equatif	derece-i müsavat	denkleştirme edatları	-	eşitlik belirteci	eşitlik derecesi	eşitlik derecesi	
kaide	kural	-	kural	-	-	-	-	-	-	-	kural	
karmaşık özgeleyişli fiil tabanları	tasvir fiilleri	-	tasvir fiilleri	tasvir fiili- tasviri fiil- tasvirici yardımcı fiil	verbe descriptif- verbe auxiliaire descriptif	tasvir fiili- fi'l-i tasviriyye	-	ulaçlı bileşik eylemler	kuralla yapılan birleşik eylem- özel bileşik eylemler	kurallı birleşik eylemler- özel birleşik eylemler	kurallı birleşik eylemler	

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
katmaç- zarf- ulak- ulamaç	zarf	zarflar	zarf	zarf	adverbe	-	zarf	belirteçler	zarflar- belirteçler	zarf	zarf
katmerli mürekkep siygaları	birleşik çekim	fillerin birleşik çekimleri	birleşik zaman	birleşik zaman- tarz	temps compose- mode	-	fiillerin birleşik çekimleri- birleşik zaman	bileşik zamanlı eylemler	bileşik zamanlı eylemler	birleşik zamanlı eylemler	birleşik zaman
katmerli sebepleme	-	-	-	-	-	-	-	katmerli ettirgen eylem	katmerli ettirgen eylemler	-	katmerli ettirgen eylemler
kelime	kelime	kelime	kelime	kelime	mot		kelime	sözcük	sözcük	sözcük	sözcük
kelime nevi	kelimelerin sınıflaması	-	-	kelime türü- sınıf- kelime sınıfı	partie de discours	aksam-ı kela m	-	sözcük türleri	sözcük türleri- sözcük bölükleri	sözcük türleri	sözcük türü
kendi zamiri	dönüşlü zamirler	dönüşlülük zamiri	dönüşlü zamir	dönüşlü zamir	pronom reflechi	zamir-i mutavaat- mutavaat zamiri	-	dönüşlü adılar	kendi sözcüğü	dönüşlülük zamiri	dönüşlü zamir
kızdeke	-	cinsizlik	yansız	cinsiyetsiz- yansız	neutre	cins-i salis	-	-	-	-	cinsiyetsiz
kök- ilk taban- özgelemeçli taban	kökler	kök- kelime çekirdekleri	kök	kök	racine	-	kök	kök	kök	kök	kök

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
kuvetlendirme ve olasılık eki	-	kuvetlendirme ve ihtimal (-dır)	bildirme eki	bildirme eki	copule	haber edatı-edat-ı haber-edat-ı isnad	-	-	-	bildirme kipi	bildirme eki
küçültme eki- küçümsenikler (-cık)	küçültme eki- aşırı küçültme	küçültme yapım eki	küçültme eki	küçültme eki-aşırı küçültme (-cık, -cuk)	suffixe diminutif-diminutif excessif	lahika-i tasgiriyye	-	küçültme eki	-	küçültme eki	küçültme eki
kü melen ik ekler- çok heceli ek	eklerin yığılması	-	ek yığılması	ek yığılması	pleonazme	teraküm	-	-	-	-	ek yığılması
lazım fiili	geçişsiz fiiller	geçişsiz fiil	geçişsiz fiil	geçişsiz fiil	verbe intiransitif	lazım fiili-fiili lazım	geçişsiz fiil	geçişsiz eylemler	geçişsiz eylemler	geçişsiz eylem	geçişsiz fiil
ma lû m asli fiil- failiyetli fiil	yaln görünüş-olumlu görünüş-etkin görünüş	-	etken fiil-etken çatı	etkan çatı-etken fiil	voix active-verbe actif	bina-yı malum ma lû m fiil- fil'i malum	-	etken eylem	-	etken eylem	etkan çatı-etken fiil
ma lû m asli fiil- failiyetli fiil	etkin fiil	-	etken fiil	etken fiil	verbe actif	malum fiil-fil'i malum	-	etken eylem	etken eylemler	etken eylem	etken fiil
ma lû m asli fiil- failiyetli fiil	yaln görünüş-olumlu görünüş-etkin görünüş	-	etken çatı	etken çatı	voix active	bina-yı malum	-	etken eylem	-	etken eylem	etken çatı

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
mastar ismi-hades ismi-mastar- fiil isimlik şekli-infinitif	ad fiil-mastar	masdar	mastar- fiil ismi	fiil ismi-isim fiil-mastar	nom deverbale-infinitif	fiilden müştak isim	-	eylemlikler-mastarlar	eylemlerin adı-eylemlik- ad eylem	isim fiil	isim fiil
mazide mu zari-mu zariin hikayesi	geniş zaman ın anlatması	geniş zaman ın hikayesi	-	geniş zaman ın hikayesi	prespectif de l'aorist-presensnmativ	hikaye-i mu zari	geniş zaman ın hikayesi	geniş zaman ın hikayesi	-	-	geniş zaman ın hikayesi
mazi ortacı	geçmiş sıfat fiiller	geçmiş zaman partisip eki	geçmiş zaman isim fiili	geçmiş zaman sıfat fiili-geçmiş zaman isim fiili	participe passe	ilm'i meful	-	geçmiş zaman ortacı	-	-	geçmiş zaman sıfat fiili
meçhul fiil-mefuliyetli fiil	edilen fiiller-edilen çatı-edilen görünüş	pasiflik ve meçhul eki -l, -n	edilgen fiil-edilgen çatı	edilgen fiil-meçhul fiil-passif fiil-edilgen çatı	voix passif	meçhul çatı-bina-yı meçhul	edilgenlik	edilgen eylem	edilgen eylemler	edilgen eylem	edilgen fiil-edilgen çatı
meçhul fiil-mefuliyetli fiil	edilen çatı-edilen görünüş	pasiflik ve meçhul eki -l, -n	edilgen çatı	edilgen çatı	voix passif	meçhul çatı-bina-yı meçhul	edilgenlik	edilgen eylem	edilgen eylemler	edilgen eylem	edilgen çatı
meçhul fiil-mefuliyetli fiil	edilen fiiller	pasiflik ve meçhul eki -l, -n	edilgen fiil	edilgen fiil-meçhul fiil-passif fiil	verbe passif	bina-yı meçhul	edilgenlik	edilgen eylem	edilgen eylemler	edilgen eylem	edilgen fiil

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
meçhul lahikasının katmerlenmesi	-	-	-	-	-	-	-	-	katmerli edilgenlik	-	katmerli edilgenlik
mefûlün anhden lenik ayrılma- çıkıp açılma- uzaklaşma- fiilin başlama noktası	kimden hali: -den zarfları- çıkma hali- uzaklaşma hali	ablatif hali- uzaklaşma hali	çıkma hali	çıkma hali- ayrılma hali	ablatif	den'li mefûl, mefûlün anhden	çıkma durumu- uzaklaşma hali- ablatif hali	çıkma durumu- ablatif	den durumu	ayrılma hali	ayrılma hali
mekan katmaçları- uza fikri bildiren katmaçlık isimler	yeryön zarfı	yer zarfları	yer zarfı	yer zarfı	adverbe de lieu	-	yer zarfları	yer- yön belirteçleri	-	yer-yön zarfları	yer zarfı
menfi	olumsuzluk	olumsuzluk	olumsuzluk	olumsuzluk	negation	nefy	-	-	olumsuzluk	olumsuzluk	olumsuzluk
menfi iktidarlı fiil: -eme	-	-	-	-	-	-	-	-	yeterlik eyleminin olumsuzluğu	-	yeterlilik fiilinin olumsuzluğu
menfi- iktidarsız- imkansız fiil	olumsuz fiil	olumsuz fiil	olumsuz fiil	olumsuz fiil	verbe negatif	-	-	-	eylemlerde olumsuzluk	olumsuz fiil	olumsuz fiil
menfi mu zari temesi	-	geniş zamanın menfisi	-	-	-	-	-	-	geniş zaman kiplerinde olumsuzluk	-	geniş zamanın olumsuzluğu

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler	
	Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995			Dilbilgisi-2001
mikdar zarfı- artış çoğalış manası	mikdar zarfı	-	nicelik zarfı	azlık çokluk zarfı- miktar zarfı- nicelik zarfı	adverbe de quantite	miktar zarfı	azlık- çokluk zarfları	ölçü belirteçleri- azlık, çokluk	azlık çokluk belirteçleri	azlık- çokluk zarfları	miktar zarfı	
muayyen mazi	belirli geçmiş zaman- salt geçmiş	azlık- çokluk zarfları	belirli geçmiş zaman	belirli geçmiş zaman- görülen geçmiş zaman	passe defini- passe simple	-	belirli geçmiş zaman	belirli geçmiş zaman	di'li geçmiş zaman kipi- kesin geçmiş zaman	görülen geçmiş zaman	görülen geçmiş zaman	
muayyen mazinin farzlık mürekkep siygası- mazi- i şuhudinin şartiyyesi	geçmişin şart kipi	hikayenin şartı	-	-	-	-	belirli geçmiş zamanın şartı	belirli geçmiş zamanın koşulu	-	-di'li geçmiş zamanın koşulu	görülen geçmiş zamanın şartı	
muayyen mazinin hikaye mürekkep siygası- mazi- i şuhudinin hikayesi	geçmişin anlatması	görülen geçmiş zamanın hikayesi	-	-	-	-	belirli geçmiş zamanın hikayesi	belirli geçmiş zamanın hikayesi	-	-di'li geçmiş zamanın hikayesi	görülen geçmiş zamanın hikayesi	

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
muhatap (-in-in iz)	ikinci kişi-eydilen	ikinci şahıs	ikinci şahıs	ikinci şahıs	deuvieme personne	muhatap	-	-	ikinci kişi	ikinci şahıs	ikinci şahıs
mu karebe-azkaldılık fiili	yaklaşık fiiller	yaklaşma fiili	yaklaşma fiili	yaklaşma fiili	verbe approximatif	mu karebe fiili- fi'l-i mu karebe	-	-	yaklaşma eylemi	yaklaşma eylemi	yaklaşma fiili
mu kayese bağlaçları	-	-	-	karşılaştırma bağlaçları	-	-	-	-	-	-	karşılaştırma bağlaçları
mutavaat fiili veya infirat fiili	dönüşlü fiiller- dönüşlü görünüş- dönüşlü çatı	dönüşlü fiiller- mutavaat eki	dönüşlü çatı- dönüşlü fiil	dönüşlü çatı- dönüşlü fiil	verbe reflexi- verbe pronominal- reflexie	mutavaat- bina-i mutavaat- fi'l-i mutavaat	dönüşlülük	dönüşlü eylemler	dönüşlü eylemler	dönüşlü eylem	dönüşlü çatı- dönüşlü fiil
mutavaat fiili veya infirat fiili	dönüşlü çatı- dönüşlü görünüş	dönüşlü fiiller- mutavaat eki	dönüşlü çatı	dönüşlü çatı	reflexie	mutavaat- bina-i mutavaat	dönüşlülük	dönüşlü eylemler	dönüşlü eylemler	dönüşlü eylem	dönüşlü çatı
mutavaat fiili veya infirat fiili	dönüşlü fiiller	dönüşlü fiiller	dönüşlü fiil	dönüşlü fiil	verbe reflexi- verbe pronominal	mutavaat- fi'l-i mutavaat	dönüşlülük	dönüşlü eylemler	dönüşlü eylemler	dönüşlü eylem	dönüşlü fiil
mu zariin hikaye şartı	-	geniş zamanın hikayesinin şartı	-	-	-	-	geniş zamanın hikayesinin şartı	-	-	-	geniş zamanın hikayesinin şartı
mu zariin rivayeti	geniş zamanın söyleniş	geniş zamanın rivayeti	-	geniş zamanın rivayeti	-	-	geniş zamanın rivayeti	geniş zamanın rivayeti	-	-	geniş zamanın rivayeti

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
mu zariin rivayet şartı	-	geniş zamanın rivayetinin şartı	-	-	-	-	geniş zamanın rivayetinin şartı	-	-	-	geniş zamanın rivayetinin şartı
mu zari temesi lahikası- geniş hal zamanı- ikiinci şimdilik veya hal mu zari	geniş zaman	geniş zaman	geniş zaman	geniş zaman	aoriste	mu zari	geniş zaman	geniş zaman	geniş zaman kipi	geniş zaman	geniş zaman
mücerret-salt- yalın	kim hali- salt hal- bölük hali- çağrı hali	yalın hal	yalın hal	gövde hali- yalın hal	nominatif	mücerret hal- hal-i mücerret	yalın hal- nominatif hali	yalın durum- nominative	yalın durum	yalın hal	yalın hal
müfret	tekli	tekil	tekil	teklik	singulier	müfret	teklik	tekil	tekil	tekil	teklik
mülkiyet ekiyle yapılan isim siygaları	-	geniş zamanda isim çekimi	-	-	-	-	-	-	-	-	geniş zamanda isim çekimi
mülkiyet ekleri	iyelik eki- iyelik zamiri	iyelik ekleri	iyelik eki	iyelik ekleri	suffixe possessif	lahika-i mülkiyyet	iyelik ekleri	iyelik eki- iyelik adlı	iyelik adlı- iyelik takısı	iyelik ekleri- iyelik zamirleri	iyelik ekleri
müphem sıfatlar	belirsiz sıfat	belirsizlik sıfatları	belirsiz sıfat	belirsiz sıfat- belirsizlik sıfatı	adjektif indefini	tayinsiz sıfat	-	belgisiz sıfatlar	belgisiz sıfat	belirsizlik sıfatları	belgisiz sıfat

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
müphem zamirler	belirsiz zamirler	belirsizlik zamirleri	belirsiz zamirler	belirsiz zamir- belirsizlik zamiri	pronom indefini	müphem zamir- zamir-i müphem	-	belgisiz adılar	belgisiz adılar	belirsizlik zamirleri- belgisiz adılar	belgisiz zamir
mürekkep sıfat	birleşik sıfatlar	-	birleşik sıfat	birleşik sıfat	adjectif compose	sıfat-ı mürekkebe- mürekkep sıfat	-	bileşik sıfatlar	bileşik sıfatlar	birleşik sıfatlar	birleşik sıfat
müspet fiil	olumlu görünüş	-	olumlu fiil	olumlu fiil- müspet fiil	verbe positif	-	-	-	-	olumlu fiil	olumlu fiil
müşareket veya karşılıklılaşma fiili	karşılıklı görünüş- edişen görünüş	ortaklaşma eki- müşareket eki	iştâş çatı- iştâş fiil	işteş fiil- işteş çatı	verbe reciproque	müşareket fiili- fiil-i müşareket	işteşlik	işteş eylemler	işteş eylemler	işteş eylemler	işteş fiil- işteş çatı
müşareket veya karşılıklılaşma fiili	edişen fiil- karşılıklı fiil	ortaklaşma eki- müşareket eki	iştâş fiil	işteş fiil	verbe reciproque	müşareket fiili- fiil-i müşareket	işteşlik	işteş eylemler	işteş eylemler	işteş eylemler	işteş fiil
müşareket veya karşılıklılaşma fiili	karşılıklı görünüş- edişen görünüş	ortaklaşma eki- müşareket eki	iştâş çatı	işteş çatı	voix reciproque	müşareket fiili- bina-i müşareket	işteşlik	işteş eylemler	işteş eylemler	işteş eylemler	işteş çatı
müşterek sigalar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	ortak kipler
müteaddi	geçişli fiiler	geçişli fiiller	geçişli fiil	geçili fiil	verbe transitif	müteaddi- fi'li müteaddi	geçişli fiil	geçişli eylemler	geçişli eylemler	geçişli eylem	geçili fiil
mütellim (-im- -imiz)	birinci kişiden	birinci şahıs	birinci şahıs	birinci şahıs	premiere personne	-	-	-	-	birinci şahıs	birinci şahıs

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
nakli mazinin hikaye şartı	-	öğrenilen geçmiş zaman hikayesinin şartı	-	-	-	-	belirsiz geçmiş zaman hikayesinin şartı	-	-	-	öğrenilen geçmiş zaman hikayesinin şartı
nakli mazinin rivayet şartı	-	öğrenilen geçmiş zaman rivayetinin şartı	-	-	-	-	belirsiz geçmiş zaman rivayetinin şartı	-	-	-	öğrenilen geçmiş zaman rivayetinin şartı
nidalık	haykırma	seslenme edatları	-	seslenme ünlemi	-	-	seslenme edatı	seslenmeye-çağırma yarayan ünlemler	-	seslenme edatları	seslenme ünlemi
nisbet sıfatları-mevsuf sıfatı-vasıflayıcı sıfat-umu miyetle sıfat	vasıflama sıfatı	vasıflandırma sıfatları	niteleme sıfatı	nitelik sıfatı-vasıf ismi	adjectif qualificatif	sıfat-ı tavsifiye	-	neteleme sıfatları	niteleme sıfatı	niteleme sıfatları	niteleme sıfatları
nispet eki	-	-	nispet eki	nispet eki	suffixe de relation	-	-	-	-	-	nispet eki
niyetli istikbal temahikası	gelecek zaman	gelecek zaman	gelecek zaman	gelecek zaman	futur	istikbal	gelecek zaman	gelecek zaman	gelecek zaman	gelecek zaman	gelecek zaman
niyetli müstakbelin hikaye şartı	-	gelecek zaman hikayesinin şartı	-	-	-	-	gelecek zaman hikayesinin şartı	-	-	-	gelecek zaman hikayesinin şartı

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
niyetli müstakbelin rivayet şartı	-	gelecek zaman rivayetinin şartı	-	-	-	-	gelecek zamanın rivayetinin şartı	-	-	-	gelecek zamanın rivayetinin şartı
niyetli temesinin mürekkep ma zi siygası- müstakbelin hikayesi	geleceğin anlatması	gelecek zamanın hikayesi		geçmişe bağlı gelecek zaman- gelecek zamanın hikâyesi	-	-	gelecek zamanın hikayesi	gelecek zamanın hikayesi	-	gelecek zamanın hikayesi	gelecek zamanın hikâyesi
niyetli temesinin rivayet mürekkep siygası- müstakbelin rivayeti	geleceğin söylentisi	gelecek zamanın rivayeti	-	gelecek zamanın rivayeti	-	-	gelecek zamanın rivayeti	gelecek zamanın rivayeti	-	gelecek zamanın rivayeti	gelecek zamanın rivayeti
niyetli temesinin şartlı mürekkep siygası- müstakbelin şartı	geleceğin şartı	-	-	gelecek zamanın şartı	-	-	gelecek zamanın şartı	gelecek zamanın koşulu	-	gelecek zamanın şartı	gelecek zamanın şartı
ortaçlar-partisipler-fer'i fiil	sıfat fiiller-fiilden sıfat	partisipler	isim- fiil	sıfat fiil	participe	-	vasıf ve partisip ekleri	eylemlerden yapılan sıfatlar-ortaçlar	ortaçlar	sıfat fiiller	sıfat fiil

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
oluş fiili	oluş fiili	-	oluş fiili	oluş fiili	verbe devenir	-	-	oluş	-	oluş fiili	oluş fiili
ödeşirlik-karşılıklı yapış	karşılıklı fiiller	-	karşılıklı fiil	-	-	-	-	-	karşılık	-	karşılıklı fiil
ölçümlü sıfat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ölçümsüz sıfat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
özden-cevheri fiil	ek fiil-cevher fiil	isim fiili- ana yardımcı fiil	cevher fiil	ek fiil-cevher fiil- isim fiili	verbe substantif- verbe copule- verbe predicatif	cevher fiil- fiil'i cevheri	ek fiil- ek eylem	ek eylem	ek eylemler	ek eylem- ek fiil- imek fiili	ek fiil
paylı (üleşimli) sayı isimleri- a'dad-ı tevziye	üleme sayı sıfatı	üleştirme sayı sıfatları	üleştirme sayı sıfatı	üleştirme sayı sıfatları- üleştirme sıfatı	adjectif numeral distributif	tevzii sayı sıfatı- sıfat-ı adediyye-i tevziyye	-	üleştirme sayı sıfatları	-	üleştirme sayı sıfatları	üleştirme sayı sıfatları
pekiştireç	berkitme-berkitme sıfatları	-	pekiştirmeli	pekiştirme sıfatı	-	-	-	pekiştirme sıfatları	pekiştirmeli sıfatlar	pekiştirilmiş sıfatlar- pekiştirme sıfatları	pekiştirme sıfatı
pronominal n- zamirlik n	zamircil n	pronominal n	-	zamir n'si	pronominal	-	-	-	-	-	zamir n'si

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
rivayetli muzari	söylenti tarzı	rivayet	rivayet birleşik zamanı	rivayet-rivayet birleşik zamanı-rivayet tarzı	-	-	rivayet-anlatılan geçmiş zaman	rivayet bileşik zamanı	söylenti biçimi	rivayet birleşik zamanı	rivayet birleşik zamanı
sayı	sayı	sayı	sayı	sayı- sayılar	nom de nombre	kemiyet	-	sayı	sayı	sayı sıfatları	sayı- sayılar
sayı isimleri	sayı sıfatları	sayı sıfatları	sayı sıfatı	sayı sıfatı	adjectif numeral	sıfat-ı adediyye	-	sayı sıfatları	sayı sıfatları	sayı sıfatları	sayı sıfatı
sebeplilçileri	-	sebeplilçileri	-	-	-	-	-	sebeplilçileri	nedenlik ilgeçli	-	sebeplilçileri
sebeplilçileri veya-oldurucu fiil	ettiren fiil-ettiren görünüş	faktitif ekleri	ettiren fiil-ettiren çatı	ettiren fiil-ettiren çatı	verbe causatif-verbe factitif-causatif- voix factitif	ta'diye	ettirenlik	ettiren eylemler	-	ettiren çatı	ettiren fiil-ettiren çatı
sebeplilçileri veya-oldurucu fiil	ettiren görünüş	faktitif ekleri	ettiren çatı	ettiren çatı	causatif- voix factitif	ta'diye	ettirenlik	ettiren eylemler	-	ettiren çatı	ettiren çatı
sebeplilçileri veya-oldurucu fiil	ettiren fiil	faktitif ekleri	ettiren fiil	ettiren fiil	verbe causatif-verbe factitif	-	ettirenlik	ettiren eylemler	ettiren fiil	ettiren çatı	ettiren fiil
sıfat	sıfat	sıfat	sıfat	sıfat	adjectif	-	sıfat	sıfat	sıfatlar	sıfatlar- ön ad	sıfat
sıfat şahıs sonucu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
sıfat temel alımet- basit sıyga	-	basit çekim	basit zaman	basit zaman	temps simple	ezmine-i basite	-	yalın zamanlı eylemler	-	basit zamanlı eylem	basit zaman

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
siyga	kip	kipler-şekil ekleri	kip	kip	mode	-	şekil ekleri	eylemde kipler	kip	kip	kip
son türeme	-	-	son türeme	-	-	-	-	-	-	-	son türeme
sonuçluk ekleri	çekim ekleri	çekim ekleri-işletme eki	çekim eki	çekim eki-işletme ekleri	desinence	tasrif	çekim eki	çekim ekleri	çekim ekleri	çekim eki	çekim eki
sorgu edatı mu- mi	-	soru eki	soru eki	soru eki	particule interrogative	edat-ı istifham	soru ekleri	soru eki	soru eki	soru eki-soru edatı	soru eki
soru sıfatı-istifham sıfatı	soru sıfatı	soru sıfatı	soru sıfatı	soru sıfatı	adjectif interrogative	-	-	soru sıfatları	soru sıfatı	soru sıfatları	soru sıfatı
şahıs	şahıs	şahıs	şahıs	şahıs	personne	-	şahıs	kişi	kişi	şahıs	şahıs
şahıs eki	kişi ekleri	şahıs ekleri	şahıs eki	şahıs eki-şahıs ekleri	desinence personelle	zamir-i fi'li	şahıs ekleri	-	eylemlerde şahıs ekleri	şahıs ekleri	şahıs ekleri
şahıslık zamirler-şahsi zamir-şahıs zamiri	kişi zamirleri	şahıs zamirleri	şahıs zamiri	şahıs zamiri	pronom personnel	zamir-i şahsi	-	kişi adıkları	kişi adıkları	şahıs zamirleri-kişi adıkları	şahıs zamiri
şartıye rivayet mürekkep siygası	-	şart şeklinin rivayeti	-	-	-	-	-	-	-	dilek şart kipinin rivayeti	dilek şart kipinin rivayeti
şartlı mazi hikayesi-şart temesinin mazi mürekkep siygası	dilek şartın anlatması	şartın hikayesi	-	-	-	-	dilek hikaye	-	-	dilek şart kipinin hikayesi	dilek şart kipinin hikayesi

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler	
	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001			
	şart temesi lahikası	dilek- şart kipi	dilek şart kipi	dilek şart kipi	dilek- şart kipi	desideratif	sığa-i temenni	şart kipi	dilek koşul kipi			dilek- koşul kipi
şimdilik (hal) fiili- süremlî zamanlık teme lahikası- hali hazır- süremlî şimdilik siygası- yor suretindeki teme alameti	şimdiki zaman	şimdiki zaman	şimdiki zaman	şimdiki zaman	present	hal	şimdiki zaman	şimdiki zaman	şimdiki zaman	şimdiki zaman	şimdiki zaman	şimdiki zaman
şuhudi mazinin hikaye şartı	-	görülen geçmiş zaman hikayesinin şartı	-	-	-	-	belirli geçmiş zamanın hikayesinin şartı	-	-	-	-	görülen geçmiş zamanın hikayesinin şartı
taban	-	gövde	gövde	gövde	theme	-	gövde	gövde	gövde	gövde	gövde	gövde
taban	taban	-	taban	taban	base	-	-	-	gövde	-	-	taban
tacil- tezleme fiili	ivedilik fiilleri	tezlik eylemi	tezlik fiili	tezlik fiili	verbe hatif	tacil fiili-fi'l-i tacil	-	tezlik eylemi	tezlik eylemi	tezlik eylemi	tezlik eylemi	tezlik fiili
tayini sıfatlar	belirtme sıfatları	belirtme sıfatları	belirtme sıfatı	belirtme sıfatı	adjectif determinatif	tayin sıfatı-tayin-i sıfat-sıfat-ı tayiniyye	-	belirtme sıfatları	belirtme sıfatları	belirtme sıfatları	belirtme sıfatları	belirtme sıfatı

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
teme alamaleti	zaman	zaman ekleri	zaman	zaman-zaman eki	temps	-	zaman ekleri-zaman	zaman	zaman	eyleme zaman	zaman-zaman eki
türeme ekleri	üretim ekleri	yapım ekleri	yapım ekleri	yapım eki	affixe de formation	-	yapım eki	yapım ekleri	türetme ekleri	yapım eki	yapım eki
türeme	üremeler-türemeler-kelime yapımı	yapım	türetme	türetme	derivation	iştikak	yapma-ekleme	türetme	ekleme	türetme-ekleme	türetme
türeme fiil-katkılı mezd fiil kökü	fiilden kökenler- fiil kökeni	-	-	türemiş fiil	verbe derive	müştak fiil	-	-	türemiş eylem	türemiş fiil-türemiş eylemler	türemiş fiil
türeme isim	isimden köken- isim kökeni	-	-	türemiş isim	nom derive	müştak isim	-	türemiş adlar	türemiş adlar	türemiş isim	türemiş isim
umumi alem ismi- ismi-cins	cins ad	ortak isim-cins isim	cins isim	cins ismi-tür adı	nom commun	ism-i cins	cins isim-ortak isim	cins adlar	tür adı	cins isim	cins isim
ünlemeç	ünlem	ünlemler-ünlem edatları	ünlem	ünlem	interjection	nida	ünlem edatları-ünlemler	ünlem	nidalık	ünlem edatları-ünlemler	ünlem
üstünleme	üstünlük derecesi-karşılaştırmalı üstünlük	-	üstünlük derecesi-üstünlük	üstünlük derecesi	superlatif	tafdil derecesi-derece-i tafdil	-	-	üstünlük belirteci	üstünlük derecesi	üstünlük derecesi

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
vücubinin hikaye şartı	-	gereklik hikayesinin şartı	-	-	-	-	gereklik kipinin hikayesinin şartı	gereklik kipinin koşul bileşik zamanı	-	-	gereklik kipinin hikayesinin şartı
yansıma	yansılama lar	yansıma kelimeler	ses taklidi	yansılama- ses taklidi	onomatopee	lafz-1 taklidi- savt-1 taklidi	-	-	yansıma kelimeler	yansıma	yansıma
yapı	yapı	yapı	yapı	yapı	structure	-	yapı	yapı	yapı	yapı	yapı
yardımcı vokal- yardımcı sesli	yardımcı sesli	yardımcı vokal	-	bağlantı ünlüsü- bağlayıcı ünlü	voyelle de liaison	voyelle de liaison	-	-	-	-	bağlantı ünlüsü- bağlayıcı ünlü
yenimsenikler	-	işlek ek	-	canlı ek- yaşayan ek	-	-	işlek ek	işlek ek	işlek ekler	-	canlı ek
yerlikleş	zaman zarfları	zaman zarfları	zaman zarfı	zaman zarfı	adverbe de temps	-	zaman zarfları	zaman belirteçleri	zaman belirteçleri	zaman zarfları	zaman zarfı
zaman katmaçları- zaman zarfı- zaman ilgileri	zamir	zamir	zamir	zamir	pronom	zamir	zamir	zamir	adıl	zamirler- adıllar	zamir
zamir	zarf fiiller- fiilden üreme zarflar	gerundium	zarf fiil	zarf fiil	gerondif- converbe	-	hal ve gerundium ekleri	ulaçlar	ulaçlar- bağ eylemler	zarf fiiller- ulaçlar	zarf fiil
zarf fiil- ulaklar	küçültme adları: -ce adları	-	küçültmeli (ad, sıfat)	küçültmeli isim	-	-	-	adlarda küçültme	küçültme adları	-	küçültmeli isim

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	küçültme sıfatları	-	küçültmeli (ad, sıfat)	küçültmeli sıfat- küçültme sıfatı	-	-	-	küçültme sıfatları	küçültme sıfatları	küçültme sıfatları	küçültmeli sıfatı
-	geniş zaman kipleri- geniş zaman ın bildirme kipi	-	-	geniş zaman kipi	aoriste	mu zari	-	-	geniş zaman kipi	-	geniş zaman kipi
-	gelecek zaman kipleri	-	-	gelecek zaman kipi	futur	istikbal	-	-	-	-	gelecek zaman kipi
-	geçmiş kipi bildirme- şuhudi ma zi	-	-	geçmiş zaman kipleri	-	-	-	-	-	-	geçmiş zaman kipleri
-	-	-	-	duyulan geçmiş zaman kipi	-	-	-	-	-	-	öğrenilen geçmiş zaman kipi
-	-	-	-	görülen geçmiş zaman kipi	-	-	-	-	-	-	görülen geçmiş zaman kipi
-	-	isim fiilin menfisi	-	olumsuzluk edatı	particule de negation	-	-	-	-	isim cümlelerin- de olumsuzluk	olumsuzluk edatı
-	şart tarzı	-	şart birleşik zaman	şart	-	-	şartlı birleşik zaman	koşul bileşik zamanı	-	koşullu birleşik zamanı	koşullu birleşik zaman
-	yoğun adlar	-	somut isim	somut isim	subsantif de matie re- nom concret	-	-	somut adlar	somut ad	somut adlar	somut isim

Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
	-	-	soyut isim	soyut isim- mücerret isim	nom abstrait	mücerret isim- isim-i mücerret	-	soyut adlar	soyut ad		
-	yalın adlar	-	soyut isim	soyut isim- mücerret isim	nom abstrait	mücerret isim- isim-i mücerret	-	soyut adlar	soyut ad	soyut adlar	soyut isim
-	yanı yardımcı fiil	-	yanı yardımcı fiil	-	-	-	-	-	-	-	yanı yardımcı fiil
-	yapılık	morfe m	biçim birimi	morfe m	morpheme	-	-	-	-	mone m	biçim birim
-	asıl zaman kipleri	bildirme kipleri	bildirme kipleri-basit siga	bildirme kipleri-bildirme tarzı	indicatif	sıyga-i ihbariye	bildirme kipleri	bildirme kipleri	bildirme kipleri	bildirme kipleri-haber kipleri	bildirme kipleri
-	birleşen	-	birleşen	birleşen	-	-	-	-	-	-	birleşen
-	birleşik isim tabanları	birleşik isim	birleşik isim	birleşik isim	nom compose	mürekkap isim- isim-i mürekkep	-	bileşik adalar	bileşik adlar	birleşik isim-birleşik ad	birleşik isim
-	birleşik fiil	birleşik fiil	birleşik fiil	birleşik fiil	verbe kompose-verbe kompleks	mürekkap fiil	-	-	bileşik eylemler	birleşik eylemler	birleşik fiil
-	birleşik kelime	-	birleşik kelime	birleşik kelime	mot kompose	mürekkap kelime-kelime-i mürekkebe	-	-	bileşik sözcükler	birleşik sözcük	birleşik sözcük
-	birleştirme	-	birleştirme	-	-	-	-	-	-	birleştirme	birleştirme
-	-	-	çözümlenme	-	-	-	-	-	-	çözümlenme	çözümlenme

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	ön ek	ön ek	ön ek	ön ek	profixe	lahika-i mütekad-dime	-	ön ek	ön ek	ön ek	ön ek
-	-	iç ek	iç ek	iç ek	infive	-	-	iç ek	iç ek	iç ek	iç ek
-	son ek	son ek	son ek	son ek	suffixe	-	-	son ek	son ek	son ek	son ek
-	fiile ek fiil ekleri- fiilden fiiller	fiilden fiil yapma ekleri	fiilden fiil yapma eki	fiilden fiil yapma eki- fiilden türeme fiil	verbe deverbale	fiilden müştak fiil lahikası	fiilden fiil yapma ekleri	eylemden eylem yapan ekler	-	eylemden eylem yapım eki- eylemden türemiş eylem	fiilden fiil yapma eki- fiilden türeme fiil
-	fiile ek isim ekleri- fiilden üreme isimler- fiilden isim	fiilden isim yapma ekleri	fiilden isim	fiilden isim yapma ekleri- fiilden türeme isim	nom deverbale	fiilden müştak isim lahikası	fiilden isim yapma ekleri	eylemden ad yapan ekler	-	eylemden ad yapım eki- eylemden türemiş ad	fiilden isim yapma ekleri- fiilden türeme isim
-	gelecek sıfat fiilleri	gelecek zaman partisip eki	gelecek zaman isim fiili	gelecek zaman sıfat fiili- gelecek zaman isim fiili	-	-	-	gelecek zaman ortacı	-	-	gelecek zaman sıfat fiili
-	geniş zaman sıfat fiili	geniş zaman partisip eki	geniş zaman isim fiili	geniş zaman sıfat fiili- geniş zaman isim fiili	-	-	-	geniş zaman ortacı	-	-	geniş zaman sıfat fiili

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler	
	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001			
-	-	-	tek kişili fiil	-	-	-	-	-	-	-	tek kişili fiil	
-	uydurmacılık	-	uydurma kelime-yanlış türetme	-	-	-	-	-	-	-	uydurma sözcük	
-	-	-	-	geçişli	transitif	müteaddi	-	-	-	-	geçişli eylem	geçişli
-	-	-	-	geçişsiz	intransitif	lâzım- fi'li lâzım	-	-	-	-	geçişsiz eylem	geçişsiz
-	-	-	ikili çatı	ikili çatı	syncretism	-	-	-	-	-	ikili çatı	
-	-	-	ikili kök	ikili kök	-	muhtelif kök	-	-	-	-	ikili kök	
-	-	-	-	ikilik	duel	tesniye	-	-	-	-	ikilik	
-	-	şimdiki zaman eki	-	-	-	-	şimdiki zaman eki	-	-	-	şimdiki zaman eki	
-	-	fiil isimleri ile yapılan şimdilik zaman ekleri	-	-	-	-	-	-	-	-	fiil isimleri ile yapılan şimdiki zaman ekleri	
-	-	gelecek zaman ekleri	-	-	-	-	gelecek zaman eki	-	-	-	gelecek zaman eki	
-	-	emir ekleri	-	-	-	-	emir eki	-	-	emir eki	emir eki	

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler	
	Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995			Dilbilgisi-2001
-	-	şart eki	-	şart eki	-	-	şart eki	-	-	şart eki	şart eki	
-	-	istek eki	-	-	-	-	istek eki	-	-	istek eki	istek eki	
-	-	gereklilik eki	-	-	-	-	gereklilik eki	-	-	gereklilik eki	gereklilik eki	
-	-	emir şeklinin hikayesi	-	-	-	-	-	-	-	-	emir kipinin hikayesi	
-	-	emir şeklinin rivayeti	-	-	-	-	-	-	-	-	emir kipinin şartı	
-	-	şart hikayesinin şartı	-	-	-	-	-	-	-	-	dilek şart kipinin hikayesinin şartı	
-	-	rivayetin şartı	-	-	-	-	-	-	-	-	rivayetin şartı	
-	-	şart rivayetinin şartı	-	-	-	-	-	-	-	-	dilek şart kipinin rivayetinin şartı	
-	-	gereklilik rivayetinin şartı	-	-	-	-	gereklilik kipinin rivayetinin şartı	-	-	-	gereklilik kipinin rivayetinin şartı	
-	-	cümle başı edatları	-	-	-	-	cümle başı edatları	-	-	-	cümle başı edatları	

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	-	netice ve izah ifade eden edatlar	-	-	-	-	-	-	-	-	sonuç ve açıklama ifade eden edatlar
-	-	benzerlik ifade eden edatlar	-	-	-	-	-	-	-	-	benzerlik ifade eden edatlar
-	-	şart geleceğe bağlama edatları	-	-	-	-	-	-	-	-	şart geleceğe bağlama edatları
-	-	sona gelen edatlar	-	-	-	-	-	-	-	-	sona gelen edatlar
-	-	son çekim edatları	-	son çekim edatı	-	-	son çekim edatları-sona gelen edatlar	-	-	son çekim edatı	son çekim edatı
-	-	asıl soru zamirleri	-	-	-	-	-	-	-	-	asıl soru zamirleri
-	-	birinci tipteki şahıs ekleri- zamir menşeli şahıs ekleri	-	-	-	-	şahıs zamiri menşeli şahıs ekleri	-	-	-	zamir kaynaklı şahıs ekleri
-	-	ikinci tipteki şahıs ekleri-iyelik menşeli şahıs ekleri	-	-	-	-	iyelik menşeli şahıs ekleri	-	-	-	iyelik kaynaklı şahıs ekleri

Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler	
	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001			
	-	-	üçüncü tipteki şahıs ekleri- emir ekleri	-	-	-	-	-	-			-
-	-	manalı şekiller	-	-	-	-	-	-	-	-	anlamli şekiller	
-	koruma sesdeşi- n, y	yardımcı ünsüz	-	bağlantı ünsüzü- bağlayıcı ünsüz- koruyucu ünsüz-y, s	hiatus	-	-	koruma ünsüzleri n, ş, s, y	kaynaşma- kaynaştırma- kaynaştırma harfi-n, ş, s, y	kaynaştırma harfi- y, s, ş, n	yardımcı ünsüz	
-	koruma sesdeşi- yardımcı sesli	yardımcı ses	yardımcı ses- i, y, n	bağlayıcı ses-i, y, n	-	-	-	-	-	-	yardımcı ses	
-	-	vazifeli şekiller	-	-	-	-	-	-	-	-	görevli ögeler	görevli şekiller
-	uyarı kipleri	tasarlama kipleri	isteme kipleri	tasarlama kipleri- isteme kipleri	mode subjonctif	-	tasarlama kipleri	isteme kipleri	dilek kipleri	tasarlama kipleri	tasarlama kipleri- isteme kipleri	
-	tekli adlar	-	-	-	-	-	-	tekil adlar	tekil ad	tekil adlar	tekil adlar	
-	çoklu adlar	-	-	-	-	-	-	çoğul adlar	çoğul ad	çoğul adlar	çoğul adlar	
-	-	-	saygı çoğulu	saygı çokluğu	-	-	-	-	saygı çoğulu	-	saygı çokluğu	

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	topluluk sayı sıfatları	topluluk sayı sıfatları	-	topluluk sayı sıfatları	-	-	-	-	topluluk sayıları	topluluk sayı sıfatları	topluluk sayı sıfatları
-	-	-	-	ünvan	apposition	-	-	ünvan- san sıfatları	san- ünvan sıfatları	ünvan sıfatları	ünvan sıfatları
-	-	-	-	-	-	-	-	-	pekiştirmeli eylemler	-	pekiştirmeli fiiller
-	yalın kılış adları	-	-	yalın isim	nom simple	-	-	yalın adlar	yalınç adlar	basit isim	basit isim
-	-	-	-	-	-	-	-	-	yalınç sıfatlar	basit sıfatlar	basit sıfat
-	-	-	-	türemiş sıfat	adjectif derive	müştak sıfat	-	türemiş sıfatlar	türemiş sıfatlar	türemiş sıfatlar	türemiş sıfat
-	-	-	-	-	-	-	-	-	olup bitme eylemi	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	sonuçlama eylemi, -meye görsün eylemi	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	ömekseme	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	yer anlamlı adılar- yer anlamlı im adıları	-	-

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	-	-	-	-	-	-	çok işlek ek	çok işlek ek	çok işlek ekler	-	çok işlek ekler
-	canlı, az işlek ekler	-	-	-	-	-	az işlek ek	-	az işlek ekler	-	az işlek ekler
-	isimden üreme zaflar-sıfatlardan gelen zarflar	-	-	türemiş zarf	adverbe derive	müştak zarf	-	-	türemiş belirteçler	türemiş zarflar	türemiş zarf
-	-	-	-	-	-	-	-	-	birleştirici	-	birleştirici
-	-	-	-	-	-	-	-	-	kaynaşmış bileşik sıfatlar	-	kaynaşmış bileşik sıfatlar
-	-	-	-	-	-	-	-	kurallı bileşik sıfatlar	kurallı bileşik sıfatlar	kurallı bileşik sıfatlar	kurallı bileşik sıfatlar
-	birinci kişi	-	-	-	-	-	-	-	birinci kişi adlı	birinci kişi zamiri	birinci kişi zamiri
-	ikinci kişi	-	-	-	-	-	-	-	ikinci kişi adlı	ikinci kişi zamiri	ikinci kişi zamiri
-	üçüncü kişi	-	-	-	-	-	-	-	üçüncü kişi adlı	üçüncü kişi zamiri	üçüncü kişi zamiri
-	-	-	-	-	-	-	-	sıfat türeten ekler	sıfat türeten ekler	-	sıfat türeten ekler
-	-	-	-	-	-	-	-	-	ad türeten ekler	-	isim türeten ekler

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	tarz anlamlı im sözcükleri	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	eylemlerde teklik-çoğulluk	-	fiillerde teklik-çokluk
-	-	-	-	-	-	-	-	-	bileşik zamanlı eylemlerde olumsuzluk	-	birleşik zamanlı fiillerde olumsuzluk
-	-	-	-	-	-	-	-	eylemin yapısı	eylemin yapısı	yapı bakımından fiiller	fiilin yapısı
-	-	-	-	-	-	-	-	-	basit eylem-yalınç eylem	basit fiil-basit eylemler-kök eylem	basit fiil
-	-	-	-	-	-	-	-	-	eylem türeten ekler	-	fiil türeten ekler
-	-	-	-	-	-	-	-	-	tezlik eyleminde olumsuzluk	-	tezlik fiilinde olumsuzluk
-	-	-	-	-	-	-	-	-	beklenmezlik eylemi	-	-
-	ulama zarf fiileri:-ıp ile yapılan zarf fiiller	-	-	-	-	-	-	-	bağlama ulaçları	-	bağlama zarf fiilleri

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
	Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	artçıl ulaçlar	-	-
-	başlangıç zarf fiilleri	-	-	-	-	-	-	-	başlama ulaçları	-	başlama zarf fiilleri
-	bitim zarf fiilleri	-	-	-	-	-	-	-	bitirme ulaçları	-	bitirme zarf fiilleri
-	sebep zarf fiilleri	-	-	-	-	-	-	sebep ulaçları	sebep ulacı	-	sebep zarf fiilleri
-	-	-	-	-	-	-	-	kıyaslama ulaçları	ölçümleme ulaçları	-	kıyaslama zarf fiilleri
-	-	-	-	-	-	-	-	-	eylemsilerde çatı	-	filimsilerde çatı
-	hal zarf fiili	-	-	-	-	-	-	-	durum ulaçları	-	durum zarf fiilleri
-	berkitme zarfları	-	pekiştirmeli	pekiştirme zarfi	-	-	-	-	pekiştirmeli belirteç	-	pekiştirme zarfi
-	-	-	-	-	-	-	-	-	gösterme ve tanıtmaya belirteci	-	gösterme ve tanıtmaya zarf fiili
-	-	-	-	-	-	-	-	-	kesinlik belirteçleri	-	kesinlik zarf fiilleri
-	-	-	-	-	-	-	-	-	dilek belirteçleri	-	dilek zarf fiilleri
-	-	-	-	-	-	-	-	-	umunmaya belirteçleri	-	umma zarfi

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Grammer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	kuşku-olasılık belirteci	-	olasılık zarfı
-	-	-	-	-	-	-	-	-	yineleme anlamlı belirteçler	-	yineleme anlamlı zarflar
-	-	-	-	-	-	-	-	-	örnekleme belirteçleri	-	örnekleme zarfı
-	-	-	-	-	-	-	-	-	koşul belirteci	-	koşul zarfı
-	-	-	-	-	-	-	-	-	üleştirme belirteçleri	-	üleştirme zarfı
-	-	-	-	-	-	-	-	-	en üstünlük belirteci	-	en üstünlük zarfı
-	-	-	-	-	-	-	-	-	aşırılık belirteci	-	aşırılık zarfı
-	-	-	-	-	-	-	-	-	aşağı yukarı belirteci	-	aşağı yukarı zarfı
-	kök olan zarflar	-	-	-	-	-	-	-	yalnız belirteçler	basit zarflar	basit zarf
-	-	benzerlik edatı	-	-	-	-	-	benzetmelerde kullanılan ilgeç	benzeme ilgeçleri	benzetme edatları	benzetme edatları

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	anlamca kaynaşmış bileşik eylemler	anlamca kaynaşmış birleşmiş eylemler	anlamca kaynaşmış birleşik eylemler
-	-	-	-	-	-	-	-	-	bileşik zamanlı eylemlerde olumsuzluk	-	birleşik zamanlı eylemlerde olumsuzluk
-	-	-	-	-	-	-	-	-	belirtme ortaçları	-	belirtme sıfat fiilleri
-	-	geniş zaman ekleri	-	geniş zaman eki	-	-	geniş zaman eki	-	-	geniş zaman eki	geniş zaman eki
-	geniş zamanın şartı	-	-	geniş zamanın şartı	conditionnel de l'aorist	şiga-i şartiyye	-	geniş zamanın koşulu	-	geniş zamanın koşulu	geniş zamanın şartı
-	-	-	-	görülen geçmiş zaman eki	-	-	görülen geçmiş zaman eki-belirli geçmiş zaman eki	-	-	görülen geçmiş zaman eki	görülen geçmiş zaman eki

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	-	-	-	duyulan geçmiş zaman eki-görülme-yen geçmiş zaman eki-öğrenilen geçmiş zaman eki	-	-	öğrenilen geçmiş zaman eki-belirsiz geçmiş zaman eki	-	-	öğrenilen geçmiş zaman eki	öğrenilen geçmiş zaman eki
-	görünüş	-	-	görünüş	-	-	-	-	-	-	görünüş
-	-	-	-	geçişlilik ekleri	-	-	-	-	-	-	geçişlilik ekleri
-	-	-	-	eşitlik eki	equatif	-	-	eşitlik eki	-	-	eşitlik eki
-	-	-	-	ettirgenlik eki- faktitif eki	-	-	-	-	-	ettirgenlik eki	ettirgenlik eki
-	-	-	-	canlı kök - yaşayan kök	-	-	-	-	-	-	canlı kök
-	-	-	-	canlı kelime- yaşayan kelime	-	-	-	-	-	-	canlı sözcük
-	-	-	-	cins- cinsiyet	genre	keyfiyyet	-	cinsiyet	-	-	cinsiyet

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	alışkanlık sıfatları: -c1 adları	-	-	alışkanlık sıfatı	adjectif habituel	-	-	-	-	-	alışkanlık sıfatı
-	anazamanlar	-	-	anazamanlar	-	-	-	-	-	-	anazamanlar
-	-	-	-	asıl sayılar	-	-	-	-	-	-	asıl sayılar
-	-	-	-	aykırı	anomal	müstesna	-	-	-	-	aykırı
-	aykırılıklar	aykırılışma	-	aykırılık	anomalie	anomalie	-	-	-	-	aykırılık
-	-	-	-	iç büküm	flexion inteme	-	-	-	-	-	iç büküm
-	ikinci kişi tekisi	ikinci tekil şahıs	-	ikinci tekil şahıs	-	-	tekil ikinci şahıs	-	-	ikinci tekil şahıs	ikinci tekil şahıs
-	-	-	-	ilgi hali eki- ilgi eki	suffixe flexionnel- suffixe genitif	-	-	-	-	ilgi hali eki	ilgi hali eki
-	-	-	-	isim soylu kelime	-	-	-	ad soylu sözcük	-	isim soylu sözcük	isim soylu sözcük
-	-	-	-	işteşlik eki- ortaklaşma eki	-	-	-	-	-	işteşlik eki	işteşlik eki
-	karmaşık fiiller	-	-	karmaşık fiiller	verbe complexe	mudil fiil	-	-	-	-	karmaşık fiiller

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
	Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995		
-	karşılaştırma eki	-	-	karşılaştırma eki	-	-	-	-	-	-	karşılaştırma eki
-	-	-	-	karşılaştırma sıfatı-sıfatlarda karşılaştırma	adjectif compare	-	-	karşılaştırma sıfatları	-	-	karşılaştırma sıfatı
-	karşılaştırma zarfları	-	-	karşılaştırma zarfı	adverbe comparatif	-	-	-	-	-	karşılaştırma zarfı
-	kılıcı ad: -cı adları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	kılıcı isim
-	-	-	-	kuvvetlendirme eki-pekistirme eki	renforcement-intensif	lahika-i te'kid	-	-	-	pekistirme eki	pekistirme eki
-	-	-	-	mastar eki	-	-	-	-	-	mastar eki	mastar eki
-	olumlu luk	-	-	olumlu luk	affirmation	-	-	-	-	olumlu	olumlu luk
-	-	-	-	olumsuzluk eki	particule de negation	menfi edatı- edat-ı menfi	-	-	-	olumsuzluk eki	olumsuzluk eki
-	-	-	-	duyulan geçmiş zaman kipi-görülmeyen geçmiş zaman kipi-öğrenilen geçmiş zaman kipi	-	-	-	-	-	-	öğrenilen geçmiş zaman kipi

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	bırakılmış ek	-	-	ölü ek	-	-	-	körleşmiş ek	-	-	ölü ek
-	bırakılmış kök- hiç kullanılmaz olmuş kökler	-	-	ölü kök	-	-	-	-	-	-	ölü kök
-	-	-	-	edilgen-passif	-	-	-	-	-	-	edilgen-passif
-	-	-	-	edilgenlik eki-passiflik eki	-	-	-	-	-	edilgenlik eki	edilgenlik eki-passiflik eki
-	-	-	-	pekiştirme edatı	-	-	-	-	-	-	pekiştirme edatı
-	adlarda sayı	-	-	sayı adı	-	-	-	-	-	-	sayı adı
-	yapıbilgisi	şekil yapısı bakımından kelimeler	-	şekil bilgisi- yapı bilgisi	morphologie	ilm-i sarf	-	biçimbilim-morfoloji	-	dilin biçim yönü	yapı bilgisi
-	küçültme zarfları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	küçültme zarfları
-	başka kelime sınıflarından zarflar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	birleşik zarflar	-	-	-	-	-	-	-	-	birleşik zarflar-birleşik belirteçler	birleşik zarflar

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler	
	Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995			Dilbilgisi-2001
-	istem	-	-	-	-	-	-	-	-	-	istem	
-	kim hali isteyen takılar	-	-	-	-	-	-	yalın durum isteyen ilgeçler	-	-	yalın hal isteyen edatlar	
-	kime hali isteyen takılar	-	-	-	-	-	-	yönelme durumu isteyen ilgeçler	-	-	yönelme hali isteyen edatlar	
-	adı katkı alan takılar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	adı katkı alan edatlar	
-	karşıtlama zarf fiilleri-yokluk zarf fiilleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	yokluk zarf fiilleri	
-	öncelik zarf fiilleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	öncelik zarf fiilleri	
-	izleme zarf fiili	-	-	-	-	-	-	-	-	-	izleme zarf fiili	
-	vakitleme zarf fiili	-	-	-	-	-	-	-	-	-	vakitleme zarf fiili	
-	eş zaman zarf fiilleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	eş zaman zarf fiilleri	
-	sonralık zarf fiilleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	sonralık zarf fiilleri	

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	sürmekte hal kipi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	sürmekte hal kipi
-	olumsuz taban	-	-	-	-	-	-	-	-	-	olumsuz taban
-	olumsuz çekim	-	-	-	-	-	-	-	-	-	olumsuz çekim
-	soru çekimi	-	-	-	-	-	-	-	-	soru çekimi	soru çekimi
-	olumsuz soru çekimi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	olumsuz soru çekimi
-	ayırtlama sorusu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	fiillerde sayı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	fiillerde sayı
-	çevrik olumsuzluk	-	-	-	-	-	-	-	-	-	çevrik olumsuzluk
-	sınırlı geçmiş	-	-	-	-	-	-	-	-	-	sınırlı geçmiş
-	sınırsız geçmiş	-	-	-	-	-	-	-	-	-	sınırsız geçmiş
-	şimdiki zamanın şartı	-	-	-	-	-	şimdiki zamanın şartı	şimdiki zamanın koşulu	-	şimdiki zamanın koşulu	şimdiki zamanın şartı

Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
-	geçmişin söylenti kipi	görülen geçmiş zamanın rivayeti	-	-	-	-	belirli geçmiş zamanın rivayeti	-	-	-di'li geçmiş zamanın rivayeti	görülen geçmiş zamanın rivayeti
-	yargılık geniş zaman	-	-	-	-	-	-	-	-	-	yargılık geniş zaman
-	geniş zamanın olmayası şartı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	geniş zamanın olmayası şartı
-	niyette yakın gelecek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	niyette yakın gelecek
-	ünlem görünüşü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	ünlem görünüşü
-	dilek şartın söylentisi	-	-	-	-	-	dilek rivayet	-	-	-	dilek şart kipi nin rivayeti
-	gerçek fiil	-	-	-	-	-	-	-	-	-	gerçek fiil
-	katmerli şart tarzı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	katmerli şart kipi
-	öncelik fiilleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	öncelik fiilleri
-	başlama fiilleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	başlama fiilleri

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	üsteleme bağlamları	-	-	-	-	-	-	anlamları pekiştirerek bağlayan bağlaçlar	-	-	anlamları pekiştirerek bağlayan bağlaçlar
-	salt bağlamlar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	açıklama bağlamları	-	-	-	-	-	-	bir konuya açıklık getiren bağlaçlar	-	-	açıklama bağlaçları
-	yer verme bağlamları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	yer verme bağlaçları
-	sebep bağlamları	-	-	-	-	-	-	neden-sonuç ilişkisi kuran bağlaçlar	-	-	sebep bağlaçları
-	sonuç bağlamları	-	-	-	-	-	-	neden-sonuç ilişkisi kuran bağlaçlar	-	-	sonuç bağlaçları
-	amaç bağlamları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	amaç bağlaçları
-	şart bağlamları	-	-	-	-	-	-	koşul anlamı içeren bağlaçlar	-	-	şart bağlaçları

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	yan yana bağlantı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	yan yana bağlantı
-	alt alta bağlantı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	alt alta bağlantı
-	bağlamsızlık	-	-	-	-	-	-	-	-	-	bağlamsızlık
-	sona yapışık	-	-	-	-	-	-	-	-	-	sona yapışık
-	Türkçe asıllı bağlamlar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Türkçe asıllı bağlaçlar
-	birleşik bağlamlar	-	-	-	-	-	-	bileşik bağlaçlar	-	-	birleşik bağlaçlar
-	yabancı asıllı bağlamlar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	yabancı asıllı bağlaçlar
-	asıl ünlemler	-	-	-	-	-	-	aslen ünlemler	-	doğrudan ünlem olan kelimeler	asıl ünlemler
-	duyuş ünlemleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	duyuş ünlemleri
-	soruşturma ünlemler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	soruşturma ünlemler
-	ünlemleşen isimler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	ünlemleşen isimler
-	ünlemleşen fiiler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	ünlemleşen fiiler

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	birleşik, üreme ünlemler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	birleşik ünlemler
-	durum fiilleri	-	-	-	-	-	-	durum	-	durum fiilleri	durum fiilleri
-	bitmiş fiil	-	-	-	-	-	-	-	-	-	bitmiş fiil
-	bitmemiş fiil	-	-	-	-	-	-	-	-	-	bitmemiş fiil
-	hafif mastar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	hafif mastar
-	etkin sıfat fiiller	-	-	-	-	-	-	-	-	-	etken sıfat fiiller
-	edilen sıfat fiiller	-	-	-	-	-	-	-	-	-	edilgen sıfat fiiller
-	olumsuz sıfat fiiller	-	-	-	-	-	-	-	-	-	olumsuz sıfat fiiller
-	ululama-ululan ma çoklusu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	ululan ma çoklusu
-	pekiştirme zamiri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	pekiştirme zamiri
-	zamirli zarflar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	zamirli zarflar
-	küçüksünme çoklusu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	küçüksünme çoklusu

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	çoklunun çoklusu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	çoklunun çoklusu
-	kelime çekimi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	kelime çekimi
-	halkça yapım	-	-	-	-	-	-	-	-	-	halkça yapım
-	bilgince yapım	-	-	-	-	-	-	-	-	-	bilgince yapım
-	üreten	-	-	-	-	-	-	-	-	-	üreten
-	dilimizde iz bırakmış ekler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	dilimizde iz bırakmış ekler
-	üremeler bırakmış cansız ekler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	türemeler bırakmış cansız ekler
-	pek şekil değiştirmiş kökler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	çok şekil değiştirmiş kökler
-	birleşiklerde kalmış kökler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	birleşiklerde kalmış kökler
-	eski türemelerde kullanılmış kökler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	eski türemelerde kullanılmış kökler

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	arada kullanılmaz olmuş kökler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	arada kullanılmaz olmuş kökler
-	yansıma zarfları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	yansıma zarflar
-	yansıma adları	-	-	-	-	-	-	-	-	yansıma isimler	yansıma isimler
-	eşlik adları:-deş adları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	eşlik adları:-deş adları
-	donuşmuş	-	-	-	-	-	-	-	-	kalıplaşmış	kalıplaşmış
-	yönlem-kimeri hali	yön ekleri	-	yön gösterme hali	-	-	yön gösterme hali-direktif hali	-	-	-	yön gösterme hali
-	benzerlik eki	-	-	-	-	-	-	-	-	-	benzerlik eki
-	benzerlik halleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	benzerlik halleri
-	benzerlik sıfatı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	benzerlik sıfatı
=	okşama sıfatları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	okşama sıfatları

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	okşama adları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	okşama adları
-	kimle hali- bilelik hali- birliklik hali:-le zarfları	instrumental	araç hali	vasıta hali	cas instrumental	-	vasıta hali- araç durumu- instrumental	-	-	-	vasıta hali
-	yansıma sıfatları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	yansıma sıfatlar
-	kimli hali- donanma hali:-li sıfatları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	kimli hali- donanma hali:-li sıfatları
-	donatım sıfatları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	donatım sıfatları
-	içinlik hali:- lik adları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	içinlik hali:- lik adları
-	hal adları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	hal adları
-	kimre hali- erişme hali:- re zarfları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	erişme hali
-	benzerlik fiileri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	benzerlik fiileri

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	giderme halikimsiz haliyoksulluk hali: -siz sıfatları	-	-	yokluk eki	-	-	-	-	-	-	yokluk eki
-	giderme sıfatları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	giderme sıfatları
-	yansıma fiileri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	yansıma fiiler
-	içe dönük fiiller	-	-	-	-	-	-	-	-	-	içe dönük fiiller
-	istek fiilleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	istek fiilleri
-	edeleme fiilleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	donatım fiilleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	donatım fiilleri
-	sıfır yapılık	-	-	-	-	-	-	-	-	-	sıfır yapılık
-	hal sıfat fiileri	-	-	faaliyet ismi- fail isim	nom d'agent	fail ismi- ismi fail	-	-	-	-	faaliyet ismi- fail isim
-	zaman zarf fiili	-	-	-	-	-	-	zaman ulaçları	-	-	zaman zarf fiileri
-	fiilde kabiliyet	-	-	-	-	-	-	-	-	-	fiilde kabiliyet

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	iç çekim	-	-	-	-	-	-	-	-	-	iç çekim
-	dolaylı haller	-	-	-	-	-	-	-	-	-	dolaylı haller
-	dış çekim halleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	dış çekim halleri
-	duruk fiiller	-	-	-	-	-	-	-	-	-	duruk fiiller
-	kimce hali- görelilik hali: - ce zarfı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	görelilik hali
-	-	-	-	sebepl gösterme eki	-	-	-	-	-	-	sebepl gösterme eki
-	-	-	-	sıfat ekleri	-	-	-	-	-	-	sıfat ekleri
-	sıfır ek	-	-	sıfır ek	morphe me zero	-	-	-	-	-	sıfır ek
-	-	-	-	sınırlama eki	limitat ive	-	-	-	-	-	sınırlama eki
-	-	-	-	sınırlama hali	-	-	-	-	-	-	sınırlama hali
-	-	-	-	sıra sayıları	adjectif numeral ordinal	-	-	-	-	-	sıra sayıları

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	fiillerde soru	-	-	soru şekli	-	-	soru şekli	soru kipi	-	eylemde soru	soru şekli
-	-	-	-	şart kipi	conditionnel	şart sigası- siga-i şartıyye	-	-	-	-	şart kipi
-	şimdiki zaman bildirme kipi	şimdiki zaman şekli	-	şimdiki zaman kipi	present	hal sigası- siga-i hal	-	-	-	şimdiki zaman kipi	şimdiki zaman kipi
-	birinci kişi çoklusu	birinci çoğul şahıs	-	çokluk birinci şahıs	-	-	çokluk birinci şahıs	-	-	birinci çoğul şahıs	çokluk birinci şahıs
-	-	-	-	teklik ikinci şahıs	-	-	-	-	-	ikinci tekil şahıs	teklik ikinci şahıs
-	ulama bağlamları	-	-	tekrarlı bağlaç	-	-	-	yinelene bağlaçlar	-	-	tekrarlı bağlaç
-	-	-	-	topluluk eki	-	-	-	-	-	-	topluluk eki
-	-	-	-	üleştirme sayıları	-	-	-	-	-	-	üleştirme sayıları
-	-	-	-	vasıta hali eki	suffixe instrumental	-	-	-	-	-	vasıta hali eki
-	-	-	-	yabancı ek	-	-	-	-	-	-	yabancı ek
-	-	-	-	yabancı kelime	emprunt	müstear kelime	-	-	-	yanbancı sözcük	yabancı sözcük

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	-	-	-	yeni kelime	-	-	-	-	-	-	yeni sözcük
-	-	yön ekleri	-	yön gösterme eki	suffixe directif	-	yön gösterme eki	-	-	-	yön gösterme eki
-	-	-	-	yükleme hali eki	-	-	-	-	-	belirtme hali eki	belirtme hali eki
-	-	-	-	zarf fiil ekleri	-	-	-	-	-	zarf fiil ekleri	zarf fiil ekleri
-	-	-	-	-	-	-	-	basit sıfatlar	-	basit sıfatlar	basit sıfat
-	-	-	-	-	-	-	-	adlardan yapılan sıfatlar	-	-	isimlerden yapılan sıfatlar
-	-	-	-	-	-	-	-	tekil kişi adları	-	tekil kişi zamirleri	tekil kişi zamirleri
-	-	-	-	-	-	-	-	çoğul kişi adları	-	çoğul kişi zamirleri	çoğul kişi zamirleri
-	kimden hali isteyen takılar	-	-	-	-	-	-	çıkma durumu isteyen ilgeçler	-	-	ayrılma hali isteyen edatlar
-	kimin hali isteyen takılar	-	-	-	-	-	-	tamlayan durumu isteyen ilgeçler	-	-	tamlayan hali isteyen edatlar

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülsenoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	-	-	-	-	-	-	-	görecelik anlamı veren ilgeçler	-	-	görecelik anlamı veren edatlar
-	-	-	-	-	-	-	-	amaç bildiren ilgeçler	-	-	amaç bildiren edatlar
-	-	-	-	-	-	-	-	yalın bağlaçlar	-	-	basit bağlaçlar
-	-	-	-	-	-	-	-	türemiş bağlaçlar	-	-	türemiş bağlaçlar
-	-	-	-	-	-	-	-	yansıma ünlemleri	-	-	yansıma ünlemleri
-	-	-	-	-	-	-	-	özneye göre çatı	-	öznesine göre fiil çatısı	özneye göre çatı
-	-	-	-	-	-	-	-	nesneye göre çatı	-	nesnesine göre fiil çatısı	nesneye göre çatı
-	-	-	-	-	-	-	-	dönüşlük eki	-	dönüşlülük ekleri	dönüşlük eki
-	-	-	-	-	-	-	-	ettirgen eki	-	ettirgenlik eki	ettirgen eki
-	-	-	-	-	-	-	-	çok çatılı eylemler	-	-	çok çatılı eylemler

	Tahsin Banguoğlu	Muharrem Ergin	Ahmet Topaloğlu	Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü 1992			Tuncer Gülensoy	Mehmet Hengirmen	Tahir Nejat Gencan	Ders Kitapları	Görüşler
Türkiye Türkçesi Grameri 1921	Türkçenin Grameri 1959	Türk Dil Bilgisi 1964	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü 1989	Türkçe	Fransızca	Osmanlıca	Türkçe El Kitabı 1994	Türkçe Dilbilgisi 1995	Dilbilgisi-2001		
-	-	-	-	-	-	-	-	eylemlik ekleri	-	isim fiil ekleri	eylemlik ekleri
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	sıfat fiil ekleri	sıfat fiil ekleri
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	ek halindeki zamirler	ek halindeki zamirler
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	basit zamirler	basit zamirler
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	birleşik zamirler-adıllar	birleşik zamirler-adıllar
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	asıl eylemler	asıl eylemler
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	yardımcı eylemlerle kurulmuş birleşik eylemler	yardımcı eylemlerle kurulmuş birleşik eylemler